

İLYAS ƏFƏNDİYEV

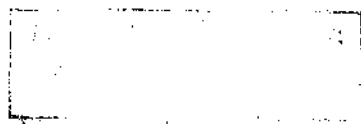
116
234

235844.

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

ÜÇ CİLDDƏ

II CİLD

“AVRASİYA PRESS”

BAKİ-2005

*Bu kitab "İlyas Əfəndiyev. Seçilmiş əsərləri. Yeddi cildə. II cild"
(Bakı, Çinar çap, 2002) nəşri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır.*

Tərtibatçı:

Elçin

Redaktorlar:

Vaqif Bəhməni
Umud Rəhimoğlu

894.3613 - dc 21

AZE

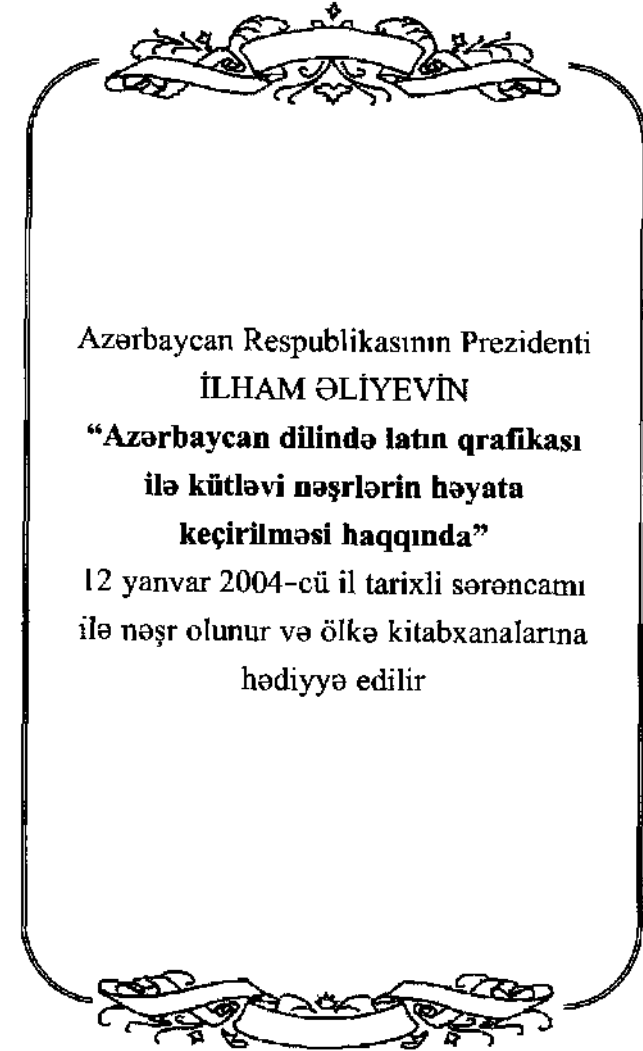
Əfəndiyev İlyas. Seçilmiş əsərləri. Üç cildə. II cild. Bakı, "AVRASİYA PRESS", 2005, 336 səh.

XX yüzillik Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında müstəsna xidmətlər göstərən görkəmli ədib, xalq yazıçısı İlyas Əfəndiyevin seçilmiş əsərləri üçcildliyinin II cildinə pyesləri daxil edilmişdir. "Atayevlər ailəsi", "Hökümədar və qızı", "Xurşudbanu Natəvan", "Məhv olmuş gündəliklər", "Sən həmişə mənimləsən, yaxud boy çiçəyi", "Sevgililərin cəhənnəmdə vüsalı" əsərlərinin hər biri milli dramaturgiyanın qızıl fonduna daxil olmuş, dərin psixologizmi, bənzərsiz üslubu, parlaq və bitkin obrazları, çağdaşlığı ifadə edən aktual ideyaları, nəhayət dramaturji keyfiyyətləri ilə sevilib seçilmiş, öz müəllifinə halal və qibto olunacaq şöhrət gətirmişdir.

Təqdim olunan bu əsərlər rejissor nəsillərinin yozumunda təkrar-təkrar tamaşaya qoyulmuşdur. Onların bir çoxu hazırda da səhnədədir.

ISBN 9952-421-05-0

© "AVRASİYA PRESS", 2005

Pyeslar

ATAYEVLƏR AİLƏSİ

İŞTİRAK EDİRLƏR

Xosrov Atayev
İldırım Atayev
Dilşad
Reyhan
Mehrican
Cahangir
Sadiq Sadiqov
Lətafət
Şahsuvarov
Xuduş
Ağasəlim
Zabito
Kapitan

BİRİNCİ PƏRDƏ

BİRİNCİ ŞƏKİL

Xosrov Atayevin evi. Reyhan piano çalır. Mehrican otağa daxil olur və dayamb musiqini dinləyir. Reyhan, nahayət, son akkordu vuraraq, derindən nefəs alır. Üzündə xoşbəxt bir ifade var.

M e h r i c a n. Qəribədir, həmişə mənim ürəyim dolu olanda gəlib görərem sen bu mahnını çalırsan.

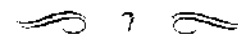
R e y h a n. Biz bu mahnıya ilk dəfə Cahangirle birlikdə qulaq asmışıq. O gecə institutumuzda konsert vardı. O da bacısı ilə konsertə gəlmişdi. Biz birinci dəfə idi ki, bir-birimizi görürdük. Bacısı məni onunla tanış etdi...

M e h r i c a n. Sonra?

R e y h a n (*gülməyərək*). Sonrasını özün bilirsən...

M e h r i c a n (*xəyal içində*). Sevgi həyatın mənasıdır! Sevmək yaşamaq deməkdir!

R e y h a n (*zarafatlıca*). Yoxsa, bir adama vurulub eləmişən?

Mehrican "yox" mənasında başını torpədir.

R e y h a n. Bəs haradan bilirsən?

M e h r i c a n. Hiss edirəm. Korlar işığı, gözəlliyi necə duyurlarsa, mən də məhəbbəti eləcə hiss edirəm. Sən xoşbəxtsən, Reyhan... Sevirsən... Özü də, Cahangir kimi yaxşı bir oğlanı...

R e y h a n. Peşkeşdir.

M e h r i c a n (eyni zarafatla). Təşəkkür edirəm.

R e y h a n (ciddi). Sev, Mehrican! Sevgisiz könül günəşsiz bağça kimidir.

M e h r i c a n. Mən istərdim sevdiyim oğlan, qocalıb belimiz bükülənə qədər öz məhəbbətinə sadıq qalsın. Təbiəti ipək kimi yumşaq, qəlbi bu yaz səması kimi geniş, dərin olsun! Mən də pərvanə kimi onun başına fırlanım. Tikdiyimiz binaların hər naxışında ona olan sevgimin işığını hiss edirəm.

R e y h a n (gülümsəyir). Hər bir arzunun həqiqət olması onun şiddətindən asılıdır deyirlər. Mənə elə gəlir ki, biz sənə qəhrəmanımı tezliklə görəcəyik.

M e h r i c a n. Eh, kim bilir! Odur, Lətafət də gəlir. (Hər ikisi pəncərədən baxır) Yadındadırmı, o bizimlə texnikumda oxuyanda nə qədər şən, nə qədər səmimi bir qız idi.

R e y h a n. İndisə daş-qaşa tutulmuş buz heykələ bənzəyir.

M e h r i c a n. Mən onun taleyinə acıyıram.

R e y h a n. Mən isə, əksinə. Onu görəndə əsəbiləşirəm.

M e h r i c a n. Sən də yamanca amansızsan. Neyləsin, bir işdir olub.

R e y h a n. İnsanın taleyi – onun iradəsidir, Mehrican! Nə üçün o, Sadıqova gedirdi? Kim məcbur edirdi?

Lətafət daxil olur. Bu, iyirmi dörd yaşında gözəl bir qadındır. Barmaqlarında brilyant qaşlı üzükler parlayır. Üzündə əsəbi, soyuq bir ifadə var. Qızları görərkən qaşlarını çatıb daha möğrur bir görkəm alır.

L ə t a f ə t. Salam.

R e y h a n. Salam, Lilya. Neçə gündür haradasan, görünürsən?

L ə t a f ə t. Harada olacağam, evdə, eşikdə.

M e h r i c a n. Lilya, bütün günü evdə oturmaqdan darıxmırsan?

L ə t a f ə t. Nə edək, hamı sizin kimi mühəndis olmaz ki...

R e y h a n. Sən əvvəllər adama belə cavab verməzdin.

L ə t a f ə t. Mən bura sizdən oxlaq dərsi almağa gəlməmişəm. Xalam haradadır?

R e y h a n. Bilmirəm. Harada olsa, bu saat gələr.

M e h r i c a n. Nə üçün bizimlə həmişə acıqlı danışsən, Lilya? Axı biz bir vaxt yoldaş idik.

L ə t a f ə t (istehza ilə gülümsəyir). Bir vaxt...

M e h r i c a n. Doğru demirəmmi?

L ə t a f ə t. Nə isə... (Əsəbi halda qalxıb pəncərədən baxır)

Dilşad daxil olur. Bu, qırx yaşında, ucaboylu, dəblə geyinmiş gözəl bir qadındır.

D i l ş a d. Salam, qızlar. (Reyhana) Xəbərin var, deyirlər İldırım Atayev gəlir.

R e y h a n (sevinclə). Nə danışsınız?! Doğrudanmı əmim gəlir? Bu nə yaxşı xəbər oldu.

D i l ş a d. Elə mən özüm də çox sevinirəm. (Gülümsəyir) Doğrudur, o vaxt aramızda bir balaca giley-güzar olmuşdu. Ancaq bunun eybi yoxdur. Zaman yavaş-yavaş axan güclü bir çay kimi hər şeyi yuyub aparır. Güman edirəm ki, biz onunla yeni bir dost kimi görüşəcəyik.

R e y h a n. İldırım əmim kinli adam deyil.

D i l ş a d. Görək də olmasın. O indi yüksək vəzifə sahibidir. Nazir müavinidir. (Gülümsəyir) Böyüklerin qəlbi geniş olmalıdır. (Pauza. Ətrafi gözdən keçirərək) Təəssüf ki, İldırım Atayev bizim ev-eşikdə çox az dəyişiklik görəcək.

M e h r i c a n. Evinizdə nə çatmır ki? Mədəni bir ailə üçün nə lazımdısa, hamısı varınızdır.

D i l ş a d. Var, əlbəttə, var. Ancaq... (Qısa pauza) İndi Mələhət-gildəydim. Otuz minə Moskvadan təzə mebel gətirdiblər. Elə gözəldir ki, baxdıqca baxmaq istəyirsən.

R e y h a n. Mələhətin əri böyük mühəndisdir. Kitabları, məqalələri çap olunur. Yüz minlərlə qonorar alır...

D i l ş a d (gülümsəyir). Nə olsun, Xosrov Atayevin də əlinin altında onlarca mühəndis işləyir.

R e y h a n. Kim olur-olsun. Qol çəkib aldığı maaşına görə də ev-eşiyidir...

D i l ş a d (güzgünün qabağında saçlarını düzəldir). Eh, qızlar... Sizə dil yetirmək çətindir. Görürsən, Mehrican, bu son vaxtlar necə xarab olmuşam. Yaz mənə düşür...

M e h r i c a n. Siz həmişə gözəlsiniz, Dilşad xanım.

D i l ş a d (*bərkdən gülərək*). Doğrudanmı? Yox, daha qocalıram. Ağ tükləri görürsənmi? Deyir hər şey vaxta baxsa da, vaxt heç nəyə baxmır. Ömrü tutub saxlamaq mümkün deyil. Üzümüzə gələn ay otuz doqquzu bitirib, qırxa keçirəm.

M e h r i c a n. Nə olar? Hor yaşın öz gözəlliyi var.

D i l ş a d. Gəncliyi heç bir şey əvəz etmərəm!.. (*Qısa pauza*) Bayağ küçədə bizim cavan müstəntiqi gördüm.

M e h r i c a n. Cahangiri deyirsiniz?

D i l ş a d. Bəli. Özünü yaman ciddi tutur. (*Gülümsəyir*) Ancaq heç yaşına yaşarmır.

R e y h a n (*Mehricana*). Gedək mənim otağıma, təzo layiho barəsində sənənlə danışmaq istəyirəm.

M e h r i c a n. Gedək.

Reyhan, Mehrican o biri otağa keçirlər. Dilşad,

Reyhanın ardınca uzun bir nəzər salır.

D i l ş a d. Xanımın xətrinə dəydi. Eh, Lilya... Bu dünyada heç kəsə yaxşılıq yoxdur. Mən istəyirəm bu, Şahsuvarova getsin. Yaxşı dolanışığı, gələcəyi parlaq... Özü də nə qədər nəzakətli, qədirdilən adamdır!

L ə t a f ə t. Bəyəm, Şahsuvarovun elə fikri var?

D i l ş a d. Hələlik açıq demir. Ancaq mən hiss edirəm ki, var. Bilirsən, Lilya, Şahsuvarov qohum olmalı oğlandır. İndi elə adamları əliçıraqlı gözənlə tapmazsan! (*Pauza*) Nə xəyala getdin?

L ə t a f ə t. Heç, fikir edirəm ki, Reyhanla Şahsuvarovunku yaxşı tutar.

D i l ş a d. Əlbəttə! Yoxsa, Cahangir? Eh, Lilya, biz qadırların bəzən ağılınız gözümüzdə olur. (*Pauza*) Ona görə də, sən, Sadığa getmək istəməyib, deyəndə ki, "qocadır, sir-sifəti xoşuma gəlmir", mənim acığım tuturdu. İndi görürsən sənə necə saxlayır? Barmaqlarında brilyant üzüklər, boynunda yeddi qatar mirvari, qabağında qulluqçun...

L ə t a f ə t (*hövsələsiz*). Ey, ay xala...

D i l ş a d (*qəzəbli*). Nə "ey..." Bircə də görüm, cavan oğlan sənə qədriyi onun kimi biləcəkdimi? Ürəyin indiki kimi sakit olacaqdımı? Lilya, birdəfəlik başa düş ki, məhəbbət-zad boş şeydir. Əgər, xoşbəxt

olmaq istəyirsənsə, özünü çox sev! Bildinmi? Ancaq özünü! (*Pauza*) Eşitdim Sadıq gələn ay sənə göndərir Kislovodskaya.

L ə t a f ə t. Mən getmək istəmirəm.

D i l ş a d. Axmaq! Niyə istəmirsən? Cavan gəlin sənə, get, göz, istirahət elə! İnsan dünyaya bir dəfə gəlir, Lilya! Gözəlliyin, cavanlığın qədrini bil! Bu kağızın arasındakı nədir?

L ə t a f ə t. Paltarlıqdır. Sadıq sənə üçün göndərib.

D i l ş a d (*açıb baxır*). Oy, Lilya, nə gözəl parçadır, heç kəsə əynində belə şey görməmişəm! Afərin, Sadıq! Vallah, zövqü var. Özü də mənə necə yaraşır! Ancaq mən bunu nə cür tikib geyəcəyəm? Atayev bilsə ki, bəxşşidir, dünyanı dağıdar.

L ə t a f ə t. Biz ki, özgə deyilik.

D i l ş a d. Onun üçün nə özgə, nə qohum!.. (*Pauza*) Görək giclədib ad günümde çıxaram, bəlkə onda bir söz demədi. Eh, Lilya...

Qapının zəngi çalır. Dilşad gedib qapını açır. Əvvəlcə Sadıq Sadıqov, sonra Xuduş ilə Ağasəlim gəlirlər. Sadıqov əlli beş yaşında, gödək, yoğun, sifəti qırmızı bir kişidir. Gözlərində hiyləgər bir ifadə hiss olunur. Təzə kostyum geyib, şlyapa qoymuşdur. Lakin şlyapa onun tüksüz və ötlü başında çox yəndəmsiz görünür. Xuduş qırx səkkiz yaşında əzgil qurusu kimi arıq, bir az donqar, ovurdları batıq, gözlərində daim qorxaq bir ifadə olan, çox cəhəddən danışan kişidir. Ayıq qaz kimi qulağı həmişə səsdədir. Ağasəlim isə, otuz beş yaşında, uzun, yekəpər bir adamdır. Üzündə nadan və davakar bir ifadə var. Sözü gec başa düşəndir.

D i l ş a d. Oho... Nə yaxşı qonaqlar gəlir... Buyurun... Buyurun...

S a d ı q o v. Salam. Liliçka da buradaymı...

D i l ş a d. Sən lap Lilyam bizim əlimizdən alınmışsan, Sadıq.

S a d ı q o v. Hi-hi... heylə deməyin, Dilşad xanım, biz öləncən sizin qulunuz...

D i l ş a d. Pəh-pəh... yamanca şirindilli kişisən. (*Xuduş ilə Ağasəlimə*) Niyə ayaq üstə dayanmışsınız, əyləşin...

X u d u ş. Siz Allah, narahat olmayın.

A ğ a s ə l i m. Canım, evdir, gəlmisiniz, əyləşin də. (*Stul çəkib oturur, sonra Sadıqovla Xuduş da əyləşirlər*)

D i l ş a d. Sadıqov, səndən çıxmayan iş. Nə əcəb bizi yad eləmişən?

S a d ı q o v. Düzünü axtarırsınızsa, işimiz düşüb.

D i l ş a d. Bilirəm ki, işiniz düşməsə, gəlməzsəniz.

X u d u ş. Vallah, Dilşad xanım, nə qədər danlasanız yeri var.

D i l ş a d. Ah, kişilər, diliniz olmasaydı, qarğa-quzğun sizi didərdi.

X u d u ş. Düz sözə nə demək olar?!

A ğ a s ə l i m. Mətləbə keç, canım, xanıma başağrısı vermə.

D i l ş a d. Yox, yox, xoşdur.

S a d ı q o v. Ağasəlim doğru deyir. Atayevin də nahara gələn vaxtıdır. Bilirsiniz, Dilşad xanım, sizinlə bu təzə qohum olmaq istəyən oğlan bizi yaman incidir.

D i l ş a d. Kim?

S a d ı q o v. Cahangir.

D i l ş a d. Onun sizinlə nə işi?

X u d u ş. Heç bilirik?

A ğ a s ə l i m. A canım, axı, niyə him-cimlə danışırsınız?.. Dilşad xanım, müxtəsəri budur ki, sizinlə təzə qohum olmaq istəyən müs-təntiq Cahangir yoldaş tikintidə böyük bir yoxlama başlatdırıb.

D i l ş a d. Nə üçün?

X u d u ş. Bilmirik?

D i l ş a d. Nə olar, qoyun yoxlatdırsın, yoxsa...

S a d ı q o v. Üreyinizə heç nə gəlməsin, Dilşad xanım. Özünüz bilirsiniz ki, mən olan yerdə dövlətin bir qəpiyinə kəm baxmaq olmaz.

D i l ş a d. Bilirəm...

S a d ı q o v. Məni yandıran odur ki, xalq malını göz bəbəyin kimi qoru, can qoy, indi də durub sənin işindən şübhələnsinlər. İdarəyə də komissiya töksünlər.

X u d u ş. Heç deməli deyil.

S a d ı q o v. Bu məni biabır etməkdir, camaat arasında nüfuzdan salmaqdır.

D i l ş a d. Yaxşı, Cahangir nə üçün belə etdiyinin səbəbini demir?

S a d ı q o v (*əlini çırparaq*). Doğrusu, heç soruşmamışam da. Qoy nə edir-etsin. Mən özümdən arxayın olmasam, Atayevin evinə ayaq basmaram. Ancaq, bayaq dedim, camaat içində arıma gəlir. Mən öz işim üçün təşəkkür gözləyirəm, mükafat gözləyirəm... (*Pauza*)

D i l ş a d (*telefonla zəng edir*). Allo... Milis rəisi əvəzi Şahsuvarov-u ver! Ziyad! Xahiş edirəm bizə gələsiniz, sizinlə vacib işim var. Gözləyirəm. (*Dəstəyi qoyur*)

A ğ a s ə l i m. Qanınızı qaraltmayın, canım. Yüz heylə iş qurban olsun sizin bir xoş sifətinizə.

X u d u ş. Qanı qaralmasın, neyləsin? Bu boyda adamları da saya salmır. Bəyəm o bilmir ki, Sadıqov, Dilşad xanımın yeznesidir?

D i l ş a d (*təmkinlə*). Siz gedin işinizdə olun. Şahsuvarov gəlsin, öyrənərəm görüm bu nə məsələdir.

S a d ı q o v. Sizin canınız üçün, çox o yan-bu yan elosə, birbaşa mərkəzə teleqram vuracağam!

D i l ş a d (*sərt*). Hələlik heç bir şey lazım deyil. Dedim ki, gedin işinizdə olun!

X u d u ş. Çox sağ olun. Sizsiz bir günümüz olmasın...

D i l ş a d. Belə komplimentləri sonraya saxlayın.

X u d u ş (*irilərək*). Sonraya saxlamalı şey yoxdur.

D i l ş a d (*acıqlı*). Yaxşı, yaxşı!..

A ğ a s ə l i m. Gəl bəri, canım, xanıma başağrısı vermə.

S a d ı q o v. Liliçka, sən qalırсан, yoxsa...

L ə t a f ə t (*acıqlı*). Qalırım.

S a d ı q o v. Neynək, əyləş. (*Ərklə*) Xala-bala ki, tapışdınız, sizi bir-birinizdən ayırmaq çətindir! Gedək, uşaqlar!

Çıxırlar.

D i l ş a d. Ax... Mən birçə öldüyüm günü bilmirəm. O Cahangiri görən kimi tanıdım ki, nə yuvanın quşudur. Sən bir üzə bax. Cəsarətə bax. Bilə-bilə ki, Sadıqov mənim qohumumdur, bu cür həngəmə çıxarır. Eybi yoxdur! Olsun!

Bayırda maşın səsi eşidilir. Reyhanla Mehrican yüyürərək içəri girirlər.

R e y h a n. İldırım əmim gəlir!.. İldırım əmim gəlir!.. (Bayıra qaçır)

Pauza.

Dilşadın üzü tutqun bir hal alır. Mehrican maraqla pəncərədən baxır. İldırım Atayev Reyhanla qol-qola daxil olur. Bu, otuz doqquz yaşında, ortaboylu, yaraşlıqlı bir adamdır. Saçları vaxtından əvvəl ağarmışdır. Üzində daim mehriban və ağıllı bir ifadə vardır. Elə bil ki, hər şey bu adama çoxdan məlumdur. Sadə, lakin modaya uyğun kostyum geymişdir.

D i l ş a d. Xoş gəlmisiniz, İldırım...

İ l d ı r ı m A t a y e v. Sağ olun... Mən buradan gedəndən bəri hər şey o qədər dəyişilmişdir ki... Əgər, səhv etmərsə, bu, Dilşad xanımın bacısı qızı Lətafətdir. (*Əl tutuşur*)

R e y h a n. Sizin yaddaşınız əvvəlki kimi itidir. Əmi, tanış olun, bu da mənim yaxın rəfiqəm Mehricandır.

İ l d ı r ı m A t a y e v. Tanış olmağıma çox şadam.

D i l ş a d. Saçları nə yaman ağartmışınız, İldırım!

İ l d ı r ı m A t a y e v. Amma siz heç dəyişməmişiniz.

D i l ş a d (gülür). Doğrudanmı?

R e y h a n. Fikir eləməyin, əmi, saçlarınız ağarsa da, özünüz həmişəki kimi gənc və gözəlsiniz.

İ l d ı r ı m A t a y e v (qızaranaq Mehricana baxır. Sonra zarafat-yana). Sağ ol, qardaş qızı. Sən belə komplimentlərdən əmin üçün çox də. Yaxşı, bəs Xosrov haradadır? Bu gün ki, bazardır.

D i l ş a d. Özünüz xasiyyətini bilirsiniz. Onun üçün nə istirahət günü...

İ l d ı r ı m A t a y e v. Necədir? Gümrahdırmı?

D i l ş a d. Yaxşıdır, əvvəlkindən də gümrahdır.

M e h r i c a n. İcazənizlə mən gedim.

R e y h a n. Nə tez?

M e h r i c a n. Nənəm gözləyəcək.

R e y h a n. Elə isə get. Ancaq mütləq gələrsən.

M e h r i c a n. Yaxşı, sağ olun. (Çıxır)

İ l d ı r ı m A t a y e v (Reyhana). Rəfiqən nə iş görür?

R e y h a n. Arxitektordur...

İ l d ı r ı m A t a y e v. Aha...

P e r d e

İKİNCİ ŞƏKİL

Həmin otaq Reyhan və Mehrican evdədir.

M e h r i c a n (fikirlə). İndi mən sizə gələndə İldırım Atayev bağcanızdakı böyük yasəmən ağacının dibini boşaldırdı. Özü də elə qəmgin idi ki....

R e y h a n. Bu ağac əmimin keçmiş nişanlısı Firəngizdən yadigardır. Səkkiz il qabaq həmin ağacı o əkməmişdir.

M e h r i c a n. Bəyəm, İldırım Atayevin nişanlısı var idi? (Reyhana başı ilə təsdiq edir) Bəs necə oldu?

R e y h a n. Ayrıldılar.

M e h r i c a n. Nə üçün? Bir danışsana...

R e y h a n. O zaman əmim burada mühəndis işləyirdi. Firəngiz də bağçılıq aqronomu idi. Həmin yasəmən ağacı əkilən yaz toyları olacaqdı. Ancaq heç gözlənilmədiyi halda birdən aralarına narazılıq düşdü.

M e h r i c a n. Nə üçün?

R e y h a n. Əmiməgilin kontorunda Lida adlı cavan bir planovik işləyirdi. Olduqca gözəl, şən, zarafatçı bir polyak qızı idi. Özü də Dilşad xanımın dostu idi. Tez-tez, demək olar ki, hər gün bizə gəlirdi.

M e h r i c a n. İldırım Atayev də sizinlə olurdu?

R e y h a n. Bəli. Birdən belə bir şeyə çıxdı ki, guya, İldırım əmim Lidaya vurulmuşdur. Özləri də tezliklə evlənəcəklər.

M e h r i c a n. Firəngiz də bunu eşidib başladı qışqanmağa.

R e y h a n. Halbuki əmimlə Lidanın arasında səmimi dostluqdan başqa ayrı bir hissə yox idi. Ancaq fitilə od necə qoyulmuşdusa, söndürmək mümkün olmadı. İldırım əmim nə qədər çalışdı, Firəngizi inandıra bilmədi. Axırda ikisi də inada düşüb ayrıldı. Firəngiz başqa yerə dəyişilərək, çıxıb getdi.

M e h r i c a n. Yaxşı, bəs, məsələnin kökü haradan qalxmışdı?

R e y h a n. Buradan. Bizim bu evimizdən!

M e h r i c a n. Nə danışsən, Reyhan!

R e y h a n. Bilirsənmi, Dilşad xanım əmimin Firəngizlə evlənməsinə dözə bilmirdi.

M e h r i c a n. Axı, nə üçün?

R e y h a n. Çünki Firəngiz hər cəhətdən ondan üstün idi. Təhsildə... gözəllikdə... Ona görə də, Dilşad xanım hər gün Lidanı evə qonaq çağırır, elə vəziyyət yaradırdı ki, Firəngiz də, istər-istəməz, qışqanmağa vadar olurdu...

Pauza.

M e h r i c a n. Hər halda, Firəngiz böyük səhv etmişdir.

R e y h a n. Sonralar bunu o özü etiraf edirdi.

M e h r i c a n. İndi ərdədir?

R e y h a n. Deyirlər ərdədir. (Pauza)

M e h r i c a n. İldırım Atayev onu çoxmu sevirdi?

R e y h a n. Yəqin ki, çox sevirdi. Yadımdadır, Fırgəngiz çıxıb gəndəndən sonra, elə bil, əmin bir günün içində qocaldı. (Pauza)

İldırım Atayev daxil olur.

R e y h a n. Əmi, bu qədər işlədin, yorulmadın?

İ l d ı r ı m A t a y e v (gülümsəyir). Yorulana nə lazımdır?

R e y h a n (eyni zarafatla). Bir stəkan ətirli çay.

İ l d ı r ı m A t a y e v. Afərin!

R e y h a n. Bu dəqiqə. (O biri otağa qaçır)

İ l d ı r ı m A t a y e v. Bağçaya baxıram, fikir edirəm ki, səkkiz il necə tez keçdi. Mənim körpə qoyub getdiyim fidanlar indi böyük ağac olub.

M e h r i c a n. Yəqin ki, burada hər şey sizə keçmişləri xatırladır...

İ l d ı r ı m A t a y e v. Bəzən keçmişləri xatırlamaq da çox ağır olur.

M e h r i c a n. Elə xatirələr var ki, onlar nə qədər acı olsa da, yenə gözəldir.

İ l d ı r ı m A t a y e v (gülümsəyir). Siz yaşda olanda mənə də elə gəlirdi. Mən də elə güman edirdim ki, hər kədərlə xatirənin özündə də bir gözəllik, bir romantika var. Ancaq sonralar gördüm ki, yox, iztirab iztirabdır! Ona görə də, çalışın xoşbəxt olun. İtirilmiş bir səadət bir də çətin geri qayıdır...

Pauza. Reyhan çay getirir.

R e y h a n (stəkanı işığa tutaraq). Necədir, əmi?

İ l d ı r ı m A t a y e v. Əla! (Çayı alıb qabağına qoyur. Zarafat-yana) Demək, Mehrican xanımın çəkdiyi layihələri Reyhan həyata keçirir.

R e y h a n. Elədir ki, var.

İ l d ı r ı m A t a y e v. Mən sizin yoldaşlığınıza qibtə edirəm.

R e y h a n. Biz buna çox şadıq. Füzuli küçəsində tikdiyimiz yaşayış binası xoşuna gəlirmi?

İ l d ı r ı m A t a y e v. Ümumiyyətlə, yaxşıdır. Üslubumuzdakı genişlik, sərbəstlik, sadə, lakin gözəl olmaq cəhdi mənə xüsusilə xoş gəldi. Sütunların başlıqları, tağların quruluşu cazibədar. Baxdıqca adam özündə, nə isə, fərəhli bir şey duyur.

R e y h a n. Ax, doğrudanmı? Biz həmişə bu barədə narahət olurduq, əmi.

İ l d ı r ı m A t a y e v. Ancaq mənə elə gəlir ki, naxışların ümumi ahəngi bir az da ciddi olsaydı...

M e h r i c a n (qızaranaraq). Bu, çox amansız tənqid oldu.

İ l d ı r ı m (gülümsəyir). Axı, mən hiss edirəm ki, siz sənətdə hər şeyin bizim Köndələnçay kimi sakit axması tərəfdarı deyilsiniz.

R e y h a n. Doğrudur!

İ l d ı r ı m. Elə isə, əminin sözlərindən pərt olmayın! Qoy sizin bu ilk əsərinizdə parlayan istedad qığılcımları gələcəkdə sönməz bir od, bir alov olsun!

R e y h a n. Gələcəyi kim bilir?!

İ l d ı r ı m A t a y e v. "Kim bilir"i əkiqlər, bitməyib. İradə istedadın anasıdır! (Otaqdan çıxır)

M e h r i c a n (İldırım Atayevin ardınca baxaraq, həyəcanla). Nə üçün onun səadətində mane olurlar?!

R e y h a n. Çünki analığıma belə lazım idi. (Pauza) Əminin başına gətirdiyini indi də mənim başıma gətirmək istəyir. Görmürsənmi? Hər vasitə ilə Cahangiri mənim gözümdən salmağa çalışır.

M e h r i c a n. Ancaq mən elə güman edirəm ki, heç bir fırtına həqiqi məhəbbəti sarsıda bilməz!

R e y h a n (fikirli). Doğrudan da elədir.

Cahangir gəlir. O, iyirmi dörd yaşında yaraşıqlı bir oğlandır. Üzündə bir az sört görünən açıq və ağıllı ifadə vardır. Hərəkətləri qəti və sərbəstdir.

R e y h a n (Cahangirin əlindən tutaraq). Adımı çək, qulağını bur. Bir az qabaq sənəin barəndə danışdıq, Cahangir.

C a h a n g i r. Mən də gələ-gələ fikirləşirdim ki, sizi mütləq bir yerdə görəcəyəm.

M e h r i c a n. Yoxsa, qısqanırsınız?

C a h a n g i r. Eh... Belkə də...

M e h r i c a n. Əslində, mən qısqanmıyım ki, on beş illik yoldaşımı əlimdən alırsınız. Sizin toyunuzdan sonra lap tək qalacağam.

R e y h a n. Yaxşı, yaxşı, ürəyimi xarab eləmə.

C a h a n g i r (Mehricanın əlindən tutur). Qardaşınız ölməyib ki, siz tək qalarsınız!

R e y h a n. Biz üçümüz də həmişə bir yerdə olacağıq.

C a h a n g i r. Həmişə!

R e y h a n (*Cahangirə*). Eşitdim sən bizim tikinti kontorunda böyük bir işin üstünü açmışsan.

C a h a n g i r. Bəli, açmaq üzrəyəm.

R e y h a n. Deyilənə görə, Sadıqovun özü də dolaşır.

C a h a n g i r. Deyosən, elədir.

M e h r i c a n. Görürsünüz, biz gecələri ömrümüzden borc alıb, zəhmət çəkirik, tikirik. Onlar isə...

R e y h a n. Kim olursa-olsun, amansız ol, Cahangir!!

Ziyad Şahsuvarov gəlir. Bu, otuz yeddi-otuz səkkiz yaşlarında bir adamdır. Özünü çox sadə və nəzakətli aparmağa çalışmasına baxmayaraq, gözlerinde daim şüşə parıltısı kimi soyuq bir ifadə var. Bahalı parçadan kostyum geyinmişdir, Cahangirin burada olması ona pis təsir edir. Lakin o, bu hissiniməharətlə gizlədərək, özünü şad göstərir.

Ş a h s u v a r o v. Salamlar... Mən söhbətinizə mane olmadım ki?

R e y h a n. Xeyr. Buyurun, əyləşin.

Ş a h s u v a r o v. Rica edirəm, zəhmət çəkməyin. (*Oturur*) İstirahət günü olanda adam lap darıxır. Xüsusən mənim kimi heç bir kəsi olmayanlar.

R e y h a n. Niyə elə deyirsiniz? Sizi ki, bütün şəhər tanıyır.

Ş a h s u v a r o v. Hər bir tanısa da dost deyib, ülfət bağlamaq olmur, Reyhan xanım.

C a h a n g i r. Əlbəttə. Adam öz qəlbinə yaxın olanlarla görüşüb-danışmaq istəyir.

Ş a h s u v a r o v (*Cahangirin sözlərindəki istehzam hiss edir. Lakin üzə vurmur*). Doğrudur.

C a h a n g i r. Mən arzu edirəm ki, hamı sizin kimi incə təbiətli olaydı, Şahsuvarov.

Ş a h s u v a r o v (*gülümsəyərək*). Siz kompliment deməkdə həddindən artıq səxavətlisiniz, yoldaş müstəntiq!

C a h a n g i r. Bunun eybi yoxdur. Özünüz bilirsiniz ki, insanda səxavət gözəl keyfiyyətdir.

Ş a h s u v a r o v. Şübhəsiz. (*Zarafatyana*) Vaxta ki, Cahangir mənə incə təbiətli adam hesab edir, o zaman rica edirəm bir şey çalısınız, qulaq asağ.

R e y h a n. Əziz qonaqlara hörmət borcumuzdur.

Ş a h s u v a r o v. Təşəkkür edirəm.

R e y h a n (*pianinonun qabağında oturaraq*). Nə çalım?

Ş a h s u v a r o v. Ürəyiniz nə istəyirsə.

R e y h a n. Bəlkə mənim ürəyim istəyən sizə xoş gəlmədi?

Ş a h s u v a r o v. Ola bilməz.

R e y h a n. Kaş ki, mən sizin bu etimadınızı doğruldaydım.

Çalır. Cahangir qalxıb pəncərədən bağçaya tamaşa edir. Mehrican da onun yanına gəlir və onlar nə haqqındasa danışirlar. Şahsuvarov, Reyhanın yanındakı stola söykənir.

Ş a h s u v a r o v (*yalnız Reyhanın eşidə biləcəyi bir səslə*). Sırağagün axşam mən evinizin yanından keçirdim, siz onda da bu sonatı çalırdınız. Dayanıb xeyli qulaq asdım.

R e y h a n (*gülümsəyərək*). Doğrudanmı?

Ş a h s u v a r o v. Lakin, sizə qulaq asdıqca, özümü elə bədbəxt hiss edirdim ki.

R e y h a n. Nə üçün?

Ş a h s u v a r o v. Bilmirəm.

R e y h a n. Görünür, siz o gecə çox sentimental bir əhvali-ruhiyyəyəymişsiniz.

Ş a h s u v a r o v (*pərt olaraq*). Hər halda, mənim o gecəki vəziyyətim istehzadan çox mərhəmətə layiqdi.

R e y h a n. Yoxsa, mən sizin xətrinizə dəydim?

Ş a h s u v a r o v. Xətrimə dəyəndə nə olar! Siz mənə sinəmə dalbadal on güllə sıxsaydınız, bir dəfə "uf" deməzdim.

R e y h a n. Siz lap keçmiş ritsarlar kimi danışırınsınız. (*Qaşlarını çataaraq, ayağa qalxır*)

Dilşad və Lətifət gəlirlər.

D i l ş a d. Oho... Şahsuvarov... Mən dedim, bəs, gəlmədiniz.

Ş a h s u v a r o v. Necə ola bilər ki, siz çağırırsınız, mən gəlməyim?

D i l ş a d. Sağ olun. Siz qədərbilən adamsınız.

Ş a h s u v a r o v. Siz məni utandırırırsınız, Dilşad xanım...

D i l ş a d. Siz həddindən artıq təvazökarsınız, yoldaş naçalnik. Xoş gəlmisiniz. Bəs, ayaq üstə nə üçün? Reyhan, qonaqlara yaxşı qulluq ələmirsən. Rica edirəm, əyləşin...

C a h a n g i r. Zəhmət çəkməyin. Bütün günü oturmaqdan yoruluruq.

D i l ş a d. Sizdən incimişəm. Bizə gec-gec gəliniz.

C a h a n g i r. İş-güc...
D i l ş a d (*mənalı tərzdə gülümsəyərək*). Bilirəm, bilirəm... Son vaxtlar işiniz yaman çoxdur.
R e y h a n. Cahangir, gedək. Mehricanın düzəltdiyi yeni maketi sənə göstərmək istəyirəm.
C a h a n g i r. Gedək.

Reyhan, Cahangir və Mehrican o biri otağa keçirlər.

D i l ş a d. Ziyad, Sadıqovun əhvalatından sizin xəbəriniz varmı?
Ş a h s u v a r o v. Bəli, xəbərim var.
D i l ş a d. Bu necə məsələdir?
Ş a h s u v a r o v. Hamısını burada danışmaq mümkün deyil. Ancaq, hər halda, çox ciddi məsələdir.
D i l ş a d. Bəs, fikriniz nədir?
Ş a h s u v a r o v. Mən əlimdən gələn köməyi etməyə çalışıram. Lətafət xanım özü də bilir. Ancaq qorxuram mənim köməyim müsbət bir nəticə verməsin.
D i l ş a d. Nə üçün?
Ş a h s u v a r o v. Çünki Sadıqovgilin işini Cahangir açıb.
D i l ş a d. Nə olsun ki?
Ş a h s u v a r o v. Qanuna görə, biz onlara təsir göstərə bilmərik.
D i l ş a d. Orasını mən də bilirəm.
Ş a h s u v a r o v. Başqa bir yol düşünməyə imkan yoxdur. Çünki özünüz bilirsiniz, prokurorun da, Cahangirin də mənimlə araları soyuqdur.
D i l ş a d. Bəs, necə olsun?
Ş a h s u v a r o v. Siz bu barədə yoldaş Atayevlə danışsaydınız, pis olmazdı.
D i l ş a d. Atayevə clə söz demək olar?
Ş a h s u v a r o v. Bilirsiniz, Dilşad xanım, siz ağıllı qadın olduğunuz üçün mən hər şeyi açıq danışmaq istəyirəm. Atayevin bu işə qarışmağı mütləq vacibdir! Əgər, Sadıqov dolaşsa...
D i l ş a d. Başa düşürəm.
Ş a h s u v a r o v. Digər tərəfdən, Cahangir işində fanatik bir adamdır. Onu ancaq Atayev kimi böyük avtoritet öz yerində oturma bilər. (*Pauza*) Görürsünüz, onun yerinə mən olsam, utandığımdan sizin üzünüze baxa bilməzdim. Amma o...

D i l ş a d. Amma o bu evdə özünü elə aparır ki, guya, mənim yeznəmi dolaşdırıb tutmaq istəməsinin bizə heç dəxli yoxdur.

Ş a h s u v a r o v. Sizi inandırırım ki, o elə də düşünür. (*Pauza*)

D i l ş a d. Siz haqlısınız. Mən bu barədə mütləq Atayevlə danışmalıyam. Lap dalaşsa da, danışmalıyam. Mənə və mənim qohumlarıma hörmət etmək onun borcudur.

Ş a h s u v a r o v. Əlbəttə.

D i l ş a d. Siz öyloşin, mən bir mətbəxə baş çəkim, gəlirim.

Ş a h s u v a r o v. Buyurun.

Dilşad çıxır.

Ş a h s u v a r o v. Niyə mənə elə qanlı-qanlı baxırsan, Lilya?
L ə t a f ə t. Hələ bir danışırısan da...
Ş a h s u v a r o v. Axı nə olub?
L ə t a f ə t. Özün bilirsən!
Ş a h s u v a r o v. Sənin canın üçün, heç bir şey bilmirəm.
L ə t a f ə t. Axşam gələrsən, deyərəm.
Ş a h s u v a r o v. Bəlkə gələ bilmədim.
L ə t a f ə t. Aydındır.
Ş a h s u v a r o v. Ürəyine ayrı şey gəlməsin. Qonaq çağırıblar. Getməsəm, yaxşı düşməz.
L ə t a f ə t. Demək, o qonaqlıqdakılar sənin üçün məndən artıqdır?
Ş a h s u v a r o v. Nə danışırısan, Lilya...
L ə t a f ə t. Gələrsən! Eşitdinmi?
Ş a h s u v a r o v. Baş üstə!
D i l ş a d (*balaca məcməyidə çay, mürəbbə gətirir*). Bu, siz xoşlayan qızılgül mürebbəsidir. Özüm bişirmişəm.
Ş a h s u v a r o v. Nə zəhmət çəkirsiniz...
D i l ş a d. Təki sizin kimi dostlar üçün zəhmət çəkək.
Ş a h s u v a r o v. Doğrusu, bu evə elə öyrənmişəm ki, bir gün gəlməyəndə ürəyim darıxır.
D i l ş a d. Mən sizi öz ailəmizin bir üzvü hesab edirəm, Ziyad.
Ş a h s u v a r o v. Mən bunu bilirəm, Dilşad xanım.
D i l ş a d. Elə zənn edirəm ki, biz bir-birimiz üçün qənimət adamlarıq.
Ş a h s u v a r o v. Biz bir-birimizi anlayıb qiymətləndirməyi bacarıyıq, Dilşad xanım.

Dilşad. Şübhəsiz.

Cahangir, Reyhan və Mehrican gəlirlər.

Cahangir. Mən sizin yerinizə olsaydım, maketi müsabiqəyə göndərərdim.

Reyhan. Mehrican yenə də bəzi dəyişikliklər etmək fikrindədir.

Cahangir. Lap yaxşı.

Dilşad (Cahangirə). Əyləşin, çay için.

Cahangir. Sağ olun. Axşam tikinti işçiləri üçün mühazirə oxuyacağam. Gedib bir az hazırlaşmaq lazımdır.

Mehrican. Mühazirəniz nə mövzudur?

Cahangir. "Ailə və cəmiyyət".

Şahsuvarov. Gözəl mövzudur. Vaxtım olsaydı, məmnuniyyətlə qulaq asardım.

Dilşad. Siz müstəntiq adamsınız. Mühazirə ilə nə işiniz var?

Cahangir. Bizim vəzifəmiz yalnız cinayətləri tapıb meydana çıxarmaqla bitmir, Dilşad xanım. Biz, eyni zamanda, bu cinayətləri doğuran səbəblərin kökünü kəsməyə çalışırıq. Biz istəyirik ki, adamlar mənəvi cahətdən daha kamil, daha gözəl olsunlar. Biz istəyirik ki, cinayət sözü zehinlərdən silinib getsin.

Reyhan. Ona görə də, hər bir müstəntiq, eyni zamanda, bir müəllim olmalıdır.

Cahangir. Doğrudur.

Xosrov Atayev gəlir. Bu, qırx beş yaşında, ucaboylu, yaraşıqlı bir kişidir.

Xosrov Atayev. Salam.

Şahsuvarov. Salam, yoldaş Atayev.

Xosrov Atayev. Deyirlər İldırım gəlib, bəs hamı?

Reyhan. Bu saat, ata... (O biri otağa qaçır)

Dilşad (əl-ayağa düşərək). Səhərdən haradasan? Bu vaxtaca necə qalmaq olar?

Xosrov Atayev. İşim çox idi, Dilşad.

Dilşad. İş öz yerində, insana can da lazımdır.

Xosrov Atayev (gülümsəyir). Doğrudur.

Dilşad. Həmişə "doğrudur" deyirsən, amma əməl eləmirsən. Ver şlyapanı.

Xosrov Atayev. Zəhmət çəkmə. (Özü gedib asır)

Dilşad. Qabaqca nahar edəcəksən, yoxsa...

Xosrov Atayev. Ürəyim yanır.

Dilşad. Görürsənmi, vaxtlı-vaxtında yeyib-içmədiyin üçün iştahadan kəsilmisən. Yox, belə olmaz. Axı, mən sənin üçün rejim qoymuşam.

Xosrov Atayev. Bu dəfə bağışla. Söz verirəm ki, bir də rejimi pozmayım.

Dilşad. Yaxşı, görək.

İldırım Atayevlə Reyhan gəlir.

İldırım Atayev. Xosrov, Salam! (Qardaşını diqqətlə nəzərdən keçirərək) Yaxşısan, gümrahsan.

Xosrov Atayev. Sən də yaxşısan... Birco de görüm məzuniyyətə çıxmısan, yoxsa...

İldırım Atayev. Xeyr, iş üçün gəlmişəm.

Dilşad. Amma mən dedim, bəs, siz məxsus bizimlə görüşmə gəlmisiniz.

İldırım Atayev. Həm ziyarət, həm ticarət. (Xosrova) Şəhəriniz qiyamət olub. Köhnə evlərin yerlərini tanımaq olmur.

Şahsuvarov. Yoldaş Atayev ki, belə başlayıb, çox çəkməz bura Bakımı da ötər.

İldırım Atayev (Şahsuvarova diqqətlə baxaraq, zarafatlı). Bakı dayanıb sizi gözləmir. O da tərəqqi edir, böyüyür.

Şahsuvarov (tutularaq). Şübhəsiz.

İldırım Atayev. Tikmək qardaşımın çoxdankı ehtirasıdır.

Xosrov Atayev. Dünyada tikməkdən, qurmaqdan da gözəl nə var?! (Cahangirə Şahsuvarova) Əlbəttə, mən belə deməklə siz inzibatçıları özümüzdən ayırmıram.

Dilşad. Söhbət dananı qurda verər, xahiş edirəm yemək otağına buyurasınız. Xosrov da səhərdən acdır.

Cahangir. İcazənizlə mən gedim.

Dilşad. Heç elə şey yoxdur. İldırımın gəlişi münasibəti ilə hamımız bir yerdə nahar edəcəyik.

Xosrov Atayev. Doğrudur. Siz buyurun əyləşin, mən bu dəqiqə gəlirəm.

Dilşadla Xosrov Atayevdən başqa hamı o biri otağa keçir.

Xosrov Atayev saçını darayır.

D i l ş a d. Bu gün bizim evlənməyimizin düz on ili tamam olur, Xosrov.

X o s r o v A t a y e v. Görək mənə bağışlayasan. İldırımın gəldiyini eşidib evə tələsdiyim üçün sənə hədiyyə ala bilmədim. Sabah mütləq!

D i l ş a d (*gülümsəyir*). Eybi yoxdur. Borclu borclunun sağlığını istər. Bir də ki, qocalar hədiyyəsiz də keçinər.

X o s r o v A t a y e v (*onun əlindən tutaraq*). Sən indi də on il bundan qabaqki kimi gözəlsən. (*Saçlarından öpür*)

D i l ş a d (*ona qısqıncı*). Amma mənə elə gəlir ki, sən daha mənə əvvəlki kimi istəmirsən.

X o s r o v A t a y e v. Əksinə. İllər keçdikcə, mən səni daha çox istəməyə başlayıram. Bu məlun şübhə haradan ağına gəlir?

D i l ş a d. Bəzən olur ki, bütün günü evə gəlmirsən.

X o s r o v A t a y e v. Neyləyim... Səbəbimi özün bilirən. (*Pauza*)

D i l ş a d. Sənin xəbərin varmı ki, bizim dostumuz Cahangir mənim gözümün ağı-qarası birəcə bacım qızının ərinə dolaşdırmaq istəyir?

X o s r o v A t a y e v (*qaşlarını çataraq*). Təqsiri olmayan adamı heç kəs dolaşdırma bilməz.

D i l ş a d. Sən hamını öz arşınla ölçmə, Xosrov. Əgər, Sadıqovun başına bir iş gəlsə, o yazıq qızın halı necə ola bilər? Savadı az, qohum-qardaşı yox...

X o s r o v A t a y e v. Nə üçün sən onu təhsildən ayırıb verdin Sadıqova? Axı, mən o vaxt sənə dedim...

D i l ş a d. Bu söhbətlər gecdir, Xosrov. Sən kömək elə, Lətafət bədbəxt olmasın!

X o s r o v A t a y e v. Nə cür kömək edim?

D i l ş a d. Qoyma əri dolaşsın!

X o s r o v A t a y e v. Bayaq dedim, günahı olmayan adamı heç kəs dolaşdırma bilməz!

D i l ş a d. Sən hamıya verəcəyin rəsmi cavabı mənə də verirsen.

X o s r o v A t a y e v (*acığını unudaraq*). Dilşad! Axırncı dəfə səndən xahiş edirəm: əgər, bizim aramızdakı onillik məhəbbətin məhv olmasını istəmirsənsə, bir də məndən belə şeylər xahiş etmə! Mən xalqa qulluq elədiyim bu otuz ildə ona xəyanət etməmişəm, etməyəcəyəm də. (*Çevrilib iti addımlarla o biri otağa keçir*)

D i l ş a d (*onun ardınca qəzablı bir nəzər salaraq*). Ah... Siz Atayevlər!..

P e r d e

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Xosrov Atayevin evi. İldırım Atayev qəzet oxuyur. Xosrov Atayev nə isə yazır. Dilşad bir qutu papiroso götürüb onun qabağına qoyaraq çıxır. Onun hərəkətlərindəki gizli acığı Atayev qardaşları hiss edirlər.

İ l d ı r ı m A t a y e v (*qəzeti stolun üstünə qoyur*). Uşaqlıqdan bizim bir-birimizdən gizli sözümlər olmayıb, Xosrov, açığımı deyim ki, sənin ailə həyatın mənə kədərliyədir.

X o s r o v A t a y e v. Niyə axı? Səbəbi nədir?

İ l d ı r ı m A t a y e v. Bizim hər ikimiz xalq uğrunda, onun böyük arzuları uğrunda çarpışırsınız, elə deyilmi?

X o s r o v A t a y e v. Əlbəttə, elədir! Başqa cür ola bilər ki?

İ l d ı r ı m A t a y e v. Və mən bilirəm ki, sənin üçün xalqın mənə-feyindən yüksək, müqəddəs heç nə yoxdur!

X o s r o v A t a y e v. Şübhəsiz!

İ l d ı r ı m A t a y e v. Lakin mənə elə gəlir ki, sənin əqidənlə, işinlə ailə həyatın arasında çox dərin bir ziddiyyət əmələ gəlmişdir.

X o s r o v A t a y e v. Sən bunu nəyə əsasən deyirsən?

İ l d ı r ı m A t a y e v. Görüb-əşitdiklərimə əsasən!

Pauza.

X o s r o v A t a y e v. Bu daşın haradan atıldığını bilirəm. Son Reyhanın sözlərinə çox da əhəmiyyət vermə. Özün bilirən ki, ögey ana ilə övladın ulduzu çətin barışır.

İ l d ı r ı m A t a y e v. Yox, Xosrov! Mən istəyirəm ki, sən bizim bu söhbətimiz ətrafında çox ciddi düşünsən! Sonra gec olar...

X o s r o v A t a y e v (*tutularaq*). Məncə, hər kəs kiminlə yaşadığını daha yaxşı bilir.

Əsəbi halda qalxıb telefon aparatına yaxınlaşır. İldırım çıxır.

Xosrov Atayev (*zəng edir*). Məlis idarəsini verin. Şahsuvarov haradadır? Xahiş edirəm onu tapıb mənim yanıma göndərsiniz. (*Dəstəyi asır. Uzun pauza, ağır addımlarla o biri otağa keçir*)

Səhnə bir an boş qalır. İldırımla Mehrican daxil olurlar.

İldırım Atayev. Siz nə isə soruşmaq istəyirsiniz. Bəs, niyə susursunuz?

Mehrican. Qorxuram mənim sualım sizə həddindən artıq cəsarətli görünsün.

İldırım Atayev. Cəsarət – mərdlik deməkdir! Rica edirəm, danışın!

Mehrican. Mən səkkiz il bundan qabaq sizin başınıza gələn əhvalatı eşitmişəm. Ona görə də, mənə elə gəlir ki, dünən sizin xoşbəxtlik haqqında dediklərinizlə bu ağır xatirə arasında bir əlaqə vardır. Doğrudanmı siz öz səadətinizi həmişəlik itirilmiş hesab edirsiniz?

İldırım Atayev. Əlbəttə, yox!.. Bizim ümumi idealımız o qədər yüksək, o qədər gözəldir ki... Lakin bununla bərabər... (*Pauza*) Siz qoca bağban haqqındakı nağılı eşitmişinizmi?

Mehrican. Xeyr.

İldırım Atayev. Deyir, əlli il idi ki, qoca bağban gözəl ağaclar becərirdi. Əlli il idi ki, adamlar onun yetişdirdiyi meyvələrdən yeyib mənfəətbərdar olurdular. Axır bir gün qoca hiss elədi ki, daha bu dünyadan köçmək üzredir. Adamlar tökülüb gəldilər. Kimi qocaya soyuq şərbət hazırladı, kimi dərman verdi, kimi yastığını düzəltdi. Qoca bağban isə uzaqlara baxıb “ah” çəkdi. O vaxt bir cavan oğlan soruşdu ki, nəyin qüssəsini eləyirsən, ay baba? Gününü görüb, dövrəni keçirmisən, camaat başına and içir. Bağban dedi: heç nəyin fikrini çəkmirəm, hamınızdan da çox razıyam. Ancaq kaş rəhmətlik qarım indi yanımda olaydı...

Pauza.

Mehrican (*mütəəssir*). Nə üçün siz özünüzi qoca bağbanla müqayisə edirsiniz? Əgər, səhv etmirəmsə, sizin hələ otuz doqquz yaşınız var.

İldırım Atayev. Ola bilər ki, indi də öz taleyini mənimlə bağlamaq istəyən bir qadın tapılsın. Lakin siz özünüzi də inkar etməzsiniz ki, bu istəklə əsl məhəbbət arasında payızla yaz qədər böyük fərq

vardır. Mən isə (*gülümsəyir*), etiraf edirəm ki, bu bəradə bir az xud-pəsəndəm. Mənə elə gəlir ki, məhəbbətdə orta hal yoxdur. Ya həqiqi sevgi, ya nifrət!

Mehrican. Doğrudur. Lakin nə üçün siz elə zənn edirsiniz ki, bu həqiqi sevgi sizə aid ola bilməz? Bəlkə indi sizi, sizin təsəvvür etdiyinizdən də artıq sevən gənc bir qız vardır və əgər, o sizi istədiyinin yarısı qədər özünün sevildiyini bilsəydi...

İldırım Atayev. Yoxsa, siz mənə təsəlli vermək istəyirsiniz?

Mehrican. Mən bilərəm, sizin kimi ağıllı adamların buna ehtiyacı yoxdur.

İldırım Atayev. Elə isə... (*Həyəcanlı halda susur. Gərgin pauza*)

Mehrican. Rica edirəm Reyhana deyəsən ki, mən gəlib onu gözlədim, hələlik.

İldırım Atayev. Hara? Dayanın! Bu belə qurtara bilməz.

Mehrican çıxır. İldırım Atayev də həyəcanla onun ardınca gedir. Səhnə bir an boş qalır. Sadıqov başını içəri salıb baxır. Sonra qayıdıb yoldaşlarına gəlmək üçün işarə edir.

Sadıqov, Xuduş, Ağasəlim daxil olurlar.

Xuduş. İndicə Mehricanın dalınca tələsik bağçaya düşən ministr Atayev deyildi?

Sadıqov. Özü idi. Gəldiyi iki gün deyil, eşqbazlığa başlayıb. Görəsən, Dilşad hardadır?

Xuduş. Amanın günüdür, Sadıq, bu dəfə zəli kimi yapış yaxasından, əl çəkmə.

Ağasəlim. Canım, ispalkom deyirsən burada, ministr deyirsən burada, müstəntiq deyirsən burada...

Xuduş. Dilşad xanım kimi əflatun burada.

Ağasəlim. Düzəltsinlər də.

Sadıqov. Dayanın, səs-küy salmayın görək. (*O biri otağa keçir*)

Xuduş (*piçilti ilə*). Bu zəlim qızı qəsd qoysa, bizim işimizi düzəldər.

Ağasəlim. Qəsd qoysun da. Ondan nə gedir, hər nə getse bizdən gedəcək.

Xuduş. Dünən yenə də mən yazıq Şahsuvarovun cibinə düz üçcə dəne ötürdüm.

Ağasəlim. Üç yüz?

X u d u ş. Başına at tƏpib nədir? Şahsuvarov uşaq-zaddır? Üç min!
A ğ a s ə l i m. Özündən də hələ bir kömək-zad görmürük.

X u d u ş. Bütün iş Cahangirdədir. Di gəl ki, zalım oğluna bir yol tapa bilmirik.

A ğ a s ə l i m. Sən öləsən, bir dəli şeytan deyir ki, gir onun kabinetinə. On beş mini çıx stolunun üstünə!

X u d u ş (*dəhşətlə*). Bıy!.. Bıy!.. Nə danışsən! İstəyirsən üçümüzü də tutub bassın dama? Amanın bir günüdür, bu sözü burada dedin, bir də heç yerdə demə!

Sadıqovla Dilşad danışa-danışa gəlirlər.

S a d ı q o v. Mən əminəm ki, İldırım Atayev sizin sözlünüzü yəro salmaz.

X u d u ş. Amanın bir günüdür, Dilşad xanım. Belə fürsət ələ düşməz. İldırım Atayev istəsə, o işi bir dəqiqədə ləğv etdirər.

A ğ a s ə l i m. Zarafat deyil, dövlət nazirinin müavini.

S a d ı q o v. Dilşad xanım, bəlkə Liliçkaya deyim, onu bir qonaq çağırmaq?

D i l ş a d (*amiranə*). Lazım deyil! Gəlməz.

X u d u ş. Bu gün gəlmişdi bizim idarəyə.

S a d ı q o v. Kişinin qulağını yaman doldurubdur.

D i l ş a d. Bəs, sən nə dedin?

S a d ı q o v. Dedim, məndən nə istəyirlər? Bir canım var, onu da salmışam azara. Gecələr ürəyimin ağrısından yata bilmirəm. Həkimlər də hey dad ələyir ki, "Sadıqov, get kurorta... Sadıqov, get müalicəyə..." Amma mən beş ildə bir dəfə də məzuniyyətə çıxmamışam. Oğlum yox, qızım yox. Əlləşib-vuruşmağım kimin üçündür? Özümle arvadım gündə heç bir kilo çörək yemirik.

D i l ş a d. Yaxşı demisən. (*Pəncərədən görərək*) Budur, özü də gəlir.

S a d ı q o v. Onda biz gedək.

X u d u ş. Amanın bir günüdür, Dilşad xanım, ölmüşük, bizi yerdən götürün.

S a d ı q o v (*gedib qayıdır*). Lap yadımdan çıxmışdı. Dilşad xanım, xahiş edirəm, axşam bizə buyurasız.

D i l ş a d. Nə var ki?

S a d ı q o v. Sixıntı çəkməkdən bağrımız çatladı. Dedim yığışaq, bir az ürəyimiz açılsın.

D i l ş a d (*bərkədən gülərək*). Dünya dağılsa da, Sadıqov kefindən qalmaz. Yaxşı. (*Sadıqovgil gedirlər*) Bu axmaqlar ələ bilirlər ki, İldırım Atayev mənim əziz-xələfimdir.

İ l d ı r ı m A t a y e v (*gəlir*). İndi buradan çıxanlar tikinti təchizatı idarəsinin işçiləri deyildilərmə?

D i l ş a d. Bəli, onlar idi.

İ l d ı r ı m A t a y e v. Niyə gəlmişdilər?

D i l ş a d. Heç... ələ-belə... Axı, Sadıqov bizim Lətafətin əridir. (*Qısa pauza*)

İ l d ı r ı m A t a y e v. Onların buraya gəlib-gətmələrindən Xosrovun xəbəri varmı?

D i l ş a d. Kimlərin?

İ l d ı r ı m A t a y e v. Sadıqovun... Xuduşun... Ağasəlimin.

D i l ş a d. Bilmirəm. Siz bunu nə üçün soruşursunuz ki?

İ l d ı r ı m A t a y e v. Ona görə ki, bura Xosrov Atayevin evidir!..

D i l ş a d (*gülümsəyir*). Yoxsa, mənim burada heç bir hüququm yoxdur?

İ l d ı r ı m A t a y e v. Kim deyir ki, yoxdur?! Ancaq ələ güman edirəm ki, sizin kimi Xosrov Atayev də öz evinə gəlib-gedənlərin kim olduqlarını bilməlidir.

D i l ş a d. Əgər, yad adam olsaydılar, başqa. Dedim ki, Sadıqov mənim yəznəmdir.

İ l d ı r ı m A t a y e v. Bəs Xuduş, Ağasəlim?..

D i l ş a d. Onlar da Sadığın yoldaşlarıdır. Deyə bilmərəm ki, gəlməyin.

İ l d ı r ı m A t a y e v. Bəlkə onların böyük bir cinayətdə ittiham edildiklərini bilmirsiniz?

D i l ş a d. Bilirəm.

İ l d ı r ı m A t a y e v. Elə isə, bu cür adamların şəhər sovetinin sədri Xosrov Atayevin evinə bu qədər mərhəm olmaları sizə qərübə görünmürmü?

D i l ş a d. Onların təqsirkar olub-olmadıqları hələlik sual altındadır.

İ l d ı r ı m A t a y e v. Onların məsuliyyətə alınmasını birinci Xosrov Atayev təklif etmişdir.

Dilşad (*gülümsəyir*). Kor atlanar, öz kəndini çapar.

İldırım Atayev. Dilşad xanım!

Dilşad (*əsəbi*). Siz hamınız məni ögey hesab edirsiniz. Mən sizdən kömək gözləyirəm. Amma sizin biriniz mənim yeznəmin həbsə alınmağına hökm verir, o biriniz onun mənim evimə gəlib-getməyini qadağan edir...

İldırım Atayev. Yaddan çıxarmayın ki, sizin əriniz dövlət xadimidir! Onu camaat seçib...

Dilşad. Mən də həmin camaatın biriyəm! Özüm də Xosrov Atayevi sizdən az istəmirəm.

İldırım Atayev (*kəskin təbəssümlə*). Ola bilər.

Dilşad (*odlanaraq*). Siz məndən nə istəyirsiniz?

İldırım Atayev (*qəzəbli*). Mən istəyirəm ki, xalq qarşısında, hökumət qarşısında cinayət məsuliyyəti daşıyan adamlar bu evə ayaq basmasınlar!

Xosrov Atayev daxil olur.

Xosrov Atayev. Salam! Nə olub? Niyə belə dayanmışınız?

İldırım Atayev. Heç bir şey.

Xosrov Atayev. Bu gün tikinti işləri ilə tanış ola bildinmi?

İldırım Atayev. Oldum.

Xosrov Atayev. Vəziyyəti necə görürsən?

İldırım Atayev. Danışarıq... (*O biri otağa keçir*)

Xosrov Atayev (*Dilşada*). Doğrusunu de görüm, niyə biki-fən? Yoxsa, məndən gizlədirsən?

Dilşad. Nəyi gizlədəcəyəm? Qardaşın mənimlə keçmişlərin haqq-hesabını çəkməyə başlayıb. Guya ki, o zaman Firəngizin onu atıb getməsinə mən təqsirkaram.

Xosrov Atayev (*hirsələnir*). Xahiş edirəm, bu köhnə söhbətləri buraxın getsin. (*O biri otağa keçir*)

Dilşad (*onun ardınca öz-özünə*). Ax, siz Atayevlər!

Şahsuvarov daxil olur.

Dilşad. Nədir, Ziyad, gözüme birtəhər dəyirsən?..

Şahsuvarov. İşlər yaxşı deyil, Dilşad xanım! (*Ahəstə səslə*) Atayev evdədirmi?

Dilşad. Sözümlü danış.

Şahsuvarov. Mən elə güman edirdim ki, İldırım Atayevin gəlişi indiki ab-havanı bir qədər yumşaldacaq. Ancaq, əksinə oldu...

Dilşad. Mən bunu əvvəlcədən bilirdim...

Şahsuvarov. Gələn kimi bütün aləmi qatıb bir-birinə. Bu gün diiz iki saat prokurorla söhbət edib, sonra məni çağırtdırıb.

Dilşad. Sizdən nə istəyir?

Şahsuvarov. Guya, mən niyə Sadıqovgilin işinin üstünü vaxtında açmamışam. Bütün tikintiləri bir-bir gəzib. Eşitdiyimə görə, özü də Bakıya teleqram vurub, böyük komissiya tələb edib.

Dilşad. Görürsünüzmü?

Şahsuvarov. Heç olmasa, öz qardaşını da nəzərə almır.

Dilşad. Ziyad, birdəfəlik bilin ki, Atayevlər üçün istər qardaş, istər yad... Heç bir təfəvütü yoxdur.

Şahsuvarov. Bu cür getsə, vəziyyət çox pis olacaq.

Dilşad. Bütün işlərin mayası o Cahangirdir.

Reyhanla Cahangir daxil olurlar. Reyhan o biri otağa keçir.

Cahangir. Salam, Şahsuvarov, bu gün biz nə tez-tez görüşürük!

Dilşad. Görünür, ürəkləriniz bir-birinə yaxındır.

Cahangir. Görək də elə olsun. O, milis naçalniki, mən də ki...

Dilşad (*zarafatlıca*). Siz də ki, rəhmsiz bir müstəntiq.

Cahangir. Niyə elə deyirsiniz, Dilşad xanım?

Dilşad (*gülümsəyərək*). Rəhmsiz olmasanız, bizim yazıq Sadıqı elə sıxışdırmazsınız.

Cahangir. Özünü bilirsiniz ki, dünyada səbəbsiz şey yoxdur.

Dilşad. Şübhəsiz. Ancaq indiye qədər heç kəs Sadıqovdan bir pislik görməyib. Niyə elə siz gələn kimi təqsirkar oldu?

Cahangir. Mən görərem ki, bizim söhbətimiz zarafat dairəsindən çıxır. Ona görə də, sizin sualınıza cavab verməliyəm. Sadıqovun başçılıq etdiyi idarənin yoxlanılmasını tək mən yox, xalq tələb edir! İçində yaşadığımız bu gözəl binaları tikən fəhlələr tələb edir.

Dilşad (*əsəbi*). Nə üçün? Sadıqov neyləyib?

Cahangir. Təəssüf ki, mən bu barədə hələlik sizə heç bir söz deyə bilməyəcəyəm.

Dilşad. Siz çox "mən-mən" deməyin, dəvədən böyük fil var.

C a h a n g i r. Bu misal çoxdan köhnəlmişdir. Ona görə də, şəhərimizdə ən mötəbər adamlardan birinin həyat yoldaşı olan sizə, onu işletməyi məsləhət görmürəm...

D i l ş a d. Rica edirəm, mənə əxlaq dərsi verməyəsınız.

C a h a n g i r. Mən hüquqsünasam. Dilşad xanım, dövlət qanunlarını düzgün dərk etməyənləri başa salmaq bizim borcumuzdur.

D i l ş a d. Yox, artıq dözülməzdir. Bu... bu...

Ş a h s u v a r o v. Əsəbiləşməyin, Dilşad xanım. *(Ona su verir)* İçin. Yoldaş müstəntiq vəzifəsinə görə çox gənclərdir. Gəncləri isə bağışlamaq olar.

C a h a n g i r *(Şahsuvarova)*. Mən Dilşad xanıma təhqiredici bir söz demədiyim üçün sizin bu miyançılığınız da yersizdir.

Ş a h s u v a r o v. Siz mənimlə həddindən artıq açıq danışırırsınız, yoldaş müstəntiq. Ancaq eybi yoxdur. Vəzifələrimiz bizim mümkün qədər səbrli və nəzakətli olmağımızı tələb edir.

C a h a n g i r. Bu barədə sizə çatan olmaz. Siz nəzakətdə ad çıxarmısınız.

R e y h a n *(gələrek)*. İldırım əmim sizi gözləyir, Cahangir...

C a h a n g i r. Gedək.

Reyhanla Cahangir o biri otağa keçirlər.

Ş a h s u v a r o v. Bu qədər də azgınlıq olar?! Eşitdinizmi? İldırım Atayevin yanına gəlibmiş.

Dilşad ona cavab verməyərək, qəzəbli halda telefonun dəstəyini götürür.

D i l ş a d. Prokururun kvartirasını ver! Tez! Alo! Kimdir? Salam, yoldaş Hüseyinov! Kefiniz-zadınız necədir? Gülsüm bacı nə təhərdir? Niyə heç bizlərə sarı gəlib-eləmir? Nə olsun? İş-güc elə hamının var. Yox, boynunuza alın ki, bizə məhəl qoymursunuz... *(Bərkdən gülür)* Zarafat edirəm. Bura baxın, Hüseyinov! Mən sizin o müstəntiqin əlinədən yaman hirsələnmişəm. Sizin canınız üçün, lap adamın əsəblərinə toxunur. Əşi, nə olacaq! Bütün işini-gücünü buraxıb düşüb bizim o yazıq Sadığın üstünə. Özünüz bilirsiniz ki, Sadıqov suyu üfürüb içən adamdır. Xahiş edirəm, o Cahangirə balaca bir qulaqburması verəsiniz. Bəlkə cavandır, başa düşür... Necə? Necə? Nə üçün qarışmayım? Mən nə danışdığımı çox yaxşı bilirəm, yoldaş Hüseyinov! Nə təhər?! Əgər doğrusunu bilmək istəsəniz, sizin bu hərəkətiniz Atayevə

sataşmaqdır! Bəli, bəli!.. Biz də bir şey qanırıq!.. Müstəntiqin bəli sizə bağlı olmasa, gəlib məni evimin içində təhqir etməz! Ancaq onu bilin ki, Atayevlər ailəsi girməli kol deyil! *(Dəstəyi qəzəblə yerinə çırpır)* Gədələr! Elə bil ki, hamısı dilbir olublar. *(O, kəskin hərəkətlə geri çevrilir)*

Xosrov Atayev, Cahangir və Reyhan gəlirlər.

X o s r o v A t a y e v *(Şahsuvarova)*. Mən səni axtarırdım.

Ş a h s u v a r o v. Ona görə gəlmişəm, yoldaş Atayev.

X o s r o v A t a y e v. Eşitdiyimə görə, Sadıqov çox namuslu bir işçi olan baş mühasibi nə üçünsə iki ay bundan qabaq işdən çıxarıb. Onu təcili surətdə tapmaq lazımdır, başa düşürsənmi?

Ş a h s u v a r o v. Aydındır, yoldaş Atayev.

X o s r o v A t a y e v. Mən səndən xahiş edirəm, təchizat idarəsində baş vermiş bu cinayətin köklərini tapıb meydana çıxartmaqda bütün gücünlə Cahangirə kömək edəsən. Qoy o vicdansızlar bilsinlər ki, ədalətdən qaçıb qurtarmaq olmaz!

P ə r d ə

İKİNCİ PƏRDƏ

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Sadıq Sadıqovun evi. Bahalı mebellər. Ortada üstü cürbəcür yeməklərlə dolu böyük stol. Qapının zəngi vurulur. Lətafət tələsik addımlarla gedib açır.

Ş a h s u v a r o v. Lilya! Səni görəndə ürəyim necə çırpır.

L ə t a f ə t. Mən səndən küsmüşəm, Ziyad.

Ş a h s u v a r o v. Elə demə, özümü öldürərəm.

L ə t a f ə t. Heç birinə inanmıram.

Ş a h s u v a r o v. Nə üçün?

L ə t a f ə t. Deyirlər sən başqasını sevirsen.

Ş a h s u v a r o v. Belə zarafatları burax, Lilya! Mənim üçün dünyada ancaq sənsən!

L ə t a f ə t. Bəs Reyhan?
 Ş a h s u v a r o v. Nə danışsın? Onun ki, sevgilisi var.
 L ə t a f ə t. Nə olsun? Xalam istəyir ki, o sənə getsin. Xalam da
 bir şey istəməsin, istədi, qurtardı.
 Ş a h s u v a r o v. Xalamın elə arzusu olduğunu sən haradan bildin?
 L ə t a f ə t. Görürsən necə maraqlanırsan?
 Ş a h s u v a r o v. Sən Allah, boşla.
 L ə t a f ə t. Yox, Ziyad, düzünü de, sən, doğrudanmı, Reyhanla
 evlənmək fikrindəsən?
 Ş a h s u v a r o v. Heç yatsam yuxuma da girməz.
 L ə t a f ə t (onun əlindən tutaraq). And iç!
 Ş a h s u v a r o v. Sənin əziz canım üçün!
 L ə t a f ə t (ona qısılararaq). Ax, Ziyad, mən sənsiz bir gün də
 yaşaya bilmərəm.
 Ş a h s u v a r o v. Mən sənsiz nəinki bir gün, heç bir dəqiqə də
 yaşaya bilmərəm, Lilya...
 L ə t a f ə t. Elə isə nə üçün tərpenmişən? Niyə mənə bu əzab-
 lardan qurtarmırsan? Ax... Sən bilsən ki, mən ona nə qədər nifrət
 edirəm!
 Ş a h s u v a r o v. Bilirəm... Hamısını bilirəm. Ancaq bir qədər də
 səbr etmək lazımdır. Sənin ona getdiyən cəmi iki ildir. Bu tezliklə bo-
 şanıb mənə gəlsən, yaxşı çıxmaz.
 L ə t a f ə t. Nə üçün?
 Ş a h s u v a r o v. Mənə məişət pozğunu adı verərlər. Deyərlər
 xalqın təzə arvadını boşatdırıb aldı.
 L ə t a f ə t. Cəhənnəmə ki! Qoy nə deyirlər desinlər. Yoxsa
 qorxursan?
 Ş a h s u v a r o v (gülümsəyir). Nədən qorxacağam? Ancaq...
 L ə t a f ə t. Seven adam heç nəyi gözə götürməz, Ziyad! Mən hər
 şeyə razıyam, tək sənə bir yerdə olum.

Sadıqov gəlir.

S a d ı q o v (gülür). Hi-hi... Sən məndən qabaq gəlmisən.
 Ş a h s u v a r o v. Əsl dost gərək elə olsun.
 L ə t a f ə t. Sənə yüz dəfə demişəm ki, şlyapanı elə qoyma.
 S a d ı q o v. Axı, məndə nə təqsir var, Liliçka? Evimizdə
 bisməyib, qonşudan gəlməyib. Hi-hi... Atam baqqal Məşədi Kərim

rəhmətliyin bir kürkü var idi ki, içinə üç adam yerləşərdi. Belinə də bir
 qurşaq dolayardı ki, düz on iki arşın. İndi onun oğlu şlyapa? Hi-hi...

L ə t a f ə t. Yaxşı... yaxşı... tez ol, Şahsuvarov bayaqdan sənə
 gözləyir.

S a d ı q o v. Liliçka, mən indi xalat geyim, yoxsa?

L ə t a f ə t. Ox... qonaqların yanında xalatla oturacaqsan?

S a d ı q o v (gülür). Hi-hi... Şahsuvarov ki, özümüzküdür.

L ə t a f ə t. Sənə yüz dəfə demişəm belə gülmə.

S a d ı q o v. Eh, Liliçka, gülməyib nə edəcəyəm... Beş günlük
 dünyadır, ye, iç, kef çək! Atam Məşədi Kərimin də pulu çox idi, axırı
 nə oldu? İnsan bu fani dünyaya bir dəfə gəlir. Ömər Xəyyam demiş-
 kən, sabah yıxılıb ölsən, yeddi min il bundan qabaq ölənə sənə heç
 bir fərqin olmayacaq! Elə deyilmi, Şahsuvarov?

Ş a h s u v a r o v. Elədir.

S a d ı q o v. İskənder Zülqərnəyə qalmayan dünya kimə qalacaq?
 Ye, iç, kef çək, vəssalam. (Oxuya-oxuya o biri otağa keçir)

Mixək əkdin ləyəndə,
 Ay mixək boynun əyəndə...

Ş a h s u v a r o v (bərkdən gülərək). Bu, doğrudan da, idiot imiş!

L ə t a f ə t. Sən isə günü günə satırsan.

Ş a h s u v a r o v. Lilya! Yox, yox, üçə ay da gözle.

L ə t a f ə t. Neynək, üç ay da dözərəm. (Onunla yanaşı dayanaraq,
 güzgüyə baxır) Görürsənmi, bir-birimizə necə yaraşıyıq! İkimiz də bir
 boyda.

Ş a h s u v a r o v. İkimiz də gözəl...

S a d ı q o v (daxil olur). Hi-hi... Siz nə münasibətlə belə qoşa
 dayanmışınız?

Ş a h s u v a r o v. Lilya mənimlə mübahisə edir ki, biz bir boy-
 dayıq.

S a d ı q o v. Yox, Liliçka, Şahsuvarov səndən bir az hündürdür.

L ə t a f ə t. Xeyr, bir boydayıq.

S a d ı q o v. Bir az...

L ə t a f ə t (qışqırır). Dedim ki, bir boydayıq!

S a d ı q o v. Düzdür, Liliçka, bir boydasınız...

Qapının zəngi çalınır. Sadıqov gedib açır. Xuduş, Ağasəlim və arvadı
Zabite daxil olurlar.

S a d ı q o v. Gəlin çıxın də...

X u d u ş. Biry, yoldaş Şahsuvarov da burdaymış...

A ğ a s ə l i m. Yoldaş Şahsuvarovsuz bir günümüz olmasın!

S a d ı q o v (*qədəhləri tez dolduraraq*). Eləsə, götürün bunu
ekspromtom vuraq yoldaş Şahsuvarovun sağlığına! Uşaqlar, siz öləsi-
niz, elə bilərəm dedəm rəhmətlik Məşədi Kərimin iki oğlu varmış.

Ş a h s u v a r o v. Sən mənim böyük qardaşımın!

S a d ı q o v. Qoy bir səni öpüm, qardaş.

Öpüşürlər.

A ğ a s ə l i m. Yaxşı oğlanlara can qurban!

S a d ı q o v. Sağ ol, qardaş. (*Bir nəfəsə içir*)

X u d u ş. Sən bizim üstümüzdən əskik olmayasan, naçalnik... (*İçir*)

Ş a h s u v a r o v. Sağ olun, dostlar! (*İçir*)

S a d ı q o v. Hə, indi əyləşin...

Z a b i t ə. Bəs Dilşad xanım gəlməyəcək? Liliçka, bəlkə zəng
eləyəsən? (*Qapının zəngi çalınır*) Aha... gəldi... (*Tələsik gedir açır*)
Buyurun, buyurun.

Dilşad daxil olur. Hamı ayağa qalxır.

D i l ş a d. Əyləşin, əyləşin.

S a d ı q o v. Yuxarı başa keçin.

Ş a h s u v a r o v. Bura buyurun...

Əyləşirlər.

D i l ş a d. Zabite, xoş gördük... Aya-günə dönmüsən...

Z a b i t ə. Vallah, üç-dörd gündür başımız yaman qarışıq...

A ğ a s ə l i m. Merdimazara lənət!

X u d u ş. Min lənət!

S a d ı q o v. Qədəhləri doldurun, canım. Qan qaraltmaq vaxtı
deyil.

Ş a h s u v a r o v. Varam Sadıqov. Dünyada heç bir şeyi vecinə
alan deyil.

S a d ı q o v. Sizin kimi dostları olan nədən qorxacaq? (*Oxuyur*)

Mixək ekdim ləyəndə,
Ay mixək boynun əyəndə...

D i l ş a d (*gülümsəyir*). Deyəsən, yeznəm dəmdir.

S a d ı q o v. Yeznə anadan elə dəm doğulub, Dilşad xanım. Nəyin
dərdini çəkəcəyəm? Bir özüməm, bir də Liliçka. Tikinti idaresi
olmasın, aztorq olsun, hara getsəm bir parça çöreyim var.

X u d u ş. Mən təklif edirəm bu qədəhləri qaldıraq hamımızın
böyüyümüz, ağsaqqalımız yoldaş Atayevin və onun həyat yoldaşı
Dilşad xanımın sağlığına!

S a d ı q o v. Afərin!

X u d u ş. Allah Dilşad xanımı həmişə qoşlu-budaqlı eləsin. Biz də
onun kölgəsində yavaş-yavaş dolanaq.

A ğ a s ə l i m. Dilşad xanım, onu bilin ki, bu canı sizin yolunuzda
qurban verməyə hazırım.

X u d u ş. Mən fəxr edirəm ki, Dilşad xanım bizim bu şəhərimizdə
yaşayır.

S ə s l ə r. Doğrudur... Doğrudur...

S a d ı q o v. Hi-hi... Vallah, mən yaşda Dilşad xanımdan böyük də
olsam, həmişə özümü onun yanında uşaq kimi hiss edirəm.

A ğ a s ə l i m. Dilşad xanım ministərə bərabər adamdır.

S a d ı q o v. Afərin! Bax, söz odur!

D i l ş a d. Yaxşı, çox tərifləməyin, sonra nəzərə getirərsiniz.
(*Gülüşürlər*)

Ş a h s u v a r o v. Sağ ol, Dilşad xanım!

D i l ş a d (*Zabiteyə*). Nə gözəl üzüyün var! Ortadakı brilyantdır?

Z a b i t ə. Bəli, brilyantdır.

D i l ş a d. Brilyant daş-qaşın padşahıdır. Gör necə işıq verir!
(*Ağasəlim Zabiteyə göz vurur*)

Z a b i t ə (*üzüyü çıxarıb Dilşad xanıma uzadaraq*). Peşqəşdir.

D i l ş a d. Yox... yox... Nə danışırırsınız... Sağ olun.

A ğ a s ə l i m. Xoşunuza gəlir, götürəcəksiniz.

D i l ş a d. Siz lap gerçəkləmişiniz, elə şey olar?

A ğ a s ə l i m. Niyə olmur, canım? Yüz elə brilyantlar qurban
olsun sizin bir xoş sifətinizə. Xahiş edirəm, taxın barmağınıza.

D i l ş a d. Yox, götürməyərəm.

A ğ a s ə l i m. Sizin canınız üçün, götürməsəniz, bu saat çıxıb
gedəcəyik.

X u d u ş. Dilşad xanım, mən Ağasəlimin xasiyyətini bilirəm.
Dedi, qurtardı, gərək götürəsiniz...

S a d ı q o v. Bəxşişi geri qaytarmaq yaxşı deyil.

D i l ş a d. Siz adamı lap məcbur edirsiniz. (*Zabitə üzüyü Dilşad xanımın barmağına taxır*)

Ş a h s u v a r o v. İndisə bu qədəhləri qaldıracağıq bizim əzizimiz Sadıqovun sağlığına. Sadıqov çox nadir tapılan adamlardandır. Adı Sadıq olduğu kimi, özü də dostluqda sadıqdır.

S a d ı q o v (*mütəəssir*). Bəs, atam Məşədi Kərimi görseydiniz...

L ə t a f ə t. Ox, yenə də Məşədi Kərim...

Ş a h s u v a r o v. Siz nə üçün açıqlanırsınız, Lilya? Ot öz kökü üstə bitir. Görün rəhmətlik Məşədi Kərim necə adammış ki, ondan belə oğul əmələ gəlib. Sağ ol, Sadıq. (*Məna ilə gülümsəyərək*) Bülbül ol, amma qəfəsdə olma!

X u d u ş. İnşallah, olmaıq!..

S a d ı q o v (*Şahsuvarova*). Qoy bir səni öpüm, qardaş.

X u d u ş. Sizin bu sədaqətiniz lap mənim ürəyimi köyrəltdi.

A ğ a s ə l i m (*sərxoş halda*). Dost yolunda gərək can qoyasan...
Bir üzük nədir ki...

D i l ş a d (*Şahsuvarova*). Yoxsa, bunun gözü qalıb üzüyün dalınca?

Ş a h s u v a r o v. Siz ona nə fikir verirsiniz? Görmürsünüz qanmazın biridir?

A ğ a s ə l i m. Dünyada hər şeyin başı puldur. Pul olmasaydı, bizim bu məclisimiz də olmazdı. Pul olmasaydı, sədaqət də olmazdı. Dünya pul üstündə bərqərarlıdır! Pulu isə, biz kimin sayəsində qazanırıq? Əlbəttə, yaxşı dostların! Odur ki...

S a d ı q o v. Yox, dayan. (*Təntənə ilə ayağa qalxaraq*) Mən yoldaş Ağasəlimin sözləri ilə qətiyyənlə şerik deyiləm. Pul nədir? Əl çirki? Pul elə bir zibildir ki, gərək Ağasəlim belə bir məclisdə onun heç adını da tutmayaydı!

A ğ a s ə l i m (*yavaş səslə Xuduşa*). Bura bax, adə... Arvadının üstündə iki yüz manatlıq daş-qaş var, amma pulu pisləyir.

X u d u ş. Şşş... Bəs neyləsin? Hər şeydə bir siyasət lazımdır, ya yox?

S a d ı q o v. Pul olsa da biz hökumətimizə can-başla qulluq eləyəcəyik, olmasa da...

A ğ a s ə l i m. Sən öləsən, kişinin siyasətçilikdə üstü yoxdur.

X u d u ş. Şşş...

S a d ı q o v. İnsanın gərək ürəyi geniş olsun! Biz pul üçün işləmirik!

X u d u ş. Məncə, Sadıqovun fikri siyasi nöqteyi-nəzərdən çox doğrudur.

A ğ a s ə l i m. Mən səhvimi boynuma alıram.

S a d ı q o v. Odur ha... İndi dostumsan! İçək Ağasəlimlə onun həyat yoldaşı Zabitənin sağlığına. (*İçirlər*) Hi-hi... Təklif var ki, Liliçka bizim üçün bir-iki ağız desin.

A ğ a s ə l i m (*Xuduşun qulağına*). Bu nə danışır, əyə? Mənim qeyrətim belə şeyləri götürməz.

X u d u ş. Şşş!.. Nə borcuna, anan deyil, bacın deyil!

Ş a h s u v a r o v. Lilya, xahiş edirik.

S a d ı q o v. Liliçka, burada hamı özümüzünküdür! (*Pauza*).

Ş a h s u v a r o v. Lilya!

Lətafət tərəddüd edir, sonra yavaş-yavaş oxumağa başlayır.

S a d ı q o v. Yanasan, dünya!

Xuduş "ah" çəkir. Lətafət oxuyur...

Birdən hönkürüb ağlayaraq, əlləri ilə üzünü tutur.

S a d ı q o v. Bıy... Nə oldu, Liliçka?!

Lətafət cavab verməyərək, qalxıb o biri otağa keçir.

D i l ş a d (*qazabla Sadıqova*). Get ona bir-iki damcı valeryan ver.

Sadıqov o biri otağa keçir. Xuduş, Ağasəlim və Zabitə qalxırlar.

Z a b i t ə. Biz də gedək. Daha gecdir.

X u d u ş. Sağ olun.

A ğ a s ə l i m. Sağ olun. (*Çıxırlar*)

Ş a h s u v a r o v. Bu gecə çox acıqlınsınız, Dilşad xanım...

D i l ş a d. Sənin arxayınçılığın məni lap hirsəndirir, Ziyad, onu bil ki, Sadıqovdan sonra növbə sənindir!

Ş a h s u v a r o v (*gizli qorxu ilə*). Siz bunu haradan bilirsiniz?

D i l ş a d. İldırım Atayevin sizi görməyə gözü yoxdur.

Ş a h s u v a r o v. Olmasın! Əsassız, sübutsuz mənə nə edə bilər?

D i l ş a d. Yaxşı, tutaq ki, sənə bir şey eləyə bilmədilər, bəs Reyhan?! Nə qəder ki, Cahangir ortadadır, siz ondan gözünüzü çək-məlisiniz!

Ş a h s u v a r o v. Mən nə edə bilərəm?

D i l ş a d. Əgər, mən kişi olub belimə tapança bağlasaydım, bu sualı verməzdim.

Ş a h s u v a r o v. Məhəbbət olan yerdə tapança işə keçmir, Dilşad xanım! Reyhan Cahangiri sevir.

D i l ş a d. Hmm... İzzeti-nəfsi olan oğlan öz məğlubiyyətini bu qədər soyuqqanlılıqla etiraf etməz, Ziyad! Sizi inandırırım ki, Cahangirin başına bir iş gəlsə, ondan ilk üz döndərən Reyhan olacaq! Həyata ayıq gözlə baxın! Məhəbbət yaxşı günün töhfəsidir! Ax... nə üçün mən kişi doğulmamışam!

S a d ı q o v (gəlir). Bu cavanların da işindən heç baş açmaq olmur. (Dilşad xanıma) Hara hazırlayırsınız?

D i l ş a d (sərt). Gedirəm!

S a d ı q o v. Qoyun sizi ötürüm.

Cıxırlar. Lətafət gəlir.

L ə t a f ə t. Ox, bu nə həyatdır mən keçirirəm...

Ş a h s u v a r o v. Lilya, bir qədəh də şampanski iç, əsəblərin düzəlsin. (Qədəhi doldurub verir)

L ə t a f ə t. Ax, Ziyad. Mən çox bədbəxtəm, heç kəs məni istəmir. Hamı mənə nifrətlə baxır. Bu gün Reyhanla Mehrican mənimlə elə danışdırlar ki, elə bil, məndən iyrenirdilər.

Ş a h s u v a r o v. Yəqin onlar sənənin bu qiymətli daş-qaşlarına həsəd aparırlar.

L ə t a f ə t. Onların heç bir şeyə ehtiyacları yoxdur. Özleri də bir zaman məni sevirdilər. (Ağlayır)

Ş a h s u v a r o v. Lilya! Axı, sənənin nəyin əskikidir ki, ağlayırsan?

L ə t a f ə t. Sən heç nə başa düşmürsən, Ziyad! Elə bil ki, mən insanlardan ayrılıb kənara atılmışam. Elə bil ki, heç kəsə lazım deyiləm. Atamın vəfatından sonra anam məni kənd təsərrüfatı texnikumuna qoymuşdu. Yaxşı da oxuyurdum. Anam da vəfat edəndən sonra xalam məni texnikumdan məmalıq məktəbinə dəyişdirdi. Orada da iki kurs oxuyandan sonra çıxarıb verdi bu kişiyyə!

Ş a h s u v a r o v. Lilya! Sən ki, ona öz xoşunla gəlmisən.

L ə t a f ə t. Xalam mənə o qədər dil tökdü ki... (Pauza) Ax... Qurtar məni bu evdən, Ziyad. (Qədəhi alaraq) Sən məni içkiyə yaman öyrətdin, Ziyad. Əvvəllər mən bunu dilimə də vurmazdım.

Ş a h s u v a r o v. Lilya! Sənənin gözlərin şərəbdən xumarlananda bilirsən nə qədər gözəl görünür? İç!

Lətafət şərabi yarıya qədər içir, sonra üz-gözünü büzüşdürərək qədəhi yerə qoyur.

L ə t a f ə t. Ax... İçirəm. Zəhləm gedir. Hamısı... Hamısı iyrenədir. (Qalxıb divana yxılır. Şahsuvarov da gedib onun yanında oturur)

Ş a h s u v a r o v. Lilya! Yatdı... (Onu divana söykəyərək qalxır) Əzab çəkir. Hamının ona pis baxmağından danışır. Doğrudur, Lilya... Sənə nifrət edirlər. Çünki sən axmaq və sadələvhəsən. İndi adamlar iyirmi il bundan əvvəlki deyillər. Ona görə də, son dərəcə incə və ehtiyatlı tərpenmək lazımdır. (Pauza) Sən bütün ümidini mənə bağlamısən. Yox, əzizim. Mən səadəti sənənin qızıl saçlarında axtaran axmaqlardan deyiləm! Əgər, sən Atayevin qızı olsaydın, onda başqa məsələ idi. Mənə arxa lazımdır, Lilya! Atayev kimi güclü bir arxa! Mən təkəm. Tək olmaq isə dəhşətdir! Qəlbimdə hər dəqiqə hiss etdiyim qorxu və iztirablara ancaq Reyhanın məhəbbəti son qoya bilər! Lakin skamyadan dənən qalxan bir gedə onu mənim əlimdən alır. Məni mat qoyur! Utan, Şahsuvarov! Dilşad xanım arvadlığı ilə sənədən qətiyyətlidir! (Pauza) Lakin vəziyyət son dərəcə təhlükəli və mürəkkəbdir. Mən hər dəqiqə ümumi atmosferi öyrənməliyəm. (Həyəcan içində zəng edir) Prokuroru ver. Salam, yoldaş Hüseynov. Tikinti təchizatı idarəsində aparılan yoxlamaların ilk nəticələri Sadıqovun məsuliyyətə cəlb olunmasına əsas verir. Siz necə düşünürsünüz? Mən istəyirəm onu həbs edəm. Necə? Hələ yoxlama qurtarsın? Aha... Yaxşı. Hər halda, mən onu ciddi nəzarət altına almışam. Sağ olun. (Dəstəyi yerinə qoyur) Danışığının tonu buz kimi soyuqdur!.. Ax... Öldürür bu şübhələr məni! Kim üzümə bir az ciddi baxırsa, kimin danışığında bir sərtlik duyuramsa, qorxu, müdhiş bir kabus kimi çökür üzərimə! (Qısa, gərgin pauza) Dilşad xanım haqlıdır. Gecikmək olmaz! Bu saat hər anın bir hökmü var! (Geri çevrildiyi zaman balaca stolun üstündəki güldana toxunaraq, salıb sındırır. Lətafət diksinib oyanır)

L ə t a f ə t. Deyəsən, mən yuxulamışam...

Ş a h s u v a r o v. Sən mələklər kimi yatmışdın, Lilya. Mən sənə tamaşa edərək, gələcək həyatımız barədə elə şirin xəyallara dalmışdım ki...

L ə t a f ə t. Mən də indicə yuxuda görürdüm ki, sənə bir dəstə gül verirəm. Özü də ağ gül. (Yerə dağılmış büllür çiləklərini görərək) Buna nə oldu?

Ş a h s u v a r o v. Mən toxundum.

L ə t a f ə t. Mən bu güldanı elə çox istəyirdim ki... Axı, onu mənə sən bağışlamışdın. (*Şahsuvarovun əlindən tutaraq*) Nə üçün bikiyə oldun?

Ş a h s u v a r o v. Sən yuxuda mənə ağ gül verməkdə, mənim də sənə bağışladığım güldan bu cür düşüb sınmaqda...

L ə t a f ə t. Elə danışma, Ziyad. Mən qorxuram...

Ş a h s u v a r o v (*əda ilə*). Nədən qorxursan? Nə olacaqsız, olacaqsız...

L ə t a f ə t (*vahimə ilə*). Axı, nə ola bilər?

Ş a h s u v a r o v. Mən özümdən qorxuram, Lilya.

L ə t a f ə t. Mənə əzab vermə, Ziyad! Də görüm nə olub?

Ş a h s u v a r o v. Bilirsənmi, Lilya, əgər, Sadıqov həbs edilsə, bizim evlənməyimiz baş tutmayacaq!

L ə t a f ə t. Mən, Sadıqova nə qədər nifrət etsəm də, onun tutulmağını istəmirəm. Ancaq bizim evlənməyimiz nə üçün onun işi ilə əlaqədar olsun?

Ş a h s u v a r o v. Ona görə ki, mən inzibati orqanda işləyirəm.

L ə t a f ə t. Əgər, naçalniklikdən çıxaracaqlarsız, qoy çıxarsınız. İkimiz də gedib ayrı bir iş görərik. Eh, Ziyad! Onda mən sənə indikindən də çox istəyərdim. Gündə səkkiz saat işləyib gələrik evimizə. Mən gecələr oxuyub orta məktəbi qurtararam.

Ş a h s u v a r o v. Bunlar hamısı mümkündür. Ancaq iş təkçə vəziyyətdən çıxarılmayla qurtarsaydı, nə vardı ki...

L ə t a f ə t. Ayrı nə ola bilər?

Ş a h s u v a r o v. Düşmənim çoxdur, Lilya. Bir balaca bürdümün, məndən əl çəkməzlər!

L ə t a f ə t. Bəs, onda nə edək?

Ş a h s u v a r o v. Çalışıb Sadıqovu qurtarmaq lazımdır.

Pauza.

L ə t a f ə t. Bəlkə mən gedib Atayevə yalvarıb-yaxarım?

Ş a h s u v a r o v. Atayev doğma oğlunun da günahından keçməz.

L ə t a f ə t. Elədir.

Ş a h s u v a r o v. Atayevdənsə Cahangirə müraciət etmək daha yaxşı olardı. Bu saat bütün işlər onun əlindədir. Özü də ki, sizintə qohum olur.

L ə t a f ə t. Yox, yox, mən ondan utanıram.

Ş a h s u v a r o v. Bu ayrı məsələ. Mən sənə üreyin istəmədiyi işə məcbur edə bilmərəm.

L ə t a f ə t. Elə demə, Ziyad. Mən sənə bir sözünlə odun, alovun içinə girərəm.

Ş a h s u v a r o v. Sağ ol, Lilya.

L ə t a f ə t. Vaxta ki, sən məsləhət görürsən, mən gedib Cahangirdən xahiş edərdim. Özü də lap bu saat.

Ş a h s u v a r o v. İndi gecdir.

L ə t a f ə t. Onda sabah...

Ş a h s u v a r o v. Ancaq idarəyə getmək yaxşı deyil.

L ə t a f ə t. Evinə getmək pis düşməz ki? Subay oğlandır.

Ş a h s u v a r o v. Mən sənə özümdən artıq inanıram, Lilya. Cahangir həmişə axşamcağları evdə olur. Saat yeddiddə getsən görə bilirsən. Ancaq Sadıqov bilməsin. Köhnə fikirli adamdır. Üreyinə yüz şey gələ bilər.

L ə t a f ə t. Yaxşı.

Ş a h s u v a r o v. Mənim atam həmişə deyirdi ki, bir işi başlama, başladın, axıra çatdır. Madam ki, sən Cahangirə ağız açırsan, çalış sözün yerə düşməsin.

L ə t a f ə t. Görək. Mənə elə gəlir ki, o mənim xatirimi istəyir.

Ş a h s u v a r o v (*gülümsəyir*). Bu gün Atayevgildə bunu mən də hiss edirdim.

Sadıqov daxil olur.

S a d ı q o v. Liliçka. Sən bizi lap pert elədin.

Ş a h s u v a r o v. Eybi yoxdur, əşi. Məclis lap əla keçdi, Lilya, rica edirəm, mənə bir stəkan çay verəsiniz.

Lətafət o biri otağa keçir.

Ş a h s u v a r o v. Sabah axşam düz yeddinin yarısında təzə parkda olarsan. Sənə çox mühüm bir şey xəbər verəcəyəm.

S a d ı q o v. Ola bilməz ki, indi deyəsən?

Ş a h s u v a r o v. Sabah axşam düz yeddinin yarısında!

S a d ı q o v. Baş üstə.

P ə r d ə

BEŞİNCİ ŞƏKİL

Böyük park. Sağ tərəfdə Cahangirin yaşadığı bina görünür. Parkın ortasından yol keçir. Xuduş ilə Ağasəlim dalaşa-dalaşa gəlirlər.

X u d u ş. Qeribə adamsan... Dünən yüz dəfə başa saldım ki, müstəntiq səndən bir şey soruşanda, əgər, “yox” demək lazım olsa, mən yavaşca sol çiyinimi qaldıracağam, “hə” demək lazım gəlsə, sağ...

A ğ a s ə l i m. Adə, çuşqanın biri çuşqa, sən solu qaldırdın də.

X u d u ş. Çünki “yox” demək lazım idi. Müstəntiq səni dilə tutub soruşur ki, əhaliyə yardım məqsədilə şəhər qırağındakı ev sahiblərinə list dəmir satmısınızmı? Mən o saat sol çiyinimi dartıram. Amma sən deyirsən “bəli, satmışıq”.

A ğ a s ə l i m. Sən öləsən, Xuduş, çuşbaş salmışam.

X u d u ş. Odur də... Mən hələ qorxuram bu danışıqda heçəpuçanın hamısını açıb tökəsən ortaliğa...

A ğ a s ə l i m. Adə, yeri, maymaq özünsən.

X u d u ş. Amanın bir günüdür, Ağasəlim, sərhesab ol. Özü də həmişə “bəli”, “xeyr”lə.

A ğ a s ə l i m. Niyə, nə olub bəyom? O kimdir ki?

X u d u ş. A balam, necə kimdir? Müstəntiqdir. Acı danışarsan, tutar basar dama də...

A ğ a s ə l i m. Ölmüşdü Ağasəlim!

X u d u ş. Lənət sənə, şeytan! Yeni, bu, qoçaqlıq yeridir?

S a d ı q o v. (gəlir). Nə olub yenə? Niyə boğuşursunuz?

X u d u ş. Deyirəm, qardaş, siyasətin olsun, müstəntiqlə qaba danışma, başlayıb...

S a d ı q o v. Doğrudur. İndi adamlardan mədəniyyət tələb olunur. Bax, yenə də qalstuk bağlamamısan.

A ğ a s ə l i m. Vallah, Sadıqov qardaş, qalstuk bağlayanda az qalır bağrım çatlasın.

S a d ı q o v. Öyrənmək lazımdır. Qalstukun olmasa, deyəcəklər mədəniyyətsizdir. Bu da sənin işinə təsir edəcək. Başa düşdün?

A ğ a s ə l i m. Bəli, onu başa düşməyə nə var ki!

S a d ı q o v. Mənim atam, babam şlyapa qoymuşdu? Ya elə bilirsiniz bu çalağan yuvasından çox xoşum gəlir? Zəmanenin tələbidir... (Xuduşa) Sən də çox əzilib-büzülmə! Özünü tox tut! İnsanın ən güclü müdafiə vasitəsi cəsəretdir! Bir işi tutma, tutdunmu, qorxma!

Qabağındakının gözünün içinə dik bax! Özümün haqlı olduğuna inan! Onsuz da, qorxaqlıq səni xilas etməyəcək.

A ğ a s ə l i m. A balam, niyə qorxursan axı? Şükür Allaha, anbarımızdan eskiiyimiz çıxmayıb, bir şey olmayıb. Özümüz də Sadıqov qardaşdan iki dəfə təşəkkür almışdıq.

S a d ı q o v. Hələlik o barədə danışmaq lazım deyil. Yeri gələndə mən deyərəm. Bilirsiniz, Xuduş demişkən, siyasət lazımdır. Biz gərək özümüz özümüzü yox, bir-birimizi tərifləyək. Bir-birimizin avtoritetini qaldıraq.

A ğ a s ə l i m. Məsələn, biz sizin avtoritetinizi necə qaldıraq, Sadıqov qardaş?

S a d ı q o v. Əslinə baxsanız, heç mənim buna ehtiyacım da yoxdur. Ancaq yenə də işimizin xatirinə deyərsiniz ki, Sadıqov yoldaş həmişə bizə öyüd-nəsihət verir ki, xalqa sədaqətə qulluq eləyək. Düz olaq.

A ğ a s ə l i m. Niyə demirik? Lap üstünə beşini də qoyub deyərik.

S a d ı q o v. Çox da şişirtmək lazım deyil. Ağılınız özgəsinə gətməsin. Bu müstəntiq tükü tükəndən seçəndir.

X u d u ş. (pıçılı ilə). Şahsuvarova bir şey boyun olmusan?

S a d ı q o v. Nə boyun olacağam? Elə bizim qazandığımızın yarısı onun deyil?

A ğ a s ə l i m. Siz öləsiniz, zalım oğlu məni lap süngə çəkdi. Özün də azla işi yoxdur.

S a d ı q o v. Bağırma! Verməsən, almazsan. İyirmi əngəlinin üstünü basdırıb.

A ğ a s ə l i m. Atası xeyrinə eləməyib ki! (Hırlənir) Sən öləsən, onu-munu bilmirəm. Bir köməyi dəyməsə, hamısını açıb deyəcəyəm. Çolaq oğlu Ağasəlimi herif hesab eləmək olmaz!

S a d ı q o v. Adə, yaxşı, adə, onu bil ki, indiyə qədər onların sayəsində azad gəzirsən, yoxsa, çoxdan damdaydın.

X u d u ş. Düzdür, qardaş, düzdür. Adam gərək tanrısına təpik atmasın!

S a d ı q o v. Yaxşı, siz gedin, mənim burda mühüm bir adamla görüşüm var.

X u d u ş. İşin xeyrinədir?

S a d ı q o v. Hesabla gərək xeyrinə olsun. Görək...

Xuduş ilə Ağasəlim başqa səmtə, Sadıqov isə başqa səmtə gedərək, bağın dərinliklərində yox olurlar. Bir azdan Cahangirle Reyhan gəlirlər.

R e y h a n. Bu da sənin evin...
C a h a n g i r. Gedək qonağım ol...
R e y h a n. Sağ ol. Burada yoldaşım var, onlara gedəcəyəm.
C a h a n g i r. Qoy onda səni ötürüm.
R e y h a n. Lazım deyil. Evləri yaxındadır.
C a h a n g i r. Elə isə, xudahafiz.
R e y h a n. Nə üçün məndən belə tez ayrılmaq istəyirsən?
C a h a n g i r (onun əlindən tutaraq). İncimə, Reyhan. Bu saat fikirlərim alt-üstdür.

R e y h a n. Hiss edirəm. Bayaقدan telefonda da çox bıkef danışırdım.

C a h a n g i r. Sən zəng vuranda mən Sadıqovun adamlarını istintaq edirdim.

R e y h a n. Qurtardınmı?

C a h a n g i r. Hələ yox. (Pauza) İşin kökü çox dərinlərə gedir, Reyhan. Qorxuram bizim hər ikimiz üçün ağır olan əhvalat meydana çıxsın.

R e y h a n. Mən isə qorxmuram! Yara nə qədər tez üzə çıxsə, bir o qədər yaxşıdır! Sən hər bir şeyi aydınlaşdırmısanmı?

C a h a n g i r. Hələ tamamilə aydınlaşdırma bilməmişəm. Bəzi məsələləri təkrar-təkrar yoxlamaq istəyirəm.

R e y h a n. Mən də, hələlik, səndən heç bir şey soruşmuram, Cahangir. Ancaq xəstə kim olursa-olsun, yaxşı cərrahın əlində bıçaq titrəməməlidir! Sağ ol! Axşam sənə zəng edəcəyəm.

C a h a n g i r. Gözləyəcəyəm.

Reyhan gedir. Cahangir onun ardınca xeyli baxır. Sonra qayıdıb evə keçir.
Müxtəlif tərəflərdən gələn İldırım Atayevlə Mehrican qabaqlaşırlar.

M e h r i c a n. Salam.

İ l d ı r ı m A t a y e v. Salam.

Pauza.

Her ikisi həyəcan içindədir.

İ l d ı r ı m A t a y e v. Niyə siz dünən elə gözlənilmədən çıxıb getdiniz?

M e h r i c a n. Dayanmaq mənim üçün çətin idi.

İ l d ı r ı m A t a y e v. Mən bilmək istəyirəm, bütün bunlar doğrudanmı həqiqətdir?

M e h r i c a n (cəsarətlə). Mən sizin yolunuzu çoxdan gözləyirdim. İ l d ı r ı m A t a y e v. Necə? Məgər, siz məni əvvəllər tanıyırdınız?

M e h r i c a n. Xeyr. Tanımırdım. Ancaq bilirdim ki, bir gün siz gələcəksiniz. (Qısa pauza) Siz mənim xəyalımda yaşayırdınız.

İ l d ı r ı m A t a y e v. Təşəkkür edirəm. Mən dəfə təşəkkür edirəm! (Qısa pauza) Rica edirəm, öz qəlbinizi təkrar-təkrar yoxlayın. Unutmayın ki, mənim gənim bir dəfə daşa toxunub.

M e h r i c a n. Mən bunu bilirəm.

İ l d ı r ı m A t a y e v (həyəcanla). Elə isə deyin. Tamamilə bitərəf bir adam kimi deyin, mən sizin məhəbbətinizə layiqəm?

M e h r i c a n (gərgin bir təbəssümlə). Sevenlər bitərəf adamlar kimi danışa bilməzlər.

İ l d ı r ı m A t a y e v. O... Siz mənim düşündüyümdən də ağıllısınız. (Pauza) Lakin yox! Mən, həyatımda cəmi iyirmi dörd bahar görmüş sizin kimi bir qızın otuz doqquz yaşlı, saçları ağarmış bir adamla həyat yoldaşı olmasını rəva görmürəm! Bu mümkün deyil! Sizin gəncliyiniz mənim üçün öz səadətimdən min dəfə qiymətlidir! (Pauza) Niyə susursunuz?

M e h r i c a n (gülməyərək). Mənim bir qəlbim var idi, onu da sizə açdım. Başqa nə deyə bilərəm ki? Sağ olun. (Sürətlə uzaqlaşır).

İ l d ı r ı m A t a y e v (tək). Bu mümkündürmü? (Fikirli halda gedir)

Şahsuvarovla Sadıqov gəlirlər.

S a d ı q o v. Bu gecə səhərə qədər gözümə yuxu getməyib.

Ş a h s u v a r o v. Səbr elə, bu dəqiqə hər şeyi öz gözünlə görürsən!

S a d ı q o v. Qəribədir.

Ş a h s u v a r o v. Doğrudan da, çox qəribədir...

S a d ı q o v. Ürəyim lap darıxdı.

Ş a h s u v a r o v (saatına baxaraq). Bu ağacın dalına çəkil.

S a d ı q o v. İ... i... lap qəribənin qəribəsidir.

Lətafət tələsik addımlarla gəlib, Cahangirin evinin artırmasına çıxır.

S a d ı q o v. İ... i... bu Liliçka deyil?

Ş a h s u v a r o v. Məncə, özüdür.

S a d ı q o v. Hara gedir?

Ş a h s u v a r o v. Görmürsünüz?

S a d ı q o v. Axı, onun Cahangirin evində nə işi var?

Ş a h s u v a r o v. Əri sənən!

S a d ı q o v. Əgər, mənəmsə, mən bilmirəm. İ... i... odur, zəngi basdı. Qapı açıldı. Liliçka girdi içəri... İ... i... qapı örtüldü. Yurdun kor qalsın, Məşədi Kərim, bu nə işdir? Mənim arvadımın bu vaxt subay oğlanın evində nə işi var?

Ş a h s u v a r o v. Dayan! Qışqır-bağır salma! Dünən mənim adamlarım xəbər gətirdilər ki, Lətafət hər axşam gəlir Cahangirin mənzilinə!

S a d ı q o v (*başına vurur*). Hər axşam?

Ş a h s u v a r o v. Mən əvvəl inanmadım. Elə ki, dünən gəlib indiki kimi öz gözələmlə gördüm...

S a d ı q o v. Ax, namərd arvad! Mən səni brilyantlara qərq edirəm, sən də mənim başımı yerə soxursan?!

Ş a h s u v a r o v. Bura bax, bəlkə özün göndərmisən?

S a d ı q o v. Əşi, sən məni binamus-zad hesab edirsən?

Ş a h s u v a r o v. Dedim, bəlkə minnət-filan üçün...

S a d ı q o v. Sən öləsən, yox!

Ş a h s u v a r o v. Elə isə, daha şübhə yeri yoxdur.

S a d ı q o v. Kor-kor, gör-gör.

Ş a h s u v a r o v. Səni dolaşdırıb tutmaq istəməsi də elə bununla əlaqədardır...

S a d ı q o v. Düz deyirsən.

Ş a h s u v a r o v. İndi burada ağilla hərəkət etmək lazımdır. Bildinmi? Fərqi yoxdur, sən biabır olmusan! Çünki bu əhvalatı indi bütün şəhər danışır... Ona görə də, xışı dərindən götürmək lazımdır. Cahangiri ifşa etmək üçün tale özü sənə əlinə fərsət vermişdir!

S a d ı q o v. İndi mən nə edirəm?

Ş a h s u v a r o v. Bu dəqiqə get gir içəri, bir tufan qopar ki, göy üzünü tutulsun!

S a d ı q o v. Sonra?

Ş a h s u v a r o v. Sonrası ilə sənə işin olmasın! Ancaq mənə orada görəndə özünü elə aparırsan ki, guya, mənim bu əhvalatdan heç bir xəbərim yoxdur.

S a d ı q o v. Başa düşürəm.

Ş a h s u v a r o v. Di tərpen! Unutma ki, boran nə qədər tez gəlsə, canavarın işi o qədər asan olar.

S a d ı q o v. Ancaq sən gecikmə.

Ş a h s u v a r o v (*qəzəbli halda*). Vaxt keçir!

Sadıqov Cahangirin evinə tərəf gedir. Şahsuvarov barasa yüyürür.

P e r d e

ALTINCI ŞƏKİL

Cahangirin evi. Yuxarı tərəfdə böyük kitab rəfi qoyulub. Ortada ağ örtüklü stol var. Divan, radioqəbuledici, telefon. Arxa pəncərədən əlvan rənglərə boyanmış qürub görünür... Lətafət və Cahangir. Lətafət dərin heyecan içindədir.

C a h a n g i r. Demək, siz buraya Sadıqovun işi üçün gəlmisiniz?

L e t a f e t (*həyacanla*). Bəli.

C a h a n g i r. Görünür, ərinizi çox istəyirsiniz.

Lətafət yerində səbrsiz hərəkətlər edir. Pauza.

C a h a n g i r. Niyə dinnirsiniz?

L e t a f e t. Məsələ istəməkdə deyil...

C a h a n g i r. Bəs nədədir? (*Pauza*) Əlbəttə, ərinizdir.

L e t a f e t (*hövsələdən çıxaraq*). Rica edirəm, bu sözü çox təkrar etməyəsiniz.

C a h a n g i r. Əgər, siz Sadıqovu bir ər kimi sevmirsinizsə, niyə onun minnətini edirsiniz? Yoxsa, bu qiymətli daş-qaşlarınızdan ayrılmaq istəmirsiniz?!

L e t a f e t (*ağlamsınmış halda*). Nə üçün siz mənə belə sözlər deyirsiniz? Mən sizdən kömək istəməyə gəlmişəm.

C a h a n g i r. Mən sizin xahişinizin mənasını bilməliyəm. Elə deyilmi? (*Pauza*) Ona görə də təkrar soruşuram. Əgər, siz ərinizi sevmirsinizsə, nə üçün onun işini öz taleyinizlə əlaqədar hesab edirsiniz? (*Pauza*) Bəlkə o özü sizi bura göndərmiş?

L e t a f e t. Mənim bura gəlməyimdən onun xəbəri yoxdur.

C a h a n g i r. Bəlkə siz onu doğru yola qaytarmaq, öz həyatınızı yenidən qurmaq istəyirsiniz? (*Pauza*) Bəlkə siz ona acıyırsınız?

L ə t a f ə t. Xahiş edirəm, soruşmayın. Əgər, qəlbinizdə mənə qarşı zərrə qədər də mərhəmət varsa, Sadıqovun qurtarmasına çalışın. (Ağır pauza)

C a h a n g i r. Deyirsiniz sizin bura gəlməyinizdən Sadıqovun xəbəri yoxdur?

L ə t a f ə t. And içirəm ki, xəbəri yoxdur!

C a h a n g i r (sərt). Elə isə, düzünü deyin, sizi bura kim göndərib?

L ə t a f ə t (hərərətlə). Heç kim, özüm gəlmişəm. (Pauza)

C a h a n g i r. Yardımızdırmı, dünən xalanızgildə mən sizdən soruşdum ki, niyə həmişə bikef görünürsünüz. Mən bu sualı təsadüfi vermirdim. Mən hiss edirdim ki, siz nədənsə narazısınız. Ürəyinizi bir dost, bir yoldaş kimi mənə açın. Mən sizə, şəxsən sizə hər cür köməyə hazırım! Bəlkə bir çətinlik içindəsiniz? Bəlkə bir məsləhətə möhtac-sınız? (Pauza. Lətafət tərəddüd və izzət içində susur) Əgər, bu bir sirdirsə, ikimizin arasında qalacağına namusla söz verirəm!

L ə t a f ə t (ağlayır). Yox... bacarmıram... mümkün deyil...

C a h a n g i r. O zaman mən sizə nə deyə bilərəm...

L ə t a f ə t. Siz Sadıqova kömək etmək istəmirsiniz?

C a h a n g i r. Sadıqov cinayətkardır, Lətafət xanım!

L ə t a f ə t. Bəs, onda mən nə etməliyəm?

C a h a n g i r. Təəssüf ki, siz mənə ürək qızdırıb, gəlişinizin əsl səbəbini açıb söyləmədiniz. Bəlkə də, mən sizə nə etmək lazım olduğunu deyə bilərdim.

Qapının zəngi vurulmadan Sadıqov içeri daxil olur. Pauza.

S a d ı q o v (Lətafətə). Sən burada nə gəzirsən?

L ə t a f ə t. Onun sənə dəxli yoxdur!

S a d ı q o v (qışqırır). Necə dəxli yoxdur? Bəs, mən sənərin ərin deyiləm?!

L ə t a f ə t. Ər!

S a d ı q o v. Yoxsa yalandır?! (Cahangirə) Sən cavab ver görüm, mənə cavan arvadımın sənə evində nə işi var?

C a h a n g i r. Qışqırmayın, mən kar deyiləm!

S a d ı q o v. Mən də sən deyən ərlərdən deyiləm! Cavab ver! Yoxsa, bu saat yerin altına üstünə çevirəcəyəm!

L ə t a f ə t. Bura mən özüm gəlmişəm, onun xəbəri yoxdur, bildinmi?

S a d ı q o v. Xeyr! Elə nömrələr işə keçməz! Cavab verin! Hər ikiniz cavab verin!

Şahsuvarov bir nəfər leytenantla daxil olur.

Ş a h s u v a r o v. Bu nə səs-küydür, canım? Leytenantla küçədən keçirdik, eşidib dedik, görsən, nə olub?

S a d ı q o v. Nə olacaq?! Xalqın hüququnu, namusunu yaxşı qorumursunuz. Kişinin özünü dolaşdır, arvadını isə, çək gətir evinə?

Ş a h s u v a r o v (əli ilə onun ağzını tutaraq). Yavaş! Qışqırma! Küçədən keçənlər eşidərlər.

S a d ı q o v (qışqırır). Qoy eşitsinlər! Qoy görsünlər ki, namuslu şəxslərin başına nə oyun açırlar!

L ə t a f ə t. Ax... Bilsəydin ki, mən sənə nə qədər nifrət edirəm?!

S a d ı q o v. Hə? Belə?! Yaxşı, o necə olur ki, Sadıqovun daş-qaşları ilə bəzənirsən, amma özünə nifrət edirsən?! Hə?!

Lətafət boyunbağısını, saatını, üzüklerini qoparıb onun başına çırpır.

L ə t a f ə t. A!

S a d ı q o v. İ... i... yavaş, yavaş! Nə qayırırsan? Dağıtma!

Lətafət sürətlə çıxır. Pauza. Sadıqov yerə tökülmiş daş-qaşları yığışdırır.

Ş a h s u v a r o v (Sadıqova). Sən də qərribə adamsan. Nə olar, adam adamın evinə gələr də.

S a d ı q o v. Nə münasibətlə? Mən ona demişdim?!

Ş a h s u v a r o v. Yaxşı, yaxşı, ayıbdır.

S a d ı q o v. Ayıb-zad qanmıram. Xahiş edirəm, bu saat oturub bizim bu davamız haqqında akt yazasınız.

Ş a h s u v a r o v. Burax, canım! Bu sizin üçün də, yoldaş Cahangir üçün də yaxşı olmaz!

C a h a n g i r (Şahsuvarova). Rica edirəm, siz mənim qayğıma qalmayasınız!

Ş a h s u v a r o v (gülümsəyir). Görünür, bu vəziyyətin sizin üçün nə demək olduğunu başa düşürsünüz.

C a h a n g i r. Əksinə! Bu əhvalatın nə demək olduğunu mən sizdən daha aydın hiss edirəm.

S a d ı q o v. Yoldaş Şahsuvarov, onu bilin ki, siz aktı yazmasanız da, mən bu işi lap bu saat hər yerə... hər yerə xəbər verəcəyəm!

(*Qışqırır*) İşin üstünü basdırmağınız üçün sizin özünüzdən də şikayət edəcəyəm...

C a h a n g i r. Sadıqov! Lətafət buraya siz düşünən mənada gəlməmişdir. Əgər, buna inanmırsınızsa, gedin, nə bilirsiniz edin! İndi isə, rədd olmaq üçün sizə bir dəqiqə vaxt verirəm!

S a d ı q o v. Dayan... Dayan... Bəs, Liliçka bura nə üçün gəlmişdi?

C a h a n g i r (*qapını göstərərək*). Çıxın!

S a d ı q o v (*Şahsuvarovun üzünə baxır*). Bəs akt? (*Şahsuvarov çıxmasına him eləyir. Cahangirə*) Neynək, çıx deyirsən çıxaram. Ancaq onu bil ki, mən namus üçün hər bir şeyə hazırım. (*Çıxır*)

P e r d ə

YEDDİNCİ ŞƏKİL

Qapının zəngi çalır. Dilşad o biri otaqdan gəlib qapını açır.
Zabite daxil olur.

Z a b i t ə. Salaməleyküm.

D i l ş a d. Salam. Nə olub, Zabite?

Z a b i t ə. Nə olacaq, Ağasəlimi də, Xuduşu da tutdular.

D i l ş a d. Nə vaxt?

Z a b i t ə. Bir az bundan qabaq... Heç bilmirəm neyləyək? Yazıq uşağın barı bir təqsiri ola, adamı yandırılmaz.

D i l ş a d. Uşaq kimdir?

Z a b i t ə. Bizim başıküllü Ağasəlimi deyirəm də. Qızılı ayağının altına töksən, gözünün ucu ilə baxmaz!.. Di gəl ki, bəxti yoxdur... (*Yavaş səslə*) Bacı canı, elə Şahsuvarov özü də Ağasəlimə qardaş kimiydi. Di gəl ki, indi üzü yaman dönüb... Elə bil, heç o Şahsuvarov deyil. Bu gün idarəsinin qabağında nə qədər dayandım, mənə qəbul eləmədi.

D i l ş a d. Onda təqsir yoxdur, Zabite, qorxur. Bu saat şəhərdə böyük komissiya işləyir...

Z a b i t ə. Güman yerimiz sizsiniz, Dilşad xanım, gərək bir təhər çəkəsiniz. Axı, siz neçə adamı bu cür çətinliklərdən qurtarmısınız...

Xosrov Atayev əsəbi halda daxil olaraq Zabitenin son sözlərini eşidir...
Zabite özünü yığışdırır.

Z a b i t ə. Salaməleyküm.

Atayev cavab verməyərək, şlyapasını çıxarıb asır.

D i l ş a d (*Zabıtəyə işarə edərək*). Yaxşı, ay qız, sabahda-zadda gələrsən söhbət edərik...

Z a b i t ə. Neynək... Neynək... (*Çıxır*)

X o s r o v A t a y e v (*sərt*). Bu kimdir?

D i l ş a d. Belə nə üçün soruşursan? Adamdır, mənə yanıma gəlib.

X o s r o v A t a y e v. Mən onun sənə dediyi axırıncı sözləri eşitdim...

D i l ş a d. Nə olsun?

X o s r o v A t a y e v. Yadımdadır, bir dəfə sən bir adam haqqında məndən xahiş etmişdin... O zaman mən də səndən təvəqqe eləmişdim ki, bir də elə işlərə qarışmayasan?!

D i l ş a d. Mən sənə üçün evdə oturub bozbaş bişirən arvadlardan deyiləm! Mən də sənə kimi bir vətəndaşam!

X o s r o v A t a y e v. Doğrudur, ancaq vətəndaşın borcu xalqı müdafiə etməkdir, ona xəyanət edənləri yox! Sən nə haqla prokurora zəng edib oğruları, quldurları təmizə çıxarmağı ona təklif edirsən?

D i l ş a d. Mənim yeznəmin heç bir təqsiri yoxdur!.. Bu Cahangir kimi stolbazların özlərini gözə dürtmək üçün düzəlttikləri fitnədir!

X o s r o v A t a y e v. Sən bunu sübut edə bilərsənmi?

D i l ş a d. Bunu sübut etmək sənə borcundur. Mən sənə arvadınam! (*Pauza.*) İldırım ayağını qapıya qoyan kimi, mən bildim ki, evdə yenə bir tufan qopacaq...

X o s r o v A t a y e v (*dərin bir kədər içində*). İldırım haqlı imiş.

D i l ş a d (*odlanaraq*). Əlbəttə, haqlı olar! Çünki sənə qardaşındır. Mən isə yad qızıyam... Amma bu on ildə gecə-gündüz sənə qulluğunda duran, sənə yanan mən olmuşam, qardaşın yox! Sənə çətin günlərinə mən dözmüşəm... (*Ağlayır*) Mən səndən savayı bir kişiye gözümün ucu ilə baxmamışam.

X o s r o v A t a y e v. Yaxşı, sakit ol...

D i l ş a d (*ağlayır*). Mən elə güman etmişəm ki, sən mənə istəyirson... Amma indi baxıb görürəm ki, bəd ayaqda yenə qardaşın yaxşı olur, mən pis! Haqqın var... yaşı qırxa çatan sonsuz bir arvad daha sənə nəyinə lazımdır...

Xosrov Atayev. Ağlama!

Dilşad (*ağlayır*). Mənim oğlum-qızım olsaydı, qohum-əqrəbam olsaydı, xətrim əziz olardı... Amma indi... yiyəsiz, kimsəsiz... (*Ürəyi xarab olur. Xosrov Atayev təlaş içində ona dərman içirdir. Nəhayət, Dilşad özünə gəlir*)

Xosrov Atayev (*onun əlindən tutaraq*). Dilşad!

Dilşad. Yaxşı... Bağışla...

Pauza.

Dilşad saçlarını düzəldir. Sadıqov həyəcanlı halda daxil olur. Xosrov Atayev onun gelişindən narazı halda o biri otağa keçir...

Dilşad. Nə olub? Niyə belə tövşüyürsən?

Sadıqov. Liliçka belimi sındırdı... Məni dost-düşməni yanında xar elədi...

Dilşad. Necə? Necə?

Sadıqov. Yarım saat bundan qabaq bir nəfər şəxs məni aparıb düz müstəntiqin evinin qapısına. İçəri girib nə görmüşəm?! Liliçka ilə Cahangir əyləşiblər qabaq-qabağa. Deyirəm, balam, sən mənim arvadımsan, burada nə işin var? Deyir, onun sənə dəxli yoxdur. İndi başlayıb ki, daha sənənlə yaşamıram. Şeylərini yığışdırır ki, çıxıb getsin. (*Kövrəlir*) Dərdimi götürüb sizin yanınıza qaçmışam.

Dilşad. A kişi, sən dəli olmusan, nədir, bu nə sözlərdir danışsın?

Sadıqov. Yaxşı ki, Şahsuvarov özü də gəlib əhvalatın üstünə çıxdı. Yoxsa, elə deyərdim ki, dəli olmuşam. Ax, belə iş olar? Siz Allah, bircə gedin, Liliçkanı qoymayın çıxıb getsin...

Dilşad (*qəzəblə*). Qoy hara cəhənnəm olub gedir-getsin.

Sadıqov. Sevirem. Əl çəkə bilmirəm... (*Gözünün yaşını silir*)

Dilşad. Yaxşı, yaxşı, yekə kişisən!

Şahsuvarov gəlir.

Dilşad. Bu nə məsələdir, Ziyad?!

Şahsuvarov. Heç soruşmayın, Dilşad xanım... Bütün şəhərdə biabır olmuşuq. (*Sadıqova*) Axı, mən sənə dedim ki, səs-küy qaldırıb aləmə bildirmə...

Sadıqov. Canım, axı, mən necə susaydım?

Şahsuvarov. Biabırçılıqdır.

Dilşad. Bəs, niyə Lilyadan soruşmadınız ki, bu subay oğlanın evində nə gəzirsən?

Şahsuvarov. Açıq danışdığım üçün üzr istəyirəm... Mən içəri girəndə onların ikisi də özlərini elə itirmişdilər ki, artıq bir kəlmə izahata ehtiyac yox idi.

Dilşad (*qəzəblə*). Ay ləçər!

Şahsuvarov. Əgər, məsələni dərinəndən götürsəniz, mən bu işdə Lilyanı təqsirləndirmirəm... Sadıqov da məni bağışlasın. Lilya əlli beş yaşlı kişiye getmiş gənc, gözəl bir qadındır.

Dilşad. Bütün günah Cahangirdədir!

Sadıqov. Tamamilə haqlıyımsız. Doğrudan da... Əgər, sən - müstəntiq məni xalqa, dövlətə xəyanətdə təqsirləndirirsənsə, onda, icazə ver soruşum ki, mənim arvadımın sənə evində nə işi var?

Sadıqov "ah" çəkir.

Dilşad. Demək, bir tərəfdən Xosrov Atayevin qızını almaq istəyir... O biri tərəfdən də...

Şahsuvarov. İnsan nə qədər avantürist olmalıdır ki, bu cür işlər tutsun...

Dilşad. Mən deyəndə Reyhan xanım az qalırdı hirsindən çatlaya. Qoy indi eşitsin, ləzzət aparsın. (*Şahsuvarova*) Siz müstəntiqin bu dözülməz hərəkəti barədə prokurora yazdınız mı?

Şahsuvarov. Mən onu biabır etmək istəmədim. Nə qədər olsa, camaat onu Atayevin qızının nişanlısı hesab edir.

Dilşad. Sən qərribə söz danışsın, Ziyad! Demək, Cahangiri müstəntiq qoyublar ki, xalqın cavan arvadını yoldan çıxarıb, evini dağıtsın, özünü də dolaşdırıb həbsə alsın?

Şahsuvarov. Ona görə də, gəlmişəm yoldaş Atayevlə danışım, görək nə etmək lazımdır.

Dilşad. Get danış! Qoy, hamıya nümunə göstərdiyi cavan oğlanın əslində kim olduğunu bilsin!

Şahsuvarov o biri otağa keçir.

Sadıqov. Siz Allah, bircə gedin Liliçkanı qoymayın çıxıb getsin. Mən sonra onu geri qaytara bilmərəm.

Dilşad. O məndən icazəsiz heç yerə gedə bilməz.

Reyhan daxil olur.

R e y h a n. O... Sadıqov... Siz burdaymışsınız...

S a d ı q o v. Necə məyər?

R e y h a n. Heç... dedilər siz bir az bundan qabaq bizim yeni parkda qəribə bir komediya oynayırmışsınız.

S a d ı q o v. Yıxılana gülməzlər, Reyhan xanım!..

R e y h a n. Nə üçün yıxılırsınız, sizin ki, əliniz böyüklərin ətəyindədir...

S a d ı q o v. Yoxsa, siz mənim gedib öz gözlərimlə gördüklərimə inanmırsınız?

R e y h a n. Siz hər kimə inanırsınız inanın, ancaq öz gözlərinizə yox...

S a d ı q o v. Qəribədir. Nə üçün axı?

R e y h a n. Çünki sizin gözləriniz qaradan başqa ayrı bir rəng seçmir!

D i l ş a d. Sənin seçdiyin oğlanı gördük...

R e y h a n. Əgər, Cahangir hamının xoşuna gələn bir oğlan olsaydı, daha mən niyə onu sevirdim ki!

D i l ş a d. Sən bu istehzalarına son qoyacaqsan, ya yox?

R e y h a n. Təəccüb edirəm... Nə üçün siz həqiqəti istehza kimi başa düşürsünüz?!

D i l ş a d. Sənin yerinə ayrı qız olsaydı, utandığından heç kimin üzünə baxa bilməzdi...

R e y h a n. Böyüklərdən nümunə götürmək borcumuzdur. Siz ki, hamının üzünə şax baxırsınız?!

D i l ş a d (qışqırır). Həddini keçmə!

R e y h a n. Siz nə danışsınız, Dilşad xanım... Əgər, biz hədləri vurub keçməsəydik, bu qədər böyük işlər görə bilərdikmi?

D i l ş a d. Bu xarabadan baş götürüb getməkdən başqa ayrı çarə yoxdur...

Cahangir gəlir... Gərgin pauza... Dilşad əsəbi halda o biri otağa keçir, Sadıqov da onu təqib edir.

C a h a n g i r. Deyəsən, mən bu dəfə çağırılmamış qonaq oldum... Sən bir saat bundan qabaq baş vermiş əhvalatı bilirənmimi?

R e y h a n. Bilirəm. Hamısını bilirəm... (Onun əlindən tutaraq) Mənim əzizim, gəl əyləş... Mən səni ilk dəfə gördüyüm o konsert axşamı birlikdə qulaq asdığımız "Yasəmənlər açılında" sonatasını çalmağ istəyirəm...

Cahangiri çəkərək öz yanında oturdu, coşğun bir ruhla çalmağa başlayır...

R e y h a n. Niyə bikefsən? Yoxsa, hörümçəklərin toru səni təşviş salmışdır?

C a h a n g i r. Hörümçəklər öz torlarının uclarını bəzən elə yerlərə bağlayırlar ki...

R e y h a n (əl saxlayaraq). Nə olub, Cahangir?

C a h a n g i r. Bu gün mənim həbsə aldığı adamlar sizin ailənizdən danışdılar. Hətta, onlardan Ağasəlim adlı birisi çığır-bağır salıb iddia edir ki, Sadıqovun evində Dilşad xanıma neçə min qiyməti olan bir brilyant üzük vermişdir.

R e y h a n (ayağa qalxaraq). Demək, mənim çoxdan gözlədiyim fırtına artıq başlamışdır.

C a h a n g i r. Əgər, sən bir şey hiss edirdinse, nə üçün atamı vaxtında xəbərdar etmədirdin? Axı, mən əminəm ki, bu işlərin heç birindən onun xəbəri yoxdur.

R e y h a n. Mən atamı vaxtında xəbərdar etdim. Lakin o mənim sözlərimi ögey ana ilə övlad arasında olan bir narazılıq kimi başa düşərək əhəmiyyət vermədi. O zaman mən də bütün əhvalatı İldırım əmimə yazdım və xahiş elədim ki, şəxsən özü bura gəlsin.

C a h a n g i r. Aha, demək, sən yazmışsan?!

R e y h a n. Mən atamın başı üzərində hərlənən qara buludları gördüm. Sevdinin bir adamın uçuruma doğru getdiyini görüb, ona bir kömək edə bilməməkdən də ağır dərd varmı?

Pauza.

C a h a n g i r. Mən sənə təsəlli üçün söz tapa bilmirəm, Reyhan. İstintaq zamanı hər dəfə sizin familiyanızı protokola yazdıqca elə bilirdim ürəyimə tikan batır. Bizim ən xoşbəxt vaxtımızda birdən-birə belə hadisəyə rast gəlmək!

R e y h a n. Deyirlər mənim anam çox nəcib bir qadınmış.

C a h a n g i r. Eşitmişəm.

R e y h a n. Atam gerek onun xatirəsinə layiq qadınla evlənəydi...

C a h a n g i r. Doğrudur!

Mehrigan əlində bir dəstə yasəmən gəlir.

M e h r i c a n. Nə üçün belə kədərlisiniz? Heç ilin bu vaxtında da bu cür qəmgin olmaq olarmı? Bağçaya girəndə təzə açılmış yasəmənlərin ətri insanı bihüş edir. Eşidirsinizmi, sənköynək oxuyur.

R e y h a n. Sən qızdırmalı adamlara oxşayırsan, Mehrican. Xəstə deyilsən ki?

M e h r i c a n. Xəstə? (*Gülür*) Əksinə!.. Mən indi özümü hər zamankından gümrəh hiss edirəm. Mənə elə gəlir ki, bu saat dağı dağ üstünə qoya bilərəm. Bilirsinizmi, kəder – məğlubiyyət əlamətidir. Mən isə, güclü insanları sevirəm! (*İldırım Atayev gəlir. Mehrican əlindəki yasəmənlərdən birini ona verir*) Buyurun, mən bunu sizin səkkiz il bundan qabaq əkməmiş olduğunuz ağacdan qoparmışam.

İ l d ı r ı m A t a y e v. Təşəkkür edirəm.

Qısa pauza.

C a h a n g i r. Dedilər ki, siz məni görmək istəyirmişsiniz.

İ l d ı r ı m A t a y e v. Bəli. Yəqin ki, qızlar bizi bir-iki dəqiqəliyə bağışlayarlar.

M e h r i c a n. Buyurun.

İldırım Atayevlə Cahangir o biri otağa keçirlər.

Pauza.

R e y h a n. Sənə nə oldu, Mehrican? Gözlərin nə üçün dolub?

M e h r i c a n (*göz yaşları arasından gülümsəyərək*). Görürsən, özümü saxlaya bilmədim. Nə qədər olsa, qadın qadıdır. Gedək bağçaya. Burada hava azdır.

R e y h a n. Gedək. (*Onlar qol-qola çıxırlar*)

Pauza.

İldırım Atayevlə Cahangir gəlirlər.

C a h a n g i r. Siz bağçaya enmək istəmirsiniz?

İ l d ı r ı m A t a y e v. Yox, siz gedin. (*Zarafatla*) Bahar gəncliyindir.

C a h a n g i r. Guya ki, siz qocalmışınız. Yaxşı, hələlik.

İldırım Atayev pəncərəyə söykənərək, bağçaya tamaşa edir. Sonra dərin kəder içində o biri otağa keçir. Səhnə bir an boş qalır. Sonra Dışad gəlib böyük şəkəfdən nə isə götürür və bu zaman Lətafət əlində çamadan daxil olur.

D i l ş a d. Bu nədir? Hara yığırsan belə?

L ə t a f ə t. Evdən çıxmışam...

D i l ş a d. Niyə?

L ə t a f ə t. Onunla yaşamaq istəmirəm.

D i l ş a d. Hə?! (*Pauza*) De görüm Cahangirin evində sənə nə iş var idi? (*Pauza*) Niyə cavab vermirsən?

L ə t a f ə t. Sən məndən nə istəyirsən?

D i l ş a d. Canına dərd istəyirəm, gözüne də ağ. Bildinmi? Bu saat qayıt get evinə!

L ə t a f ə t. Getməyəcəyəm.

D i l ş a d. Sənə deyirəm bu dəqiqə qayıt!

L ə t a f ə t. Ölsəm də qayıtmaram!

D i l ş a d. Necə? Mənimlə söz güləşdirirsən? (*Bir neçə dəfə onu vurur*) Ləçər! Təqsir məndədir ki, sənə kimi iti adam ələyib ortaya çıxarmışam. Həyasız. (*O biri otağa keçir*)

Pauza. Şahsuvarov gəlir.

Ş a h s u v a r o v. Lilya! Sənə nə olub? Bu çamadan-zad nədir?

L ə t a f ə t. Mən Sadıqdan ayrılmışam, Ziyad.

Ş a h s u v a r o v (*halı dəyişir*). Necə? Ayrılmısan?

L ə t a f ə t. Həmişəlik ayrılmışam.

Ş a h s u v a r o v. Axı, mən sənə dedim bir-iki ay gözlə.

L ə t a f ə t. Gözləyə bilmədim. (*Pauza*)

Ş a h s u v a r o v. Nə etməli, vaxta ki, ayrılmısan, hələlik qal burada, görək sonra nə edərək.

L ə t a f ə t. Burada qalmağım mümkün deyil.

Ş a h s u v a r o v. Niyə?

L ə t a f ə t. Xalam qoymur. (*Pauza*)

Ş a h s u v a r o v. Bəs, onda nə etmək istəyirsən?

L ə t a f ə t. Mən bu sualın cavabını səndən gözləyirəm, Ziyad.

Ş a h s u v a r o v. Mən bu saat nə edə bilərəm?

L ə t a f ə t. Bakıda evin var. Göndər məni ora.

Ş a h s u v a r o v. Dəli olmusan, nədir? Sadıqov bütün şəhəri vurub bir-birinə. Müstəntiqin üstünə iş qaldırıb, sən də durub belə bir hən-gamə çıxarırsan?

L ə t a f ə t. Bəs, onda mən nə edim?

Ş a h s u v a r o v. Qayıt get evinə. O idiotu birtəhər dilə tut. Barış. Müvəqqəti. Başa düşürsənmi?

L ə t a f ə t. Mən ölsəm də bunu etmərəm, Ziyad!

Ş a h s u v a r o v. Onda özün bil. Mən sənə ağılsız hərəkətin ucundan özümü məhv edə bilmərəm.

L ə t a f ə t. Niyə belə sözlər danışsən? Bilirsən ki, mən sənə ayağına kiçik bir daş döyməsinə də razı olmaram.

Ş a h s u v a r o v. Ayağıma daş döyməsinə razı olmursan, amma başımın batmasına razı olursan. Mən vəzifə adamıyam, anlayırsanmı?

L ə t a f ə t. Bəs, sən deyirdin mənə sevirsen?

Ş a h s u v a r o v. Bilirsən, mənə giley-güzar etməyə vaxtım yoxdur. Ya bir neçə aylığa qal burada, ya da biz bir-birimizi heç tanımırıq. Aydındır?

L ə t a f ə t. Aydındır, Ziyad.

Şahsuvarov əsəbi halda qayıdıb o biri otağa girir. Lətafət onun ardınca uzun və key bir nəzər salır. Sonra yüyürərək qapıdan çıxır.

Pauza.

M e h r i c a n (*səsi gəlir*). Ora baxın, ora baxın! Özünü atmaq istəyir!

R e y h a n (*qışqırır*). Cahangir, özünü yetir!

Ş a h s u v a r o v. Bu nədir? (*Bayıra yüyürür*)

O biri evdən çıxan Xosrov Atayev, İldırım Atayev, daha sonra isə Dilşad və Sadıqov hövlnak bayıra yüyürürlər. İşıq sönüb yanır. Lətafəti yanbayığın halda gətirirlər.

S a d ı q o v. Bədbəxtlik mənə basıb. Qaraçuxam yatıb. (*Lətafət özünə gəlir*) Liliçka, bu nə işdir mənə başıma gətirirsən?

Ş a h s u v a r o v. Lətafət xanım, özünü necə hiss edirsiniz?

L ə t a f ə t (*ayağa qalxaraq*). “Lətafət xanım” nə üçün? Sən ki, həmişə mənə Lilya deyirsən?!

Ş a h s u v a r o v (*stəkanı su ilə doldurub ona uzadaraq*). İçin, əsəbləriniz sakit olsun.

L ə t a f ə t. Bu ki, şampanski deyil.

S a d ı q o v. Liliçka! Sən nə danışsən?! Yoldaş Atayevgili görmürsən?

L ə t a f ə t. Görürəm və istəyirəm ki, Ziyad Şahsuvarovun indiyə qədər mənə göstərmiş olduğu iltifatı onlar da bilsinlər. Çünki mən Ziyad Şahsuvarovu birinci dəfə bu evdə görmüşəm! Onun mənə etdiyi elanı-eşqə bu evdə qulaq asmışam!

Ş a h s u v a r o v. Bu, aqlını itirmişdir.

D i l ş a d (*Lətafətə*). Axmaq-axmaq danışma! Dur keç o biri otağa!

X o s r o v A t a y e v (*amirana*). Ona toxunmayın! Mən sənə qulaq asıram, Lətafət.

L ə t a f ə t. Təşəkkür edirəm.

X o s r o v A t a y e v. Bəs, sən Şahsuvarova nə cavab verdin?

L ə t a f ə t (*istehza ilə*). Sizin kimi hörmətli şəxslərlə oturduran, böyük bir şəhərdə naçalnik müavini olan bu cür yaraşlıq oğlanın heyranedicə sözlərinə hər gün Sadıq Sadıqovun mənfur üzünü gören bir qadın nə cavab verərdi?

S a d ı q o v. Əclaf qadın! Belə şeylər sənə təmizə çıxara bilməz.

L ə t a f ə t. Kim deyir ki, mən təmizə çıxmaq istəyirəm? Özünü gördünüz ki, əgər, bu gənc müstəntiq olmasaydı, indi cansız bir odun parçası ilə mənə fərqi yox idi. Onu da bilirsiniz ki, ölümdən qurtarmaq ikinci dəfə dünyaya gəlmək kimi bir şeydir. (*Qısa pauza*) Qəri-bədir... Bu, doğrudan da, belə imiş. Bir az qabaq Ziyad Şahsuvarovun dərdindən ölən mən, indi onun üzünə baxmaq istəmirəm.

Ş a h s u v a r o v. Lətafət!

L ə t a f ə t. Nədir? Yoxsa, davam gətirə bilmirsən? Sən ki, belində tapança var. Nə üçün çəkib mənə vurmursan? Vura bilməzsən. Çünki sən tülkü kimi qorxaqsan! Yer üzünün bütün alçaqlıqlarını toplasan sənə eməllərinin qarşısında bir heç olar. Mən öz namusumu, mənliliyimi bir qurban kimi sənə ayaqlarının altına atdım. Sən isə, öz mənfur niyyətlərinə yetmək üçün onu körpü etmək istədin. Mən ölməyə layiq bir qadın idim. Lakin indi ölmədiyimə sevinirəm. Mən sizin hər ikinizə – sənə də, ölümə də nifrət edirəm. Ancaq yox. Mənə kinimi ifadə etmək üçün nifrət sözü kifayət deyil.

Kapitan iki milislə daxil olur.

K a p i t a n. Salam, belə vaxtsız gelişim üçün üzr istəyirəm, yoldaş Atayev. (*Şahsuvarova*) Mən qanun adından sizi həbsə alıram. Silahınızı verin!

Ş a h s u v a r o v. Sizin mənə həbs etməyə ixtiyarınız yoxdur.

K a p i t a n. Sizin həbs olunmağınız haqqında sərəncam verilmişdir. (*Orderi təqdim edir. Şahsuvarov təcili getmək istəyir. Kapitan onun qabağını kəsir*) Gecikmişiniz! (*İldırım Atayevə*) Yoldaş nazir müavini, müqəssir Ağasəlimlə Xuduş hər bir şeyi etiraf etmişlər. (*Sadıqova*) Rica edirəm şlyapanınızı başınıza qoyasınız.

S a d ı q o v. Nə üçün axı?

K a p i t a n. Çünki biz sizi öz dostlarınızdan ayırmaq istəmirik.

S a d ı q o v. Bu, ədalətsizlikdir.

K a p i t a n. Bu, zamanın hökmüdür. Ailənizə bir sözlünüz varsa, buyura bilersiniz.

S a d ı q o v. Mənim heç bir kəsim yoxdur.

K a p i t a n. Elə isə gedək. (*Xosrov Atayevə*) Təkrar üzr istəyirəm, yoldaş Atayev. Biz bu cənabları başqa yerlərdə axtarırdıq, təəssüf ki, gəlib burada tapdıq. Hələlik.

P e r d e

SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

Xosrov Atayevin evi. Dilşad əsəbi halda daxil olur.

D i l ş a d (*öz-özünə*). Bu iki-üç gündə hər şey alt-üst oldu. Fikirleşdikcə ayağımın altından yer qaçır. Dərdini deməyə bir adam da tapmırsan. (*Pauza, qapının zəngi çalınır*) Gəl.

Zabite daxil olur. Dilşad onu görərkən amirane görkəm alır.

D i l ş a d. Hə, bu vaxt xeyir ola?

Z a b i t e. Sadıqovgildə aldığınız brilyant üzük üçün gəlmişəm.

D i l ş a d. Bəs, siz onu mənə bağışlamadınız?

Z a b i t e. Biz dedik əl əli yuyar, əl də qayıdıb üzü. İndi ki, belə olmadı, malımızı qaytar özümüzə.

D i l ş a d (*qəzəblə*). Görünür, qulağınıza səs deyib! Ərin dünyanı dağıdıb, hələ bir adam içinə də çıxırsan?

Z a b i t e. Hə, bəs üzüyü alanda niyə belə demirdin?

D i l ş a d. Artıq-əskik danışma! Rədd ol burdan!

Z a b i t e. Heç özünü dağıtma! Mənə Zabite deyərlər! Bizim malımızı yemək olmaz.

D i l ş a d. Bu dəqiqə rədd olmasan, milis çağırıdım, səni də göndərəcəyəm ərinin yanına!

Z a b i t e. Zəhmət çəkmə. Tay Şahsuvarov naçalnik deyil! Milis sözüne baxmaz! Tez ol, üzüyü ver! Yoxsa, evini başına uçurdaram!

Xosrov Atayev o biri otaqdan çıxır.

X o s r o v A t a y e v. Niyə qışqırırsan, bacı, nə olub?

Z a b i t e (*başını aşağı salaraq*). Heç bir şey. Öz malımızı istəyirik.

X o s r o v A t a y e v. Siz kimsiniz, bacı?

Z a b i t e. Ağasəlimin külfətiyəm.

X o s r o v A t a y e v. Həbsə alınan Ağasəlimin?

Z a b i t e. Bəli.

X o s r o v A t a y e v. Yaxşı, bizdə sizin nə işiniz var?

Z a b i t e. Necə yeni nə işiniz var? Mən Sadıqovun evində barmağımın beş min manatlıq üzüyünü çıxarıb arvadınıza vermişəm...

X o s r o v A t a y e v. Nə üçün verirdiniz?

Z a b i t e. Tay bunun nə üçünü yoxdur ki, verdik də. Özünüz bilmirsiniz?

Pauza. Dilşad iti addımlarla o biri otağa gedərək üzüyü götürüb atır Zabitenin üstünə.

D i l ş a d. Götür, cəhənnəm ol, həyasız! Təqsir məndədir ki, sizin kimi alçaqlardan bəxşiş götürürəm.

Z a b i t e (*qapıdan çıxır-çıxa*). Biz dedik ki, əl əli yuyar, əl də üzü. (*Çıxır. Pauza*)

X o s r o v A t a y e v (*öz-özünə*). Əl əli yuyar, əl də üzü... Ağasəlimin xalq malı ilə alınmış üzüyü mənim evimdən çıxır. Şahsuvarov, Sadıqov kimi cinayətkarlar mənim evimdə həbsə alınırıqlar... Bu dəhşətdir! Necə oldu ki, onlar mənim qapımı tanıdılar?! (*Dilşada*) Səndən soruşuram. Necə oldu?!

D i l ş a d. Mən sənə əkdiklərini biçirdim... Əgər, Şahsuvarov, Sadıqov sənə qapını tanımağa layiq deyildilərsə, niyə hərsini oturdurdun bir idarənin başında?

X o s r o v A t a y e v (*sarsılaraq*). Doğrudur... Tamamilə doğrudur. Onların kim olduqlarını indiyə qədər tanımamaq mənim böyük, bağışlanılmaz günahımdır! (*Pauza*) Ancaq bəs sən? Bəs sən niyə öz ərinin bu səhvindən istifadə eləyib, onu xalq içində biabır edirdin?! Axı, sən həmişə and içib məni istədiyini söyləyirdin.

D i l ş a d. Mən sənə belə qorxaq olduğumu bilmirdim.

X o s r o v A t a y e v. Necə? Mən qorxağam? (*Pauza*) Düz deyirsən. Ancaq yaddan çıxarma ki, xalqın ağır töhmətindən qorxmayanlar dünyanın ən vicdansız adamlarıdır. Vicdansızlıqla xəyanət işə əkiz yaranmışdır. Ona görə də, tutduğun əməllər səni qorxutmamışdır. Sən nə ailəni sevmisən, nə də xalqını...

D i l ş a d. Sən bir az nəzakətli danışsaydın pis olmazdı.

X o s r o v A t a y e v. Nəzakət! Bundan sonra sən məndən hələ nəzakət də umursan?

D i l ş a d. Heç lazım da deyil! Səninlə yaşadığım bu on ildə mən nə gördüm ki, indi də onu itirməkdən qorxum?

Ağır pauza.

Xosrov Atayev. Bəs, sən nə görmək istəyirdin?
Dilşad. Bilmirəm... Başqa ərter öz arvadlarına belə suallar vermirlər.

Xosrov Atayev. Əgər, sən öz ərindən narazı idinsə, nə üçün indiyə qədər bunu açıb ona demirdin?

Dilşad. Bilirdim ki, bunun heç bir mənası yoxdur.

Xosrov Atayev. Axı, biz evlənəndə mən adicə bir mühəndis idim.

Dilşad. Ona görə də, mən o zamanlar susub heç bir söz demirdim... Sonra gördüm ki, sənini adi mühəndislikdən yüksək vəzifələrə qalxmağın bizim ailə həyatımızda heç bir dəyişikliyə səbəb olmadı.

Xosrov Atayev. Aha... Demək sən elə bilirdin ki, mən yüksək vəzifəyə keçəndən sonra biz də dayələr, qulluqlularla yaşayacağıq, qapımızda "Pobeda" maşınları dayanacaq. Eləmi? Ah, sən nə dəhşətli qadınsanmış!

Dilşad. Çox gec tanımsan!

Xosrov Atayev. Gec tanısam da bir daha sənini üzünü görməyəcəyəm! Bir daha sənə Xosrov Atayevin həyat yoldaşı deməyəcəklər. Rədd ol buradan!

Dilşad. Bilirsənmi nə edirsən?

Xosrov Atayev. Bu saat, bu dəqiqə rədd ol.

İldırım Atayev gəlir. Qısa pauza. Dilşad çıxır.

İldırım Atayev. Nə olub?

Xosrov Atayev. Mən məhv olmuşam, qardaş! Mənim on illik ailə həyatım saxtaymış. Bizim familiyamız ləkələnmişdir! Qoy mənini xalq divanına çəksinlər! *(Əlləri ilə başını tutaraq, stula yıxılır. Pauza)* Xalq bizi öz halal pulu ilə oxutdu. Yüksək vəzifə sahibləri etdi. Hökumət böyük bir şəhərin müqəddəratını mənə tapşırtdı. Lakin mən? Mən nankor oldum! Nankor! Nə üçün dinmirsən, İldırım? Yoxsa, mən, doğrudan da, məhv olmuşam?! Yoxsa, daha mənimlə kəlmə kəsib danışmağa belə dəyməz?!

İldırım Atayev. Hər şeyi sən özün dedin, Xosrov, daha mənə söz qalmadı.

Xosrov Atayev. Yox! Sən hökumətin bir nümayəndəsi kimi mənim haqqımda nə fikirdəsən?

İldırım Atayev. Mən sənini işdən götürülməyini tələb etmişəm!

Xosrov Atayev. Sağ ol, qardaşım! Xalqın böyük etimadını məlun bir qadının saxta məhəbbətinə qurban verən adamlar qardaş cəzasına layiqdirlər! Mən sənini sözlərinə vaxtında qulaq assaydım, belə olmazdı.

İldırım Atayev. Mən indi yola düşüb gedirəm, Xosrov. Xalqın ədaləti böyükdür! Əgər, onlar sənə aman versələr, igid ol, qardaşım! İndisə gəl qucaqlaşaq! Bax, belə, uşaqlıqdakı kimi. Bu nədir, sənini gözlərin yaşarmışdır?

Xosrov Atayev. Get, İldırım, sənə yaxşı yol.

O biri otağa keçir. Pauza. Mehrican gəlir.

İldırım Atayev. Nə yaxşı ki, gəldiniz. Yoxsa, sizinlə görüşməmiş getmək mənim üçün ağır dərd olardı... *(Qısa pauza)* Ümid edirəm ki, mənini pisliklə xatırlamayacaqsınız.

Mehrican. Heç bir zaman.

İldırım Atayev. Salamət qalın. Xoşbəxt olun. Bilin ki, haradasa bir nəfər vardır və o hər dəfə sizin xoşbəxtliyinizi eşitdikcə sevinəcəkdir.

Cahangirle Reyhan gəlirlər.

Reyhana. Əmi, deyirlər gedirsiniz?

İldırım Atayev. Bəli. Sən atandan muğayat ol. O, çox iztirab çəkir. Qoy ruhdan düşməsin. Səhv etmək bir günahdırsa, onu düzəldə bilməmək daha böyük dərddir! Atalar deyib:

İgid odur atdan düşə, atlan!

İgid gərək hər əzaba qatlana!

Reyhana. Mənim atam həmişə mərd olmuşdur! O, bu ağır yaraya qatlanacaq, yarı yolda qalmayacaqdır! O zaman dostlar da, düşmənlər də görəcəklər ki, Atayevlər ailəsinin çırağı sönməmişdir!

Pərdə

1954

SƏN HƏMİŞƏ MƏNİMLƏSƏN, YAXUD “BOY ÇİÇƏYİ”

İŞTİRAK EDİRLƏR

Həsənzadə	- zavod direktoru
Xurşid	- onun arvadı
Aydın	- onun oğlu
Nargilə	- cavan qız, orta məktəbi bitirib
Nəzakət	- onun anası
Fərəc	- Nəzakətin ikinci eri
Fərəcov	- zavodda kadrlar şöbəsinin müdiri
Sarısaç qız	- Nargilənin rəfiqəsi
Yaşlı kişi	
Birinci oğlan	
İkinci oğlan	
İşçilər	

Vaqzal. Məlum olur ki, hər kəs öz adamını yola salır. Ön planda dayanmış Həsənzadə kimə baxıb gülümsəyir. Lakin o çox həyəcanlıdır. O, bütün xarici aləmdən təcrid olunaraq, yalnız gözlərini zillədiyi adamlarla məşğuldur. Qarşıdan gələn Nargilə onu görüb dayanır. Həsənzadə bunu hiss etmir.

Aydının səsi. Daha durma, ata, istidir.

Həsənzadə. Yatanda pəncərəni ört.

Aydının səsi. Arxayın ol.

Həsənzadə. Soyuq su içmə. Anginan təzə sağalıb.

Aydının səsi (*səbri tükənmiş halda*). Dedim ki, arxayın ol.

Nargilə sürətlə gözünü səs gələn tərəfdən çəkib, Həsənzadəyə baxır. Lakin Həsənzadə oğlunun sərt cavabından inciməmişdir.

Həsənzadə. Yolda konserv yemə.

Aydının səsi. Yaxşı, ata, get. (*Axırıncı zəng. Qatar tərpəni*)
Salamat qal, ata. Çatan kimi teleqram vuracağam. Məndən arxayın ol.

Həsənzadə daha dinmir. O, çox müəssirdir. Əlini havada zəif-zəif tərpədərək oğlu ilə sessizcə vidalaşır. Qatarın səsi getdikcə uzaqlaşır. Həsənzadə dərinləndən nəfəs alaraq, başını aşağı salır və geri dönmür. Bütün bu müddətdə gözləri Həsənzadədə olan Nargilə sanki bu saat ona, nə isə, həyəcanlı bir söz deyəcək. Lakin Həsənzadə onun varlığını hiss etməyərək, yanından keçib gedir. Qız onu eyni həyəcanlı, pərişan nəzərlərlə müşayiət edir... Səhnə hərlənir... Həsənzadə evvana çıxıb papiros yandırır.

O, tez-tez papiros çəkir və budaqları eyvana əyilmiş söyüd ağacına baxır... Qarşıdakı binanın artırmasında isə, Nargilə dayanmışdır. Onun gözləri Həsənzadəyə zillənmişdir. Elə bil ki, qız onun baxışlarını tutub öz üzərində saxlamaq istəyir. Lakin Həsənzadə onu görmür... Həsənzadə öz dərdi ilə məşğuldur. Bu vaxt uzaqdan musiqi eşidilir... və ətrafın səsizliyi içində adama elə gəlir ki, bu musiqi naməlum zamanlardan İndiyə qədər davam edib gəlir və bundan sonra da əbədi olaraq davam edəcəkdir... Səhnə tədriclə qaralıqlaşır və qaralıqlaşdıqca həmin musiqi də uzaqlaşır... Sonra mavi işıq içindən Xurşid çıxır.

Xurşid. Niyə bu qədər bəkefsən? Aydın indi böyük oğlandır. Nə olacaq?..

Həsənzadə. Bu iyirmi iki ildə birinci dəfədir ki, mən ondan belə uzun müddətə ayrılıram.

Xurşid. Hansı ata-ana həmişə öz övladı ilə bir yerdə olub?

Həsənzadə. Elədir.

Xurşid. Bilirəm... təklik sənin üçün çətin olacaq.

Həsənzadə. Nə etməli... Təki canı sağ olsun. (*Pauza. Musiqi davam edir*)

Xurşid. Gərək evlənəydin.

Həsənzadə. O dəhşətli gecədə sən özün dedin ki, evlənmə.

Xurşid (*təqsirkar kimi*). Mən səhv etmişdim...

Həsənzadə. Fərqi yoxdur... O zaman sən “Evlən!” desəydin də, mən bunu bacarmazdım...

Xurşid. Gərək evlənəydin... (*Qısa pauza. Musiqi davam edir*)
Aydın səni çox incidirdi. Axı, o, elə körpəlikdən nadinc idi...

Həsənzadə. O tez-tez xəstələnirdi.

Xurşid. Mən sənə bir gecə yuxusuz qalmağına dözmürdüm...
Amma o səni aylarla yuxusuz qoyurdu...

Həsənzadə. Başqa cür mümkün deyildi. Onu soyuqdan gözləmək lazım idi.

Xurşid. O, körpəlikdə də həmişə narahat yatırdı.

Həsənzadə (*düşüncə içində*). Sonra da məktəb həyatı. (*Gülümsəyir*) Bir gün olmurdu ki, direktor zəng vurub ondan şikayət etməsən... Nə isə... bunlar artıq keçmişdə qalıb. O bizim zəhmətimizi itirmədi.

Xurşid. “Bizim” yox, sənə! Mən vəfat edəndə onun iki yaşı var idi.

Həsənzadə. Elədir. Ancaq mən sənə yerini verə bilmirdim. Tez-tez əsəbiləşirdim. Səhvlər edirdim. (*Qısa pauza. Musiqi davam edir*)

Sənin vəfatından üç-dörd ay sonra biz təzə binaya köçmüşdük. Bir gün o mənə, səni aşağıda, darvazanın yanında görmüş olduğunu söylədi. Deyir, "anama dedim ki, bax, burada oluruq, niyə gəlmirsən?"

Xurşid. Mən həmişə sənin güclü təbiətinlə fəxr edərdim. Niyə belə şeyləri yadında saxlamısan?

Həsən zadə. Görünür, insan həmişə bir cür qalır...

Xurşid. Evlən!

Həsən zadə. Gecdir.

Xurşid. Qırx altı yaş hələ qocalıq demək deyil.

Qısa pauza.

Həsən zadə. Sən mənim üçün həddindən artıq yaxşı olmusan...

Xurşid. Deyirlər, məhəbbət də canlı orqanizm kimi qocalır və nəhayət, ölür...

Həsən zadə. Bəlkə də... Ancaq yəqin ki, bunun üçün iyirmi il azdır...

Xurşid. Evlənilib özünə təzə həyat qurmağa sənin çoxdan haqqın var idi. Saçların ağaranda, iyirmi səkkiz yaşın hələ tamam deyildi...

Həsən zadə. Bunun üçün mən kimsəyə minnət qoymuram. Çünki heç bir zaman ürəyimin ziddinə hərəkət etməmişəm... Özümü heç bir səadətdən məhrum etmək fikrində olmamışam. Demək istəyirəm ki, mən, sadəcə olaraq, öz vəzifəmi yerinə yetirmişəm... Burada təəccüblü və ya fəvqəladə nə var ki...

Xurşid. Elə demə... sən gənc idin... gözəl idin... Biz evlənəndən sonra da qızların telefon zəngləri kəsilmək bilmirdi...

Həsən zadə. Bəlkə də, mənim yerimə bir başqası olsaydı, sənin vəfatından bir-iki il sonra evlənərdi... Sən deyən kimi, özünə təzə həyat qurardı... Bəlkə bu, Aydın üçün yaxşı olardı... Ancaq... Mən bunu bacarmadım. Hər dəfə bu barədə düşünəndə... Yox, bu mümkün deyildi və mən bu cür hərəkət etmədiyim üçün özümü məzəmmət eləmirəm!.. Mən çəkdiyim əziyyətlərdən, məhrumiyyətlərdən narazı deyiləm...

Qapının zəngi çalır. Musiqi tamam susur. Xurşidin üzərinə düşən işıq sönür.

Həsən zadə qapını açır. Nargilə, əlində bir yığın qəzet və jurnal daxil olur.

Nargilə (*həyəcanını boğaraq*). Bunları qapıda poçtalyon verdi... Özü sancılanmışdı. Ona görə də, mən alıb gətirdim...

Həsən zadə. Çox sağ olun. (*Qəzet və jurnalları ondan alıb, dəyirmi həsir stolun üstünə qoyur*) Siz bizim bu qonşudakı mühasibin qızı deyilsiniz?

Nargilə. Xeyr... O mənim atalığımıdır.

Həsən zadə. Oxuyursunuz?

Nargilə. Bu il onilliyi qurtardım. Ancaq ali məktəbə girə bilmədim.

Həsən zadə. Nə üçün?

Nargilə. Bir balım çatmadı... (*Birdən qızıqıb özündən çıxaraq*) Dil müəllimi kifir bir qız idi, "dörd" əvəzinə götürüb "üç" verdi.

Həsən zadə (*gülümsəyərək*). Məncə, müəllimə haqqında belə danışmaq yaxşı deyil.

Nargilə (*tutularaq*). Bağışlayın...

Həsən zadə. Eybi yoxdur, yaxşı hazırlayıb gələn il girərsiniz.

Nargilə. Yaman da girərəm...

Həsən zadə. Hər halda, ruhdan düşmək lazım deyil. Bəs, indi nə edirsiniz?

Nargilə. Heç nə.

Həsən zadə. İşləmək istəmirsiniz?

Nargilə. İş yoxdur. Anamla sizin zavodun kadrlar şöbəsinə getdik. Bir şey çıxmadı.

Qısa pauza.

Həsən zadə. Naryadçı vəzifəsində işləyirsiniz?

Nargilə. Siz deyəndən sonra niyə işləmirəm...

Həsən zadə. Mənim deməyim başqa, sizin ürəyinizdən olmağı başqa.

Nargilə. İşləyəyəm.

Həsən zadə (*zəng edir*). Allo, Fərəcov.

İşıq eyni zamanda telefon xəttinin o biri ucunda olan Fərəcovu işıqlandırır.

Həsən zadə. Ora bir qız gələcək, adı... (*Nargiləyə*) Adınız nədir?

Nargilə. Nargilə.

Həsən zadə (*telefonla*). Adı Nargilə xanımdır. Onu srağagün orduya gedən oğlanın yerinə naryadçı təyin edirsiniz.

Fərəcov (*narazılığını gizlədərək*). Ba-ba-baş üstə, yoldaş direktor.

Həsənzadə destəyi asır. Fərəcovun üzərinə düşən işıq sönr.

N a r g i l ə. Görürsünüz... Amma dünən bizə deyirdi oğlanın yerinə adam götürmüşük.

H ə s ə n z a d ə. Sabahdan gedərsiniz, əlli manat da maaşdır...

N a r g i l ə (*qürurla*). Onun əhəmiyyəti yoxdur.

H ə s ə n z a d ə (*zarafatlı*). Yeni o qədər dövlətçisiniz?

N a r g i l ə. Altmış manat da atamın təqaüdünü alıram.

H ə s ə n z a d ə. Atanız vəfat eləyib?

N a r g i l ə. Bəli... Mən bir yaşında olanda... Mühəribədə vurulub. Baş leytenant imiş. (*Həsənzadə papiros yandırır*) Oğlunuzu hara yola salırdınız?

H ə s ə n z a d ə. Başqırdıstana.

N a r g i l ə. Orda işləyəcək? (*Həsənzadə başı ilə təsdiq edir*) Həmişə?

H ə s ə n z a d ə. Kim bilir... Hələlik üçillik vaxta gedib.

N a r g i l ə. Gərək ki, mühəndisdir...

H ə s ə n z a d ə. Bəli. Neft institutunu qurtarıb.

N a r g i l ə. Darıxırsınız?

H ə s ə n z a d ə. Darıxdım nə olacaq...

Qısa pauza.

N a r g i l ə (*mütəəssir halda*). Bəlkə sizin üçün bir iş görmək lazımdır?

H ə s ə n z a d ə. Sağ olun. Lazım olan işləri özüm görməyə adət etmişəm.

N a r g i l ə. Bilirəm... oğlunuz kanikula gələndə hər səhər ondan əvvəl durub çay qoyurdunuz. Qəlyanaltı hazırlayırdınız...

H ə s ə n z a d ə. Elədir...

N a r g i l ə. Mən saatlarla o tək pəncərənin qabağında oturub, sizə tamaşa edirdim... Sizin işə, bundan xəbəriniz yox idi.

H ə s ə n z a d ə. Xəbərim var idi.

N a r g i l ə (*sevinclə*). Doğrudan?.. Amma elə bilirdim siz bir dəfə də olsun məni görməmişiniz...

H ə s ə n z a d ə. Nə üçün... Qonşu deyilik...

N a r g i l ə (*məyus halda*). Elədir... qonşuyuq... (*Qısa pauza*) Həmişə sizin oğlunuz gələndə mən sevinirdim.

H ə s ə n z a d ə (*zarafatlı*). Doğrudanmı?

N a r g i l ə (*Həsənzadənin ahəngindəki mənanı duyaraq*). Mən sizə görə sevinirdim!

H ə s ə n z a d ə. Mənə görə?

N a r g i l ə. Bəli. O gələndə sizin kefiniz yaxşı olurdu. Danışdırdınız, gülürdünüz... O olmayanda işə, saatlarla bu həsir kreslodada oturub elə hey papiros çəkirdiniz. Hey düşünürdünüz...

H ə s ə n z a d ə (*gülümsəyir*). Qocalara başqa daha nə qalır ki...

N a r g i l ə. Siz qocasınız?

H ə s ə n z a d ə. Əlbəttə.

N a r g i l ə (*acıqlanır*). Yoxsa, siz məni yüngülbeyin bir qız hesab edirsiniz?

H ə s ə n z a d ə. Qətiyyətlə!

N a r g i l ə. Onda nə üçün heylə deyirsiniz?

H ə s ə n z a d ə. Mənim özüm haqqımda elə deməyimin sizə nə dəxli ola bilər?

N a r g i l ə. Çox sağ olun. Mən sizdən belə kobud sözlər gözləməzdim.

H ə s ə n z a d ə. Bağışlayın.

N a r g i l ə. Yox, siz məndən üzr istəməyin... lap ürəyimi parça-parça eləsəniz də mən sizin üzr istəməyinizə razı olmaram.

H ə s ə n z a d ə. Təşəkkür edirəm. (*Qısa pauza*) Siz çox roman oxuyursunuz?

N a r g i l ə. Nə üçün soruşursunuz?

H ə s ə n z a d ə. Elə-belə...

N a r g i l ə. Xeyr, mən Robinzon Kruzodan başqa heç bir roman-zad oxumamışam. (*Təşəxxüslə*) Mən riyaziyyatçıyam. Fizika, riyaziyyata aid əlimə nə keçdi, buraxmaram.

H ə s ə n z a d ə. A... belə deyin.

N a r g i l ə. Nə qədər çalışdım, o kifir qızı başa sala bilmədim ki, riyaziyyatçı olmaq istəyirəm. Qrammatikadan üç alsam da, yola gedərəm.

H ə s ə n z a d ə. Bəs, axı, dedik müəllim haqqında belə hörmətsiz danışmaq yaxşı deyil...

N a r g i l ə. Bağışlayın... Yadımdan çıxdı. Söz verirəm. (Pauza. *Həsənzadə papiros çəkir, qız baxır*) Təbiətin qeribə sirləri var...

H ə s ə n z a d ə. Necə bəyəm?

N a r g i l ə. Oğlunuz sizə o qədər oxşayır ki...

H ə s ə n z a d ə. Hə... bir az oxşayır.

N a r g i l ə. Bir az yox, lap çox!.. Gözləri, yerişi, duruşu, hətta, papiros çəkməyi...

H ə s ə n z a d ə (*təəccüblə*). Məgər, o, papiros çəkir?

N a r g i l ə (*özünü itirərək*). Yox... Bəlkə... elə-belə məşguliyyət eləyirmiş. Mən birçə dəfə görmüşdüm. Bir-iki ağız çəkəndən sonra üz-gözünü bürüdüürüb tulladı. Doğru deyirəm.

H ə s ə n z a d ə. Yəqin ki, doğru deyirsiniz...

N a r g i l ə (*ona diqqətlə baxaraq*). Yox! Yalan deyirəm! Papirosu axıra qədər çəkdi!

H ə s ə n z a d ə (*zarafatyanə*). Üz-gözünü də bürüdüürmədi.

N a r g i l ə. Yox! (*Üsyankar*) Axı, çəkəndə nə olar... Maşallah, pəhləvan kimi oğlandır. Papiros ona neyləyəcək?! (*Yavaş və mütəəssir səslə*) Mən istəyirəm ki, siz heç bir şeyin fikrini eleməyəsini...

H ə s ə n z a d ə. Başa düşürəm... Sağ olun...

N a r g i l ə. Xoşbəxtlik gün kimi onun başı üzərində hərlənir.

H ə s ə n z a d ə (*birdən canlanaraq*). Siz eləmi güman edirsiniz?

N a r g i l ə. Əlbəttə. Ali təhsilli, ağıllı, gözəl... sağlam... Sizin kimi də atası!.. Xoşbəxtlik üçün daha ayrı nə lazımdır ki?!

H ə s ə f z a d ə (*dərindən nəfəs alaraq*). Yox... Həqiqi xoşbəxtlik üçün sizin dedikləriniz hələ çox azdır. Əsl məsələ bu sifətlərdən necə istifadə etməkdə, insanlar üçün, özün üçün nə kimi xeyirli işlər görməkdədir.

N a r g i l ə (*pərişan halda*). İnsanlar üçün...

H ə s ə n z a d ə. Doğru deyilmi?

N a r g i l ə (*birdən*). Yox!

H ə s ə n z a d ə. Bəlkə siz hamıya kin bəsləyirsiniz?

N a r g i l ə. Sizdən və yazıqlardan başqa!

H ə s ə n z a d ə. Yazıq kimlərə deyirsiniz?

N a r g i l ə (*xəyal içində*). Surikə, anama...

H ə s ə n z a d ə. Surik kimdir?

N a r g i l ə. Yoldaşımdır... Onilliyi bir yerdə qurtarmışıq. Doğrudur, bir az yüngülbeyinliyi var... ancaq yazıqdır. Anam da yazıqdır,

çünki iradəsizdir, qorxaqdır. Rica edirəm, gəlin bu barədə danışma-yaq... Mən sizin ürəyinizin qıslmasını istəmirəm.

H ə s ə n z a d ə. Eybi yoxdur. Mənim ürəyim o qədər də nermə-nazik deyil.

N a r g i l ə (*riqqətlə*). Mən, oğlunuzdan ayrıldığınız bu ağır dəqi-qələrinizdə sizə, nə isə, ürəkaçan bir şey danışmaq istərdim.

H ə s ə n z a d ə. Təşəkkür edirəm. Siz bir az öz həyatınız haqqında söhbət eləsəydiniz...

N a r g i l ə. Mənim həyatımın bir qiyməti olsaydı, onu sizə yüz dəfə danışardım.

H ə s ə n z a d ə. Kim deyir ki, sizin həyatınızın qiyməti yoxdur?

N a r g i l ə (*birdən səbələşərək*). Kim! Anam! Atamın yerini tutan o köstəbək! Üzümə baxıb şit-şit gülümsəyən, məni tovlayıb yoldan çıxarmağa can atan fərsiz oğlanlar! Qrammatikadan "üç"ü verib mənim ali məktəbə girməyimə mane olan o qız! Hamı... hamı!..

Birdən kresloya yığılaraq, hökürüb əlləri ilə üzünü tutur.

H ə s ə n z a d ə. Sakit olun... ağlamaq nədir...

Pauza. Bayaqlı musiqi yenidən başlayır. Yenidən adama elə gəlir ki, bu musiqi min illərdir elə-belə davam edir...

N a r g i l ə (*birdən əlini üzündən çəkərək*). Doğrudanmı, siz mənim həyatım haqqında eşitmək istəyirdiniz?!

H ə s ə n z a d ə. Bəli. Danışın.

Nargilənin gözləri sanki yol çəkir... Həmin musiqi yenidən başlayır və musiqinin ahənginə uyğun olaraq, səhnə yavaş-yavaş qaranlıqlaşır.

N a r g i l ə. Anamın ikinci dəfə ərə getməyi yadıma gəlmir. Deyirlər onda mən kök, sağlam, güləyən bir uşaq imişəm. Lakin illər keçir, mən böyüdükcə, bu şənlik də silinib gedirdi. (*Musiqi susur. Səhnə tamam qaranlıqlaşır... və qaranlıqda Nargilənin bu sözləri eşidilir*) Mənim həyatımda fərəhsiz, sıxıntılı günlər başlanırdı...

Səhnə yenidən işıqlananda Nargilənin ata evində yemək otağı görünür, artıq yetkin bir qız olan Nargilə tez-tez mətbəxdən qab-qacaq götürür. Lakin bu işin onun üçün son dərəcə xoşagəlməz bir hal olduğu hiss edilir. Nəzakət xanım yemək stolunun üstünü düzəldir. Nargilə qrafini götürüb qoyanda su süfrənin üstünə tökülür.

N ə z a k ə t. Niyə üsullu hərəkət eləmirsən... İndi bir də süfrəni dəyişim?

N a r g i l ə. Lazım deyil. Bir damcı tökülüb.

N ə z a k ə t. Sən onun xasiyyətini bilirsen. Şoraba da yadımızdan çıxıb. (Təlasik mətbəxə gedir. Qız, anasının ardınca tənqə gəlmiş adam kimi nəzər salır. Sonra dərinə nəfəs alaraq, yaxınlaşıb radionu açır. Otağa zərif bir musiqi dolur. Nəzakət həyəcanla daxil olub, şorabanı stolun üzünə qoyaraq radionu bağlayır) Nə qayırsan?.. Bilmirsən o, ac olanda belə şeylərə dözmür?! (Bayırdan ayaq səsləri eşidilir) Gəlir...

Vo yalvarıcı bir ifadə ilə qızına baxır. Nargilə onun no demək istədiyini başa düşərək, səhnənin ikinci otağı əvəz edən hissəsinə keçir. Fərəc ağır addımlarla daxil olur. Nəzakət xanımın ona dikilən nəzərlərində bir vahimə vardır. Fərəc bəzir şlyapasını çıxarıb Nəzakətə verir və mətbəxə yönəlir... Nəzakət də onun ardınca gedir. Sonra Fərəcin fırxıra-fırxıra, suyu üzünə şappıldada-şappıldada necə yuyunduğu eşidilir və bütün bu səslərin Nargiləyə olduqca xoşagəlməz bir təsir bağışladığı, onu əsəbiləşdirdiyi duyulur. Nəzakət yeməklə dolu boşqabı çox ehtiyatla götürüb stolun üstünə qoyur. Fərəc yaş əllərini havada tutaraq gəlir.

F ə r ə c. Məhraba! (Nəzakət yüyürüb məhraba gətirir, Fərəc məhrabam alıb qurulanaraq yenə də arvadına qaytarır. Sonra tənqə ilə irəliləyib yemək stolunun arxasına keçir. Nəzakət məhrabamı qoyub qayıdır, ayaq üstündə dayanıb ərinə tamaşa edir. Onun baxışlarında mütilik və qorxu hiss olunur) İstiot!

N ə z a k ə t. Görürsən... Yenə də yaddan çıxıb...

Gedib gətirir. Pauza. Bütün bu müddətdə Nargilə o biri otaqda əvvəlcə kitab götürüb oxumaq istəyir, lakin oxuya bilmir. Sonra kitabı yerə qoyaraq, yarımçıq qalmış əl işini götürüb tikmək istəyir. Lakin tikə bilmir və onu da kənara atır. Hiss olunur ki, o biri otaqdan gələn çəngəl-bıçaq səsləri onu əsəbiləşdirir.

F ə r ə c. Kompot! (Nəzakət bir stəkan kompota gətirir. Fərəc bir qurtum alıb arvadına baxır) İstidir.

N ə z a k ə t (təqsirkarcasına). Bu gün işdən gec çıxdıq...

F ə r ə c (Nargilə olan otağa işarə ilə). Bəs, o neyləyirdi?

N ə z a k ə t. O da yoldaşılıq getmişdi...

F ə r ə c. Demək bura mehmanxanadır...

Nargilə acığından barmağını dişləyir.

N ə z a k ə t (kompotu götürür). Qoyum soyuducuda bir az qalsın. Fərəc. Çay!..

N ə z a k ə t. İki dəqiqəyə qaynar.

F ə r ə c (qəzəblə). Qaynar!.. (Qalxıb əsəbi halda başdakı qapıya tərəf yönəlir və birdən geri dönmür. Nargilə olan otağa işarə ilə) Sən onunla danışdın?

N ə z a k ə t (müqəssir kimi). Hələ yox.

F ə r ə c. Danış! (Baş tərəfdəki qapıdan çıxır. Nəzakət onun ardınca baxır, üzü yazıq, köməksiz bir ifadə alır. Nargilə o biri otaqdan gəlir)

N a r g i l ə. Nə olub?

N ə z a k ə t (tərəddüd içində). Heç bir şey.

N a r g i l ə. Axı, o mənim haqqımda nə isə deyirdi. (Qısa pauza) Niyə susursan? Niyə dinmirsen?

N ə z a k ə t. Bir az yavaş...

N a r g i l ə. Yavaş danışmıram! Bura mənim atamın evidir.

N ə z a k ə t. Nargilə... qızım...

N a r g i l ə (indi yavaş səslə). Ah!.. Bircə başa düşsəydim ki, sən... vaxtilə gözəl-göyçək bir gəlin olan sən, onun nəyinə aşıq olmusan?

N ə z a k ə t. Mən indiyə qədər bu sirri heç kəsə açmamışam, amma indi böyük qızsan, sənə deyirəm, mən onu sevmirəm. Heç bir zaman da sevməmişəm!..

N a r g i l ə. Elə isə... Bəs, neçə ildir o, burada nə gəzir?

N ə z a k ə t. Atandan sonra mən bu damın altında tək qaldım... Sən isə körpəydin...

N a r g i l ə. Tək niyə olurdun? Sən ki, işləyirdin...

N ə z a k ə t. Gündüzlər işləyirdim... gecələr isə... dünya gözümde qaralırdı. Elə bil ki, bu evdə hər şey... divarlar da, stullar da dil açıb mənə deyirdi: "O daha yoxdur... O daha heç bir zaman gəlməyəcək".

Yenə də birinci səhnədəki musiqi eşidilir. Yenə də adama elə gəlir ki, bu musiqi dünya bina olunandan indiyə qədər davam edir.

Mən hər yerdə... Hər yerdə onun yoxluğunu hiss edirdim. Mənə elə gəlirdi ki, onunla birlikdə bütün həyat məni tərk edib getmişdir. Sən isə, dilbilməz bir körpə idin. Sən dünyadan xəbərsiz gözlərini mənə zilləyib gülümsədikcə, vahimə məni basırdı. Mənə elə gəlirdi ki, müharibə indicə səni də aparıb udacaqdır. Elə bil ki, soyuq əsgər süngüsünün ucu sənənin dodaqlarına dirənmişdi. Sən isə, onu əmzik

bilib sorursan... Mən hər gecə dəhşətli yuxular görürdüm. Mən hər gecə sənin hansı uzaq, yiyəsiz səhradasa düşüb qalmış yaralı atanın çağırışını eşidirdim. (*Musiqi davam edir*) Təklil dəhşət idi. (*Ağlayır*) Mən yaşaya bilmirdim. Başa düş...

N a r g i l e (*mülayim*). Yaxşı, sakit ol.

N ə z a k ə t (*daha yanıqlı şəkildə ağlayır*). Yoxsa... Mən sənin atanın xatirəsini bu dünyada heç bir səadətlə əvəz etməzdim.

Pauza. Musiqi davam edir. Musiqi susur. Səhnə qaranlıqlaşır. İşıqlananda Həsənzadə papiros çəkərək dinləyir. Nargilə həyəcanla söhbətinə davam edir.

N a r g i l e (*aramla*). Mən anama inanırdım... Bir dəfə mən onun xəlvətcə atanın şəklinə baxıb ağladığımı görmüştüm. Mən onun halına yanırdım. Lakin onun zəifliyi, iradəsizliyi məni dəli edirdi.

H ə s ə n z a d ə. Bəs, sonra nə oldu?

N a r g i l e. Sonra da belə oldu ki...

Səhnə yenidən qaranlıqlaşır. İşıqlananda axşamçağıdır. Fərəc arvadının qabağında dayanmışdır. Nargilə isə, o biri otaqda çarpayısının üstündə yarızanmış halda yuxulamışdır. Oxuduğu kitab sinəsi üzərinə düşüb qalmışdır. Onun üzündə həyəcanlı bir ifadə var.

F ə r ə c (*arvadına*). Nə oldu, danışdın?

N ə z a k ə t. Axı, bu evlər onun atasınınkıdır. Mən necə deyim ki, sən get ayrı yerdə ol?!

F ə r ə c. Xalası tək arvaddır. Getsin onun yanında qalsın.

N ə z a k ə t (*təqsirkarcasına*). Deyə bilmərəm... Ürəyim gəlmir...

F ə r ə c. Demək o sənin üçün doğmadır, amma, bu biriləri ögey?

N ə z a k ə t. Ögey nə üçün?

F ə r ə c. Bəs, niyə onların da qayğısına qalmırsan? Tək qız bir otağı tutub... Amma biz beş baş külfət iki balacasına sığınmışıq... Uşaqların dərslər oxumağa da yerləri yoxdur. (*Hirsələnir*) Bu isə, sənin vecinə deyil.

N ə z a k ə t. Qız heç vaxt uşaqların onun otağında dərslər hazırlamalarına mane olmur... Əksinə... özü həmişə onlara kömək eləyir.

F ə r ə c. Bu nağılları qoy dursun. (*Birdən*) Mən onun burada olmasını istəmirəm, vəssalam, ya o, ya mən!

Fərəc otaqdan çıxır. Nəzakət onun ardınca uzun bir nəzər salır. Sonra Nargilə olan otağa girərək, gəlib onun yanında oturur. Gözü qızına zillənib qalmışdır. Yene də

həmin musiqi səslənir. Yene də zaman dayanır... Nargilə ayılır. Anasına baxaraq, sanki xəyalını uzaqlardan qaytarmağa çalışır.

N a r g i l e (*dikalir*). Elə qərribə yuxu görürdüm ki...

N ə z a k ə t. Nə yuxu idi?

N a r g i l e. Görürəm mən yaşıl bir meşə ilə harasa tələsirəm. Birdən qarşıma saçları ağarmış qədd-qamətli bir zabit çıxır. İkimiz də dayanırıq. Sən də gəlib çıxırsan... Zabıt kədərli gözləri ilə hey mənə baxıb susur... Mən özümü itirirəm. Sən mənə deyirsən: bunu tanı-mırsan? Sənin atandır da... Mən də ürəyimdə deyirəm: bir gör mənim atam necə yaraşılıqdır...

N ə z a k ə t. O, müharibəyə gedəndə iyirmi üç yaşında saçları qapqara bir oğlan idi.

N a r g i l e (*qalxıb güzgüdə özünə uzun bir nəzər salır. Gözləri güzgüdə olduğu halda oxuyur*).

Sən şahin kimi cəsur, mələk kimi gözəl idin.

Sən igidlər içində bir igid idin.

Səni uzaq bir səhrada sinəndən vurdular...

Dağlardan bir qartal uçub sənənin yanına gəldi.

Başın üzərində hərliənən qarğalar

Onu görüb qaçdılar.

Düşməni məhv edib qayıdan yoldaşların səni

Bir palıd altında dəfn eləyib getdilər.

O vaxtdan həmin qartal hər axşam, səhər

Sənənin qərribə məzarın üzərində dövrə vuraraq

Göylərin dərinliklərində gözədən itir.

Fərəc gəlib o biri otağa keçir. Hiss olunur ki, qızın mahmısı onu daxilən özündən çıxarır. O, acığından stulları bir-birinə vurur.

F ə r ə c (*yemək otağında stula oturaraq qışqırır*). Borjom!.. (*Nəzakət diksinərək, qalxıb mətbəxdən ona bir şüşə borjom aparır*) Nə oldu, danışdın?

N ə z a k ə t. Yox.

F ə r ə c. Niyə?

N ə z a k ə t. Mən danışa bilmirəm!

Pauza. Fərəc sakit halda borjomu töküüb içir. Sonra qalxıb, arvadının qabağında dayanır.

Fərəc. Ya mən, ya o! Bu gecə evə gəlməyəcəyəm. Soruşsalar, əmioğlugildəyəm. Səhər zəng edib qərarını mənə bildirərsən.

Həsir şlyapasını götürüb təntənəli şəkildə çıxır.
Nəzakət yerində donub qalmışdır.

N a r g i l ə (*gəlir*). Yənə niyə stulları bir-birinə çırpırdı?
N ə z a k ə t. Nargilə! Qızım! Sən köç xalanla ol. Tək arvaddır.
N a r g i l ə. Aha... demək belə...
N ə z a k ə t. Yənə də əvvəlki kimi gözüüm üstündə olacaq.
N a r g i l ə. Yox, mən heç yerə gəlməyəcəm. Bura mənim atamın evidir. Zəhmət çəkib siz getsəniz, mən özümü çox yaxşı hiss edərem.
N ə z a k ə t (*acıqlı halda*). Sən bir adamsan, amma biz beş nəfər!
N a r g i l ə (*onun sözünü təkrar edir*). Biz! Bəs, sən deyirdin onu istəmərsən?
N ə z a k ə t (*qışqırır*). Mənim uşaqlarım var!
N a r g i l ə. Uşaqlar.
N ə z a k ə t. Bu nə hərəkətdir?! Sən ananla danışırсан!..
N a r g i l ə. Yox! Mən Fərəcin arvadı ilə danışırım.
N ə z a k ə t (*mülayim tərzdə*). Axı, sən indi böyük qızsan... Hər şeyi başa düşürsən. Mən ki, sənə izah elədim.
N a r g i l ə. Mən səni erə getməkdə təqsirləndirmirəm.
N ə z a k ə t. Yoxsa, mənim səni istəməyimə şübhə edirsən?
N a r g i l ə. Mən buna da şübhə etmirəm.
N ə z a k ə t. Bəs, onda sən məni nədə təqsirləndirirsən?
N a r g i l ə. Köləlikdə!
N ə z a k ə t. Mən kimin köləsiyəm?
N a r g i l ə (*qışqırır*). Bir köstəbəyin! İnsanlıqda haqqı olmayan bir rəzilən. Sən bu neçə ildə onun yanında mənimlə bir kəlmə danışmamısan! Qorxursan ki, köstəbək hirsələnib səni atar.
N ə z a k ə t (*sarsılmış halda*). Sən ananın bədbəxtliyinə acımaq əvəzinə, gör ona nələr deyirsən!
N a r g i l ə. Mən bütün üzvləri sağlam olduğu halda, özlərini yalnız acımağa layiq bilənlərə...
N ə z a k ə t. Nifrət edirsən, eləmi?
N a r g i l ə. Bağışla, sən məni o qədər yandırır-tökürsən ki...
N ə z a k ə t. Bəlkə də lənəyə gəlmiş müharibə olmasaydı bizim aramızda bu sözlər olmazdı...

N a r g i l ə. Nə işə... Bu söhbətlər artıq gecdir. Demək sən də, erin də mənim bu evdən çıxıb gəlməyimi istəyirsiniz.

N ə z a k ə t. Mən yox... başa düş...
N a r g i l ə. Başa düşürəm... Heç sən özün də təsəvvür eləyə bilməzsən ki, nə qədər aydın başa düşürəm.

N ə z a k ə t. O getdi. Əgər, sən burada qalsan, bir də qayıtmayacaq. Mənim işə, ondan üç uşağım var...
N a r g i l ə. Sən uşaqların adını az çək. Dünyada heç nədən xəbərləri olmayan körpələri bir ehtikar alətinə çevirmək yaxşı deyil. Bunu o eləyir, heç olmazsa, sən eləmə.

N ə z a k ə t. Mən sənin qarşında təqsirkaram.

N a r g i l ə. Xahiş edərem, yalvarıram, belə sözləri qoy bir kənara. Get deyirsən, gedirəm. (*Çamadanını yığışdırır*)

N ə z a k ə t (göz yaşları içində). Allah bilir ki, mən səni nə qədər çox istəyirəm... Sən mənim ilkinsən. Sən onun yadigarısan...
N a r g i l ə (*qışqırır*). Sənə dedim ki, bu sözləri qoy bir kənara! Yoxsa, bax, getmərim. O köstəbək bilir ki, hökumətə düşsə, bu otaqların heç olmasa, biri qanuni surətdə mənə çatır.

N ə z a k ə t (*qorxmuş halda*). Əlbəttə... (*Pauza. Birinci səhnədəki musiqi yenə də eşidilir. Yənə də adama elə gəlir ki, bu musiqi dünya bina olandan indiyə qədər davam edir. Nargilə atasının şəklini divardan alıb çamadanına qoyur. Sonra şifonerdən bir neçə kişi qalstukunu çıxarır, havada silkələyərək tozunu çırpır.*) Qoy onun qalstukunun biri mənə qalsın...

N a r g i l ə (*qalstukları çamadanına qoyaraq*). Onun bu boyda evi sənə qalır, bir qalstuk nəyinə lazımdır ki...
N ə z a k ə t. Niyə sən mənə qarşı bu qədər amansızsan? (*Lakin Nargilə daha onu dinləmir. Çamadanını götürür, musiqi davam edir*) Mən hər gün sənin yanına gələcəyəm.

N a r g i l ə (*onu dinləməyərək divarları nəzərdən keçirir. Öz-özünə danışmış kimi*). Gövhər nənəm deyirdi ki, mənim atam bu otaqda doğulub, sonralar da bura onun iş otağı olub...
N ə z a k ə t. Elədir...

Musiqi susur.

N a r g i l ə (*təhdidlə*). Əgər, siz buranı yataq otağı eləsəniz, mən hökumətin əli ilə bunu təkrar sizdən alacağam. İndi işə xudahafiz.

Çıxır. Nəzakət qızın ardınca uzun bir nəzər salır. İşıq təcridən tutqunlaşır. Nəzakət vahimə içərisində otağı nəzərdən keçirir. Elə bil ki, divar yerindən tərəpənərək ona tərəf hərəkət edir. Yarıqaranlıq içində hər tərəfdən sıxlaşan divarlarla birlikdə Fərəc də irəliləyib Nəzakətin qarşısında dayanır. Nəzakət alacalanmış gözləri ilə ərinə baxaraq, dəhşət içində pıçıldayır.

N ə z a k ə t. Getdi!

Fərəcin Nəzakətə zillənmiş nəzərləri altında səhnə qaranlıqlaşır. İşıq yananda Nərgilənin yeni mənzili görünür. Bu, balaca, dar, yarıqaranlıq bir otaqdır. Bir tərəfdə üzünə ucuz, lakin çox təmiz adyal çəkilmiş dəmir çarpayı, köhnə divan qoyulmuşdur. Çarpayının yanındakı divara Nərgilənin gənc atasının şəkli vurulmuşdur. Ortada təmiz, ağ örtüklü stol və iki köhnə stul vardır. Nərgilə, əynində xalat, evini səliqəyə salır. Telefon zəng vurur. Nərgilə irəliləyib dəstəyi götürür və bu zaman işıq yalnız onun, bir də telefon xəttinin o biri tərəfindəki avtomat köşkünün üzünə düşür. Köşkdə ultramoda ilə geyinmiş sarısaç bir qız telefon dəstəyini qulağma tutmuşdur. Onun yanında yenə də ultramodada geyinmiş iki gənc oğlan dayanmışdır, oğlanlardan biri qızın əlindən tutmuşdur.

S a r ı s a ç q ı z. Nana, səni təzə mənzildə təbrik edirik.

N a r g i l ə. Çox sağ olun. Ancaq mənim təzə mənzilim bu təbriki dəyməz.

S a r ı s a ç q ı z. Nə danışsən, Nana. Sən indi azad quşsan... Heç kəs səndən soruşmayacaq, niyə tez getdin, niyə gec gəldin? Bu ki, dünyaya deyər... Mən sənə həsəd aparıram.

N a r g i l ə (gülümsəyir). Doğrudanmı?

S a r ı s a ç q ı z. Vəcdan haqqı. *(İkinci oğlana baxaraq gülümsəyir)* Nana!

N a r g i l ə. Nədi?

S a r ı s a ç q ı z. Tez geyin gəl. "Nərgiz" kafesinin yanında gözləyirik.

N a r g i l ə. Kiminlə?

S a r ı s a ç q ı z. Gələrsən, görərsən. *(İkinci oğlana baxaraq gülümsəyir)* Sənin üçün sürpriz var. *(İkinci oğlan gülümsəyir)*

N a r g i l ə. Nə sürpriz?

S a r ı s a ç q ı z. Dedim ki, gələrsən, görərsən.

N a r g i l ə. Sən kiminləsən?

S a r ı s a ç q ı z. Mən Dodiklə.

N a r g i l ə. Hansı Dodiklə?

S a r ı s a ç q ı z. Çapıq Davudu tanıdırsan?

N a r g i l ə (bərkdən gülərək). Nə üçün oğlanın üzünə heylə söz deyirsən?

S a r ı s a ç q ı z. Sən də... oğlanın... *(Davud onun əlini bərk sıxır, qız qışqırır)* Oy...

N a r g i l ə. Nə oldu?

S a r ı s a ç q ı z. Sən ki, bunun vəhşiliyini bilirsən... *(Davud vəhşi bir görünüş alaraq, dişlərini bir-birinə sürtüb qıcırdadır)* Oy, Dod... bəsdir... *(Telefona)* Qurtar! Sürprizin bağı çatladı.

İ k i n c i o ğ l a n (ağzını telefon dəstəyinə yapışdıraraq oxuyur).

Zaman keçir... günlər quş kimi uçur.

Həyat bir stəkan sudur,

Tələs tez iç.

Yoxsa, bizim bu fərsiz planetimiz

Hər bir an bir ovuc kül ola bilər.

Həyat bir stəkan sudur,

Tələs tez iç...

S a r ı s a ç q ı z (oxuyur).

Taleyindən narazı eybəcər bir qız

Bizi kəsdi, "üç" verdi,

Ali məktəbə girməyə qoymadı,

Biz həyatdan və eybəcər qızdan

İntiqam alacağıq.

Biz eşq bədəsini sona qədər içib,

Dünyanın bütün zövq-səfasını dadacağıq...

Biz həyatdan və eybəcər qızdan

İntiqam alacağıq.

H ə r ü ç ü (oxuyur).

Biz həyatdan və eybəcər qızdan

İntiqam alacağıq.

S a r ı s a ç q ı z. Nana, tez ol, gözləyirik.

Köşk qaranlıqlaşır. İndi yalnız Nərgilənin otağı görünür. O, yavaş-yavaş xalatını çıxarır, təzə paltarını geyir. Üzü ciddi və fikirlidir. Əvvəl dodaqlarına pomada, üzünə

puçra vurur. Sonra nə fikirləşirsə, əsəbi hərəkətlə hamısını silir. Yalnız saçlarını darayıb otaqdan çıxır. Səhnə qaranlıqlaşır, işıq yananda ikinci şəklın ardı davam edir. Həsənzadənin eyvanı, qapıdakı söyüd ağacının yuxarısı güneş şüaları ilə işıqlanmaqdadır. Həsənzadə ayaq üstə papiros çəkir. Nargilə onun qarşısında dayanaraq, bir əli ilə söyüd ağacının yarpaqlarını oynadır. O, hoyucandır.

H ə s ə n z a d ə. Demək, siz rəfiqənin çağırışına getmədiniz?
N a r g i l ə (onun üzünə baxmadan). Mən bura gəldim.

Pauza.

N a r g i l ə (söyüdü budağını buraxır). Nə üçün səbəbini soruşmursunuz?

H ə s ə n z a d ə (gülümsəyir). Məgər, sizlərdə adamdan qonaq gəlməyinin səbəbini soruşurlar?

N a r g i l ə. Mən qonaq gəlməmişəm. Mən sizi yaxından görmək, səsinizi eşitmək üçün gəlmişəm. Dünyadakı adamların hamısından çox mənə xoşuma siz gəirsiniz!

H ə s ə n z a d ə. Təşəkkür edirəm. Ancaq siz dünyada hələ o qədər az adam görmüşünüz ki...

N a r g i l ə. Hər halda, görmüşəm. (Birdən acıqlanır) Mən hər şeyi, hətta, Surikin öz çuvakları ilə mənə çağırıldığını belə sizə danışdımsa, bu, heç də o demək deyil ki, mən axmaq və sadələvh bir qızam.

H ə s ə n z a d ə. Əksinə... Mən sizi çox ağıllı qız hesab edirəm.

N a r g i l ə (ona dərin və sınaqçı bir nəzər salaraq). Mən sizdən ancaq səmimi söz gözləyirəm...

H ə s ə n z a d ə. Mən səmimi deyirəm.

N a r g i l ə. Uşaqlıqda bir dəfə rəhmətlik Gövhər nənəm də bu sözü mənə demişdi.

H ə s ə n z a d ə. Yəqin ki, yeri düşməyib. Yoxsa, bu sözü sizə çox adam deyirdi.

N a r g i l ə. Ancaq mən çox zaman bu sözün əksini eşitmişəm.

H ə s ə n z a d ə. Məsələn, kimdən?

N a r g i l ə. Məsələn, atalığımın... O həmişə mənə yüngül-beyin, axmaq bir qız olduğumu söyləyirdi... Sonralar... Mən on altı-on yeddi yaşına çatanda isə, anamı inandırmağa çalışırdı ki, mənə evdə qız qalmağım təhlükəlidir. Mümkün qədər tez bir adam tapıb, mənə bəşdən eləmək lazımdır.

Qısa pauza. Həsənzadə papiros yandırır.

H ə s ə n z a d ə. O, bu sözləri sizin yanınızda deyirdi?

N a r g i l ə. Bəzilərinə mənə lap gözümün içinə deyirdi, bəzilərinə isə, mən öz otağımdan eşidirdim.

H ə s ə n z a d ə. Bəs, ananız nə cavab verirdi?

N a r g i l ə. Mən sizə nəğil elədim ki, anam ondan necə qorxurdu.

H ə s ə n z a d ə (qısa pauzadan sonra). Həyatda belə şeylər çox olub... Siz ananızdan inciməyin.

N a r g i l ə. Əgər, onun eri adam olsaydı, mən anamdan inciməzdim. Üzünə baxırsan, qusmağın gəlir. (Getdikcə qızıdır) Xəsis, xırdaçı, qeybətçil, qorxaq, alçaq... rəzil... hər nə desəniz, ondan!..

H ə s ə n z a d ə. Sakit... axı, siz söz verdiniz ki, daha əsəbiləşməyəcəksiniz.

N a r g i l ə. Bağışlayın... (Ağlamsınır) O mənə o qədər yandırdı ki...

H ə s ə n z a d ə. Hər şey olub keçib. Siz indi ayrı yaşayırsınız.

N a r g i l ə. Ayrı yaşasam da, onun bərəlməmiş qoyun gözələrini hər yerdə görürəm...

H ə s ə n z a d ə. İşləyirsiniz... Başınız qarışar... Hamısını unudarsınız.

N a r g i l ə. Məgər, mən anamgildə olanda işləməyirdim? Məgər, o üç otağın döşəməsini, altı adamın bütün pal-paltarını mən yuyub təmizləməyirdim?!

H ə s ə n z a d ə. Mən sizin hər gün nə qədər paltar yuduğunuzu, nə qədər zibil atdığınızı görürdüm.

N a r g i l ə. Ah, heç olmasa, bunu bir nəfərdən eşitdim...

H ə s ə n z a d ə. Ancaq, bilirsinizmi, heylə işləmək başqa, cəmiyyət içində başqa... Zavodda siz təzə adamlar görəcəksiniz. Təzə sözlər eşidəcəksiniz...

N a r g i l ə. Mən sizdən başqa heç kəsi görmək də istəmirəm, eşitmək də!

H ə s ə n z a d ə. Nə üçün?

N a r g i l ə. Çünki heç kəsə inanmıram!

H ə s ə n z a d ə. Bəs, nəyə görə mənə inanırsınız?

N a r g i l ə. Bilmirəm. (Qısa pauza) Ancaq bu belədir. Əgər, bu iki ildə hər gün mən o pəncərədən sizi görməsəydim, heç bilmirəm nə edərdim. Bayaq mən sizə yalan dedim... Poçtalyon kefsiz deyildi... Mən özüm küçədə dayanıb onu gözləyirdim. Gəlib çıxanda aldatdım ki, Həsənzadəgile gedirəm, verin qəzetləri mən aparım...

H ə s ə n z a d ə. Nə olar ki?.. Tanış olmağıma çox şadam.

N a r g i l ə. Təşəkkür edirəm.

H ə s ə n z a d ə. Təşəkkür nə üçün...

N a r g i l ə. Sizin kimi bir adam, əgər, mənimlə tanış olduğuna da şadırsa...

H ə s ə n z a d ə. Məgər, siz püssiniz?

N a r g i l ə. Bilmirəm... hər halda, tale mənim haqqımda bir az insafsızlıq eləyib...

H ə s ə n z a d ə. Səhv edirsiniz... Əgər, “tale” deyilən bir şey varsa, sizin ondan inciməyə haqqınız yoxdur. O, xoşbəxt olmaq üçün sizə hər şeyi vermişdir... Ağıl, gözəllik, sağlamlıq... daha nə istəyirsiniz... Bayaq siz özünüz bu sözləri mənim oğlum haqqında deyirdiniz.

N a r g i l ə. O başqa... mən başqa! O sizin oğlunuzdur.

H ə s ə n z a d ə. Bunun dəxli yoxdur... Oğul, qız, ömrü axıra qədər ata-ana ilə bir başa vurmur...

N a r g i l ə. Ah, siz nə yaxşısınız... Mən sizi elə belə də təsəvvür edirdim...

H ə s ə n z a d ə. Siz də yaxşısınız... Axı, biz nə üçün pis olmalıyıq? Pisləkdə nə var ki...

N a r g i l ə. Elədir... *(Qısa pauza)* İcazə verin evinizi təmizləyim...

H ə s ə n z a d ə *(zarafatyana)*. Mən sizə zəhmət vermək istəmirəm.

N a r g i l ə. Mən gözümlü açandan bəri həmişə pis adam üçün zəhmət çəkmişəm. İndi isə... dünyada hamıdan çox istədiyim, hamıdan yaxşı sandığım bir adam üçün zəhmət çəkmək istəyirəm. Sizin məni məhrum etməyə haqqınız yoxdur.

H ə s ə n z a d ə *(zarafatyana)*. Elə isə, mənim bu kitab şkafımı səliqəyə salın. Aydın tökübdə qaldı. Mən də işə dəyim... Getmək istəməsəniz, qapını bərk çəkin, özü bağlanacaq.

N a r g i l ə. Baş üstə. *(Həsənzadə evə girir. Nargilə şkafa yaxınlaşaraq, səliqəsiz halda üst-üstə qalaqlanmış kitablardan ilk əlinə keçənin əvvəl üstünü oxuyur, sonra açıb baxmaq istərkən kitabın arasından qurumuş bir çiçək düşür. Qız əyilib çiçəyi yerdən götürür, burnuna tutub qoxlayır, bu zaman Həsənzadə, əlində iri qovluq, içəridən çıxır)* Bu nə çiçəyidir?

H ə s ə n z a d ə. Ona “Boy çiçəyi” deyirlər. Yuxarı dağlarda bitir. N a r g i l ə. Nə qərribə çiçəkdir... qurquru quruyub, amma elə gözəl ətri var ki, elə bil indicə dərilib.

H ə s ə n z a d ə *(dərindən nəfəs alaraq)*. “Boy çiçəyi” elədir... Quruyub xəzən olsa da, ətri həmişəkitək qalır. Hələlik.

Gedir. Nargilə yenə çiçəyi kitabın arasına qoyur. Şeylərin tozunu alır. Çaydanı doldurub qazın üstünə qoyur.

N a r g i l ə *(oxuyur)*.

Onun saçları gümüş kimi ağdır...

Onun gözlerinde daima bir kədər vardır...

Mən onun nəcib əllərinə baxaraq soruşdum:

Əzizim, nə üçün həmişə pərişansan...

O gülümsəyib cavab verdi:

“Məgər, ürekdə hər nə ki var...

Açıb deməkmi olar...”

Qapının zəngi çalır. Nargilə qapını açır. Nəzakət daxil olur. Gərgin pauza.

N ə z a k ə t *(acıqlı)*. Burada nə edirsən?

N a r g i l ə. Elə-belə gəlmişəm.

N ə z a k ə t. Qız uşağının subay kişinin evində nə işi var?

N a r g i l ə *(sakit halda)*. O məni işə düzəldir.

N ə z a k ə t. Nə münasibətlə? O səni hardan tanıyır?

N a r g i l ə. Mən özüm onunla tanış olmuşam.

N ə z a k ə t. Qələt eləmişən. Onun sən boyda oğlu var.

N a r g i l ə *(sakit halda)*. Səhv edirsən, onun oğlu məndən üç yaş böyükdür.

N ə z a k ə t *(qorxu içində)*. Sən onunla çoxdan tanışsan?

N a r g i l ə. Yox... bir saat bundan qabaq.

N ə z a k ə t *(təkrar qəzəblənir)*. Bu dəqiqə buradan çıx, cəhənnəm ol!

N a r g i l ə *(gülümsəyir)*. Cəhənnəmdə çox olmuşam, indi də cənnətə köçmək istəyirəm.

N ə z a k ə t. Demək, sən öz doğma ananı elə salırsan?

N a r g i l ə *(sakit halda)*. Yox, ələ salmıram.

N ə z a k ə t *(mülayim tərzdə)*. Heç fikirləşməsən ki, camaat nə deyər? Yoxsa, səni Həsənzadə qulluqçu tutub?

N a r g i l ə. Qulluqçuluğun daşını daha atmışam. Onun evini yıgıb-yıgışdırmağımı mən özüm xahiş etdim.

N ə z a k ə t. Sənin dəli olduğunu deyirdilər, inanmurdum.

N a r g i l ə. Eh... inanmamağımın nəticəsi nə oldu ki...

N ə z a k ə t. Əgər, sən bu saat burdan çıxıb getməsən, mən milis idarəsinə zəng edəcəyəm!

N a r g i l ə (*bərkdən gülür*). Mən on yeddi yaşından başlayaraq, düz doqquz il atamın təqaüdü ilə dolanıb, Fərəc Sərdarova qulluqçuluq elədim. Axırda da mənə öz atamın evindən qovdu, bəs, niyə onda milisə zəng eləmədin?

N ə z a k ə t. Sənin kimi cavan qızın, təkçə, yad kişinin evinə getməyi əxlaqsızlıqdır.

N a r g i l ə. Bəs, əzab... işgəncə... ədalətsizlik necə?!

N ə z a k ə t (*kövrəlir*). Niyə heylə deyirsən... Məgər, səni döyüb-söyüdürlər?!

N a r g i l ə. Elə zülm var ki, döymək onun yanında mustuluqdur. Bir cüt ağarmış göz buz kimi soyuq, iyrenc baxışları ilə mənə gündə yüz dəfə təhqir edirdi. Mən, on üç-on dörd yaşında qız, onun kirli tuman-köynəyini yuyurdum. Uşaqlarına dayəlik edirdim... Səherdən axşamacan ilan kimi qabıqdan çıxırdım. Bütün bunların müqabilində isə, qulağım nələr eşitmirdi! Eh... nahaq gəlmisən, ana...

N ə z a k ə t (*ağlayır*). Nar... qızım... ağlını başına yığ. Mənə ikinci dəfə bədbəxt eləmə.

N a r g i l ə. Mən səni bağışlayıram, ana, sən də mənə yaddan çıxar. Üç uşağın var... Onlar sənə bəsdir.

N ə z a k ə t. Nargilə, qızım!..

N a r g i l ə. Get, ana.

N ə z a k ə t. Söz ver ki, sənin ayağın bir də bu evə dəyməyəcək.

N a r g i l ə. O barədə fikirləşərəm.

N ə z a k ə t (*təhdidlə*). Söz ver!

N a r g i l ə. Dedim ki, fikirləşərəm.

N ə z a k ə t. Onu bil ki, ana üzünə ağ olanın qəbirdə də sümüyü od tutub yanar.

Nezakət çıxır. Pauza. Həsənzadə gəlir.

H ə s ə n z a d ə. Siz hələ burdaymışsınız. Nə olub? Niyə belə qəmginsiniz?

N a r g i l ə. Görəsən, elə bir vaxt olacaqmı ki, köləlik deyilən şey Yer üzündən silinəcək? Yoxsa, bu, həyatın qanunlarından biridir?

H ə s ə n z a d ə (*zarafatyana*). Nə danışırırsınız... Biz ki, köləliyi çoxdan ləğv etmişik...

N a r g i l ə. Mən ürək, xarakter köləliyini deyirəm. Lənətə gəlmiş qorxu hissini deyirəm.

H ə s ə n z a d ə (*ciddi*). Əlbəttə, min illərdən bəri insanların qanuna, iliyinə işləmiş pisliklərin hamısını birdən çıxarıb atmaq mümkün deyil... Lakin...

N a r g i l ə (*həyəcanla onun sözünü kəsərək*). Ah... Bircə bilsəydiniz ki, mən, birinin o birindən qorxmağına, ona yaltaqlanmasına nə qədər nifrət edirəm...

H ə s ə n z a d ə. Başa düşürəm... Lakin təkçə nifrət etməkdən nə çıxar... (*Kəskin şəkildə*) Adamları qorxaqlığa, yaltaqlığa öyrədən səbəbləri tapıb məhv etmək lazımdır! (*İlhamla*) Siz bizim zavodda kimsədən qorxmayan, kimsəyə yaltaqlanmayan, öz namuslu zəhmətləri ilə hər şeyə qalib gələn oğlanlar, qızlar görəcəksiniz və o zaman inanacaqsınız ki, qorxaqlıq heç də həyatın qanunlarından biri deyil!

N a r g i l ə. Çünki onların rəisi sizsiniz!..

H ə s ə n z a d ə. Bunun əhəmiyyəti yoxdur, ya mən, yaxud da...

N a r g i l ə (*onun sözünü kəsir*). Əhəmiyyəti çoxdur. Mən oradan, o pəncərədən sizə, sizin iri və gözəl əllərinizə tamaşa elədikcə öz-özümə deyirdim; görəsən, bu adam həyatında bir kəsdən, bir çətinlikdən qorxmamışdırmı? Sizin bu əlləriniz mənə əsl kişiliyin, cəsarətin, mərdliyin, iradənin, alicənablığın canlı bir timsalı kimi göründü.

Qısa pauza.

H ə s ə n z a d ə (*sözü dəyişir*). Buraları nə yaxşı yıgışdırmısınız?

N a r g i l ə (*fərəhlə*). Xoşunuza gəlirmi?

H ə s ə n z a d ə. Əlbəttə... belə səliqə kimin xoşuna gəlməz...

N a r g i l ə. Divanın yerini dəyişdirdim. Etiraz eləmirsiniz ki?

H ə s ə n z a d ə. Əksinə... onun əsl yeri buraymış (*Zarafatyana*), uzan, söyüd budaqları arasından səmaya tamaşa elə.

N a r g i l ə. Aha! Xüsusən aydınlıq gecələrdə.

H ə s ə n z a d ə. Siz nə şairanə qız imişsiniz...

N a r g i l ə (*tutularaq*). Doğru deyirsiniz... yoxsa...

H ə s ə n z a d ə. Doğru deyirəm...

N a r g i l ə. Sağ olun, mən indiyəcən kimsədən özüm haqqında belə yaxşı söz eşitməmişəm.

H ə s ə n z a d ə (*zarafatyana*). Bəs kavalerinizdən necə?

N a r g i l ə. Kavalirim nə gəzir?!

H ə s ə n z a d ə. Necə nə gəzir? Belə gözəl qız...

N a r g i l ə. Biri var idi, dalından dəydim, getdi...

H ə s ə n z a d ə. Niyə?

N a r g i l ə. Sifəti qız üzünə oxşayırdı. Özü də elə şit gülümsəyirdi ki, elə bil, bu saat axıb töküləcək...

H ə s ə n z a d ə (*gülümsəyir*). Ağıl-zadı necəydi?

N a r g i l ə. Ağıl... (*Ovcunun içini üfürür*) Saman tozu! Özünü də müasir Don Juan hesab eləyirdi.

H ə s ə n z a d ə. Bəs, necə olmuşdu ki, siz əvvəllər onu xoşlamışdınız?

N a r g i l ə. Gördüm ki, bəzi qızların xoşuna gəlir, mən də maraqlandım. İndiki ağıl olsaydı, heç onun üzünə də tü... (*"Tüpür-məzdim" demək istəyir, lakin sözünü dəyişir*) belə baxmazdım. Siz burda köçəndən qabaqkı əhvalatdır... Onda mənim on altı yaşım var idi.

H ə s ə n z a d ə. Bəs, rəfiqənin sürprizi?

N a r g i l ə. Boşlayın. Mən sizə dedim ki, getmədim... Nə üçün bir də soruşursunuz? Yoxsa, mənə inanmırsınız?

H ə s ə n z a d ə. İnanıram. Tamamilə inanıram.

N a r g i l ə (*qürurla*). Mən sizə heç bir zaman yalan söyləməyəm. Ümumiyyətlə, mənim yalandan acığım gəlir. O da qorxaqlıq kimi bir şeydir. Elə deyilmi?

H ə s ə n z a d ə. Elədir.

N a r g i l ə. Mən sizin üçün çay dəmləmişəm.

H ə s ə n z a d ə. Nə danışırsınız!.. Siz hardan bildiniz ki, mənim ürəyim bu saat yaman çay istəyir?

N a r g i l ə (*sevinclə*). Gətirim?

H ə s ə n z a d ə. Gətirin.

Nargilə mətbəxdən bir stəkan çay, qənd, peçenyə və başqa şeylər gətirir.

N a r g i l ə. Yaxşı dem alıb?

H ə s ə n z a d ə. Əla. Bəs özünü nə niyə gətirmirsiniz?

N a r g i l ə (*tutularaq*). Özüm sizin yanınızda çay içəcəyəm?

H ə s ə n z a d ə. İçəndə nə olar? (*Nargilə tərəddüd içində susur*) Xahiş edirəm, özünüz üçün də gətirin.

Nargilə gedib özünə çay gətirir və stul çəkib Həsənzadə ilə qabaq-qabağa oturur. Gah gülümsəyir, gah ciddi görkəm alır. Özünü nə cür aparmağını bilmir. Həsənzadə bunu hiss edir.

N a r g i l ə. Siz atalıqla anamın mənə başıma açdıqları oyuna baxmayın, ümumiyyətlə, mənəki həyatda gətirir.

H ə s ə n z a d ə. Doğrudanmı?

N a r g i l ə. Doğrudan. (*Qısa pauza. Cəsarətlə*) Məsələn, bu eyvanda, bu söyüd ağacı altında sizinlə belə qabaq-qabağa oturmaq, sizə qulaq asmaq, sizin üçün bir iş görmək mənə ən böyük arzum idi. (*Göz qapaqlarını endirərək, yavaş səsle*) Bu iki ildə elə bir gecə olmayıb ki, mən sizdən qabaq yatım.

H ə s ə n z a d ə. Sizin kimi ağıllı bir qızdan belə sözlər eşitmək mənə üçün xoşdur. (*Qısa pauza*) Bilirsinizmi, biz insanlar qeribəyik. Nə qədər böyük iradə sahibi olursan ol, həyatın hansı öziz xatirələrlə bağlı olursa-olsun, yenə də kiminsə sənə haqqında düşünməsinə, az da olsa, sənə taleyinlə maraqlanmasını istəyirsən.

N a r g i l ə. Bəs necə... İnsanlarla əhatə olunduğun halda, Robinzon Kruzo kimi yaşamaq olmaz ki...

H ə s ə n z a d ə (*papiros yandırır*). Doğrudur.

N a r g i l ə. Təklük dəhşətdir. Anamgildə olanda da mən həmişə özümü yalqız hiss edirdim...

H ə s ə n z a d ə. Başa düşürəm...

Telefon zəngi. Nargilə sıçrayıb dəstəyi götürür.

N a r g i l ə. Kimi istəyirsiniz? Həsənzadəni? Bu saat.

Həsənzadə qalxıb aparata yaxınlaşır. Nargilə dəstəyi elə bir sevincle ona uzadır ki, elə bil, bu, qız üçün tam bir səadətdir.

H ə s ə n z a d ə (*telefona*). Yaxşı, qoyun boşaltsınlar, mən də yarım saata gəlirəm. (*Dəstəyi asır*)

N a r g i l ə. İşdəndir?

H ə s ə n z a d ə. Bəli. Təzə maşınlar gəlib, təhvil almaq lazımdır.

N a r g i l ə (*tərəddüdlə*). Onda... mən gedim...

H ə s ə n z a d ə. Demək, səhərdən işə başlayırsınız... Əlbəttə, sement zavodunda işləmək o qədər də asan deyil.

N a r g i l ə. Nə olsun çətindir... Siz ki, orda işləyirsiniz.

H ə s ə n z a d ə (*gülümsəyir*). Mən ayrı... bizim ciyərlərimiz sementin tozuna öyrəşib.

N a r g i l ə (*jaketini geyərək*). Hərdən bura gəlməyimə icazə verərsiniz?

H ə s ə n z a d ə. Əlbəttə...

N a r g i l ə. Hərdən yox, tez-tez! Hər gün!

H ə s ə n z a d ə. Gəlin.

N a r g i l ə. Mənim haqqında pis düşünməyin ha!..

H ə s ə n z a d ə. Bəyəm, siz pis qızınsınız?

N a r g i l ə (*qəti şəkildə*). Yox, pis qız deyiləm!

H ə s ə n z a d ə. Onda nə üçün mən sizin haqqınızda elə düşünməliyəm?

N a r g i l ə (*öz-özünə danışmış kimi*). Doğrudan da... (*Qısa pauza*) Siz mənim indiyə qədər bir yad kişi ilə tək otaqda qalmadığıma inanırsınızmı?

H ə s ə n z a d ə. İnanıram. Bir də ki, qalanda nə olar?.. Kişilər adamyeyən deyillər ki?

N a r g i l ə. Yox... Bu, qeyri-səmimi söz oldu.

H ə s ə n z a d ə. Nə üçün?

N a r g i l ə (*acıqlı*). Çünki adamyeyənləri var!

H ə s ə n z a d ə. Biz həmişə yaxşını əsas götürməliyik... Pisin ömrü az olur.

N a r g i l ə. Əksinə, pislərin ömrü acı bağırsağ kimi hey uzanır... (*Qısa pauza*) Deyirlər mənim atam ağılda, yaraşıqda, qanacaqda iki oğlanın biriymiş. Amma müharibədən qayıtmadı. Fərəc isə qayıtdı. Özünün də hələ yüz il bundan sonra ölmək fikri yoxdur.

H ə s ə n z a d ə. Məsələ tez və ya gec ölməkdə deyil. Ömür, onsuz da, nisbi şeydir. Aneəq... Boy çiçəyini yadımıza salın. Özü neçə vaxtdır ki, xəzan olub gedib, amma ətri indi də bizi heyran edir... Yaxşı insanlar da belədir... Özləri məhv olsalar da, xatirələri həmişə bizim ləyaqətlə yaşamağımıza kömək edir. Bizim üçün təsəlli olur.

N a r g i l ə (*pıçıltı ilə*). Doğrudur... Əgər atamın əziz xatirəsi olmasaydı... (*Ağlayır*) Allaha şükür ki, mən hələ indiyə qədər onun adına layiq olmayan bir iş tutmamışam. Heç bir fırıldaqçı oğlanın hop-gopuna aldanmamışam. Buna birinci səbəb yad yerlərdə həlak olmuş cavan atamın adıdırsa, ikinci səbəb bilirsinizmi kimdir? (*Həsənzadə*

sual ifadəsilə ona baxır) Siz! (*Qısa pauza*) Mən oradan sizə tamaşa elədikcə, həyatımda tez-tez təsadüf elədiyim pisliklər mənə o qədər kiçik görünürdü ki, bir az qabaq onların məni incidə bildiklərinə təəccüb edirdim. Elə bil ki, mən onların hamısına – bütün o Fərəclərə, Dodiklərə ulduzların yanından baxırdım! Elə bil ki, mənim bu balaca sinəmə dünya sığmırdı. Mən zavodda, qəsəbədə sizin haqqınızda eyzən yaxşı sözlər eşidirdim. Və bunlar məni xoşbəxt edirdi. Mən sizin bizə qonşu olduğunuzu hamıya iftixarla söyləyirdim...

Telefon zəngi. Dəstəyi Həsənzadə götürür.

H ə s ə n z a d ə. Eşidirəm. Gəlirəm, gəlirəm. (*Dəstəyi yerinə qoyur*)

N a r g i l ə. Oy... mən sizi ləngitdim. Bağışlayın...

H ə s ə n z a d ə. Eybi yoxdur.

N a r g i l ə (*riqqətlə*). Sağ olun. Çox sağ olun...

H ə s ə n z a d ə. Siz də sağ olun.

N a r g i l ə. Hələlik.

H ə s ə n z a d ə. Hələlik.

Nargilə gedir. Həsənzadə onun ardınca uzun bir nəzər salır. Səhnə qaralıqlaşır və bu qaralıqda Nargilənin acıqlı səsi eşidilir.

N a r g i l ə n i n s ə s i. Mən elə bilirdim Fərəc bizim evdədir...

İşıq Nargilə və onun qarşısında dayanmış Fərəcovun üzərinə düşür.

N a r g i l ə. Məni direktor Həsənzadə göndərüb, başa düşürsünüz-mü?

F ə r ə c o v. Ba...ba... başa düşürəm... A... ancaq gecikmişsiniz, siz dünən gəlməli idiniz... gö... gözlədim, gəlmədiniz.

N a r g i l ə (*onu yamsılayır*). D...de...dedim ki, xəstələnmişdim.

F ə r ə c o v. O öz işinizdir.

N a r g i l ə. Xəstələnmək öz işimdir?

F ə r ə c o v. Ə...əlbəttə. Sizi mən xəstələndirməmişəm ki?

N a r g i l ə. Siz xəstələndirmişsiniz! Mənim əsəblərimi siz Fərəclər çeynəyib əldən salmışınız. Mən sizlərlə vuruşmaqdan (*Boğazını göstərir*) bura gəlmişəm.

F ə r ə c o v. Mə...mə...mənim adım Fərəc deyil, Bədəldir.

N a r g i l ə. Xeyr! Sən Fərəcsən!..

Nargilə yaxındakı telefonun dəstəyini götürür. Fərəcov mane olmaq istəyir.

F ə r ə c o v. Telefona to...toxunmayın, gedin ayrı yerdən zəng eləyin.

N a r g i l ə. Əlinizi çəkin! Bura sizin eviniz deyil. Mən direktora zəng eləyirəm!

Fərəcov əlini çəkir. Nargilə zəng edir.

N a r g i l ə. Bağışlayın... narahat edirəm... Burda da bir Fərəc var... Məni işə götürmür, deyir yer tutulub...

Nargilə dəstəyi verir Fərəcova.

F ə r ə c o v. E...e...eşidirəm yoldaş di...rektor. Siz bunun dünən gələcəyini söyləmişdiniz... Ö...ö...özü də bi... birtəhər qızıdır... Bi... bir az dəlisoydur.

N a r g i l ə (özündən çıxır). Dəli, gic, nenormalnı hamısı sizsiniz! (Fərəcov dəstəyi dərhal onun ağzına tərəf tutur ki, sözlərini Həsənzadə eşitsin) Siz Fərəclər adamyeyənsiniz!

F ə r ə c o v. Bacı, mənim adım Bədəldir.

N a r g i l ə. Xeyr, sizin hamunuzun bir adınız var!

F ə r ə c o v (telefonda). Yo...yoldaş direktor, eşidirsiniz? Necə? Ə...əmrini verim? Ba...baş üstə...

Dəstəyi qulağından aralayır, lakin hələ asılır.

N a r g i l ə. Hə... Necədir? Siz Fərəclərlə hələ mənim işim çoxdur.

F ə r ə c o v (özündən çıxaraq). Lənət sənə şeytan...de... dedim ki, mənim adım Bədəldir.

N a r g i l ə. Keçməz! Fərəcsiniz!

Fərəcov əsəbi halda dəstəyi yerinə cırpır. Işıq söniür. Işıq yananda Həsənzadənin otağı görünür. Birinci şəkildəki musiqi davam edir. Həsənzadə, əlinde papiros, pəncərə qarşısında dayanıb uzaqlara baxır. Sonra dərinləndən nəfəs alaraq geri çevrilir.

Xurşid gəlir.

H ə s ə n z a d ə. Aydın gedəndən ancaq bir teleqram vurub ki, sağ-salamat gəlib çıxdım. İndi on səkkiz gündür ondan heç bir xəbər yoxdur.

X u r ş i d. Darıxma. Yəqin hələ yerini-yurdunu əməlli müəyyən eləməyib.

H ə s ə n z a d ə. Darıxmaya bilmirəm, adamın başına yüz cür fikir gəlir. (Qısa pauza) Bəlkə də bu ondandır ki, sən bizi çox tez tərk eləyib getdin. Sən sağ olsaydın, yəqin ki, mən ona bu qədər bağlanmazdım.

X u r ş i d. Sən öz borcunu yerinə yetirmisən... İndi Aydın sənə haqqında düşünməlidir.

H ə s ə n z a d ə. Yox... Mən heç kəsin mənim haqqında narahat olmasını arzu etmirəm. Mən bunları elə-belə ürəyimdə düşünürəm. Kimsənin eşitməsini də istəmirəm.

X u r ş i d. Mən sənə bu tək vaxtında sağ olmağımı hər zamankından çox istərdim.

H ə s ə n z a d ə. Sən məni zəiflikdə təqsirləndirmə. Doğrudur, mən tək deyiləm. İşləyirəm, özü də pis işləmirəm. Zavodda məni istəyirlər. Xalq, hökumət mənim əməyimi qiymətləndirib. Lakin mən... bunların hamısını sənə, mənə ən yaxın bir adam olan sənə görüb eşitməyini istərdim...

X u r ş i d. Mən səni elə belə də tanımışdım.

Birinci şəkildəki musiqi davam edir. Həsənzadə yorğun halda divanda oturur.

H ə s ə n z a d ə. Bu gün zavoddakı şənlik məni yaman yorub. (Gülümsəyir) Axı, biz bu il keçən ilkindən xeyli artıq sement istehsal eləmişik...

X u r ş i d. Sənə zavoddakı hər qələbən mənim üçün bir bayrama çevrilirdi. Belə vaxtlarda sənə üzündə elə xoşbəxt, elə mehriban ifadə olurdu ki...

H ə s ə n z a d ə. O zamanlar mənim iki qanadım var idi... biri sən, biri də işim. (Qısa pauza) Lakin sonralar da mən ruhdan düşmədim. Mənə elə gəlirdi ki, sən mənim hər bir müvəffəqiyyətimi görüb sevinirsen... (Yavaş-yavaş mürgüləyir. Musiqi davam edir) Yadındadır... sən bəzən bu mahnını oxuyardın...

İşıq azalır və azaldıqca musiqi, cavan Xurşidin oxuduğu mahnıya çevrilir. Və sanki bu mahnı uzaqlardan, tamam başqa aləmdən gəlir. Işıq gücləndikcə biz Həsənzadəni divanda yatmış görürük. Onun üzündə xoşbəxt bir ifadə var. Xurşid yoxdur. Eyvanın qapısı açılır. Nargilə, əlinde bükülü bir kağız daxil olur. Dayanıb uzun müddət Həsənzadəyə baxır, sonra böyük ehtiyatla ona yaxınlaşaraq, əyilib dodaqları ilə onun üzünə toxunmaq istəyir. Həsənzadə yuxuda tərpənir. Qız sıçrayıb kənardayır... Həsənzadə hələ də yatır. Nargilə içəridən adyalaq gətirib üsulluca

onun üstünə salır. Sonra stolun üstündə çayı yarımqıq qalmış stəkamı aparıb mətbəxə qoyur. Süfrəni götürüb çırpır və yenidən salır. Sonra ehtiyatla gəlib divanda Həsənzadənin yanında oturur. Bayağı bükülü kağız jaketinin cibindən çıxarıb baxır. Sonra səliqə ilə qatlayıb əlində saxlayır. Nəzərləri təkrar Həsənzadənin üzərində dayanır. O biri əli ilə onun saçlarına toxunur. Birinci şəkildəki musiqi davam edir. Işıq təkrar azalır. Sanki hava qaralır. Bayırda tez-tez şimşək çaxdığı görünür. Nəhayət, tamam qaranlıq olur və birdən gur işıq, qucağında bələkli bir uşaq içəri otaqdan çıxan Nargilənin üzərinə düşür. Həsənzadə qaranlıqdan çıxaraq, əyilib körpəyə baxır və gülümseyərək barmağı ilə ona toxunmaq istəyir. Lakin Nargilə uşağı geri çəkir. Barmağı ilə Həsənzadəni hədələyir, yəni ki, "olmaz!" Sonra əlini üzünə qoyub, körpənin yatdığına başa salır və onu beşiyə qoyur... Sonra başını qaldırıb təkrar Həsənzadəyə baxır. Gözlərini yumaraq, üzünü onun üzünə yaxınlaşdırır. Şiddətli göy gurultusu eşidilir. Işıq qaralır, güclənəndə Nargilə sıçrayıb divandan qalxır. Həsənzadə diksinib gözlərini açır. Ayaq üstündə dayanmış Nargiləni görəndə əvvəl sanki heç nə başa düşmür... Sonra özünə gələrək, təkrar Nargiləyə baxıb gülümseyir. Adyalı kənar edərək, qalxıb oturur.

H ə s ə n z a d ə. Bəzən adam elə xoşbəxt yuxular görür ki...

N a r g i l ə. Nə görürdünüz?

H ə s ə n z a d ə (zarafatyana). Yuxunu danışsan, kəsərdən düşər...
Yaxşısı budur siz deyin görüm haradan gəirsiniz?

N a r g i l ə (məyus halda). Nə üçün yuxunuzu danışmaq istəmirsiniz?

Həsənzadə papiros yandırır. Göy bir də şiddətlə gurlayır.

Külək söyüd yarpaqlarını tərpedərək uğuldayır.

H ə s ə n z a d ə. Bərk yağacaq. O əlinizdəki nədir?

N a r g i l ə (daldığı mükəddər xəyaldan ayrılaraq, sevinclə). Məktubdur. Oğlunuzdan gəlib. (Zərfi ona verərək) Poçtalyon məni yamanca tanıyıb... Bura gələndə... qapıda gördüm...

Lakin Həsənzadənin artıq onu dinləməyərək, məktubu açıb nəzərdən keçirdiyini görüb susur. Həsənzadə məktubu oxuyub qurtararaq, ehtiyatla qatlayıb zərfə qoyur.

N a r g i l ə. Nə yazır?

H ə s ə n z a d ə. Yaxşıdır. Neft mədənlərindən birində baş mühəndisdir.

N a r g i l ə. Ev tutub?

H ə s ə n z a d ə. Tutub.

N a r g i l ə. Yaxşı olar. Ağıllı oğlandır.

H ə s ə n z a d ə. Bu adyalı mənim üstümə siz salmışınız?

N a r g i l ə ("hə" mənasında başını tərpedir). Başqa kim salacaqdı ki?
H ə s ə n z a d ə. Dedim bəlkə Ayna xala salıb... O bu gün gəlib paltar yuyası idi. Niyə oturmursunuz? Gəlin əyləşin.

N a r g i l ə (acıqlı). Oturmuram.

H ə s ə n z a d ə. Nə üçün?

N a r g i l ə. Çünki siz məni istəmirsiniz...

H ə s ə n z a d ə (səmimi təəccüblə). Mən sizi istəmirəm?..

N a r g i l ə. O cür istəmək demirəm.

H ə s ə n z a d ə. Bəs, nə cür deyirsiniz?

N a r g i l ə (acıqlı). Mənim kimi!

H ə s ə n z a d ə (zarafatyana). Mən sizin kimi istəyə bilmərəm...

Siz cavansınız...

N a r g i l ə. Siz qocasınız?

H ə s ə n z a d ə. Hər halda, sizdən iyirmi altı yaş böyüyəm.

N a r g i l ə (acıqlı). İyirmi altı yox, iyirmi beş! Mən srağagün on doqquzu bitirdim.

H ə s ə n z a d ə. Demək, biz bir gündə anadan olmuşuq... srağagün mən də qırx altıya adladım.

N a r g i l ə. Nə olsun? Qırx altı nədi ki... (Birdən acıqlanaraq) Heç bilmirəm bu nə yaş məsələsidir, salmışınız ortalığa.

H ə s ə n z a d ə (gülümsəyir). Yaş faktıdır. Faktla hesablaşmamaq olmaz.

N a r g i l ə. Səven adam yaşa baxmaz.

H ə s ə n z a d ə. Cavanlıqda adama elə gəlir... Mən də on səkkiz-on doqquz yaşlarında olduğum zaman özümdən iyirmi dörd yaş böyük bir qadına vurulmuşdum.

N a r g i l ə. Bəs, sonra nə oldu?

H ə s ə n z a d ə. Sonra... (Qısa pauza) Sonra Aydının anası ilə evləndim.

N a r g i l ə. Sevil evləndiniz?

H ə s ə n z a d ə. Bəli.

N a r g i l ə. Demək... əvvəlki qadına olan məhəbbətiniz əslində sabun köpüyü imiş...

H ə s ə n z a d ə. Bilmirəm... Bəlkə də...

N a r g i l ə. Bəs, o qadın necə oldu?

H ə s ə n z a d ə. Durur, indi yetmiş yaşlı bir qarıdır.

N a r g i l ə (qısa pauzadan sonra birdən özündən çıxaraq). Siz bununla nə demək istəyirsiniz?

H ə s ə n z a d ə. Heç nə... Söz-sözü götürdi.

N a r g i l ə (gəlib onun yanında oturaraq, mehriban tərzdə). Siz məni istəməsəniz də, mən sizi həmişə... yetmiş yox, lap yüz yaşınız da olsa sevəcəyəm. Özü də mən sizdən tez qocalıb öləcəyəm. Özünüz görəcəksiniz... (Qısa pauza) Xahiş edirəm bir də bundan sonra mənimlə yaş barədə danışmayasınız... Yaxşımı?

H ə s ə n z a d ə. Yaxşı. Danışmaram. (Papiros yandırır və bu zaman bayırda ürəyə yatan bir səslə oxunan "Qaragilə" mahnısı eşidilir. Nargilənin üzü soyuq bir ifadə alır. Həsənzadə dinləyir)

Gəlmişəm otağına oyadam səni,
Qaragilə, oyadam səni.
Nə gözəl xəlvələyib yaradan səni,
Qaragilə, yaradan səni.

H ə s ə n z a d ə. Bizim ekskavatorçu Rəşiddir.

N a r g i l ə (soyuq tərzdə). Tanıyıram.

H ə s ə n z a d ə. Haradan tanıyırsınız?

N a r g i l ə. Zavodda görmüşəm. Özündən müştəbehin biridir.

H ə s ə n z a d ə. Özündən müştəbeh? Yox, onda tanımırırsınız.

N a r g i l ə. Tanıyıram. İki dəfə onun üçün naryad yazmışam. Bir az yaraşıqlıdır, bir az da səsi var deyən, elə bilir alçacıq dağları bu yaradıb.

Mahnı davam edir.

Qızıl gül əsdi,
Səbrimi kəsdi...

N a r g i l ə (mahnının qurtarmasını gözləməyərək qalxır). Bayağ dediniz ki, yuyulmuş şeyləriniz var.

H ə s ə n z a d ə. Siz zəhmət çəkməyin. Aynə xala gəlib aparar. Bir dəfə tünd bir türk kofesi hazırlarsınız, içərik.

N a r g i l ə (sevinclə). İstəyirsiniz lap bu saat hazırlayım.

H ə s ə n z a d ə. Yox, zavodda istehsalat müşavirəsi çağırmışam.

N a r g i l ə. Həmişə mən gələndə sizin ya işiniz olur, ya iclasınız. (Gülür) Məktəbdə "iclas var" deyən kimi "c"-nin yanına "r" qoyurdum.

H ə s ə n z a d ə. Neyləyirdiniz?

N a r g i l ə (bərkdən gülərək). Qaçırdım!.. (Rəşidin oxuduğu mahnının ardı eşidilir. Nargilənin üzü dərhal soyuq və ciddi ifadə alır) Deyəsən, bu ekskavatorçu bu gün bizə konsert vermək fikrindədir.

H ə s ə n z a d ə. Cavan oğlandır, kefi gəlir, oxuyur.

N a r g i l ə. Bah... bah... cavan oğlan...

H ə s ə n z a d ə. Bəs necə... gənclik – nəğmə deməkdir.

N a r g i l ə (tutqun halda). Bilmirəm! Belə obrazlı ifadələr barəsində fikirləşməmişəm. Hələlik. (Getmək istəyir)

H ə s ə n z a d ə. Dayanın. Nə üçün acıqlanırsınız?

N a r g i l ə (sərt şəkildə). Çünki siz mənim sözlərimi bir qəpiyin yerində qoyursunuz.

H ə s ə n z a d ə. Nə danışırırsınız!.. Hansı sözlərinizi?

N a r g i l ə. Hansı sözlərinizi... Mən sizə dedim ki, bu cavanlıq-qocalıq məsələsini az ortaya salın! Siz də söz verdiniz...

H ə s ə n z a d ə. Bağışlayın, yadımdan çıxdı... Skleroz...

N a r g i l ə (yamb tökülərək). Bax, görürsünüz?! Siz düzəlməzsiz, vəssalam. Necə sklerozusunuz ki, zavodda olan səkkiz yüz işçinin hamısını uşaqlarına qədər adbaad tanıyırsınız?!

H ə s ə n z a d ə. Nə bildiniz?

N a r g i l ə. Camaat danışır, mən də eşidirəm. Qulaqlarımı tutum?

H ə s ə n z a d ə. Yox, qulaqlarınızı nə üçün tutursunuz? Yaxşı sözü həmişə eşitmək lazımdır.

N a r g i l ə (birdən qəhqəhə ilə gülərək). Görürsünüz... Yaxşı olduğunuzu özünüz də təsdiq edirsiniz...

H ə s ə n z a d ə. Mən, ümumiyyətlə, deyirəm...

N a r g i l ə. Qurtardıq! Bir də bu mövzuya qayıdanı qurd yesin. Mən getdim.

Süretli addımlarla qapıya tərəf yönəlir. Birdən geri dönərək Həsənzadəyə yaxınlaşır. Qarşısında dayanıb, ona baxır... Nəhayət, nəzərlərini endirərək Həsənzadənin əlini sol əli ilə bərk-bərk sıxıb tələsik çıxır. Həsənzadə qızın sıxuruş olduğu əlini qeyri-iradi bir hərəkətlə qaldırıb baxır. Lakin onun fikrinin uzaqlarda olduğu görünür. Birinci şəkildəki musiqinin ardı davam edir. Işıq yavaş-yavaş zəifləyir, nəhayət sönür. Yananda Nargilənin otağı görünür. Qız öz mahnısını zümrümə eləyə-eləyə stolun üstündə xəmirədən yuxa açır, sonra doğrayıb nə işə hazırlayır. Onun üzündə xoş bir ifadə var. Telefon zəng vurur. Nargilə yüyürüb dəstəyi götürür. İndi işıq yalnız onun və telefon xəttinin o biri ucunda olan Sarısaç qızla tanış iki oğlanın üzünə düşür.

Sarısaç qız. Salam, Nana. Harda itib-batmışsan?

Nargilə. Harada olacağam, zavodda... evdə... indi mən iş adamıyam.

Sarısaç qız. Bah... bah... iş adamı.

Nargilə (zarafatlı). Bəs necə?

Sarısaç qız. Nana, doğrudurmu ki, deyirlər sən sement zavodunun direktoru Həsənzadə ilə gəzirsən?

Nargilə. Gözmirəm, mən onu istəyirəm... sevirəm, aydındırımı?

Sarısaç qız (işvə ilə). Başa düşürəm, Nana, gülmüşü saçlar... hələ təravətini itirmemiş çöhrə!... Maşın... vəzifə... pul... bir sözlə: xalis Amerika zövqü! (Səsimi alçaldaraq) Naverno, on bolşoy razvratnik...

Nargilə (ciddi şəkildə). Mən onun haqqında sənə belə danışığına icazə vermərəm.

Sarısaç qız (eyni işvəkarlıqla). Yox a... deyəsən, gerçəkləmişən. Bəlkə sən ona ərə getmək istəyirsən?

Nargilə. Əlimdə işim yanımcıq qalıb, xahiş edirəm sonra zəng edəsən...

Oğlanlar, Sarısaç qıza mətləbə keçməyi him edirlər.

Sarısaç qız. Nana, bu gün dənizçilər evində tans var.

Nargilə. Tans?

Sarısaç qız. Ahaaa... (Qısa pauza) Gəlirsən?

Nargilə. Yox, gələ bilməyəcəyəm.

Sarısaç qız (ikinci oğlana baxaraq işvə ilə). O hələ də gözləyir ha...

Nargilə. Kim?

Sarısaç qız. Ə gün demədim?..

Nargilə. Gələ bilməyəcəyəm...

Sarısaç qız. Ah, sən nə qədər staromodni olmusan, Nana! Yaxşı... hələlik...

Nargilə ilə görüşmək istəyən oğlan ağzını telefon dəstəyinə tutaraq.

İkinci oğlan. Əlvida, Nana!

Çapıq Davud işe dişlərini bir-birinə sürürək vəhşi görünüşlə ağzını uzadıb Sarısaç qızın qulağını dişləyir. Qız qışqıraraq dəstəyi asır. Onların üzərinə düşən işıq sönür. Nargilə dəstəyi yerinə qoyaraq, işinin üstünə qayıdır. Nəzakət xanım, əlində ağ saffetə bükülmüş qab gəlir.

Nəzakət (qabı stolun üstünə qoyaraq). Salam, qızım.

Nargilə. Salam, ana.

Nəzakət. Sənə üçün kotlet gətirmişəm.

Nargilə. Fərəc ezamiyyətə gedib? (Nəzakət nəzakətini ondan qaçıraraq, başının hərəkəti ilə təsdiq edir) Nə zəhmət çəkirdin...

Nəzakət. Nə üçün belə sözlər danışsən? Məndən qisas alırsan?

Nargilə. Mən heç bir zaman səndən qisas almaq fikrində olmamışam, ana. Əgər, belə bir qüvvəm olsaydı...

Nəzakət. Hələ əvvəlcə öz həyatın haqqında düşün, qalsın dünyanı düzəltməyin. Fərəcin rəisi, oğlu üçün sənə elçi gəlmək istəyirmiş. Həsənzadə ilə olan əhvalatı eşidəndən sonra gəlməyib.

Nargilə. Bunu sənə Fərəc dedi?..

Nəzakət. Tutaq ki, o deyib, nə olsun?

Nargilə. Heç... Elə-belə soruşuram...

Nəzakət. Fərəc and içib, rəisi inandırır ki, heylə şey yoxdur.

Nargilə. Nə üçün Fərəc məndən öteri yalan danışdı?

Nəzakət (məlayim tərzində). İnsan cavanlıqda səhv eləyə bilər, ancaq bu dərəcədə yox. Mən bura sənə ilə söz gələşdirməyə gəlməmişəm... Ağlını başına yığ, cavanlığının, gözəlliyinin qədrini bil. Ola bilsin ki, Fərəcin rəisi bu günlərdə bizə gəlsin... Oğlunu da tanıyırsan, pis oğlan deyil. Ali təhsilli, əlində yaxşı işi...

Nargilə. Əgər, o yaxşı oğlan idisə, bəs, niyə cavan arvadını iki uşağı ilə qovub salırdı küçüyə?

Nəzakət. Qovmaq nə üçün... istəməyib, boşayıb... Bu, tək onun başında görünməyib ki... Ailə sirrinə əl aparmaq çətindir.

Nargilə. Surik onun dabbada gönünə beləddir.

Nəzakət. Sən mənə o vəziyyətə gətirəcəksən ki, gedib özümü atacağam poyezdin-zadın altına.

Nargilə (səmimi təəccüblə). Məndən öteri?

Nəzakət. Sən mənim qızımsan... Səni mən doğmuşam.

Nargilə (kədərli). Eh, ay ana... Mən doğulmaya da bilərdim. Görək ki, uşaq olub-olmaması çox zaman insanların iradəsindən asılı olmur. Yaxşısı budur, Fərəcə deyəsən ki, mən onun rəisinin oğluna gətməyəcəyəm!

Nəzakət (əsəbi halda qalxaraq). Getmə... Əgər, bu qəsəbədə bir oğlan sənə üzünə baxsa, mən adımı dəyişərəm.

N a r g i l e (*bərkdən gülür*). Bir gör sən mənə nə ilə qorxutmaq istəyirsən...

N ə z a k ə t. Yaxşı... Axırını görürük...

Çıxır. Nargilə işinə davam edir. Səhnə yavaş-yavaş qaranlıqlaşır. İşıqlananda Nargiləni Həsənzadənin eyvanında görürük. O, yemək stolunun üzərinə ağ süfrə çəkir. Qrafni su ilə doldurur. Balaca vazaya çiçək qoyur. Bu zaman qapı zəngi vurulur. Qız yüyürüb açır. Həsənzadə daxil olur. O, çox yorğundur. Lakin bunu büruzə vermək istəmir.

H ə s ə n z a d ə (*yemək stoluna nəzər salaraq*). Bu nə dəsgahdır...

N a r g i l e. Mən sizin üçün türk kofesi hazırlamışam. (*Yüyürüb gətirir*)

H ə s ə n z a d ə (*ürəkdən*). Yaxşı qızsınız.

N a r g i l e. Nə barədə?

H ə s ə n z a d ə. Hər barədə: ağılda, gözəllikdə, hazırcavablıqda...

N a r g i l e (*ona iti bir nəzər salaraq, həyəcanla*). Yalvarıram, oğlunuzun əziz canına and verirəm: siz bu sözləri üreyisniq bir qız olan mənim xətrim xoş olmaq üçün deyirsiniz, yoxsa, doğrudan da, belə düşünürsünüz?

H ə s ə n z a d ə (*ciddi*). Mən həmişə düşündüyümü deyirəm... Bir də, sizin kimi həyatın isti-soyuğunu görmüş mərd bir qızın baş sığallanmasına nə ehtiyacı var?..

N a r g i l e (*çox mütəəssir*). Sağ olun, çox sağ olun!

Rəşidin mahnısı eşidilir:

Gəlmişəm otağına oyadam səni,
Qaragilə, oyadam səni.
Nə gözəl xəlvə eləyib yaradan səni,
Qaragilə, yaradan səni.

Nargilə diksinərək bayıra sarı əsəbi bir nəzər salır. Onun bu ani hərəkəti Həsənzadənin diqqətindən qaçmır. Qısa pauza. Mahnı davam edir...

H ə s ə n z a d ə (*qızın üzünə baxmaqdan çəkinərək*). Bu gün Rəşidin bayramıdır.

N a r g i l e (*dalğın*). Qəzetlərdə şəkli çıxdığına görə?

H ə s ə n z a d ə. Yalnız buna görə deyil... Dünən ona, güllə atmaqda respublika çempionu adı veriblər.

N a r g i l e. Bah... bah... (*Mahnı davam edir*) Siz bu mahnını oxumağı ona qadağan eləyin!

H ə s ə n z a d ə. Niyə?

N a r g i l e. Çünki o bunu oxumaqla mənə sataşır...

H ə s ə n z a d ə. Nə bilirsiniz?

N a r g i l e (*acıqlı halda*). Yüz dəfə ona demişəm ki, mənim adım Nargilədir... Yene də başlayır. Qaragilə, Qaragilə...

H ə s ə n z a d ə. Nə olar ki, qoyun Qaragilə desin.

N a r g i l e. İstəmirəm.

Mahnı davam edir.

Qızıl gül əsdi,
Səbrimi kəsdi...
Sil gözün yaşın, Qaragilə,
Ağlama, bəsdü...

H ə s ə n z a d ə (*öz-özü ilə danışmış kimi*). Yaxşı oğlandır.

N a r g i l e. Məncə, sərrast güllə atmaq və ya bir gündə dörd günün işini görmək hələ tamam yaxşı adam olmaq deyildir...

H ə s ə n z a d ə (*ciddi şəkildə*). Doğrudur. Lakin Rəşidin yaxşılığı eyni zamanda onun insanlara münasibətindədir. Bizim ümumi işimizə, dövlətə sədaqətindədir. (*Zarafatyana*) Bunun üzərinə onun gözəl nəğmələrini, igidliyini də gəldikdə...

N a r g i l e. Bah... bah, saxlayın, yoxsa, özümdən gedərəm.

H ə s ə n z a d ə (*xəyal içində*). Bəlkə də mən, onda öz keçmiş gəncliyimi gördüyüm üçün bu qədər xoşuma gəlir.

N a r g i l e (*gərgin istehza ilə*). Yoxsa, siz də onun kimi oxuyardınız?

H ə s ə n z a d ə (*gülümsəyir*). Siz sataşırsınız, amma mən, doğrudan da, oxuyardım...

N a r g i l e (*eyni istehza ilə*). Bəs, indi niyə heç oxumursunuz?

H ə s ə n z a d ə (*dərindən nəfəs alaraq*). Yadırgamışam. Mənim nəğməmin susduğu vaxtdan xeyli zaman keçibdir.

N a r g i l e (*əsəbi halda*). Belə sentimental sözlər sizə yaraşmır.

H ə s ə n z a d ə. Doğrudur. Ancaq, görünür, həmişə susmaq da mümkün deyil. Siz o gün doğru deyirdiniz: insanların içində Robinzon Kruzo kimi yaşamaq olmaz.

Rəşid oxuyur:

Boynuma salmışan zülfündən zəncir,
Qaragilə, zülfündən zəncir.

N a r g i l ə (*təkrar əsəbiləşərək*). Xahiş edirəm, bir də onu mənim yanımda tərifləməyəsiz...

H ə s ə n z a d ə. Söz düşdü, dedim... Bir də, tərifləyəndə nə olar?

N a r g i l ə. İstəmirəm. Sizin üçün yenə kofe tökümmü?

H ə s ə n z a d ə. Bəsdür. (*Qəsdən*) Təşəkkür edirəm. (*Pauza. Nargilənin üzü düşkün və pərişan bir ifadə alır*) Nə üçün birdən-birə bikişirsiniz?

N a r g i l ə. Çünki siz məni sevmirsiniz! (*Həyəcanla*) Qətiyyən sevmirsiniz! Mən həmişə bu barədə söhbət salanda siz araya söz qatırsınız... Elə bilirsiniz ki, mən bunu başa düşürəm. (*Pauza. Həsənzadə papiros yandırır*) Əlbəttə, istəmək, sevmək sifarişlə qəbul olunan bir şey deyil. Mən ancaq öz bəxtimdən küsməliyəm.

H ə s ə n z a d ə. Bayaq siz məni təqsirləndirdiniz... Amma indi özünüz bəxtinizdən şikayətlənirsiniz.

N a r g i l ə. Çünki mən haqlıyam. (*Qızgınlıqla*) Nə təfəvütü var ki, əvvəllər mənim günümü Fərəc qara eləmişdi, indi siz eləyirsiniz?... Nə şəkildə? Bunun əhəmiyyəti yoxdur... Heç olmazsa, Fərəcin əsərindən bir gün xilas olacağıma ümidim var idi... (*Qısa pauza. Həsənzadə papiros çəkir*) Papirosu az çəkin, zəhərlənməyiniz! (*Pauza*) Sizi başa düşmək mümkün deyil... Bəzən elə bil ki, siz də məni sevirsiniz... Ancaq söhbət ciddi hal alanda...

H ə s ə n z a d ə. Siz ağıllı qızsınız... Səbəbini...

N a r g i l ə. Xahiş edirəm, bu köhnə havaları qoyun dursun. Mən əvvəl də sizə demişəm, indi də deyirəm: yaş məsələsinin buna dəxli yoxdur. Həqiqi sevgi belə boş şeyə baxmaz. (*Birdən həyəcanlanaraq*) Nə üçün siz özünüzü fədakar olmağa layiq bilirsiniz, başqalarını yox?

H ə s ə n z a d ə. Həyatda hər şey kimi fədakarlığın da öz yeri var... (*Qısa pauza*) Sevgi də canlı bir orqanizm kimi qocalır... və bir gün ölür...

N a r g i l ə. Yəni, demək istəyirsiniz ki, mən gələcəkdə sizi sevməyə də bilərəm? Qorxmayın, belə şeylər ömründə olmaz.

H ə s ə n z a d ə (*güləmsəyərək*). Mən özüm üçün qorxmuram...

N a r g i l ə. Mənim üçün isə heç qorxmayın... Sizin həsrətinizi o qədər çəkmişəm ki... (*Onun əlindən tutaraq*) Mənim əzizim! Mənim pəhrəmanım!..

H ə s ə n z a d ə (*əlini nəzakətlə çəkərək*). Gəlin öyləşin. Sizdən bir şey soruşmaq istəyirəm.

N a r g i l ə (*çox şən və gülməli bir əda ilə stulu çəkib onun qabağında oturur*). Hə... soruşun!..

H ə s ə n z a d ə. Adamların söz-hərəkətindən, tənəsindən qorxmursunuz?

N a r g i l ə (*eyni şən və gülməli bir əda ilə*). Yox, qorxmuram!

H ə s ə n z a d ə. Nə üçün?

N a r g i l ə. Heç "nə üçün"ün yeridir?! Yaxşı adamlar yaxşı hissləri söz-hərəkət eləməzlər. Pisləri isə qoy cəhənnəm olsunlar!

H ə s ə n z a d ə (*bərkən gülərək*). Bəzən elə ağıllı söz deyirsiniz ki...

N a r g i l ə (*bərkən inciyərək*). Bəzən?! Demək... Bəzən dəlidən doğru xəbər, heyləmi?

H ə s ə n z a d ə. Bəzən yox, həmişə!

N a r g i l ə (*onu dinləyərək öz-özü ilə danışmış kimi*). Bəlkə Fərəc haqlı imiş?... Bəlkə, doğrudan da, mən dəliyəm?

H ə s ə n z a d ə (*həyəcanla*). Mən zarafat eləyirdim...

N a r g i l ə (*eyni fikri dağınıqlıqla*). Sizin zarafatınız havayı olmaz.

H ə s ə n z a d ə (*böyük bir nədəmət hissi ilə*). Nə üçün olmur? Bəzən ən ağıllı adamlar belə, ən axmaq sözlər danışa bilirlər... (*Nargilə gözləri onda olduğu halda "yox" mənasında ağır-ağır başını bulayır və Həsənzadəyə elə baxır ki, elə bil, onun ağarmış saçlarını, gözünün ətrafındakı qırışları yalnız indi görür. Elə bil ki, Həsənzadə onun nəzərləri altında saniyə-saniyə qocalır*) Mən dəfə üzr istəyirəm. Mən, sadəcə olaraq, ehtiyatsızlıq elədim.

N a r g i l ə (*kədərli güləmsəyərək*). Ehtiyatsızlıq...

H ə s ə n z a d ə (*özünü büsbütün itirərək*). İnanın ki, siz mənim nəzərimdə həmişə ağıllı... həssas bir qızsınız.

Rəşid oxuyur.

Mən senin əsirinəm, bir məni dindir,
Qaragilə, bir məni dindir...

N a r g i l ə (*qulaqlarını tutaraq qışqırır*). Çıxın onu susdurun! (*Və bərkən hönkürərək divana yıxılır. Həsənzadə özünü itirmiş halda ona su verir. Qız suyu alıb ürək yangısı ilə içir. Sonra dikəlib eyni həyəcan-*

la bayıra qulaq asır və nəğmənin susması ilə yavaş-yavaş sakit olur. Nəhayət, gözünün yaşını silərək, ayağa qalxıb paltarını düzəldir) Bağışlayın... Sizin qanınızı qaraldım, hələlik...

H ə s ə n z a d ə (*həyəcanla*). Dayanın, nə tələsirsiniz?.. Gedirsiniz?..

N a r g i l ə. Özümü çox yorğun hiss edirəm. Gedim bir az dincəlim. Sağ olun. (*Çıxır*)

İşıq, gah dayanıb həyəcanla baxan Həsənzadənin, gah da sürətlə səhnəni dolamb evinə tələsən Nargilənin üzərinə düşür və bütün bu müddətdə Rəşidin oxuduğu mahnı yenidən eşidilir. Adama ələ gəlir ki, bu mahnı qızı hər yerdə addım-addım təqib edir. Qız gözden itib, mahnı uzaqlaşdıqca, işıq da azalır və nəhayət, sönlür. Yananda isə, biz Həsənzadəni eyni həyəcanlı vəziyyətdə dayanıb pəncərədən baxan görürük. Bu zaman dağbadal şimşək çaxır. Göy guruldayır. Və birdən bu göy gurultusu telefon zəngi ilə əvəz olunur. Həsənzadə hövünək gedib dəstəyi götürür. Sanki o, bu telefon zəngindən, nə isə, xoş bir şey gözləyirdi. Lakin işıq telefon xəttinin o biri ucunda səsi görünüşlə dəstəyi qulağına tutmuş Nezakət xanımı və onun yanında dayanmış

Fərəci işıqlandırır.

H ə s ə n z a d ə. Eşidirəm.

N ə z a k ə t. Özünüzü yığışdırın!

H ə s ə n z a d ə. Necə?

N ə z a k ə t. Mən sizdən xahiş etməyəm, mən sizə əmr edirəm: özünüzü yığışdırın!

H ə s ə n z a d ə. Danışan kimdir?

N ə z a k ə t. Danışan Nargilənin anasıdır.

H ə s ə n z a d ə. Ah, anası...

N ə z a k ə t. Sizin ondan böyük oğlunuz var. Mən sizi biabır edərdəm.

H ə s ə n z a d ə. Nə üçün xanım, mən neyləmişəm?

N ə z a k ə t. Neylədiyinizi yaxşı bilirsiniz! (*Fərəc başı ilə təsdiq edir*) O uşaqdır, ağıl kəsmir, sizə nə düşüb? Nə üçün öz mövqeyinizdən, vəzifənizdən istifadə eləyib cavan qızı yoldan çıxarırsınız? (*Fərəc başı ilə təsdiq edir*) Utanın! Əgər vicdanınız yoxdursa, qorxun. Mən şikayət edərdəm! Sizi küçənin ortasında daşa basaram!

H ə s ə n z a d ə. Sizin belə danışmağınız mənasızdır. O çox ağıllı qızıdır. Mən də heç bir zaman onun haqqında pis fikirdə olmamışam.

N ə z a k ə t. O sizə uyduğu üçün bütün elçiləri geri qaytarır.

H ə s ə n z a d ə. Ürəyi istəyən adam olanda geri qaytarmayacaq. **N ə z a k ə t**. Nə üçün siz onu evə dəvət edirsiniz? (*Qısa pauza*) Görürsünüzmü, cavab verə bilmirsiniz!

H ə s ə n z a d ə (*sakit*). Siz bu barədə qızın özü ilə söhbət eləmişiniz?

N ə z a k ə t. Siz onu elə yoldan çıxarmamısınız ki, mənə bir söz danışa...

H ə s ə n z a d ə. Əgər, siz yaxşı ana olsaydınız, o, sizdən heç bir şey gizlətməzdi...

N ə z a k ə t. Mənim yaxşı-pis ana olmağımın sizə dəxli yoxdur.

Fərəc başı ilə təsdiq edir.

H ə s ə n z a d ə. Yox, dəxli var. Çünki mən onun taleyi ilə maraqlanıram.

N ə z a k ə t. Axı, siz kimsiniz, onun taleyi ilə maraqlanırsınız?

H ə s ə n z a d ə (*özünü saxlaya bilməyərək*). Bəs, siz kimsiniz?

N ə z a k ə t. Mən onun anasıyam! Eşidirsinizmi! Anası!

H ə s ə n z a d ə. Yalnız ona görəmi ki, onu siz doğmusunuz? Əgər, belə düşünürsünüzsə, səhv edirsiniz... Uşağı doğmaq hələ işin lap başlanğıcıdır. Əsl məsələ onu böyütmək, insan arasına, həyata çıxarmaqdır. Siz isə, onu, həyatının köməyə, insan ünsiyyətinə möhtac olduğu ən vacib dövrdə, ərinizlə dilbir olub, atasının evindən bayıra salmışınız!

N ə z a k ə t. Bunu sizə o özü deyib?

H ə s ə n z a d ə. Kimin deməsinin əhəmiyyəti yoxdur... Əgər, Nargilənin atası birdən dirilib gələydi, siz ona nə cavab verərdiniz? Onun üzünə necə baxardınız? Əlbəttə, siz cavan idiniz... Bütün ömrünüz boyu dul oturmayacaqdınız... Heç kəs, hətta, onun özü də bunu sizdən tələb eləyə bilməzdi. Ancaq ərə getmək analıq hüququnu, analıq məsuliyyətini tapdalamaq, atasız, köməksiz bir qız uşağını illərlə dindirməmək, axırda da səbəllərini korlayıb qapılara salmaq demək deyildi? Əgər, əriniz yanınızdadırsa, qoyun özü də eşitsin. Siz də, o da ədalət qarşısında cavabdehsiniz!.. (*Əsəbi halda*) Bir az açıq desəm, cinayətkarsınız... Öz uşağını öldürmək istəyənlərlə sizin heç bir fərqiniz yoxdur. Bəziləri bunu birdən-birə edirlərsə, siz tədricən eləmişiniz! Aydıncırmı? Siz, onda özünə inam hissini məhv eləmişiniz!

Nozakət telefon dəstəyini yerinə çıxaraq, hönkürüb ağlayır, bərkden yana-yana ağlayır. Fərəc arvadına qəzəbli bir nəzər salır və o biri otağa keçir. Nəzakət xanımın üzərinə düşən işıq sönmür, Həsənzadənin üstünə düşən işıq güclənir. Bayırda şiddətli göy gurultusu eşidilir. Şiravan yağış tökür. Tez-tez şimşək çaxaraq gah Həsənzadəni, gah da öz balaca evinin pəncərəsinin qabağında dayanmış Nərgiləni işıqlandırır. Və birdən sanki qız nodon isə vahiməyə gəlir. Pəncərə qabağında çökülərək öz otağına qorxmış, ürəkək bir nəzər salır. Sonra cəld irəliləyib radionu açır, otağa gurultulu bir musiqi dolur, qız cihazı eyni sürətlə də bağlayaraq, bir an sükut içində dayanıb qulaq asır. Tufan eyni şiddətlə davam edir. Qız telefon aparatına yaxınlaşaraq dəstəyi götürüb nömrəni yığır. Həmin anda işıq hələ də bayıra tamaşa eləyən Həsənzadəni işıqlandırır. Heyocanlı telefon zəngi. Həsənzadə çevrilib dəstəyi götürür.

H ə s ə n z a d ə. Eşidirəm. *(Qız dəstəyi qulağına tutmuş halda susur. Lakin onun üzündəki vahimə getdikcə mülayim bir ifadəyə çevrilir)* Eşidirəm. *(Qız susur)*

Həsənzadə eyni səbrlə telefon dəstəyini asır və onun üzərinə düşən işıq sönmür. Nərgilə, istər-istəməz, dəstəyi yerinə qoyur və onun cəhri birdən-birə ümitsiz, pərişan bir ifadə alır. Göy bir də guruldayır, lakin Nərgilə daha qorxmur... Artıq dünya dağılsa da, dağılmasa da, onun üçün birdir. O, ağır-ağır irəliləyib divanda oturur. Pauza. Bayırda tufan eyni şiddətlə davam edir. Telefon zəngi. Nərgilə dükünərək qalxıb dəstəyi götürür. Işıq eyni zamanda telefon xəttinin o biri ucunda dəstəyi əlində tutmuş sarısaç qızı və onun olduğu otağı işıqlandırır. Patefonda son dəbli bir oyun havası çalınır. Sarısaç qızın bizə tanış oğlan dostlarının hərəsi bir qızla, iki başqa oğlan isə bir-biri ilə rəqs edir. Stolun üzərində şərab şüşələri və başqa şeylər görünür. Sarısaç qız telefon dəstəyini elə tutmuşdur ki, Nərgilə musiqini eşitsin. Nərgilə qulaq asır.

S a r ı s a ç q ı z. Nana, hello...
N a r g i l ə. Salam.
S a r ı s a ç q ı z. Eşidirsən?
N a r g i l ə. Eşidirəm.
S a r ı s a ç q ı z. Sənin sevdinin tansdır.
N a r g i l ə. Bilirəm.
S a r ı s a ç q ı z. Çapıq Dodikgildə yığışmışıq.
N a r g i l ə. Nuş olsun.
S a r ı s a ç q ı z. Sən də gəl!
N a r g i l ə. Mən də?
S a r ı s a ç q ı z. Ahaaaa...
N a r g i l ə *(zəif müqavimətlə)*. Yox...
S a r ı s a ç q ı z. Vallah, sən dərindən az qalıb mənə dəli eləsin...
N a r g i l ə. Mənim nə dərdim var?..

S a r ı s a ç q ı z. Hələ bir soruşursan da. *(Mütəəssir halda)* Nanacan! Nə üçün belə edirsən? Nə üçün qızıl vaxtını o cür keçirirsən? Biz nə qədər cavan olacağıq?.. *(Gözləri yaşarmış)* Vəcdansız! Bilirsən sənə nə qədər ürəyim yanır?! İndi də ha istədim zəng eləməyim, bacarmadım... Sənsiz heç nə canıma yatmır... Başa düş...
N a r g i l ə *(eyni zəif səslə)*. Sağ ol, Surik.
S a r ı s a ç q ı z. "Sağ ol"u qoy bir kənara, özün dur gəl bura.
N a r g i l ə *(tərəddüdlə)*. Bayırdan xəbər var?
S a r ı s a ç q ı z. Mənim bu saat heç nədən xəbərim yoxdur, olmasını da istəmirəm... Sənə dedim, dur gəl! *(Qısa pauza)* Nə oldu?..
N a r g i l ə *(yavaş səslə)*. Yaxşı...
S a r ı s a ç q ı z. Gəlirsən?
N a r g i l ə *(qəti şəkildə)*. Gəlirəm.
S a r ı s a ç q ı z. Öpürəm səni, Nanacan! *(Dəstəyi asır, sevinclə yoldaşlarına xəbər verir)* Nana gəlir!
O ğ l a n l a r *(bir yerdə)*. Gəlir?!

Onların üzərinə düşən işıq sönmür, indi yalnız Nərgilə görünür. O dəstəyi yerinə qoyur və geyinməyə başlayır. Üzünə pudra, dodaqlarına pomada sürür. Redikülünü götürüb otaqdan çıxmaq istərkən, telefon təkrar zəng çalır. Qız qayıdıb dəstəyi götürür. Telefon xəttinin o biri ucunda Həsənzadə görünür.

H ə s ə n z a d ə. Nərgilə...
N a r g i l ə *(həyəcanını boğmağa çalışaraq)*. Buyurun.
H ə s ə n z a d ə. Təksiniz?
N a r g i l ə. Bəli. *(Acıqlı halda)* Başqa kim olacaqdı ki?
H ə s ə n z a d ə *(olduqca mehriban)*. Dedim, bəlkə yoldaşlarınızdan-zaddan...
N a r g i l ə *(nafəsini dələrək)*. Heç kəs yoxdur.
H ə s ə n z a d ə. Qorxursunuz?
N a r g i l ə. Nədən?
H ə s ə n z a d ə. Axı, deyirdiniz ki, uşaqlıqda həmişə göy gurultusundan qorxarmışsınız.
N a r g i l ə. İndi ki, uşaq deyiləm.
H ə s ə n z a d ə. Elədir... *(Pauza. Bayırda tufan davam edir)* Deyəsən, hələ də acığınız soyumayıb?
N a r g i l ə. Soyumayanda nə olar ki?..
H ə s ə n z a d ə. Mən sizdən təkrar üzr istəyirəm. *(Pauza)* Nə üçün dinmirsiniz?

N a r g i l ə. Siz məni incitməmək üçün üzr istəyirsiniz?
H ə s ə n z a d ə. Yox. Mən kobud bir səhv elədiyim üçün üzr istəyirəm.

N a r g i l ə. Yaxşı... Daha bu barədə danışmayaq.

H ə s ə n z a d ə. Deməli, bağışlayırısmız.

N a r g i l ə (*mülayim tərzdə*). Siz də təksiniz?

H ə s ə n z a d ə (*zarafatlı*). Mən elə anadangəlmə təkəm.

N a r g i l ə (*mehribancasına*). Darıxmırsınız?

H ə s ə n z a d ə. İnsan hər şeyə öyrəşir.

N a r g i l ə (*mütəəssir halda*). Yene də sentiment...

H ə s ə n z a d ə. "Sentiment" nə üçün... Demək istəyirəm ki, darıxmamağa öyrəşmişəm.

N a r g i l ə (*daha da mütəəssir*). Bilirəm... Sizin belə sözləriniz mənə çox pis təsir edir... Mən sizin özünüzü tək hiss etməyinizə dözə bilmirəm.

H ə s ə n z a d ə. Təşəkkür edirəm.

N a r g i l ə. Oh... (*Qışqırır*) Mən sizdən təşəkkür istəmirəm, başa düşürsünüzmü, istəmirəm!..

H ə s ə n z a d ə (*zarafatlı*). Yavaşın, qulağım batdı...

N a r g i l ə. Qoyun batsın...

H ə s ə n z a d ə (*eyni zarafatla*). Nə üçün? Axı, onda sizin səsinizi eşitməzdim...

N a r g i l ə. Yoxsa ki, eşitmək istəyirdiniz...

H ə s ə n z a d ə. Mən sizin səsinizi həmişə... dünya durduqca eşitmək istərdim...

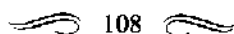
N a r g i l ə. Bədirin... Bədirin... Mən belə ümumi... mücərrəd sözlər eşitmək istəmirəm. (*Təmkinlə*) İyirminci əsr qəti hərəkət tələb edir... Bildinizmi?! (*Pauza. Sanki Həsənzadə qəflətən Çin səddi qarşısında qalır. Onun üzünü birdən-birə sarsılmış, düşkün bir ifadə alır. Bəlkə o, ömründə ilk dəfə həyatının nə qədər kədərli olduğunu, tə uzaq üfüqlərinə qədər görür.*) Nə oldu? Nə üçün susdunuz?

H ə s ə n z a d ə (*dərindən nəfəs alaraq*). Heç... Mən sizə qulaq asıram...

N a r g i l ə. Mən sözümü dedim, eşitmədiniz?

H ə s ə n z a d ə. Eşitdim...

Qısa pauza.

N a r g i l ə. Yaxşı... Sağ olun...

Dəstəyi asır. Həsənzadə dəstəyi gözünün qabağına tutaraq ona uzun və ümitsiz bir nəzər salır və yerinə qoyur... Onun üzərinə düşən işıq sönür. Nargilə telefon aparatından aralanaraq otağın ortasında dayanır. Bayaقدan beri əlində tutmuş olduğu rediküllü qeyri-şüari bir hərəkətlə qaldırır baxır. Nəyi isə xatırlayır və ani səbi hərəkətlə onu kənara tullayır, sonra eyni qəzəblə plajını, jaketini çıxarıb tullayaraq divana yıxılıb, əllərlə üzünü tutur. Işıq sönür. Digər işıq yanında Həsənzadə kağızları bir-bir oxuyub dərkenar yazır... Uzaqdan Rəşidin oxuduğu "Qaragilə" mahnısı eşidilir. Həsənzadə bir an əl saxlayaraq mahnıya qulaq asır. Sonra yene işinə davam edir. Birdən mahnı kəsilir.

Pauza. Fərəcov tələsik gəlir.

F ə r ə c o v. Yo... yoldaş direktor... O... qız...

H ə s ə n z a d ə (*başını kəskin hərəkətlə qaldırır*). Hansı qız?

F ə r ə c o v. O günü işə götürdüyümüz... Nargilə...

H ə s ə n z a d ə. Hə, neyləyib?...

F ə r ə c o v. İ...İ... indicə az qalmışdı Rəşidi öldürsün!..

H ə s ə n z a d ə. Nə üçün?

F ə r ə c o v. De... De... deyir niyə oxuyursan... Rəşid də bi... bi... bilirsiniz, zarafatlı oğlandı... De... deyir sizin kimi qə...qəşəng qız da mahnıya daralarmı? Qız bayağıdı çilingərin bıçağını... götürüb düz oğlanın üzünə atasan!.. Ba... başını qaçırmısaydı... bi... bi... birtəhər olacaqdı...

H ə s ə n z a d ə (*sakit*). Sonra?

F ə r ə c o v. Sonra da qız... yaman pört oldu... Az qaldı ağlasın...

H ə s ə n z a d ə. Bəs, Rəşid nə dedi?

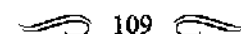
F ə r ə c o v. Nə desin... Əvvəl bir xeyli durub baxdı... So... Sonra "bağışlayın, Nargilə xanım, – dedi. – Vaxta ki, mənim mahnum sizi bu dərəcədə səbəbiləşdirir, bir də ömrümdə oxumaram..." Çox... çox xatalı qızdı...

Pauza. Həsənzadə papiros çıxarıb yandırır.

H ə s ə n z a d ə. Yaxşı, siz gedin... (*Fərəcov çıxır. Həsənzadə qalxıb kabinetdə var-gəl edir. Telefon zəngi. Həsənzadə dəstəyi götürür*) Eşidirəm...

Telefon xəttinin o biri başında Nəzakət xanım görünür.

N ə z a k ə t. Yəqin ki, danışanın kim olduğunu tanıdınız.

H ə s ə n z a d ə. Tamdım.

N ə z a k ə t. Siz bizim söhbətimizi Nargiləyə demisiniz?

H ə s ə n z a d ə. Xeyr, deməmişəm. Necə mөгər?

N ə z a k ə t. Xahiş edirəm deməyəsiz... Son günlər o tez-tez əsəbiləşir... Qorxuram...

H ə s ə n z a d ə. Qorxmayın, heç nə olmaz.

N ə z a k ə t. Mən sizin işinizə mane olmuram ki?

H ə s ə n z a d ə. Xeyr. Mane olmursunuz.

N ə z a k ə t. Srağagün sizinlə kobud danışdım...

H ə s ə n z a d ə. Eybi yoxdur.

N ə z a k ə t. O gündən bəri mən sizə kin bəsləyə bilmirəm. Sizin səsinizdə elə bir doğruluq, elə bir ürək yangısı hiss edirdim ki...

H ə s ə n z a d ə (*səbrsiz halda*). Bu sözlər artıqdır...

N ə z a k ə t. Siz mənə məzəmmət eləməkdə haqlısınız. Mən qəddar və qorxaq olmuşam. (*Qısa pauza*) Ancaq... Doğrudanmı, mən ona qarşı anahıq haqqımı itirmişəm?

H ə s ə n z a d ə (*sərt şəkildə*). Bilmirəm... Bəlkə də itirməmişsiniz...

N ə z a k ə t. Onun ürəyi mənə qarşı buz kimi soyuqdur... O mənim onu yaddan çıxarmağımı tələb edir!.. Ancaq and içirəm ki, mən onu həmişə o üç uşağımın üçündən də çox istəmişəm.

H ə s ə n z a d ə. Mən buna inanıram. Gəlin biz bir də bu barədə danışmayaq. "İstəmək" çox sürtülmüş sözdür.

N ə z a k ə t (*göz yaşları içində*). Bu dünyada mənim ən böyük arzum onun xoşbəxtliyi olmuşdur. Mən heç bir zaman ona gözünün üstündə qaşın var deməmişəm.

H ə s ə n z a d ə (*ə səbi halda onun sözünü kəsir*). İş də orasıdır ki, siz ona heç nə demirdiniz... Onun işə insanla danışmağa ehtiyacı var idi... Başa düşürsünüzmü, insanla?! Siz ana idiniz... Siz ona çox şey deyə bilərdiniz... (*Qısa pauza. Bu sözlərlə sanki Həsənzadənin üzərindən ağır bir yük götürülür. Yavaş səslə*) O hələ insan həyatının isti-soyuğunu görməmişdi... Xudpəsənd deyildi. Qanadları hələ bərkiməmişdi. O özünə qarşı başqalarından qayğı, fədakarlıq görmək istəyirdi... (*Qısa pauza*) Lakin siz ərinizin yanında onunla danışmağa belə, qorxurdunuz...

N ə z a k ə t. Mən zəif bir qadın idim. Mən azad deyildim.

H ə s ə n z a d ə. Nə üçün? Sizi zirzəmiyə salıb ağzınızı bağlamamışdılar ki?..

N ə z a k ə t. Mən həmişə qorxu içindəydim.

Bu zaman Fərəc arxadan daxil olur. Nəzakətin son sözlərini eşidib ayaq saxlayır.
Nəzakət onu görmür.

İndinin bu saatında da mən bütün ciddi-cəhdinə baxmayaraq, özümü onun əsarəti altında hiss edirəm.

H ə s ə n z a d ə. Nə üçün? Bəyəm o sizi döyüb-incidirdi?

N ə z a k ə t. Yox...

H ə s ə n z a d ə. Bəlkə... Açıq danışdığım üçün üzr istəyirəm, bəlkə siz onu çox sevirsiniz?

N ə z a k ə t (*qəti*). Yox. Mən, sadəcə, olaraq qorxurdum. Mənə elə gəlirdi ki, əgər, bu adam məni tərək edərsə, əlim yerdən, göyden üzülər!

H ə s ə n z a d ə (*ə səbi*). Çünki siz əsl həyatdan kənarıdınız. Ölkə, xalq ağır günlər keçirdiyi halda, siz yalnız özünüzlə məşğul idiniz! Yalnız öz canınız üçün titrəyirdiniz! Əgər, iş daha bərkə düşsəydi, bəlkə siz körpə qızınızı da atıb qaçardınız!

N ə z a k ə t (*qəzəblə*). Siz nə haqla bu cür sözlər deyirsiniz?

H ə s ə n z a d ə. Nə üçün hirsələnirsiniz? Siz ki, doğrudan da, onu atdınız!

Fərəc öskürür. Nəzakət diksinərək geri çevrilib onu görür.
Qeyri-iradi bir hərəkətlə dəstəyi arxasında gizlədir.

F ə r ə c. Söhbət kimlə və nə haqqındadır? (*Nəzakət iri-iri açılmış gözləri ilə ona baxıb durur. Fərəc eyni əda ilə təkrar edir*) Söhbət kimlə və nə haqqındadır?

N ə z a k ə t. Söhbət... Mənim qızım haqqındadır...

F ə r ə c. Trubkanı qoy yerinə!

N ə z a k ə t (*birdən təsəvvürə gəlməz bir qəzəblə*). Qoymuram!.. Bəsdir eybəcər kabus kimi məni gecə-gündüz təqib elədiyin! O mənim qızımdır! Onu mən doğmuşam! O mənim dünyada əvvəlinci və axırıncı dəfə sevdiyim bir adamın yadigarıdır!

F ə r ə c. Necə?

N ə z a k ə t. Mən sənə nifrət edirəm!

F ə r ə c. Nifrət edirsən?

N ə z a k ə t. Mən heç bir zaman səni istəməmişəm!..

F ə r ə c. Trubkanı qoy yerinə!

N ə z a k ə t (*dəstəyi ağzına daha da yaxın tutaraq*). Qoymuram! Neçə illərdi sən məni anahıq hüququndan məhrum eləmişən! (*Göz*

yaşları içində) Sən məni məcbur eləmişən öz qızımı onun doğma atasının evindən çıxarıb bayıra salım... Sən!..

Bu zaman Nargilə, Həsənzadənin kabinetinə daxil olur. Həsənzadə dərhal dəstəyi yerinə qoyur. Nəzakət xanımın Fərəcin üzərinə düşən işıq sönür.

N a r g i l ə. Deyin mənim haqq-hesabımı versinlər, daha zavodda işləmək istəmirəm.

H ə s ə n z a d ə. Nə üçün? Rəşid ki, sizə söz verib bir də o məhnini oxumasın...

N a r g i l ə. Mən onunla bir yerdə işləyə bilməyəcəyəm.

H ə s ə n z a d ə. Axı, nə üçün?

N a r g i l ə (həyəcanla). Çünki mən sizdən başqa heç kəsi sevmək istəmirəm!..

H ə s ə n z a d ə (gülümsəyir, zarafatyana). Heç kəsi sevmək istəmirsiniz, yoxsa, sevmirsiniz?

N a r g i l ə (Həsənzadəyə uzun və diqqətli bir nəzər salır). Mən sizdən başqa heç kəsi sevmirəm və sevmək də istəmirəm. İndi aydındırımı?

H ə s ə n z a d ə (üzü ciddi və kədərli ifadə alır. Güclə eşidilən yavaş səslə). Aydıdır!..

Bu zaman üç nəfər cavan işçi daxil olur.

B i r i n c i i ş ç i (Nargiləyə). Doğrusu, biz sizdən heylə hərəkət gözləmərdik.

İ k i n c i i ş ç i. Bəs, adam da Rəşid kimi oğlana bıçaq atar?

Ü ç ü n c ü i ş ç i. Bəlkə siz onu yaxşı tanımırsınız?.. Bütün zavod onun başına and içir...

B i r i n c i i ş ç i. Bu neçə ilin ərzində birinci dəfədir ki, bizim kollektivdə belə hadisə baş verir.

N a r g i l ə (əsəbi halda). Axı, sizə nə dəxli var?

İ k i n c i i ş ç i. Necə yeni sizə nə dəxli var?

H ə s ə n z a d ə. Nargilə xanım təzə gəlidiyi zavod heyatı ilə yaxşı tanış deyil... *(İşçiləri göstərərək).* Bunlar Rəşidin yoldaşlarıdır. Bir briqadada işləyirlər. Ona görə də maraqlanırlar...

B i r i n c i i ş ç i. Bəlkə, o sizi təhqir eləyib?

N a r g i l ə (acıqlı halda). Yox!

B i r i n c i i ş ç i. Bəlkə onun məhnisi neyi isə sizin yadınıza salıb?

N a r g i l ə (özündən çıxaraq). Siz burada mənə məhkəmə qurmağa gəlmisiniz, nədir?

B i r i n c i i ş ç i. Məhkəmə də qurmaq olar. Siz onu öldürə bildirdiniz!..

H ə s ə n z a d ə (stuldan qalxaraq). Yaxşı, uşaqlar, ümid edirik ki, o hadisə bir də təkrar olmayacaq. İndi isə, gəlin bununla qurtaraq. Mən özüm Rəşidlə danışaram. *(Zarafatyana)* Hələ desəniz üzr də istərəm.

N a r g i l ə (həyəcanla). Necə? Üzr istərsiniz? Heç vaxt!

H ə s ə n z a d ə (eyni zarafatyana ifadə ilə). Madam ki, sizi işə mən götürmüşəm, demək, hərəkətlərinizə mən də cavabdehəm. Elə deyilmi?

Qısa, gərgin pauza.

N a r g i l ə (yavaş səslə). Mən özüm üzr istərəm...

B i r i n c i i ş ç i. Vaxta ki, öz günahınızı hiss etməyə başlayırsınız, üzr istəmək lazım deyil...

İ k i n c i i ş ç i (Nargiləyə). Siz gələcəkdə görecəksiniz ki, Rəşid də, onun dostları da necə oğlanlardır...

Ü ç ü n c ü i ş ç i (zarafatyana). Onda siz Rəşidə bıçaq yox, gül atarsınız.

İşçilər çıxmaq istəyərkən birinci işçi ayaq saxlayır və Nargiləyə sarı dönür.

B i r i n c i i ş ç i. Ancaq onu bilin ki, Rəşid ömründə heç bir kəsi sizin qədər istəməyib!

Nargilə kəskin hərəkətlə başını döndərüb, oğlana, nə isə, acıqlı bir şey demək istəyir, lakin cavan işçilər çıxırlar. Gərgin pauza.

N a r g i l ə (yavaş və təqsirkar ifadə ilə). Bağışlayın. *(Çevrilib tələsik çıxır)*

H ə s ə n z a d ə (qızın ardınca uzun bir nəzər salaraq). Nə üçün həmişə o gedəndən sonra mən özümü bu qədər yalqız, bu qədər qəmgin hiss edirəm? Elə bil ki, o bir də qayıtmayacaq... *(Qısa pauza)* Əgər, bütün bunlar belədirsə, nə üçün mən qəti qərara gələ bilmirəm? Yoxsa, qarşımda açılan bu yeni bahar səhərinin qeyri-adi gözəlliyi məni qorxudur? Yoxsa, mən böyük insan məhəbbətinin qüdrətinə inanmağı yadırgamışam? Bəlkə mən işıqdan qorxub qaranlığa çəkilirəm?

İşıq yavaş-yavaş azalır və nəhayət, sönür. İşıq yanında Nargilənin otağı görünür. Nargilə nə isə tikir və radioda oxunan məhniyə qulaq asır. Qapının zəngi çalır.

N a r g i l ə (işindən ayrılmayaraq). Gəl.

Sarısaç qız daxil olur.

S a r ı s a ç q ı z. Salam, Nana... (Onu öpür) Vicdansız... Görürsənmi, üreyim durmadı, yenə də mən səni axtarıb tapdım. (Ətrafa göz gəzdirərək) Nə qəşəng mənzilin var!

N a r g i l ə. Xoş gəlmisən, əyləş...

S a r ı s a ç q ı z. Bu nədi, yoxsa, özünə cəhiz düzəldirsən?

N a r g i l ə (gülümsəyərək). Aha...

S a r ı s a ç q ı z. Nana, sən doğrudan Həsənzadəyə gedirsən?

N a r g i l ə. Sən bu sualı bir dəfə də mənə vermisən. Bəli, mən onu istəyirəm!

S a r ı s a ç q ı z. Görünür ki, sizin aranızda mənim bilmədiyim, başa düşmədiyim nə isə var...

N a r g i l ə. Ola bilər...

S a r ı s a ç q ı z. Yaşı da olsa, çox yaraşıqlıdır. Yerışı, duruşu... sifəti...

N a r g i l ə. Məsələ yalnız yaraşıqda deyil...

S a r ı s a ç q ı z. Yaraşıqda deyil, yaşda deyil, pulda, varda deyil, bəs nədədir?

N a r g i l ə. Bilmirəm.

S a r ı s a ç q ı z (mənalı bir təbəssümlə). Çox yaxşı bilirsən. Dünən zavoddan çıxıb evinə gedirdi... Kişi məni nə cür cəlb etmişdisə, Dodik bayağıdı özündən çıxdı. (Bərkdən gülərək) Sən qışqanmırsan ki?

N a r g i l ə. Əksinə... Mən istəyirəm ki, bütün qızlar, qadınlar onu görəndə yerlərində quruyub qalsınlar... Çünki o buna layıqdır.

S a r ı s a ç q ı z. Doğru sözüdür?

N a r g i l ə. Mən indiyə qədər onsuz necə yaşadığıma təəccüb edirəm. Çünki o mənim üçün havadır, sudur, bütün bir həyatdır. (Sarısaç qızın üzünü birdən-birə qüssəli bir ifadə alır) Səninlə Dodikin əhvalatı nə yerdədir?

S a r ı s a ç q ı z. Eh...

N a r g i l ə. Necə "eh?"...

S a r ı s a ç q ı z (yavaş səslə). Mən ondan büsbütün tənəyə gəlmişəm... Hər gün eyni anekdotlar, eyni şit zarafatlar...

N a r g i l ə. Bəs, evlənmirsiniz?

S a r ı s a ç q ı z. Əvvəllər o, gündə qulağımı dəng elədi ki, "evlənək", indi isə susur. Mənə nə düşüb, yoxsa ki, ondan ötrü gözüm uçurdu... (Pauza. Nargilə tikir. Sarısaç qız pəncərədən bayıra baxır) Nana...

N a r g i l ə. Eşidirəm.

S a r ı s a ç q ı z. Həsənzadəyə də, zavodda mənim üçün də bir iş düzəltsin.

N a r g i l ə. Doğru sözüdür?

S a r ı s a ç q ı z (başı ilə təsdiq edir). Düzəldər?

N a r g i l ə (həyəcanla). Əlbəttə. Ancaq... bilirsənmi, ordakılar çox ciddi adamlardır...

S a r ı s a ç q ı z (gülümsəyərək). Qorxma... Özün bilirsən ki, istəyəndə mən də ciddi olmağı bacarıram.

N a r g i l ə (zarafatlı). Gərək işə gecikməyəsən...

S a r ı s a ç q ı z. Bilirəm... Onsuz da hər gün saat on ikiyəcən yatmaqdan bezəyirəm.

N a r g i l ə (tikişi bir kənarə qoyaraq, aludəliklə). Həsənzadə mütləq düzəldər. Bir yerdə işləyərək... Elə maraqlıdır ki, adam heç bilmir gün necə gəlib-keçir.

Qısa pauza.

S a r ı s a ç q ı z. Nar, mən çox bədbəxtəm.

N a r g i l ə. Nə üçün? Sənə nə olub ki?

S a r ı s a ç q ı z. Bilmirəm, gecələr görmək... tans... şərab... Elə bil ki, yaşamaqda heç bir fərəh, heç bir məna yoxdur... Ata-ana işdə... Ev bomboş... qalırım avara, bilmirəm neyləyim. Bir donu neçə dəfə söküb təzə modaya salarsan?! (Ağlamsınır) Çapıq Dodiklə nə qədər öpüşmək olar?.. Birdən az qalırım onun da baş-gözünü vuram özüm, özümü də atam dənizə.

N a r g i l ə. Bir az yavaş...

S a r ı s a ç q ı z. Sən zarafata salma, Nar... (Pauza) Ah... Məktəb nə gözəl idi. Nar... Heç olmasa, sabah nə iş görəcəyini, nə edəcəyini bilirdin... Qarşında onilliyi qurtarmaq kimi bir məqsəd var idi... İndisə...

N a r g i l ə. Məktəb ona görə gözəl idi ki, bizi bir-birimizə hələ pozulmamış, təhrif olunmamış duyğular bağlayırdı... Evdə günümüz nə qədər qara olsa da, məktəbdə hər şeyi unudurduq...

S a r ı s a ç q ı z. Bizi kəsib ali məktəbə girməyə qoymayan o qızın qanını içərdim.

N a r g i l ə. Bir gün gələcəkdə ali məktəbi də qurtaracaqdıq, məsələ onda deyil.

S a r ı s a ç q ı z. Bəs nədədir?

N a r g i l ə. Həsənzadə deyir ki, bizim quruluşumuzda insan cəmiyyətdən, onun mübarizəsindən kənar qalarsa, heç bir zaman xoşbəxt ola bilməz.

S a r ı s a ç q ı z (*qulaqlarını tutur*). Oh, yenə də təbliğat...

N a r g i l ə. Yox, mən indi hiss edirəm ki, bu, doğrudan da, belədir... Axı, hamı, bütün xalq böyük bir məqsədə doğru irəliləməkdə ikən sən bu axından necə kənar qala bilərsən?

S a r ı s a ç q ı z (*dalğın*). Mən heç nə istəmirəm. Heç nəyi sevmə bilmirəm, Nar... Atom əsri hara, sevgi hara... Əgər, bir düyməni basmaqla yüz milyonlarla insanı bir anda külə döndərə bilərlərsə, onda nə sevgi?

N a r g i l ə. Boşla bu bədbin fikirləri. Səni inandırırım ki, hər şey yaxşı olacaq. Bir yerdə işləyirik, məktəbdəki kimi yenə də hər gün görüşürük... Zavodun yaxşı klubu da var... Hər gecə film göstərirlər. Lap qiyabi instituta da girərik. Həsənzadə kömək eləyər. (*Qürurla*) İndi biz daha əvvəlki kimi köməksiz deyilik!

S a r ı s a ç q ı z. Heç kəsə ürəyim qızdır, Nar... Mənə elə gəlir ki, adamlardan milyon verst uzağa düşmüşəm. Atam işdən sonra bütün günü aşnasının yanında olur. Anamı da qısqançlıq əldən sahib, gündə qanqaralığı, gündə dava, eh...

N a r g i l ə. Darıxma, biz onlar kimi yaşamaq... Biz özümüz üçün tamam yeni bir həyat qurarıq. İstəyirsən Həsənzadəyə deyək, zavodda Dodik üçün də bir iş düzəltsin.

S a r ı s a ç q ı z. Qoy cəhənnəm olsun. Bəyəm, o, işləyendir?

N a r g i l ə. Nə vaxtatan atasının əlinə baxacaq?

S a r ı s a ç q ı z. Narahat olma. O, darmayedliyə öyrənib. (*Qalxır*) Mən getdim, Nar...

N a r g i l ə. Nə tələsirsən?

S a r ı s a ç q ı z. Partnixaya gedəcəyəm.

N a r g i l ə. Təzə paltar tikdirirsən?

S a r ı s a ç q ı z. Sən də, təzə paltar üçün pul hardadır... Qırmızı donumu sökdürüb ayrı formada tikdirirəm... Demək mənim məsələmi çuvakınla danışarsan...

N a r g i l ə. Surik!

S a r ı s a ç q ı z. Bağışla... Zəhrimar dilim öyrənib... (*Güzdə özünü salıqəyə salaraq*) Nar, üçüncü dəfədir ki, qiyamət bir oğlanla qabaq-qabağa çıxıram. Üzünə baxıram, az qalır yerişini itirsin. Məni gülmək tutur, o isə qulaqlarının dibinə qədər qızarır. Görünür, çox üzüsulu uşaqdır... (*Qəhqəhə ilə gülür. Nəzakət gəlir. Sarısaç qıza soyuq bir nəzər salır. Sarısaç qızın gülüşü arvadın bu soyuq nəzərləri altında donur*)

S a r ı s a ç q ı z. Yaxşı, Nar. Mən getdim. Sağ olun.

N a r g i l ə. Xoş gəldin. (*Sarısaç qız çıxır*) Sən nə üçün onunla salamlaşmadın?

N ə z a k ə t. Sən bunlarla əlaqəni kəs, o günü də dedim... (*Gərgin pauza*) Özün də qayıt evinə.

N a r g i l ə. Mən bir də Fərəcin yanına qayıdım?

N ə z a k ə t. Dedim ki, öz evinə!

N a r g i l ə. Belə söhbətlər daha nəyə lazımdır? Hər şey olub-keçib.

N ə z a k ə t. Mən onun stol-kürsüsünü sənin otağından çıxarmışam.

N a r g i l ə. Soruşmaq ayıb olmasın, bu gün hardan doğub?

N ə z a k ə t. Sən mənə cəhənnəm əzabı verirsən! Heç yerdə qərar tuta bilmirəm... Mən Fərəcə də, özümə də nifrət edirəm. Mən bunu ona demişəm... Daha neyləməliyəm?! (*Göz yaşları içində*) On iki ildən artıq idi ki, mən sənin atanı yuxuda görmürdüm. Amma indi hər gecə görürəm. Mənimlə bir kəlmə danışmur. Siz məndən nə istəyirsiniz? Bir canım var, əgər, onu verməklə bu əzabdan qurtara bilərəmsə, alın, vallah sizə minnətdar olaram. Heç olmasa, qəbirdə rahat yataram. Mən pisəm... ancaq mən, heç bir şeyi bilə-bilə, öz iradəmlə eləməmişəm. Heç olmazsa, sən bunu başa düş.

N a r g i l ə (*yaxınlaşıb əlini onun başına çəkir*). Sakit ol, ana!

N ə z a k ə t. Qızım! (*Ona qısıdır*)

N a r g i l ə (*mütəəssir halda*). Sakit ol, ana!

N ə z a k ə t. Mən sənin məhəbbətini qaytarandan sonra ayrı cür yaşamaq istəyirəm...

N a r g i l ə (*mehribancasına*). Belə üreyinaziklik nəyə lazımdır...

N ə z a k ə t. Yox, qayıtmalısan... Mən sənin nəfəsini atanın evində, öz yanımda hiss etməyincə rahat ola bilməyəcəyəm.

N a r g i l ə (zarafatyana). Elə fərz elə ki, ərə getmişəm.

N ə z a k ə t. Ərə getmək başqa, mən səni bir ana kimi bütün qayda-qanun ilə köçürmək istəyirəm. Mən bunun üçün illər uzununu Fərəcdən gizlin, öz maaşımdan qəpik-qəpik kəsib pul yığmışam. Mən səni ləyaqətlə ərə verəcəyəm.

N a r g i l ə (zarafatmı və ya həqiqətmi olduğu bilinməyən bir sevinclə). Demək, mənim cehizim də olacaq. (Anasını öpür)

N ə z a k ə t (təəccüblü bir ruhi sakitliklə). Bu neçə ilin ərzində birinci dəfədir ki, sən anamı öpürsən... Mən də sənə analıq xeyir-duası verirəm, qızımı... Səni görüm dünyalarca xoşbəxt olasan.

N a r g i l ə (ürəyinin dərinliklərindən qopub gələn bir istək və ehtiramla). Amin! (Pauza. Nargilə anasına qısıılır və indi işıq yalnız onların üzünə düşür. Sanki hər ikisinin gözü nəhayətsiz uzaqlara... eyni məchul nöqtəyə zillənmişdir. Hər ikisinin çöhrəsində eyni sakit ifadə vardır) Yadındadırmı, mən dörd-beş yaşlarımda olduğum zaman qıçtım it tutmuşdu. Fərəc kurorta getmişdi...

N ə z a k ə t (pıçılı ilə). Yadımdadır.

N a r g i l ə. Yaram simlədiyi üçün sən neçə gecə yuxusuz qalmışdın. Mən isə hey sənə nağıl dedirdirdim. Yorulub əldən düşmüşdü. Bir gün də mahnı oxumağımı tələb elədim... Sən oxudun... Birdən susdun... Baxdım ki, yuxuya getmişən... (Pauza. Anasına daha da qısıllaraq) O mahnının yadında qalan yerlərini mənim üçün oxu.

Qısa pauza. Birinci şəkildəki musiqi davam edir. Ananın xəyalı uzaqlara uçur.
Yenə də zaman dayanmışdır.

N ə z a k ə t. Yox, o mahnını yadıma sala bilmirəm.

N a r g i l ə (ürəkdən). Fikir eləmə, ana... Hər şey yaxşı olacaq...

N ə z a k ə t. Mən ömrümə on ömür calayıb sənin xoşbəxtliyin üçün dişimlə-dırnağımla çalışacağam.

N a r g i l ə. Sağ ol ana. (Onu öpür) Neçə illərdir ki, mən sənin nəfəsini belə yaxından hiss etməmişdim.

N ə z a k ə t (qalxır). Bu gün yığışib gələrsən. Sabah gedərik dərziyə.

N a r g i l ə. Nə var ki?

N ə z a k ə t. Sənin üçün də, özüm üçün də kostyumluq almışam.

N a r g i l ə (ürəkdən, lap uşaq kimi sevinir). Nə danışırısan?... Yaxşı materialdır?

N ə z a k ə t. Gərək xoşuna gəlsin... Məncə, çox yaxşıdır...

N a r g i l ə (eyni uşaq sevinci ilə). Axır ki, mənim də əynim bir təzə kostyum üzünə gələr...

N ə z a k ə t. Anan sənin üçün hələ ayn şey də alıb.

N a r g i l ə. Nə?

N ə z a k ə t. Gələrsən, görərsən...

N a r g i l ə. Bəlkə... (Məzəli bir ada ilə ayağına işarə edir) Dünən univərmağa gələn tuflilərdəndir? (Nəzakət başı ilə təsdiq edir) Sağ ol, ana. Bir gün mən də heylə bahalı tuflilə ayağıma geyəcəyimi heç ağılıma da gətirməzdim. Ancaq... ana, bir məsələ var...

N ə z a k ə t. Yenə nə məsələdir?

N a r g i l ə. Axı, mən o kişinin üzünü bir də görmək istəmirəm.

N ə z a k ə t. Sən onun üzünü görməyəcəksən. Mən aralıq qapını bağlamışam.

N a r g i l ə. Qoy elə mən burda qalım.

N ə z a k ə t. Təzədən başlayırsan?

N a r g i l ə. Yaxşı...

N ə z a k ə t. Hələlik...

N a r g i l ə. Hələlik, ana!

Nəzakət çıxır. Nargilə onun ardınca uzun bir nəzər salır. Işıq tədricən azalır, nəhayət, Nargilənin həyəcanlı, xoşbəxt nəzərləri altında sönür. Həsənzadənin eyvanı. Ətrafda bir tör-töküntülük nəzərə çarpır. Həsənzadə şeylərini çamadanlara yığır. Telefon zəngi. Həsənzadə dəstəyi götürür. Işıq eyni zamanda telefon xəttinin o biri ucunda dəstəyi qulağına tutmuş Nəzakətin üzünə düşür.

H ə s ə n z a d ə. Eşidirəm.

N ə z a k ə t. Sizi bir də narahat elədiyim üçün üzr istəyirəm.

H ə s ə n z a d ə. Eybi yoxdur, buyurun...

N ə z a k ə t (həyəcanını güclə boğaraq). Bilirsinizmi, biz barışdıq...

H ə s ə n z a d ə. Təbrik edirəm... Mən bunu gözləyirdim...

N ə z a k ə t. İcazə verin sizə dünyalar qədər təşəkkür edim.

H ə s ə n z a d ə. Mənə?

N ə z a k ə t. Əlbəttə... Sizin təsiriniz olmasaydı, biz ana-bala arasındakı əhvalat kim bilir haralara gedib çıxardı... Bəlkə də heç ölənəcən barışmazdıq. (Qısa pauza) Ancaq sizdən böyük bir xahişim var.

H ə s ə n z a d ə. Buyurun...

N ə z a k ə t (*həyəcan içində*). Deməyə cəsarət eləmirəm.
H ə s ə n z a d ə. Ürəyinizə nə gəlirsə, deyin.
N ə z a k ə t. Elədiyiniz yaxşılığı axıra qədər aparın.
H ə s ə n z a d ə. Başa düşmürəm.
N ə z a k ə t. Siz nə qədər yaxşı insan olsanız da, mən onun sizə
ərə getməsinə razı deyiləm.
H ə s ə n z a d ə. Mən bunu bilirəm.
N ə z a k ə t. Siz Allah inciməyin...
H ə s ə n z a d ə. İncimirəm...
N ə z a k ə t. Özünüz deyin, insafdırmı ki, o cür gənc qız...
H ə s ə n z a d ə (*səbrsiz onun sözünü kəsir*). Aydındır.
N ə z a k ə t. Rica edirəm, məni səhv başa düşməyin... Biz
çalışmalıyıq ki, övladlarımızın xoşbəxtliyi bütöv olsun. Elə deyilmi?
H ə s ə n z a d ə. Elədir... Əlbəttə, elədir...
N ə z a k ə t. Biz xoşbəxt olmadıq, heç olmasa, onlar olsunlar...
Yalvarıram, bir vasitə ilə onu özünüzdən uzaqlaşdırın. Elə edin ki, bir
də sizin bərənzədə düşünməsin... Siz alicənab adamsınız... Siz bunu
bacararsınız...
H ə s ə n z a d ə. Mən o bərəndə fikirləşərim. Ancaq siz öz
səhvinizi işdə düzəldin... Nargilə sizin bilib-tanıdığınızdan çox-çox
yüksək bir qızıdır. (*Pauza. Dərin böhran içində*) Siz onun xoşbəxt
olmasına çalışın!.. Bunun üçün, əgər, bir çətinliyə rast gəlsəniz, mənə
müraciət etməyi unutmayın!.. (*Qısa pauza*) Mənim ünvanımı zavod-
dan soruşsanız, deyirlər...
N ə z a k ə t. Necə bəyəm, siz bir yerə gedirsiniz?
H ə s ə n z a d ə. Bəli, gedirəm.
N ə z a k ə t. Neçə vaxta?
H ə s ə n z a d ə. Həmişəlik.
N ə z a k ə t. Nə danışsınız...
H ə s ə n z a d ə (*artıq danışmaq onun üçün çətinidir*). Başqa
sözünüz yoxdur ki?
N ə z a k ə t (*mütəəssir halda*). Gedin, işiniz həmişə avand olsun.
Siz dəyərlı insansınız.

Həsənzadə dəstəyi asır və dərhal papiros yandırır. O, heç bir zaman indiki qədər
həyəcanlı görünməmişdir. Birinci şəkildəki musiqi yenidən qalxır. Pauza. Həsənzadə
papiros çəkdikcə onun həyəcanı sonu görünməyən bir kədəre çevrilir. Yaşlı bir kişi,

Fərəcov və keçən dəfə Həsənzadənin kabinetində gördüyümüz üç cavan
oğlan daxil olurlar.

Y a ş l ı k i ş i. Salam.
H ə s ə n z a d ə. Əleykəssalam, buyurun, əyləşin...

Gələnlər oturlar.

Y a ş l ı k i ş i. Bu nə əhvalatdır, əşi, deyirlər gedirsən?
H ə s ə n z a d ə (*zarafatıyana*). Elə deyirlər.
Y a ş l ı k i ş i. İyirmi ildir bir yerdə işləyirik, üzümüz-gözümüz
öyrəşib...
F ə r ə c o v. Ba...a... balaca bir sexi böyüdüb o cür zavod
eləmisiniz... İ... i... indi ən ya... ya... yaxşı vaxtında qoyub gedirsiniz.
B i r i n c i i ş ç i. Harada işləyəcəksiniz?
H ə s ə n z a d ə. Gəncə tərəfdə təzə zavod tikmək lazımdır.
Y a ş l ı k i ş i. Deyir, özün ərizə vermişən?
H ə s ə n z a d ə (*qəsdən kişinin sözünün üstündən keçərək*). Eh, ay
Muradxan dayı, sənle mənə bu dünyada tikməkdən başqa ayrı nə qalıb
ki?..

Y a ş l ı k i ş i. Tikmək yaxşı şeydir. Ancaq sən niyə özünü
mənimlə bir tutursan?.. Mən yetmiş vurub keçmişəm. Amma sən.
B i r i n c i i ş ç i. Rəşid bayaq kəndlərdən zəng eləmişdi. Sizin
getməyinizi biləndə yaman pərt oldu...
H ə s ə n z a d ə. Məzuniyyətini nə cür keçirir?
B i r i n c i i ş ç i. Deyir darıxıram... Sabahda, birigündə qayı-
dacaq...
İ k i n c i i ş ç i (*mənalı təbəssümlə*). Darıxmağının səbəbi var.
H ə s ə n z a d ə (*gülümsəyir*). Nədi eylə?
B i r i n c i i ş ç i. Bilmirsiniz?
H ə s ə n z a d ə (*qəsdən*). Yox, bilmirəm, nə olub bəyəm?
İ k i n c i i ş ç i. Naryadçı qız gələndən bəri nə gecəsi gecədi, nə
gündüzü gündüz...
Ü ç ü n c ü i ş ç i. Lap Məcnun olub.
H ə s ə n z a d ə. Nargiləni deyirsiniz?
B i r i n c i i ş ç i. Ancaq qızın onunla ulduzu barışmır ki, barışmır...
Rəşidi görəndə, elə bil, cini qalxır. İllah da ki, oxuyanda.
İ k i n c i i ş ç i (*mənalı təbəssümlə*). Bunlar Rəşidin xeyrinədir.
B i r i n c i i ş ç i. Xeyrinədir?

İkinci işçi (*filosofanə bir görkəm alaraq*). Bəs necə...

Üçüncü işçi (*hərərətla*). Sən də ağ eləmə! Nəyi xeyrinədir, az qalmışdı kişini vurub öldürsün...

İkinci işçi. Siz hələ uşaqsınız. Mən belə romanları çox oxumuşam.

Üçüncü işçi. Qız nervinnidi, vəssalam...

İkinci işçi. Xeyr a... nervin bura dəxli yoxdur. (*Bilici ədasi ilə*) Psixoloji!

Pauza. Həsənzadə ikinci işçiyə baxır. Sonra gözlerini ondan çəkərək papiros yandırır. O öz darin kəderinə qalib gəlməyə çalışır.

Birinci işçi. Biz gərək onu həmkarlar ittifaqına götürək.

İkinci işçi. Götürməyinə götürək, ancaq həmkarlar ittifaqının məhəbbətə nə dəxli var?

Birinci işçi (*ötkəm*). Çox dəxli var!.. Əgər, o, bir təşkilatın üzvü olsa, kollektivə daha tez isinişər. Adamlara dəvə nalbəndə baxan kimi baxmaz.

Üçüncü işçi. Təzə gələn vaxt söz demək olmurdu. İndi xeyli dəyişib.

Yaşlı kişi. Qızın ağılı olsa, çəm-xəm eləməz. Bu mahalda Rəşid kimi oğlan yoxdur.

İkinci işçi. Əlbəttə.

Fərəcov. Rəşidi vu... vu... vurur, öldürür... Də... dəli şeydir.

Həsənzadə (*sərt*). Bura bax, Fərəcov, əgər, bir də sənə o qız barəsində bu cür sözlər danışdıqın qulağıma çatsa, birinci növbədə, mənə cavab verməli olacaqsan... Elə bilmə ki, mən ayrı planetə köçürəm. Həmişə zavodla əlaqə saxlayacağam.

Yaşlı kişi. Əlbəttə... zavod sənə balandır.

Həsənzadə. Əgər, mənim xatirimi istəyirsinizsə, o qızdan muğayət olun. Ağıllı qızıdır. Çalışın xoşbəxt olsun. (*Qısa pauza. Papiros çəkir*) O, başqa şəraitdə böyümüşdür.

Yaşlı kişi. Sən bizə pis adam tapşırırmazsan. O qızı gözümlə üstə saxlayacağıq.

İkinci işçi. Lap arxayın olun.

Həsənzadə (*qısa pauza. Həsənzadə ağır düşüncədən başını qaldıraraq*). Bilirsiniz ki, Rəşidi mən də çox istəyirəm.

Birinci işçi. Siz onu politexnik institutunacan aparıb çıxarmırsınız.

Həsənzadə. Əgər, Nargilə ilə ulduzları barışsa, mən də şad olaram.

Birinci işçi. Yəni demək istəyirsiniz ki...

Üçüncü işçi. Hə... də...

Həsənzadə (*birinci oğlana xitabən*). Mənə də elə gəlir ki, bu mümkündür və sizdən xahiş edərim o barədə mənim də rəyimi Rəşidə bildirəsiniz.

Birinci işçi. Baş üstə.

Qısa pauza.

Həsənzadə. Mən taleyə inanıram. Mənə elə gəlir ki, bizim xoşbəxtliyimiz əksər hallarda bir-birimizdən asılıdır.

Yaşlı kişi. Elədir, qardaş, elədir. Əgər, hamı sənə kimi düşünsəydi, dünya cənnət olardı. (*Qısa pauza*) Yaxşı adamlar həmişə yaxşı işlər yadigar qoyub gedirlər. (*Əvvəl o, sonra da o birilər qalxırlar*) Sənə bizim boynumuzda haqqın çoxdur. Get, işin həmişə avand olsun...

Həsənzadə. Sağ olun...

Yaşlı kişi. Sənə yaxşı yol...

Həsənzadə hamı ilə əl tutuşur. Adamlar çıxırlar. Həsənzadə bir neçə saniyə hərəkətsiz dayanır. Onun görünüşü çox kədərli. Birinci şəkildəki musiqi yenidən başlayır. Həsənzadə şeylərini yığışdırmaqda davam edir. Otağın işığı azalır və yarıqaranlıqdan Xurşid çıxır. Işıq onun və Həsənzadənin üzünə düşür.

Xurşid. Nə üçün evlənmədin? Axı, o sənə sevir.

Həsənzadə. Doğrudur... Lakin bu, qeyri-adi bir məhəbbətdir. (*Qısa pauza*) Təbiət sevənlər arasında qərribə tənəsüb yaradır; bu tənəsüb pozulduqda isə, ikisindən birində məhəbbət daha tez qocadır. Daha tez məhv olur ki, bu da çox kədərli bir haldır...

Xurşid. Sən cavanlıqda məhəbbət barəsində bu cür sakit, bu cür soyuq mühakimə yürütməzdin...

Həsənzadə. O zaman bu duyğular hamısı torpaqdan təzə-təzə baş qaldıran körpə otlar üzərinə düzülmiş bahar şəhləri idi. Yay günəşi onları çoxdan qurudub! Qışda düşən şəh isə donub buz olur...

Xurşid. Sən gedirsən, bəs, o yazıq qızın halı necə olacaq? Məgər, bu, sənə tərəfindən xudpəsəndlik deyil?

H ə s ə n z a d ə. Yox! Mənim getməyim ədalətin hökmüdür. (*Qısa pauza*) Dünyada ata-ana nəvəsi görməyən o gənc qız mənə göy-dəndüşmə bir məxluq, bir Allah kimi baxır. (*Zarafatyana*) İndi, əgər, bu "Allah" öz qüdrətindən sui-istifadə eləyib onun səadətini oğurlasa, bəs, insafı harda qaldı?

X u r ş i d. Axı, o öz xoşbəxtliyini səndə görür...

H ə s ə n z a d ə. Doğrudur... Lakin bu duyğunun ömrü o qədər qısaadır ki... (*Pauza*) Yox, sonrakı peşmanlıqdan indiki əzab min dəfə yaxşıdır! (*Qısa pauza*) Bir vətəndaş olaraq mənim üçün əsas məsələ onun həyatı, insanları düzgün dərk etməsidir!

X u r ş i d. Sən bu məsələni artıq həll etmiş olduğunu güman edirsən?

H ə s ə n z a d ə. Mən bunun üçün əlimdən nə gələ bilirdisə, hamısını elədim. Ardını isə... həyat özü davam etdirəcək! Mən onu yaxşı insanlar arasında qoyub gedirəm!

Maşın sığnalsın. Qapı zəngi. Şofer daxil olur. Xurşid çökür.

Ş o f e r. Hazırsınız?

H ə s ə n z a d ə. Bəli, hazırım.

Şofer iki çamadanı götürüb çıxır. Həsənzadə penceyini geyərək, boş otağa nəzər salır. Işıq tədricən sönlür. Işıq yananda isə, Nargilənin otağı görünür. Nargilə eyni həvəslə tikir. Qapının zəngi çalınır. Qız yüyürüb qapını açır. Həsənzadə otağa daxil olur.

Nargilə bir an donub qalır.

N a r g i l ə. Gözlərimə inana bilmirəm. Siz də mənim otağıma gələmişsiniz. (*Özünü Həsənzadənin üstünə ataraq, hər iki əli ilə ondan yapışmış, üzünü sinəsinə yapışdırır*) Ay Allah... Mən nə qədər xoşbəxtəm!.. Mənim əzizim, həyatım... (*Sevincdən gah gülür... gah gözləri yaşarır*) Bu gün mənim nə xoşbəxt günüdür!.. Sizdən bir az qabaq da anam gəlmişdi.

H ə s ə n z a d ə (*birdən canlanaraq*). Doğrudanmı?

N a r g i l ə. Bəs necə!.. Uzun işdir... Elə indiçə sizə zəng edəcəkdim. Anam təkidlə mənim geri qayıtmağımı istəyir. Hətta, Fərəcin stul-mustulunu da mənim otağımdan çıxarıb, aralıq qapını bağlayıb.

H ə s ə n z a d ə. Bəs, sən nə cavab verdin?

N a r g i l ə. Mən sizinlə məsləhətləşmək istədim... Qayıdım, yox...

H ə s ə n z a d ə. Əlbəttə, qayıtmaq lazımdır...

N a r g i l ə. Fərəcin acığına mən də qayıtmaq istəyirəm.

H ə s ə n z a d ə. Fərəcin acığına nə üçün? Ananın xatirinə qayıtmaq lazımdır. Madam ki, peşman olub...

N a r g i l ə. Eh... bilirsiniz necə peşman olub... Deyir, mən səni öz ata evindən gəlin köçürmək istəyirəm, yaman dəyişilib.

H ə s ə n z a d ə. Belə də gözləmək olardı... Ana anadır.

N a r g i l ə. Görünür, elədir. (*Qısa pauza. Həsənzadəyə həyəcanla baxaraq*) Mən sizi bu kiçik, yoxsul otağıma heç yaraşdıra bilmirəm. Elə bil ki, Aydan gəlmisiniz. Gəlin öyləşin... Mənim Aydan gələn əzizim. (*Hər ikisi oturur*) Mən evimizə qayıdıandan sonra da tez-tez gələrsiniz... Eləmi?

H ə s ə n z a d ə. Vaxt olar gələrim.

N a r g i l ə. Vaxt olar nədir... hər gün gələcəksiniz. (*Bir sirr açmış kimi yavaşcadan*) Anam daha sizin kölgənizi qılınclamır...

H ə s ə n z a d ə (*mükəddər bir təbəssümlə*). Doğrudanmı?

N a r g i l ə. Bir kəlmə də pis söz demir.

H ə s ə n z a d ə. Mən buna çox şadam.

N a r g i l ə. Mən bilirdim ki, anam, əvvəl-axır, başa düşəcək... (*Onun əlindən yapışaraq*) Axı, sizə necə pis demək olar? Eh... bu gün... Surik də gəlmişdi...

H ə s ə n z a d ə. Nə deyirdi?

N a r g i l ə. İşləmək istəyir. Zavodda onun üçün bir iş tapılar?

H ə s ə n z a d ə. Tapılar.

N a r g i l ə. Onda düzəldin. Vallah, pis qız deyil.

Həsənzadə bloknot və qələm çıxarıb nə isə yazaraq kağızı çıxarıb Nargiləyə verir.

H ə s ə n z a d ə. Verərsiniz Fərəcova, düzəldər...

N a r g i l ə. Məktub nə üçün? Sabah özünüz çağırıb tapşırırsınız...

H ə s ə n z a d ə (*özünü toplayaraq*). Özüm gedirəm.

N a r g i l ə (*birdən tutularaq*). Hara? (*Yalnız İndi Həsənzadənin yol paltarında olmasının fərqi vararaq*) Olmaya Aydını görməyə gedirsiniz? (*Həsənzadə "yox" mənasında başını bulayır*)

H ə s ə n z a d ə. Təzə iş yerinə.

N a r g i l ə. Başa düşürəm, necə "təzə iş yerinə"?

H ə s ə n z a d ə. Gəncə tərəfdə böyük sement zavodu tikilməlidir, mənə ora dəyişiblər...

N a r g i l ə (qeyri-ixtiyari). Bəs mən?!
H ə s ə n z a d ə (onun əlindən tutaraq). Siz burada qalırsınız...

N a r g i l ə (dəhşət içində əlini Həsənzadənin əlindən qopararaq qışqırır). Yox... yox... İstəmirəm! Qalmaq istəmirəm! Mən... Sizsiz yaşaya bilmirəm. (Birdən böhran içində gülərək) Yoxsa? Siz məni sınamaq istəyirsiniz?

H ə s ə n z a d ə. Sizin sınağa ehtiyacınız yoxdur.

N a r g i l ə (öz-özünə danışmış kimi). Demək, gedirsiniz...

Qısa və gərgin pauza.

H ə s ə n z a d ə (onun əlindən tutaraq). Qulaq asın, görün mən nə deyirəm.

N a r g i l ə (əlini onun əlindən qopararaq). Lazım deyil!.. Heç nə deməyin!.. Heç nə... (Gözlərindən sakit-sakit yaş axır) Siz getməli idiniz... Siz həddindən artıq yaxşı adamsınız. Siz qala bilməzdiniz...

H ə s ə n z a d ə. Elə deməyin...

N a r g i l ə. Yox, narahat olmayın. (Göz yaşları sakit-sakit axır) Siz getsəniz də, hər şeyi özünüzlə aparmırsınız... Siz mənim həyatımda çox şey qoyub gedirsiniz.

H ə s ə n z a d ə. Rica edirəm həyəcanlanmayın.

Göz yaşları daha da şiddətli tökülür.

N a r g i l ə. Dedim ki, narahat olmayın... Madam ki, siz belə edirsiniz, demək, belə də lazımdır. Qoy mənim göz yaşlarım sizin səfərinizi kədərli eləməsin. Siz onsuz da bu dünyada az dərd çəkməmişsiniz. (Göz yaşları içində gülümsəyir) Mən Səməndər quşu kimi sizin odunuza yanmaq istəyirdim. Siz bunu istəmədiniz. Çünki siz həddindən artıq yaxşı adam idiniz... (Bayırda maşın signalı. Həsənzadə qalxır) Yox, birçə dəqiqə də dayanın... Əgər, bu dünyada insaf, ədalət varsa, qoy sizin birçə oğlunuz yer üzünün ən xoşbəxt adamı olsun. Sizin qəlbiniz bir də qəm görməsin. Siz həmişə... gecə də, gündüz də mənim yanımda olacaqsınız. Mənimlə olacaqsınız. (Şiddətli göz yaşları içində gülümsəyir) Axı, mən sizsiz necə yaşaya bilərəm?

H ə s ə n z a d ə (həyəcanla). Nargilə...

N a r g i l ə. Yox, susun. Siz öz sözlünüzü demisiniz. Mənim isə sizə sözlüm çox idi... Sizin vaxtınız yoxdur... Lakin siz harda olursunuz-olun, mən hər gün bu sözləri sizə deyəcəyəm.

H ə s ə n z a d ə. Rica edirəm həyəcanlanmayın.

N a r g i l ə (göz yaşları içində gülümsəyir). Kim deyir ki, mən həyəcanlanıram?! Əksinə... Mən heç bir zaman özümü bu qədər sakit hiss etməmişəm! Mənim məhəbbətim əbədiyyətə qovuşmuşdur! Mən onun sabitliyini, gözəlliyini, əbədiliyini heç bir zaman bu qədər aydın hiss etməmişdim... (Onun qollarından yapışaraq) İndi isə gedin, qatara gecikirsiniz...

Həsənzadə çıxır. Birinci şəkildəki musiqi yenidən başlayır.

İşıq təcridlə azalır və sönür...

P ə r d ə

1963

MƏHV OLMUŞ GÜNDƏLİKLƏR

İŞTİRAK EDİRLƏR

Gövhər – həkim, 42 yaşında
Fəridə – onun qızı, 22 yaşında
Qənimət – gənc mühəndis, 22 yaşında
Savalan – rəssam, 22 yaşında
Anjel – 22 yaşında
Ədalət – 38 yaşında
Skeletəbənzər kişi
Tip

BİRİNCİ PƏRDƏ

Gövhərin evi. Sadə, təmiz bir otaq. Fərəh və sevinc ifadə eləyən bir musiqi. Fəridə bu musiqinin ahənginə uyğun bir xoşbəxtlik içində gəlib zəng eləyir. Işıq, eyni zamanda, telefon xəttinin o biri ucunda, stol arxasında oturmuş Ədalətin üzərinə düşür.

Ədalət (*dəstəyi götürərək*). Eşidirəm.

Fəridə (*zarafatlı, səsini dəyişir*). Bağışlayın, yoldaş rəisi olar?

Ədalət (*səsi tanıyır, lakin zarafatlı*). Kimdir soruşan?

Fəridə. Bir qəşəng qız!

Ədalət. Qəşəng qızın rəislə nə işi var?

Fəridə. İş olmasaydı, zəng eləməzdə.

Ədalət. Buyurun, Fəridə xanım!.. Rəis sizi dinləyir.

Fəridə (*qəhqəhə ilə gülərək*). Yaman şeydən, nə qədər səsimi dəyişdim, yenə də tanıdın.

Ədalət (*gülümsəyərək*). Görürsən ki... Nə əcəb zəng eləmişən?

Fəridə. Çox sağ ol! Eləməyim?

Ədalət. Bayaq eləmişdin, ona görə deyirəm.

Fəridə. Nə olsun, bayaq eləmişdim, indi də eləyirəm. (*Nazlanaraq*) Sənsiz darıxıram.

Ədalət. Tənəffüsdə gələcəyəm.

Fəridə. Doğrudan?

Ədalət. Doğrudan.

Fəridə. Urra! İşin çoxdur?

Ədalət. Çoxdur.

Fəridə. Gəlir kömək eləyim?

Ədalət (*eyni zarafatlı*). Gəl.

Fəridə. Bax, gələrdən ha...

Ədalət. Gözləyirəm.

Fəridə (*bərkədən gülür, sonra nə üçünə pıçıltı ilə*). Öpürəm səni.

Ədalət. Mən də...

Fəridə. Çox-çox?

Ədalət. Çox-çox.

Fəridə. İşlə! (*Dəstəyi asır*)

Ədalətin üzərinə düşən işıq sönmür. Fəridə gündəliyini çıxarıb eyni heyocanla yazmağa başlayır və yazdıqca biz onun daxili səsini eşidirik.

Fəridənin daxili səsi. Mən xoşbəxtəm... Bir ay bundan əvvəl politexniki bitirdim. İndisə istədiyim oğlana ərə gedirəm. Sabah yox, birisi gün bizim toyumuzdur. Nişanlım gözəldir, yüksək vəzifə sahibidir. Nəcib oğlandır. Ah... mən bu xoşbəxtliyi gözləyirdim. Mən anamın yarımçıq qalmış səadətini tamamlamaq istəyirdim... O, ömrünün iyirmi cavan, əziz ilini mənə həsr edib... Mən sənə rast gəldiyim üçün öz taleyimə təşəkkür edirəm, Ədalət! Sən mənim himayədarım, dostum, yoldaşım, sevgilim olacaqsan! Biz sənənlə gələcək illəri ürək-lə, cəsarətlə qarşılayacağıq.

Gövhər gəlir.

Fəridə. Ana, deyəsən, yaman yorulmuşam?

Gövhər. Yaman. Bu gün düz on beş evə getmişəm.

Fəridə. Sən də səhən o qədər böyükdür ki...

Gövhər. Böyüklüyünün eybi yoxdur... Təki xəstəlik olmasın. (*Kağıza bükülü parçanı çıxarıb Fəridəyə verir*) Sən üçün neylon pərdəlik almışam.

Fəridə. Neçə pəncərə üçündür?

Gövhər. Səkkiz.

Fəridə. Dayan görüm çatır? (*Gözlərini yumaraq xəyalən sayır*) İki... üç... beş... altı... iki də kabinet. Hamısına çatır. Sən heç Ədalətin evinə getməmişən, pəncərələrin sayını hardan bilirən?

Gövhər. Küçədən saymışam.

Fəridə (*parçaya baxır*). Oy, nə gözəl rəngi var.

G ö v h ər. “Hədiyyələr salonu”nda qeşəng bir süfrə vardı, beş manatım çatmadı...

F ər i d ə. Eybi yoxdur, ana. Ədalətin hər şeyi var.

G ö v h ər. Bilirəm... (Yorğun təbassümlə) Ancaq heç bir ana qızını cehizsiz yola salmaq istəməz.

F ər i d ə (ona diqqətlə baxaraq). Ana, nə üçün mənim Ədalətə getməyim səni sevindirir?

G ö v h ər (onun üzünə baxmadan). Nədən bilirsən sevindirir?

F ər i d ə. Hiss edirəm... O, sənün ürəyindən deyil.

Ağır pauza.

G ö v h ər (dərindən nəfəs alaraq). Sən ali təhsilli, mədəni, ağıllı bir qızsan... Madam ki, onu bu qədər sevirsen, mənim ürəyimdən olub-olmamasının nə əhəmiyyəti var...

F ər i d ə (inciyir). Çox sağ ol, ana! Sən məni bu qədər nankor bir qız hesab edirsən? Sən ömrünün əziz vaxtlarını mənə sərf etdiyən halda...

G ö v h ər (onun sözünü kəsir). Sən bilirsən ki, mən bu barədə söz-söhbəti sevmirəm.

F ər i d ə. Bağışla.

G ö v h ər. Mən Ədaləti tələbə vaxtlarında bir az tanıyırdım. Onun xalası mənimlə bir ambulatoriyada işləyirdi. Sonra xalası başqa yere dəyişildi... Ədalətdən uzun zaman xəbərım olmadı. Mən, bu Ədalətin həmin tələbə olduğunu keçən il bildim.

F ər i d ə. O zaman tələbə sənə necə təsir bağışlayırdı?

G ö v h ər. Yaxşı... Mehriban, nəzakətli, təvazökar bir oğlan idi.

F ər i d ə. Bəs indi?

Qısa pauza.

G ö v h ər. İndisi barədə bir söz deyə bilmərəm.

F ər i d ə. Nə üçün?

G ö v h ər. Çünki indi adamlar yüksək vəzifəyə qalxanda, onlarla bizim – adi adamların arasında bəzən bir sədd yaranır. Onların nə elədiklərindən, nə ilə məşğul olduqlarından xəbərımız olmur. Biz onların yalnız adlarını eşidirik.

F ər i d ə (hərərətlə). Bu onların nöqsanıdır!

G ö v h ər. Yəqin ki...

F ər i d ə (qızgınlıqla). Ancaq... ana, inan ki, Ədaləti tələbə vaxtında necə görmüsənsə, indi də elədir. Hələ, bəlkə də, daha yaxşıdır. (Şirin xəyala dalararaq) Eh, bilirsən necə təmiz oğlandır?.. Srağagün axşam gəzməyə gedəndə, qucağında uşağı olan cavan bir qaraçı arvadı bizə yaxınlaşıb sədəqə istədi. Ədalət çıxarıb ona bir onluq verdi. Eh, hələ bu nədir ki, sən onu yaxından tanısan, valeh olarsan. (Qısa pauza) Nə üçün dinmirsən, ana?

G ö v h ər. Mən sənə inanıram, Fəridə, başqa nə deyə bilərəm ki...

F ər i d ə (eyni həyəcanla). Mən istəyirəm ki, onun necə insan olduğunu sən də mənim kimi hiss ələyəsən.

G ö v h ər (dərindən nəfəs alaraq). Mən arxayınam ki, ürəyini səni aldatmır.

F ər i d ə. Oh, nə danışsən, ana! Onun səndən yaman xoşu gəlir. Deyir, Gövhər xanım alicənab qadıdır.

G ö v h ər. Təşəkkürlər.

F ər i d ə (eyni həyəcanla). Deyir, biz evlənəndən sonra gərək Gövhər xanımı qoymayaq işləsin.

G ö v h ər (təəccüblə). Nə üçün?

F ər i d ə. Çünki, deyir, sahə həkimi olmaq ağır peşədir. İndiyə qədər işlədiyi bəsdir. Qoy bundan sonra da istirahət ələsin.

G ö v h ər (maraqla). Bəs, sən nə cavab verdin?

F ər i d ə. Onun fikrini təsdiq elədim. Doğrudan da, nə qədər işləyəcəksən? Küçələrdə nə qədər ayaq döyəcəksən? Bəzən o qədər yorulursan ki, gecə ayaqlarının ağrısından yata bilmirsən.

G ö v h ər. Düzdür, ancaq, ayaqlarım ağrıyanda da, mən özümde bir xoşhallıq hiss edirəm. Viedan rahatlığı hər şeydən gözəldir, qızım! Mənim müalicə ələyib sağaltdığım körpələr indi institutlarda oxuyurlar. Məktəblərdə dərs deyirlər. Dağlarda mühəndislik edirlər. Elə ailələr vardır ki, mən iyirmi ildir gedib-gəlirəm... (Gülümsəyir) Bir zaman özlərini müalicə ələdiyim körpələrin indi uşaqlarına baxıram. Bütün bunlardan ayrılmaq... Həmişəlik ayrılmaq...

F ər i d ə. Sənün cəmi qırx yaşın var. Özün də, məşallah, elə qalmısan, otuzdan artıq vermək olmaz.

G ö v h ər (gülümsəyir). Nə demək istəyirsən?

F ər i d ə. Onu demək istəyirəm ki... Sən indi də ərə gedə bilərsən.

G ö v h ər (ciddi). Ərə getmək istəsoydim, indiyəcən gedədim. Nə mane olurdu?

F ə r i d ə. Mane olan şeylər var idi...

G ö v h ə r. Məsələn?

F ə r i d ə. Atamın xatirəsi... Məni istədiyini kimi böyütmək arzusu.

G ö v h ə r (*dərindən nəfəs alaraq*). Atamın xatirəsi mənim üçün çox əzizdir. Lakin öz istəkli ərindən sonra ərə getməyə hər bir qadının haqqı vardır. Hətta, mən deyərdim ki, bu, onun insanlıq borcudur. Əgər, mən sənə atandan sonra bir başqasını onun qəder istəsəydim, tərəddüd etmədən ərə gedərdim. Bu, səni bu cür böyüdüb boya-başa çatdırmağıma mane ola bilməzdi!

F ə r i d ə. Mən buna əminəm!

G ö v h ə r. Mən sənə atandan sonra heç kəsi istəyə bilmədim. Nə üçün? Bilmirəm. (*Qısa pauza*) Madam ki, istəyə bilmədim, demək, ərə də gedə bilməzdim. Çünki, mənim fikrimcə, istəksiz-məhəbbətsiz həyat gec-tez aparıb ikiüzlülüyə, saxtakarlığa, yalana çıxaracaqdır ki, dünyada bundan pis iş yoxdur. (*Kəskin*) Bu, cəhənnəmdir!

F ə r i d ə. Başa düşürəm, ana.

G ö v h ə r. Ailədə "sən özün üçün, mən də özüm üçün" prinsipi dözülməz bir haldır. (*Həyəcanla*) O evdə ki, səmimiyyət yoxdur, orada həyat da yoxdur. Orada ata-ananın öz balalarına münasibəti də saxtadır. Heç bilirsənmi bu nə deməkdir?

F ə r i d ə. Hiss edirəm.

G ö v h ə r (*qızgınlıqla*). İnsanda qətiyyət olmalıdır. Heç kəs bizi sürünməyə məcbur etmir. (*Telefon zəngi. Fəridə dəstəyi götürür*)

F ə r i d ə. Eşidirəm. Bu saat. (*Dəstəyi anasına uzadaraq*) Səni istəyirlər!

G ö v h ə r (*telefonla*). Bəli... Mən yazdığım dərmanları vermişsiniz? Axşamçağı, saat 6-da gələrəm. İndi? (*Qısa pauza*) Yaxşı... (*Dəstəyi yerinə qoyur*) Mən getdim.

F ə r i d ə. Heç olmasa, bir az dincələydin. İşdən indi çıxmısan.

G ö v h ə r. Anadır. Ürəyi dözmür. Xahiş edir ki, indi gəlim.

F ə r i d ə. Naharımız hazırdır.

G ö v h ə r. Yarım saata gəlirəm. (*Çıxır*)

Fəridə bir neçə saniyə onun ardınca baxır. Sonra birdən sevinic, fərəh qarışıq bir həyəcanla oturub yazır.

Fəridənin daxili səsi. Anam haqlıdır. Lakin bizim gələcək ailəmizdə hər şey gözəl olacaq. Hər şey aydın və səmimi olacaq.

Çünki biz son nəfəsimizə qədər bir-birimizi sevecəyik. Bir-birimizə sadiq olacağıq. Anam haqlıdır. Sədaqət, səmimiyyət olmayan yerdə həyat da yoxdur. Məgər, dünyanın bütün ağıllı adamları bu nəticəyə gəlməyiblərmi?

Birdən lap yaxınlıqda mahni eşidilir.

Q ə n i m ə t v ə S a v a l a n (*oxuyurlar*).

Pəncərədən daş gəlir,
Ay bəri bax, bəri bax.
Xumar gözdən yaş gəlir,
Ay bəri bax, bəri bax.

Səni mənə versələr,
Ay bəri bax, bəri bax.
Hər görənə xoş gələr,
Ay bəri bax, bəri bax.

Fəridə qalxıb pəncərəni açır. Qənimətlə Savalan bayırda görünürlər.

F ə r i d ə (*zarafatla*). Buyuracaqlar içəri.

Q ə n i m ə t. Kim var?

F ə r i d ə. Birinci dəfədir gəlirsiniz?

S a v a l a n. Demək istəyirik ki, təzə nişanlığın sizdədir, ya yox?

F ə r i d ə. Çox sağ olun. Məgər, mənim köhnə nişanlığım da var idi?

Q ə n i m ə t. Əlbəttə!

F ə r i d ə (*eyni zarafatla*). Kim idi o xoşbəxt qəhrəman?

Qənimət əlini döşünə qoyur. Fəridə qəhqəhə ilə gülmür. Qənimətlə Savalan gəlirlər. İkisi də texminən Fəridə ilə yaşddır. İkisi də yaraşlıq və üzügülər oğlandır. İkisi də son dəblə geyinmişdir. Hərəsinin qoltuğunda bir şey var.

S a v a l a n. Nə cür oxuyuruq?

F ə r i d ə. İndi sizin mahniyi eşidəndə ürəyim birtəhər oldu.

Q ə n i m ə t. Nə cür, yəni, birtəhər?

F ə r i d ə. Elə bil, tələbəklik həyatımızdan yüz il imiş ki, ayrı düşmüşəm.

S a v a l a n. Yəni, daxil olduğun təzə aləm səni bizdən bu qədər uzaqlaşdırıb?

Q ə n i m ə t (*dərdli-dərdli*). Dünyanın işi belədir, dostum Savalan.

S a v a l a n (*eyni zarafatla*). Qəm çəkmə, dostum Qənimət.

Qənimət (*eyni zarafatla*). Elə isə, hədiyyəni aç.
 Fəridə. Nə hədiyyə?
 Savalan. Bəs birigün toyunuz deyil?
 Qənimət. Biz orda iştirak eləyə bilməyəcəyik, ona görə, səni bu gün təbrik etmək istədik.
 Fəridə. Nə üçün iştirak etmirsiniz?
 Savalan. Atalar deyib, çağırılan yerə ar eləmə, çağırılmayan yeri dar eləmə.
 Fəridə. Mən özüm sizi dəvət edirdim!
 Qənimət. Təşəkkür.
 Savalan. Gecdir. Nişanlın bizi tanımır. Özü də böyük vəzifədə.
 Fəridə. Nə olsun...
 Qənimət. Dostum Savalan, hədiyyəni aç! (*Savalan açır*) Bu, Savalan dağının şəklidir. Dostum Savalan bunun üstündə düz altı ay işləyib.
 Fəridə (*həqiqətən heyran olaraq*). Ah, nə gözəldir.
 Qənimət. Məğrurdur, əzəmətlidir.
 Fəridə. Nə qədər dərin hisslə çəkilmişdir.
 Qənimət. Çünki rəssam ürəyini o dağlarda qoyub gəlib.
 Fəridə (*mütəəssir bir məhrəbanlıqla Savalana*). Təşəkkür edirəm. Mən bunu öz otağımdan asıb, hər gün tamaşa eləyəcəyəm.
 Savalan (*qızın sözündən mütəəssir olur*). Bunu düşünmək bizim üçün böyük təsəllidir.
 Qənimət (*kağıza bükülü bir şey çıxarıb verir*). Bu da Qənimətin hədiyyəsidir.
 Fəridə. Oy!.. Nə qəşəng köynəkdir!
 Qənimət. Təmiz dəvə yunundandır. Bacım toxuyub...
 Fəridə. Nə zəhmət çəkirdi?..
 Qənimət. Yaxşı, yaxşı. Özün həmişə dəvə yunundan köynək arzulayırdın.
 Fəridə. Bacına yazarsan ki, Fəridə deyir, çox sağ olsun! Bəs bu?
 Qənimət. Bu da, bir-birimizə rast gəldiyimiz vaxtdan ta bu günə qədər mənim yazdığım gündəliklərdir.
 Fəridə. Bunu mənə nə üçün verirən? Gerisini yazmayacaqsan!
 Qənimət. Yox!
 Fəridə. Nə üçün?
 Qənimət. Çünki bu səhər o günlərə nöqtə qoyuldu. Ancaq səndən bir xahişim var: bu zərfi ilk uşağın olandan sonra açarsan?

Fəridə. Niyə?
 Qənimət. Mən belə istəyirəm. Söz verirsən?
 Fəridə. Söz verirəm... Ancaq bu nə deməkdir?
 Qənimət. Bu o deməkdir ki, mənim ürəyimi də sən özünlə aparırsan.
 Fəridə (*gözləri yaşarır*). Mən ölüm, belə zarafatları burax, Qənimət.
 Savalan (*Qənimətə*). Sən də! Niyə qızın ürəyini kövrəltmədin?
 Qənimət (*eyni zarafatla*). Eybi yoxdur. Bu göz yaşları sonra mirvari olub Fəridənin gəlinlik tacına düzüləcək!..
 Fəridə. Qənimət! Sən gələcəkdə öz vəziyyətimizi düzəldib evlənmək istəyəndə heç bir qız sənə "yox" deməyəcək. Qızlar səni mənsiz görəndə arı kimi üstünə elə töküləcəklər ki, heç bilməyəcəksən Fəridə harada qaldı.
 Qənimət (*zarafatlıca pafosla*). Biz əsəblərimizi dəmir kimi möhkəmləndirmək üçün şüşə qırıntıları üzərində ayaqyalın gəzirik.
 Savalan. Əlimizi bıçaq kəsəndə yerinə duz basırıq!
 Qənimət. Məhəbbət ürəyimizi parçalayanda yeməyə güc veririk.
 Savalan. Çünki bizə enerji lazımdır. Qüvvət lazımdır!
 Qənimət. Yollar çətin, mənzil isə uzaqdır. (*Oxuyur. Savalan da ona qoşulur*)

Mənzil uzaq, yollar çətin, ömür qısa
 Mərdlik bizə babalardan yadigar...
 Cavan qartal qanad çalır dağ başında...
 İgid qorxmaz uçurumdan, fırtınadan, borandan.
 Sevgilisi dözməz çətin yollara,
 Lakin oğlan ona deməz vəfasız...
 Çünki sevgilimiz ürəyimizin bir parçasıdır;
 Lakin vətən əcdadımızın yadigarıdır.
 Bizə ömür vətən üçün lazımdır,
 Bizə ömür gələcək üçün lazımdır...

Fəridə. Sizə qulaq asıram, ürəyimdə bir qərəblik, bir qüسسə hiss edirəm. Elə bil ki, mən də Savalan kimi doğulduğum dağlardan ayrı düşmüşəm... Belə anlarda mən yanımda, lap qulağımın dibində qüvvətli bir insan nəfəsi duymaq istəyirəm.

Q ə n i m ə t. Əgər, sən in indi getdiyin oğlan belə qüvvətli bir insandırsa, mən sizin evlənməyinizi təbrik eləyə bilərəm.

F ə r i d ə. Sən istehza eləyirsən?

Q ə n i m ə t (*sərt*). Yox!

F ə r i d ə (onun əlindən tutaraq). Mənim əzizim...

Q ə n i m ə t (*zarafatyana*). Xahiş edirəm mənə toxunmayasan...

F ə r i d ə. Nə üçün?

Q ə n i m ə t. Bəlkə ərin qısqanandır...

S a v a l a n. Düz deyir də, bəlkə ərin qısqanandır.

F ə r i d ə. Çox sağ ol, bu “ər” nə sözdür?

Q ə n i m ə t. Yaxşı, həyat yoldaşın.

F ə r i d ə. Oy, bu “həyat yoldaşı” sözündən də lap acığım gəlir.

Q ə n i m ə t. Bəs, onda nə deyək?

F ə r i d ə. Bilmirəm. Savalan, sən də mənə məzəmmət eləyirsən?

S a v a l a n. Yox, mən sən in Qənimətdən ayrılmağını alqışlayıram.

Q ə n i m ə t. Hətta, alqışlayırsan?

S a v a l a n. Bəli!

F ə r i d ə. Nə üçün?

S a v a l a n. Çünki Qənimətə sən in kimi rəfiqə lazım deyil.

F ə r i d ə (*təaccüblə*). Nəyə görə?

S a v a l a n. Ona görə ki, sən də hər gün gördüyümüz bahalı şubalardan geymək istəyən adı qızlardan birisən.

F ə r i d ə (*bərk sarsılırağ*). Tutalım ki, elədir, kim yaxşı yaşamaq istəmir?

S a v a l a n. Hamı yaxşı yaşamaq istəyir, bu, hər bir insanın arzudur.

F ə r i d ə. Bəs, onda nə demək istəyirsən?

S a v a l a n (*zarafatla*). Onu demək istəyirəm ki, əgər, bütün qızlar sən in kimi düşünsəydi, biz arvadsız qalardıq. Qənimətə elə qız lazımdır ki, onunla birlikdə hər cəfaya dözməyi bacarsın.

F ə r i d ə. Əgər, mən... o oğlanı, Ədaləti sevirəmsə...

S a v a l a n. Sən eyni sözləri Qənimət haqqında da deyirdin.

F ə r i d ə. Lakin o sevgi bizim həyatda ilk görüşümüz idi. İndi mənə elə gəlir ki, Qəniməti həmişə səmimi bir dost, bir qardaş kimi istəmişəm.

S a v a l a n (*yarızarafatla*). Əlbəttə, indi sənə elə gələr...

F ə r i d ə (*həyəcanla*). Biz üçümüz də bir yaşdayıq, Savalan! Üçümüzün də ağzından süd iyi gəlir. Bizi, yenəcə atıldığımız bu həyat-

da nə gözlədiyindən xəbər imiz yoxdur! Mən uşaq vaxtı, demək olar ki, yalnız böyümüşəm. Anam gecə-gündüz öz xəstələri ilə məşğul olardı... Onların həyatından mənə dəhşətli şeylər danışardı. Mən daima özümdə, nə isə, anlaşılmaz bir qorxu hiss eləyərdim. Ona görə də, meylimi gəncliyimizin ilk günlərində rast gəldiyim Qənimətə saldım.

S a v a l a n. Çünki Qənimət qızıl kimi bir oğlan idi.

F ə r i d ə. Doğrudur. Lakin illər keçdikcə, hiss eləməyə başladım ki, o da mənim kimi yalnızdır, köməksizdir.

S a v a l a n (*gülümsəyir*). Demək, ona görə də, indi sən məhz “mühüm cənaba” ərə gedirsən...

F ə r i d ə (*inciyir*). Xahiş edirəm, onun haqqında belə danışmayasan.

S a v a l a n (*eyni təbəssümlə*). Bağışla...

F ə r i d ə. O, həyatda ayağını yerə möhkəm dirəmiş güclü və eyni zamanda, çox yaxşı bir adamdır. O, sizə də lazım olan adamdır.

S a v a l a n. Yox, o barədə bizi məzur qılacaqsan.

F ə r i d ə. Mən səni başa düşürəm, Savalan. Əgər, o, bizim həmişə nifrət elədiyimiz nadan bir karyerist olsaydı, mən elə söz deməzdim.

S a v a l a n. Biz sən in ərimə tanıyırdıq. Özümüz də zəhmətkeş babayıq. Zənn edirəm ki, bizim arxamızda dayanacaq adama ehtiyacımız olmayacaq.

F ə r i d ə (*dərindən nəfəs alaraq, dalğın halda*). Heyf ki, mən öz hisslərimi sizə izah eləyə bilmirəm.

S a v a l a n. Eybi yoxdur. Həyat özü izah eləyər. (*Bərk mütaliyə dalmış Qənimətə yaxınlaşaraq əlini onun oxuduğu qəzetə çırpır*) Daha bəsdir, dur.

Q ə n i m ə t (*qəzeti stolun üstünə ataraq qalxır*). Zəhmətə! İstehsalata!

S a v a l a n. Sən istehsalata, bəs, mən hara?

Q ə n i m ə t. Sən də öz daxili aləminə. Xəyallarının qanad çaldığı dünyalara.

S a v a l a n. Tənqidçi Qorxmazov mənim daxili aləmə, özü demişkən, elə bir əmudi zərbə endirib ki, daş üstündə daş qalmayıb. Xəyallarımı da şil-küt eləyib, yıxıb bir tərəfə. Özümə də məsləhət verib ki, əgər, həqiqi rəssam olmaq istəyirəmsə, gedim fermada çoban Rəşidin bir qoyundan iki quzu almağının, bəna Mədədin evləri vax-

tından tez hörüb qurtarmağının sirlərini öyrənib əsərlərimdə əks etdirim.

Qənimət. Bax, belə... Afərin Qorxmazov. (*Fəridəyə zarafatla*)
Mənim vəfasız Fəridəm nə üçün belə dalğındır?

Fəridə (*incik*). Mən ölüm bəsdir, Qənimət.

Anjel daxil olur. Bu, Fəridə yaşında boylu-buxunlu gözəl bir qızıdır. Üzünün ifadəsi onu görüb-götürmüş, gənc kübar qadınlara bənzədir. Son dəblə və çox səliqəli geyinmişdir. Hərəkətləri sərbəst və ağayanadır.

Fəridə (*onu qucaqlayır*) Sən də buralara gəlib çıxarmışsan... (*Savalana*) Tanış olun, mənim uşaqlıq rəfiqəm Anjel xanım. Orta məktəbin səkkizinci sinfinə qədər bir yerdə oxumuşuq.

Savalan (*Anjellə əl tutuşaraq*). Savalan!

Qənimət (*Anjellə əl tutuşaraq*). Qənimət!

Anjel (*Qənimətin əlini buraxmayaraq, zarafatla Fəridəyə*). Yoxsa, bu, Rembrandtın əsərində qartalın oğurlayıb apardığı Qənimətdir?

Qənimət. Özüdür ki, var.

Anjel. Bəs, niyə, qayıtdınız?

Qənimət (*eyni zarafatla*). Qartal məni dilə tutmuşdu ki, cən-nətə aparır... Baxdım gördüm yalandır, hər tərəf cəhənnəm kimi zəbənə çəkən göysüz-göyertisiz bir səhradır. Ona görə də, fürsət tapıb əkildim.

Anjel. Afərin! Qaçıb qurtarmaq da igidlikdəndir. (*Fəridəyə*) Sən nə qədər gözəlləşmişən, nə qədər qəşəng, gümrəh görünürsən, Fira...

Fəridə. Mənə Fira demə, Anjel. (*Zarafatyana*) Dostlarımla onda acığı tutur.

Anjel (*oğlanlara yuxarıdan-aşağı saymazyana bir nəzər salaraq*). Doğrudanmı?.. Eşitdim sabah yox, birigün sənin toyundur? (*Fəridə başı ilə təsdiq edir*) Jenix bu cənablara hansıdır?

Fəridə. Heç biri. (*Yavaş səslə*) Bəlkə indi bura gəldi, görürsən. Sən xaricdən nə zaman qayıtmısan?

Anjel. Dörd aydır.

Fəridə. Gör neçə aydır səndən məktub almıram. Xaricdə çox qaldım?

Anjel. İki il yarım.

Savalan. Anjel xanım xaricə nə üçün getmişdi?

Anjel. Atalığım səfərətxanada işləyirdi.

Savalan (*qəribə bir sevinclə*). Doğrudan? Atalığınızın famili nədir?

Anjel. Rabinoviç.

Savalan. Biyy...

Anjel. Nə var?

Savalan. Heç... Bəs, siz azərbaycanlı deyilsiniz?

Anjel (*gülümsəyir*). Bu çox staramodnu sual oldu. Doğrusu, mən özüm də bilmirəm hansı millətdənəm.

Savalan. Yənə də...

Anjel (*zarafatla*). Ox... gözəl oğlanları həmişə belə üzli gördüm. Mənim atam azərbaycanlı, anam isə polyakdır, atamın vəfatından sonra anam yehudiyəərə gedib...

Savalan. Demək, bir növ, internasional...

Anjel. Aha... Tapdınız... Fəridə, sən heç demədin quşu qanadından tutan bu oğlanlar kimdirlər, nəcidirlər?

Fəridə (*barmağı ilə göstərərək*). Qənimət institut yoldaşımıdır.

Anjel (*mənalı təbəssümlə*). Hə... Sən görə ki, bunun haqqında mənə yazmışdın.

Fəridə. Savalan da Qənimətin yaxın yoldaşdır... Mənim də dostumdur. Eyni zamanda, çox istedadlı bir rəssamdır.

Anjel (*birdən canlanaraq şıltaq bir qız ədası ilə*). Savalan! Mən azərbaycanlılar arasında belə bir ada rast gəlməmişəm.

Savalan. Savalan Cənubi Azərbaycanda hər yerdən görünən uca bir dağdır. Mən də o dağın ətəklərində dünyaya gəldiyim üçün qoca nənəm adımla Savalan qoyub.

Anjel. Başa düşdüm. Demək, siz, İran demokratlarındansınız. (*Gözlənilməyən bir mehribanlıq və səmimiyyətlə*) Mən Fransa qəzetlərinin birində sizin haqqınızda oxumuşam. Azərbaycana gəlmiş bir jurnalist sizi tərifləyib yazmışdı ki...

Savalan. Xahiş edirəm ki, bunu bir də heç yerdə danışmayasınız.

Anjel (*təəccüblə*). Nə üçün?

Savalan. Çünki həmin jurnalistin hansı sinifdən olduğu mənə məlum deyil.

Anjel. Bunun nə dəxli var?

S a v a l a n. Necə nə dəxli var? Birdən oldu burjua jurnalisti...
Ondan sonra gəl Qorxmazova cavab ver. (*Qənimətlə Fəridə bərkədən gülürlər*)

A n j e l. Qorxmazov kimdir?

S a v a l a n. Şünas... sənətsünas... Hay-küy salacaq ki, bunun
esərlərinin burjua jurnalistinə xoş gəlməsi təsadüfi deyil...

A n j e l. Siz də elə idiotun sözünə əhəmiyyət verirsiniz?

S a v a l a n. Əhəmiyyət verənlər tapılır.

A n j e l. Mən elə bilirdim ki, siz cəsərtli oğlansınız.

S a v a l a n. Siz yanılmamısınız, mən, doğrudan da, cəsərtli
oğlanam. Ancaq neyləyəsən ki, Qorxmazov dünyada heç bir həqarəti
vecinə alan deyil. Bu üzünə şillə çəksən, o biri üzünü çevirəcək.

A n j e l. O... belə adamlardan, doğrudan da, çəkinmək lazımdır.
Yaxşı, bəs, siz həqiqi ürək sözlərinizi öz rəsmlərinizdə necə ifadə
edirsiniz?

S a v a l a n. Birtəhər basırığa salıb, şünasın gözündən yayındırırıq.
(*Gülüşürlər*) Qorxmazovun beyninin girinti-çıxıntıları siz deyən qədər
də incə deyil.

A n j e l. Siz mənim xoşuma gəlməyə başlayırsınız...

S a v a l a n. Mən buna çox şadam.

A n j e l. İstehlza edirsiniz?

S a v a l a n. Sizin kimi qadının xoşuna gəlmək xoşbəxtlikdir.

A n j e l. Siz mənim rəsmimi çəkərsiniz?

S a v a l a n. O barədə fikirləşərik.

A n j e l. Ah, fikirləşərsiniz...

Maşın səsi eşidilir.

F ə r i d ə (*sevinc içində*). Ədalətdir!

A n j e l. Kim? (*Pəncərəyə yaxınlaşır*)

F ə r i d ə (*Anjelin qulağına*). Təzəbəy.

Maşın qapısı açılib-örtülür. Anjel pəncərədən diqqətlə baxır. Üzü birdən-birə
tutqun bir ifadə alır. Pəncərədən çəkilərək Savalana.

A n j e l. Bir siqaret verin.

Savalan siqaret qutusunu çıxarıb onun qabağına tutur. Anjel bir siqaret götürüb
yandırır. Savalan siqaret qutusunu onun yanındakı stolun üstünə qoyur.

Q ə n i m ə t (*Fəridəyə*). Biz gedək...

F ə r i d ə. Siz heç yere getməyəcəksiniz! Aydımdır?! Mən sizi
Ədalətlə tanış edəcəyəm.

S a v a l a n (*zarafatla Qənimətə*). Eybi yoxdur. Dayan görək bu
necə Ədalətdir.

Ədalət daxil olur. Bu, otuz səkkiz yaşında, gözəl geyinmiş, yaraşlıq bir adamdır.
Hərəkətlərində nəzakətli və çox mülayimdir, üsullüdür. Sanki addımını belə
düşünmədən atmır.

F ə r i d ə (*onun əlindən yapışaraq*). Ədalət... Sən nə yaxşı vaxtda
gəldin. Mənim dostlarımla tanış ol.

Ədalət, Anjeli gördükdə, bir an yerində donur, sonra dərhal
özünü elə alaraq gülümsəyir.

Ə d a l ə t. Məmnuniyyətlə. (*Oğlanlarla tanış olur. Anjela
yaxınlaşdıqda yenə də bir an çasır və nə edəcəyini bilmir. Lakin Anjel
onu bu çətin vəziyyətdən qurtarır*)

A n j e l (*əlini uzadaraq*). Anjel!

Ə d a l ə t (*oğlanlara*). Biz, demək olar ki, qiyabi tanışıq. Fəridə
sizin haqqınızda mənə danışıb. (*Savalana*) Siz gerək ki, rəssamsınız.

S a v a l a n. Bəli, gerək ki...

Ə d a l ə t (*gülümsəyir*). Bağışlayın. Başımız işə o qədər qarışır ki,
öz sənətkarlarımızı da tanıya bilmirik.

Q ə n i m ə t. Siz, onsuz da, Savalanı tanıya bilməzdiniz.

Ə d a l ə t. Nə üçün?

Q ə n i m ə t. Çünki o danqratla qaldırılmamışdır.

Ə d a l ə t (*gülümsəyir*). Başa düşürəm.

Qənimətin ifadəsindəki sərtlik Fəridəyə də, Ədalətə də təsir edir.
Lakin Ədalət özünü o yere qoymur. Anjel papiros çəkir. Pauza.

Ə d a l ə t (*Qənimətə*). Sizi hara təyin elədilər?

Q ə n i m ə t. Dəniz mədənlərinə.

Ə d a l ə t. Əgər, yerinizdən narazı olsanız, mən kömək edə
bilərəm...

F ə r i d ə (*ruhla*). Qənimətə mən də demişəm.

Q ə n i m ə t (*hövsələsiz*). Təşəkkür edirəm. Mən yerimdən çox
raziyam. (*Fəridəyə*) İcazənizlə biz gedək.

Ə d a l ə t. Nə üçün belə tez? Mən, məmnuniyyətlə, sizinlə söhbət
etmək istərdim.

Q ə n i m ə t. İltifatınız artıq olsun.
Ə d a l ə t. Deyim şofərə sizi aparsın.
S a v a l a n. Təşəkkür edirik. Ayaqla gedərik. Ayaqla getmək yaxşıdır. Pis öyrənərik.
Q ə n i m ə t. Hələlik.
S a v a l a n. Hələlik, Anjel xanım, ümid edirəm ki, təsadüf bizi bir də görüşdürər.
F ə r i d ə (*incimş halda*). Gedək sizi ötürüm.
Q ə n i m ə t. Zəhmət çəkmə.
F ə r i d ə (*sərt*). Yaxşı... yaxşı...

Artırmaya çıxırlar. Ədalət, Anjələ yaxınlaşaraq, nə işə demək istəyir, lakin Anjel özünü o yere qoymayaraq, Savalanın siqaret qutusunu götürüb artırmaya yüyür.

A n j e l (*Savalana*). Siqaretiniz yadınızdan çıxıb. (*Qutunu ona uzadır*)

S a v a l a n. Yadımdan çıxmayıb. Sizin üçün qoymuşam. Mən indi alaram.

A n j e l. Sağ olun. Siz telefonunuzu mənə vermək istəmirsiniz?

S a v a l a n. Məmnuniyyətlə verərdim. Ancaq təəssüf ki, telefonum yoxdur.

A n j e l. Necə, sizin kimi məşhur rəssamın telefonu yoxdur?

S a v a l a n. Eh, Anjel xanım, məşhur olsaydım, Ədalət yoldaş məni tanıyardı.

A n j e l (*Ədalətin qarasına, acıqla*). Onsuz da keçinmək olar. Sizi bütün aləm tanıyır.

S a v a l a n (*eyni zarafatla*). Yox, Anjel xanım, əgər, yaxşı mənzil, emalətxana, telefon istəyirəmsə, görək məni Ədalət tanısin. Aləm tanımasa da olar.

F ə r i d ə (*çox incik*). Siz nə üçün Ədaləti belə sancırırsınız? Gördünüzümü, o sizə qarşı özünü necə sadə aparırdı.

S a v a l a n (*eyni zarafat və istehza ilə*). Bunun üçün bizim dərin minnətdarlığımızı ona çatdırarsan.

F ə r i d ə (*asəbiləşərək*). Onun buna ehtiyacı yoxdur.

S a v a l a n. Doğrudan da.

Q ə n i m ə t. Sən nə üçün onun bura gələcəyini bizə demirdin?

F ə r i d ə. Mən istəyirdim ki, o, sənə necə adam olduğunu görüb, hiss eləsin. Amma sən ona buynuz göstərdin.

Q ə n i m ə t. Narahat olma, Fəridə...

F ə r i d ə (*olduqca incik və məyus bir halda*). Daha bu sözdən sonra sənə nə deyim?

S a v a l a n. Gedin içəri. Təzəbəy təkdir. Adye, Anjel xanım!

A n j e l. Adye!

Qənimətlə Savalan gedirlər. Fəridə onların ardınca uzun bir nəzər salır. Sonra Anjelle içəri keçirlər. Ədalət ayaq üstə dayanıb qəzetə baxır. Hiss olunur ki, həyəcanlıdır.

F ə r i d ə (*hələ də fikirli*). Siz söhbət eləyin, mən də kofe dəmləyim.

Mətbəxə gedir. Ədalət və Anjel. Ağır pauza.

Ə d a l ə t. Sən nə vaxt gəlmişən?

A n j e l. Dünən. (*Qısa pauza*) Nə üçün sən mənimlə tanış olduğumu gizlətdin?

Ə d a l ə t (*ona yaxınlaşır*). Anjel, gəl elə bilək ki, biz, doğrudan da, yeni tanış oluruq.

A n j e l (*ona uzun bir nəzər salaraq*). Onsuz da, bizim münasibətimizdən sənəin həyatında heç nə qalmamışdır.

Ə d a l ə t. Mən evləniyəm, Anjel!

A n j e l. Bilirəm. (*Qısa pauza. Anjel siqaret çəkir*)

Ə d a l ə t. Eşitdim ki, sən də altmış dörd yaşlı bir professorla yaşayırsan.

A n j e l. Yaşayırdım!

Ə d a l ə t. Bəs nə oldu?

A n j e l. Öldü.

Ə d a l ə t. Demək, bu qara paltar ona görədir?

A n j e l. Xeyr. Ona görə deyil. Bu, mənə yaraşdığı üçün geymişəm. (*Kinli-kinli*) Professordan sonra mən ondan qırx yaş kiçik bir oğlanla yaşamışam.

Ə d a l ə t (*acığını bürüzə verməməyə çalışaraq*). Aydınadır.

A n j e l. Yox, bu hələ hamısı deyil.

Ə d a l ə t (*daha qəzəbini saxlaya bilməyərək*). Kifayətdir! Mən sənəin həyatın haqqında haqq-hesab soruşmuram.

A n j e l (*bərkdən gülərək*). Yoxsa yandırır?

Ə d a l ə t. Sənəin gündə bir kişiylə olmağın nə üçün məni yandırmalıdır?

A n j e l (*ayağa qalxaraq, ona yaxınlaşır. Dərin kin və istehza ilə*). Çünki mən sənəin oğlunun anasıyam.

Ə d a l ə t (*qorxmış halda*). Bir az yavaş danış, Anjel!
A n j e l (*qəhqəhə ilə gülərək*). Qorxursan nişanlın eşitsin? Demək, sən ondan gizləmişən?!

Ə d a l ə t (*yalvarışla*). Anjel... rica edirəm...
A n j e l. Sən? Rica? Dünyanın nə qəribə işləri olurmuş. Yox, Fəridə hər şeyi bilməlidir. Sonra nə nəticə çıxarır–çıxartsın, bu, onun öz işidir.

Ə d a l ə t. Yəqin sən, zarafat eləyirsən, Anjel?
A n j e l. Qətiyyə! (*Qüssə ilə*) Fəridə mənim günahsız vaxtlarımın yoldaşdır. Mən onun da özüm kimi aldanmasına razı ola bilmərəm.

Ə d a l ə t. Sən onun həyatını tar–mar eləyə bilərsən. O, məni sevir.

A n j e l. Mən indi təsəvvür eləyə bilmirəm ki, səni necə sevmək olar?

Ə d a l ə t (*izzəti–nəfsi yaralanır. Lakin gülümsəyərək, mümkün qədər yumşaq cavab verir*). Anjel, insafın olsun, Moskvadan mənə gündə on dəfə zəng eləyən sən deyildinmi?

A n j e l (*birdən ürəyindən vurulmuş quş kimi boynu bükülür. Dərin bir kədər və nədəmət içində*). Mən idim...

Fəridə dolu məcməyi ilə gəlir.

F ə r i d ə (*bu tutqun səhnədən sonra gənc çöhrəsi indi daha sevincli və daha işıqlı görünür*). Mən hələ mağazaya qaçıb, təzə tort da almışam. (*Qəhvə dolu fincanları və tortu stolun üstünə qoyur*) Anjel, darıxmadın ki?

A n j e l. Heç belə çuvaklarla da darıxarılmı?
F ə r i d ə (*qəhqəhə ilə gülərək*). Düz sözə nə demək olar? Rica edirəm, yaxın əyləşin.

A n j e l (*süfrəyə baxaraq*). Bəs konyak?
F ə r i d ə. Doğrudan?
A n j e l. Əlbəttə.

F ə r i d ə. Bizdə içən olmadığı üçün evdə saxlamırıq. Bu saat gedim alım.

Ə d a l ə t (*Fəridəyə*). Dayan, şofer gedər. (*Pəncərəyə yaxınlaşmaq istəyir*)

A n j e l (*Ədalətə*). Lazım deyil, daha içəsi olmadım.
F ə r i d ə. Nə üçün?
A n j e l. Sən içmədiyin üçün həvəsim qaçdı.

F ə r i d ə. Nə olsun? Ədalətlə içərsiniz.
A n j e l. Başqasının adamı ilə içməyə marağım yoxdur. Öz çuvakım olsaydı, ayrı məsələ. (*Fəridə bərkədən gülür. Anjel qəhvəsini içərək qalxır*) Mən getdim.

F ə r i d ə. Anjel, hara tələsirsən? Biz heç bir doyunca danışmadıq da...

A n j e l. Eybi yoxdur, ay var, gün var...
F ə r i d ə. Demək, sən hələ buradasan? (*Anjel başı ilə təsdiq edir*)
Yəqin ki, toyda olacaqsan.

A n j e l. Mütləq. Sizin kimi xoşbəxt çiftin toyunda iştirak etmək özü də bir səadətdir. (*Fəridəni öpür, Ədalətə*) Zənn edirəm ki, sizi öpməmək də olar. Hələlik. (*Çıxır*)

F ə r i d ə. Uşaqlıqdan belə ürəyiaçıqdır. Zarafatla həmişə ona dəyərdim ki, “qorxuram bu ürəyiaçıqlığının ucundan bir gün tora düşsən”. Doğrudan da düşdü. Biz instituta girən il eşitdim ki, bir oğlana vurulub. O da yazıq qızı bədbəxt eləyəndən sonra yoxa çıxıb. Bu, çox dəhşətli bir vicdansızlıqdır, elə deyilmi?

Ə d a l ə t. Kim bilir, əhvalat necə olmuşdur? Yəqin ki, oğlan qızı məcbur eləməyib.

F ə r i d ə (*dərindən nəfəs alaraq*). Yəqin ki... Ancaq nə deyirsən, de, mən oğlanı təqsirkar hesab eləyirəm. Qız ona inanıb. Etibar eləyib.

Ə d a l ə t. Əksərən qız üçün belə təmizəçıxarma hallarını adamlar özləri uydururlar. Bəlkə qız özü o dəqiqələrdə heç bir etibar–filan haqqında düşünmürmüş...

F ə r i d ə. Demək istəyirsən ki, qız özü də eyni dərəcədə təqsirkardır?

Ə d a l ə t. Bəlkə də, artıq.
F ə r i d ə (*başını onun sinəsinə söykəyərək*). Kaş dünyada heç bir yalan, heç bir saxtakarlıq olmayaydı... Romanlarda oxuyursan, dəhşətə gəlirsən. (*Nişanlısına daha bərk qısılaraq*) Bizim bir–birimizin qarşısında həmişə alınımız açıq olacaq... Mən indiyə qədər neyləmişəmsə, hamısını sənə danışmışam, zənn edirəm ki, sənin də həyatında məndən gizlin heç nə yoxdur...

Ə d a l ə t (*yavaş səslə*). Elədir.
F ə r i d ə (*onun çətinliklə cavab verdiyini hiss edərək, gülümsəyir*). Sən nə qədər də olsa, kişisən... (*Zarafatyana*) Bəlkə də, bəzi şeylər olub, eybi yoxdur... Günahından keçmək olar.

Ə d a l ə t (*onu bərk-bərk öpür*). Sən nə qədər yaxşı qızsan, Fəridə!

F ə r i d ə. Bəs sən?! (*Öpür*) O günü bir kitabda oxuyurdum ki, indiki gənclər vəfa, sədaqət, əbədi məhəbbət kimi sözlərə dəbdən düşmüş bir şey tək baxırlar. Yalandır. Sən mənim üçün əbədi sevgisən, sədaqətsən, vəfasan. Biz bir-birimizi öləncən istəyəcəyik. Elo deyilmi?

Ə d a l ə t. Elədir.

İşıq sönrür. Yananda vəğzal. Gövhər və yol paltarında olan Fəridə.
Ədalət təlökik onlara yaxınlaşır.

Ə d a l ə t (*Fəridəyə*). Hər şey öz qaydasındadır... Damsıdım, kupədə ancaq ikimiz olacağıq. Gövhər xanım, salamat qalın...

G ö v h ə r. Gedin, yaxşı istirahət edin. Toy səyahəti insanın həyatında bir dəfə olur.

F ə r i d ə. Hara çatsaq, sənə teleqram, məktub göndərəcəyik.

G ö v h ə r (*mütəəssir*). Mən gələcəkdə sənə alnına kölgə salacaq heç bir hərəkətə yol verməmişəm. Heç bir yaman iş tutmamışam, qızım. Mən həmişə, hər dəqiqə sənə xoşbəxt olduğum arzu eləmişəm. Qoy həyat sənə yar olsun. (*Fəridəni öpür. İşıq azalır. Qatar yola düşür. Gövhər pıçılı ilə*) Ananın əvəzindən də xoşbəxt ol, qızım!

Gövhər ağır addımlarla yerindən tərənir. Sonra həyəcənə yüyürüb gələn Qoniməti görürük. O gecikmişdir. Qatar artıq uzaqlaşmaqdadır.

Q ə n i m ə t. Bizim aramızda hər şey bitdi-gətdi, Fəridə... Kim bilir, bir də bir-birimizə rast gələcəyikmi... Əlvida, mənim gözəl arzularımın, gözəl xəyallarımın yoldaşı. Sən dünyalara dəyən bir qız idin... Mən bütün əzabların, bütün iztirabların, bütün çəkişmələrin fəvqündə dayanmış həqiqi insan hissələrinin nə demək olduğunu sənəninlə duydu. Sən, əyninə geyməyə bir yönlü kostyum tapmayan kimsəsiz tələbənin ürəyini şahların tacından yüksəyə qaldırdın. Öz insanlıq ləyaqətini mənə hiss etdirdin. Buna görə də, mən bütün ömrüm boyu sənə minnətdar olacağam. Hər gün, hər saat səni xatırlayacağam. Sağ ol, Fəridəcan. Qoy bu izdivac sənə yeni xoşbəxtlik gətirsin!

İ ş ı q s ö n ü r

İKİNCİ PƏRDƏ

Müasir ruhda və çox zəngin bir qonaq otağı.
Fəridə onrüb gündəlik yazır.

F ə r i d ə n i n d a x i l i s ə s i. Artıq neçə vaxtdır ki, mən gəlinəm. Sevincim yerə-göyə sığmır. Xoşbəxtlik necə gözəlmiş! Əvvəllər mən həqiqi səadətə nə demək olduğunu bilmirəmmiş. (*Anjel gəlir*) Anjel! (*Qucaqlaşırırlar*) Nə yaxşı gəldin, Anjel!

A n j e l. Ərə getmək sənə düşüb. O qədər qəşəngləşmişən ki...
F ə r i d ə. Ədalət də elə deyir.

Anjel divardakı xalının qarşısında ayaq saxlayaraq tamaşa edir.

A n j e l. Mən eyni ilə buna bənzər bir xalımı da Parisdə, bir diplomatın evində görmüşəm.

F ə r i d ə. Bunu toyumuzda Ədalətə işçilərindən biri bizə bağışlayıb.

A n j e l. Görünür, yaxşı dostdur. Bu xalının, azı, dörd min qiyməti var.

F ə r i d ə (*təəccüblə*). Təzə pulla?

A n j e l (*gülümsəyir*). Əlbəttə, nə üçün təəccüb eləyirsən?

F ə r i d ə. Bu qədər də qiymətli hədiyyə olar?

A n j e l (*eyni təbəssümlə*). İndi ki, olub.

F ə r i d ə. Görünür, çox varlı adamdır. (*Barmağındakı üzüyü göstərir*) Bunu da Ədalətə Kamil adlı başqa bir dostu gətirib. Ədalət deyir ki, xalis brilyantdır.

A n j e l (*üzüyü nəzərdən keçirərək*). Kamili tanıyıram, dələduzum, lotunun biridir. (*Fəridə inciyir*) Nə üçün inciyirsən?

F ə r i d ə. Çünki Ədalətə elə dostu olmaz!

A n j e l (*eyni təbəssümlə*). Bəlkə o, mənim tanıdığım Kamil deyil.

F ə r i d ə. Əlbəttə, o deyil. (*Kəfi kökəlir*) Gözəl üzükdür, eləmi?

A n j e l (*eyni təbəssümlə*). Gözəldir. Bunun bir tayı Moskvada yeddi minə idi.

F ə r i d ə. Təzə pulla?

A n j e l. Bəli, təzə pulla...

Qısa pauza. Fəridə hələ də heyretlə ona baxır.

F ə r i d ə (*öz-özü ilə danışmış kimi*). Anjel, anam qırx-əlli manatlıq toy hədiyyəsi alanda elə bildirdim ki, bizdən bahalı hədiyyə aparın yoxdur... Görünür, onlar çox böyük maaş alırlar.

A n j e l. Güman etmərəm, hər halda, sənın anandan çox almırlar.

F ə r i d ə. Nə danışsın? (*Qısa pauza*) Mənim anam iyirmi ildir işləyir, amma indiyə qədər artırıb mənə bir pianino ala bilmədi. Ona görə də, həmişə vicdan əzabı çəkirdi.

A n j e l (*bərkdən gülərək*). Eybi yoxdur... İndi kiçik, zərif bir pianino sənın buduarında... gözəl bir royal da qonaq otağında... nə qədər istəyirsən çal, keçən günlerin heyfini çıx.

F ə r i d ə (*bir anlaşmazlıq içində*). Bəs nə üçün gülürsən?

A n j e l. Heç, elə-bələ. Sən ki, mənim hərdən axmaq hərəkətlər elədiyimi bilirsən.

F ə r i d ə (*bir şeydən qorxmuş kimi, onun əlindən tutaraq, ani bir həyəcanla*). Mən xoşbəxtəm, Anjel, elə deyil?

A n j e l (*tutqun və ciddi bir ifadə ilə*). Madam ki, sən özünü xoşbəxt hiss edirsən, demək, elədir.

F ə r i d ə (*təəccüblə*). Məgər, sən özün də mənim nə qədər xoşbəxt olduğumu hiss eləmirsən?

A n j e l (*zarafatyana*). Biz insanlarda telepatiya hələ o qədər güclü inkişaf etməmişdir. Delfinlər bir-birini bizdən tez başa düşürlər.

F ə r i d ə (*dərindən nəfəs alaraq*). Eh, Anjel, sən əvvəllər belə deyildin.

A n j e l. İndi nə cürəm ki?

F ə r i d ə. Görünür, ilk məhəbbətin uğursuzluğu səndə hər şeyə qarşı bir soyuqluq, bir inamsızlıq yaratmışdır.

A n j e l. Elə isə, qoy Allah səni elə bir uğursuzluqdan saxlasın. Qaldı ki, mən... Mən bütün əzabların, təhqirlərin, iztirabların kökü olan məhəbbətə nifrət edəyəm!

F ə r i d ə (*onu qucaqlayaraq*). Anjel! Doğrudanmı, sənın üçün bir müqəddəs hiss qalmamışdır?

A n j e l. Tüpürüm müqəddəs adlanan bütün hisslərə!..

F ə r i d ə. Bəsdir, Anjel!

A n j e l. Elə bilmə ki, mən istədiyim adama aldandığım üçün bu fikrə gəlmişəm. Yox! Əgər, mənə biri xəyanət etmişdirsə, mən beşinə xəyanət etmişəm... Əgər, məni biri aldatmışdırsa, mən üçün aldatmışam.

F ə r i d ə (*geri çəkilərək, vahimə içində*). Sən məni özündən ürkdürsən, Anjel...

A n j e l (*bərkdən gülərək*). Yazıq Fəridə... Sən məndən ürksən, gərək yaşamayasan!

F ə r i d ə. Nə üçün?

A n j e l. Çünki mən əsl həyatın özüyəm!

F ə r i d ə (*qışqırır*). Yalandır, dediklərin əsl həyata böhtandır!..

A n j e l. Əgər, mən sübut eləsəm?

F ə r i d ə. Nə ilə?

A n j e l. Faktlarla! Görüb-tanıdığın canlı insanlarla...

F ə r i d ə (*qorxmuş halda*). Mənim görüb-tanıdığım insanlarla?

A n j e l. Bəli!

F ə r i d ə (*qorxmuş halda*). Sən nə dəhşətli olmusan, Anjel!

A n j e l (*bərkdən gülərək onun əlindən tutur*). Zarafat eləyirəm. Qoy sənın xəyalında yaratdığım səadət sarayı uçub dağılmasın.

F ə r i d ə. Nə üçün "xəyalımda yaratdığım?" Məgər...

A n j e l. Axı, sən həyata yenidən qədəm qoyursan. (*Zarafatyana*) Mənim kimi yüz yırtıq-deşiyə girib-çıxmamısan. (*Öz-özü ilə danışmış kimi*) Hər şey axır... Hər şey dəyişir... Bəlkə bu, doğrudan da, belədir? Bəlkə mən səhv edəyəm?

F ə r i d ə (*sevinclə*). Mən əminəm ki, sən səhv edirsən.

A n j e l (*sözü dəyişir*). Sənın dostların heç bura gəlməyəcəklər?

F ə r i d ə. Hansı dostları?

A n j e l. Qənimət, Savalan.

F ə r i d ə. Qənimət gəlməz. İşləyir.

A n j e l. Bəs rəssam?

F ə r i d ə. O gərək gəlsin. Mənim şəklimi çəkməyə söz verib.

A n j e l. Ondan xoşum gəlir.

F ə r i d ə. Yaxşı oğlandır.

A n j e l. Nə barədə?

F ə r i d ə. Ağalıdır... Təmiz oğlandır.

A n j e l. Eh... Mənə onun nə ağılı lazımdır, nə də məktəb uşağı kimi təmizliyi. Denən gözəl oğlandır, öküz kimi sağlamdır...

F ə r i d ə. Mən ölüm, boşla belə zarafatları, Anjel... Sonra, doğrudan da, aramız dəyər.

A n j e l. Aramız dəyər, ərini əlindən alaram!

F ə r i d ə (*gülümsəyir*). Ay aldın ha!

A n j e l. Nə üçün sən ala bilərsən, mən yox?
F ə r i d ə. Mən kimin ərinə əlindən almışam?
A n j e l. Mənim!
F ə r i d ə (*bilmir gülümsəsin, ya təəccüb eləsin*). Anjel...
A n j e l (*bərkdən gülə-gülə onu qucaqlayır*). Dedim ki, mənə fikir vermə... Olub-qalan aqlımı da Fransada qoyub gəlmişəm...
F ə r i d ə (*zarafatla*). Yalan demə. Sən tülküdən çox bilirsən.

Qapı zəngi. Fəridə yüyürüb açır. Savalan gəlir. Onun əlində şəkil çəkməyə aid şeylər vardır.

S a v a l a n. Xanımlara salam!
A n j e l. Adını tut, qulağımı bur.
S a v a l a n. Kimin qulağını burursunuz?
A n j e l. Sizin qulağınız çox qəşəng olduğu üçün əlim gicişir.
F ə r i d ə (*gülür*). Anjel indi sənə haqqında danışdı.
S a v a l a n. Mən buna çox şadam. Ancaq Anjel xanım mənim haqqımda nə danışa bilər? Biz cəmi bir dəfə görüşmüşük.
A n j e l. Bir dəfə də kifayətdir. Kosmos sürətli..
F ə r i d ə. Anjel xanım dedi ki, sən onun xoşuna gəlirsən.
S a v a l a n. Bu ki, xoşbəxtlikdir.
A n j e l. Kimin üçün?
S a v a l a n. Kim ki, sizi istəsə... (*O biri otaqda telefon zəngi.*

Fəridə yüyürür)

A n j e l. Siz məni istərdiniz?
S a v a l a n. Yox.
A n j e l. Bəlkə... İstərdiniz?
S a v a l a n. Aqlım kəsmir...
A n j e l. Mən gözəl deyiləm?
S a v a l a n. Yox!
A n j e l. Zarafat edirsiniz?
S a v a l a n. Yox.
A n j e l (*qətiyyətlə inciməyərək, maraqla*). Parisdə gözəl bir qız rolunda çəkilmək üçün mənə yüz minlər təklif edirdilər.
S a v a l a n. İnanmıram, şəkildə gözəl görünə bilirsiniz.
A n j e l. Amma əslində gözəl deyiləm?
S a v a l a n. Dedim ki, yox.
A n j e l. Bəs, siz gözəl kimə deyərdiniz?

S a v a l a n (*eyni komik şənlilik və ilhamla*). Mən gözəl ona deyərdim ki, Savalan dağının harda olduğunu dərhal bilsin. Onun adını tutanda üzünə günəş kimi parlansın!

A n j e l. Deyəsən, sizin bir vintiniz çatmır...

S a v a l a n. Xeyr... Sizi inandırırıram ki, mənim bütün vintlərim yerindədir!

A n j e l. Bəs, onda, Savalan dağını tanıyıb-tanımadığının gözəlliyə nə dəxli var?

S a v a l a n (*eyni şairənə komik pafosla*). Ox... heç bilirsiniz necə dəxli var... Qoca rus qadını "Matuska Volqa" deyəndə üzündə həərətli sevinc cəlvələnen kimi, Savalan deyəndə də, elə bilirdim mənim qoca nənəm Kamırxan qarının bükülmüş belə düzəlir, qırıxmış alnında bir şəfəq yanır...

A n j e l. "Matuska Volqa" Rusiyadan axır.

S a v a l a n. Bunun dəxli yoxdur.

A n j e l. Deməli, əgər, mən Savalanı tanısaydım, gözəl olardım?

S a v a l a n. Yox! Savalanı məsləksiz, vicdansız bir avontürüst də tanıya bilər. Yalnız tanımaq azdır. Onu sevmək, onun əzəməti ilə fərəhlənmək, Promotey kimi zəncirə vurulmuş dağın bir gün azad olacağı ümidi ilə yaşamaq, yaratmaq!.. Məncə, hər bir azərbaycanlı üçün bundan yüksək hissə yoxdur! Kim bu hisslə yaşayırsa, o, mənim üçün əzizdir, gözəldir.

A n j e l. Sənə Savalana bağlılığın, mərhum Don Kixotun Dulsi-neyaya olan eşqinə bənzəyir. Ancaq Don Kixotun, heç olmazsa, arıq bir yabısı ilə pahlı bir qılıncı var idi.

S a v a l a n. Eybi yoxdur... Təki arzular ölməsin!

Fəridə gəlir.

F ə r i d ə. Bağışlayın. (*Nazlanaraq*) Ədalət zəng vuranda buraxmaq istəmir ki... (*Anjelə*) Mənim bir neçə yaxşı parçam var. Deyir, Moskvadan dərzilə gətirdək...

S a v a l a n (*heyvətlə*). Moskvadan dərzilə gətirdəsiniz?

F ə r i d ə. Hə, razı olmadım, dedim ki, yox, lazım deyil.

A n j e l. Nə üçün qoymursan gətirtsin?

F ə r i d ə. Eh... sən... də... ayıbdır...

A n j e l. Kimdən ayıbdır?

F ə r i d ə. Camaatdan. Adama nə deyirlər... (*Gülümsəyir*) Həmişə on beş-iyirmi manata paltar tikdirən mən, indi Moskvadan dərzi gətirdim?!

A n j e l. Onda sənın Ədalət kimi ərın yox idi.

S a v a l a n (*hələ də təəccüblə*). Demək belə...

A n j e l (*qəhqəhə ilə Savalana*). Mənim patriot qəhrəmanım... Elə bilirsən ki, hamı sənın kimi lütdür! Bizdə elə kişiler var ki, onların xanımları hər gün süd vannası qəbul edirlər ki, ipək kimi yumşaq olsunlar.

S a v a l a n (*birdən canlanaraq, gülümsəyir*). Onlara kişi demirlər, Anjel, Musiq deyirlər!

A n j e l. "Musiq" nədir?

S a v a l a n (*bərkdən gülərək*). Mən Musa adlı yüz qırx kilo ağırlığında hörmətli bir şəxs tanıyırdım. Arvadı ona həmişə Musa əvəzinə Musiq deyirdi... (*Arvadı təqlid edir*) "Musiq", sən uzan istirahət elə, biz Valeriklə kinoya gedirik. (*Musiqi təqlid edir*) "Duşka, bəlkə mən də gedim?" (*Arvadı təqlid edir*) "Mu... Musiq... Sən işləyib yorulmusan. Nahardan sonra sənə istirahət lazımdır... Davleniyan var..." (*Anjel bərkdən gülür*).

F ə r i d ə. Valerik kim idi?

S a v a l a n. Musiqin təsərrüfat işləri üzrə müavini. Qız sifətli şiş bir gədəydi...

A n j e l (*gülümsəyərək, qəsdən*). "Gədə", yoxsa "oğlan"?

S a v a l a n. Gədə!

F ə r i d ə (*fikirli*). Bəlkə kinoya düz ürekle gedirmişlər.

S a v a l a n. Dedim ki, gədə idi. (*Dərindən nəfəs alaraq, ciddi*) Duşkanı mən ərə getməmişdən də tanıyırdım. Durna adlı ucaboylu, təvazökar, yaraşıqlı, incə bir qız idi... Musiqə gedəndən sonra əvvəllər çox qəmgin görünürdü... Bir gün küçədə rast gələndə heç bir söz demədən əlindeki tək zanbağı mənə bağışlayıb keçdi... Hiss etdim ki, gözləri yaşardı.

A n j e l (*həqiqi kədərlə*). Yazıq Duşka... (*Siqaret yandırır*)

F ə r i d ə. Ürəyim sıxıldı.

S a v a l a n. Nə üçün... Hamlet demişkən, biz ki, Aydan artıyıq...

F ə r i d ə. Nə isə, mənə pis təsir elədi.

S a v a l a n (*şən*). Yaxşı... yaxşı... (*Gətirdiyi şeylərə işarə ilə*) İcazə verirsən rəssam başlasın?

F ə r i d ə. Bu dəfə qalsın, Savalan. Həvəsim qaçdı.

S a v a l a n. Onda mən getdim.

F ə r i d ə. Ayrı gün gələrsən, yaxşımı? (*Savalan başı ilə təsdiq edir*)

A n j e l (*Savalana*). Mənə zəng eləyin.

S a v a l a n. Nə üçün?

A n j e l (*gülümsəyir*). Lakin bu təbassümdə əvvəlki sarkazm yoxdur). Elə-belo.

F ə r i d ə. Bu nədir, Savalan, sən lap kobudlaşmışsın. Heç qıza da elə sual verərlərmi?.. (*Gülümsəyərək xüsusi əda ilə*) Özü də Anjel kimi qıza.

S a v a l a n. Doğrudan da... Bağışlayın, Anjel xanım. Mən, məmnuniyyətlə, sizə zəng edəyəm.

A n j e l. Mən incimərəm. Zənginizi gözləyəcəyəm.

S a v a l a n. Baş üstə, hələlik. (*Çıxır*)

F ə r i d ə. Anjel...

A n j e l (*siqaretini yandıraraq*). Nə var?

F ə r i d ə. Doğrudan bu oğlan sənın xoşuna gəlir?

A n j e l. Doğrudan.

F ə r i d ə. Anjel! O, sən düşündüyün oğlanlardan deyil.

A n j e l (*tamamilə sakit*). Nə bilirsən?

F ə r i d ə. Neçə ildi yoldaşq...

A n j e l (*eyni sakitliklə*). Aranızda bir şey olub?

F ə r i d ə (*bərk inciyir*). Sən mənı dəhşətə salırsan, Anjel! Bu lap pozğunluqdur.

Anjel bərkdən gülür, lakin bu gülüş birdən dərin qüssəyə çevrilir.

Pauza.

A n j e l (*siqaretini külqabıya basaraq*). Yox, Foridə, mənı maraqlandıran onun xarici görünüşü deyil. Şmotkalar üçün özlərini öldürən duzsuz oğlanların söhbətini eşidəndə ürəyim bulanır. Sənın rəs-samında indiyə qədər başqalarında görüb hiss etmədiyim nə isə var. Və bu "nə isə" məndə qəribə hisslər doğurur. Elə bil ki, mənım indiyə qədər keçirdiyim günlər bir yuxuymuş. Elə bil ki, mənım həyatım indiyə geriye, on altı-on yeddi yaşlarıma qayıdır, mən özümdə anlaşılmaz bir həvəs, bir yüngüllük hiss edirəm. Onun qızı var?

F ə r i d ə (*part olur*). Elə pis soruşursan ki, adam bilmir nə cavab versin... Necə yəni "qızı var?"

A n j e l. Yaxşı, sevgilisi, nişanlısı olsun.
F ə r i d ə. Yoxdur.
A n j e l. Nə əcəb?
F ə r i d ə (*məhəbbətlə*). Ax, Anjel, sənın elə bir ərin olsaydı...
Bilirsən mən nə qədər sevinərdim.
A n j e l. Elə oğlan mənı istəməz.
F ə r i d ə. Nə bilmək olar, bəlkə istədi?
A n j e l (*gülməyir*). Bəlkə...
F ə r i d ə. Belə gözəl, mədəni qız... Sənə nə olub?..
A n j e l. Heylə oğlanlar birinci növbədə...
F ə r i d ə. Başa düşürəm... Nə olsun... Bütün olub-keçmişləri
etiraf edərsən.
A n j e l (*birdən darıxmış kimi*). Nə işə... Fəridə... kofe!
F ə r i d ə (*mənalı təbəssümlə*). Bu saat! (*Çıxır*)

Anjel qalxıb divarda Savalanın Fəridəyə toy hədiyyəsi gətirdiyi "Savalan" tablosuna
uzun bir nəzər salır. Ədalət daxil olur. Qısa pauza.

Ə d a l ə t. Bəs Fəridə hardadır?
A n j e l. Mətbəxdə.
Ə d a l ə t (*yaxınlaşaraq, pıçiltı ilə*). Heç bilmirəm ki, sənə necə
təşəkkür edirəm, Anjel.
A n j e l. Nəyə görə sən mənə təşəkkür etməlisən?
Ə d a l ə t (*pıçiltı ilə*). Bizim keçmişimiz haqqında Fəridəyə bir
kəlmə söz demədiyinə görə. Mən bunu qiymətləndirirəm, Anjel.
A n j e l. Elə bilirsən, mən sənə görə susuram?! Mənim əlimdə
əlac olsaydı, sənın boynunu elə vurardım ki, qanın yerə dammazdı!
Ə d a l ə t. Anjel!
A n j e l. Heyf ki, ortada Fəridə vardır.
Ə d a l ə t (*eyni yalvarışla*). Anjel!
A n j e l. Mən onun xəyallarını, arzularını alt-üst etmək
istəmədim. Çox gecdir. Lakin, əgər, sən ona da xəyanət eləsən,
mənim intiqamım dəhşətli olacaq.
Ə d a l ə t. Mən onu sevirem, Anjel.
A n j e l. Sən bu sözləri mənə də deyirdin.
Ə d a l ə t. Nə olar. Mən buna təəssüf etmirəm.
A n j e l. Mən bura sənın ikiüzlü sözlərini eşitmək üçün
gəlməmişəm. Mənim səndən tələbim vardır!

Ə d a l ə t. Nə tələb?
A n j e l. Mənim oğlumun atasının sən olduğunu rəsmiləşdirmək
lazımdır.
Ə d a l ə t. Necə yeni rəsmiləşdirmək?!
A n j e l. Yeni, ona rəsmi surətdə sənın familiyanı vermək! Uşaq
bu gün-sabah böyüyüb məndən atasının kim olduğunu soruşacaq,
aydındırımı?

Pauza.

Ə d a l ə t. Anjel, icazə ver, o barədə bir əsaslı düşünüb-daşınacaq.
A n j e l. Nə düşünəcəksən?
Ə d a l ə t (*asəbi, səbrsiz*). İndi yox... Rica edirəm, sonra... Fəridə
bu dəqiqə gələ bilər...
A n j e l. Yaxşı. Sonra mən sənə zəng edərdəm.

Fəridə gəlir.

F ə r i d ə. Oy, Ədalət, sən nə vaxt gəldin? Anjel, niyə durdun? Bu
saat kofe hazır olar.
A n j e l. Səhərdən oturmuşam, bəs deyil?
F ə r i d ə. Sən Allah, getmə!
A n j e l (*zarafatyana*). Təzə ər-arvadı tək qoymaq lazımdır.
F ə r i d ə. Anjel, yaxşı şeylər bişirmişik.
A n j e l. Yox, Fəridəcan, işim var. (*Açıq zarafatla*) Gözəl rəssam
mənə zəng eləyəcək, hələlik. (*Çıxır*)
Ə d a l ə t. Bu hansı gözəl rəssam haqqında danışır?
F ə r i d ə. Savalan haqqında.
Ə d a l ə t (*gülməyir*). Hə, sizin dostunuz...
F ə r i d ə. "Siz" deyəndə kimləri nəzərdə tutursan?
Ə d a l ə t. Səni, Qəniməti...
F ə r i d ə. Savalan mənim rəsmimi çəkmək istəyir. Deyir, bu,
mənim ən kamil işim olacaq.
Ə d a l ə t (*gülməyir*). Nə üçün məhz sənın rəsmiini?
F ə r i d ə (*sən təbəssümlə*). Yəqin ona görə ki, bir-birimizi lap
uşaqlıqdan tanıyırdıq... sevirik.
Ə d a l ə t. Sevirsiniz?
F ə r i d ə (*zarafatyana*). Yoxsa, qısqanırsan? Oy, xoşuma gəlir
sənın qısqanclığıın... Mən ölüm qısqanırsan?

Ə d a l ə t. Yox, qısqançlıq acizlərin işidir.

F ə r i d ə (bir an xəyala dalaraq). Doğrudan da elədir.

Ə d a l ə t. Ancaq camaatı heç bir zaman yaddan çıxarmaq lazım deyil!

F ə r i d ə. Camaatı? Hansı camaatı?

Ə d a l ə t. Ətrafımızda yaşayan camaatı.

F ə r i d ə. Onları nə barədə yaddan çıxarmamalıyıq?

Ə d a l ə t. Hər barədə. (Qısa pauza) Adamlar hardan bilirlər ki, sən o rəssamı bir qardaş kimi istəyirsən... Görəcəklər ki, çox vaxt mən evdə olmayanda gəlir. Saatlarla burada olur... Bir sən, bir də o. Demək, burada nə işə var.

F ə r i d ə. Məsələn, nə?

Ə d a l ə t (gizli əsəbiliklə). "Məsələn, nə"sini onlar özləri düzəldəcəklər.

F ə r i d ə (hərərətlə). Axı, biz üçümüz də bilirik ki, arada başqa, heç bir şey yoxdur və ola da bilməz.

Ə d a l ə t. Biz bilirik, onlar yox!

F ə r i d ə (sanki indiyə qədər ona məlum olmayan başqa bir aləmə daxil olur). Demək, onda biz... mən heç bir oğlan yoldaşımın görüşməməliyəm?

Ə d a l ə t (könülsüz). Nə üçün... Olar... Lakin, əlbəttə... Ancaq rəsmi yerlərdə... Yalnız mən olduğum zaman.

F ə r i d ə (hələ də təəccüb içində, lakin gülümsəyərək). Deməli, ərli qadın olmağın belə işləri də varmış.

Ə d a l ə t (zarafatla). Bəli... Bəs sən nə bilmisən...

F ə r i d ə. Yaxşı... Daha neyləyək, Savalana deyərəm ancaq sən evdə olanda gəlsin.

Ə d a l ə t. Tez-tez yox.

F ə r i d ə. Necə? Bəs, portretimi çəkməsin?

Ə d a l ə t (onun üzünə baxmadan). Çəkməsə yaxşıdır.

F ə r i d ə. Elə də şey olar?... O, neçə vaxtdır buna hazırlaşır... Bu fikirlə yaşayır... O, bu portreti Moskvada açılacaq böyük sərgiyə göndərəcək. İndi necə ola bilər ki, onu birdən-birə bunların hamısından məhrum eləyəsən?

Ə d a l ə t (gizli əsəbiliklə). Qoy başqa bir qadın tapsın. Onun üçün nə təfavütü var...

F ə r i d ə (ərinin sözü onun qadınlıq, insanlıq qüruruna toxunur. Bir qədər incimiş). Təfavütü var! Axı, rəssam da şairdir, ilhamla yaradır.

Ə d a l ə t (sarkazmla gülümsəyərək). Deməli, o öz şah əsərini yaratmaq üçün mən bədbəxtin arvadından ilham almalıdır?

F ə r i d ə (ona diqqətlə baxaraq). Məgər, o, mənimlə bir insan, gənc bir qadın kimi maraqlana bilməz?

Ə d a l ə t (sərt). Yox! Qoy o, başqa gənc qadınla ("gənc qadın" sözünü xüsusi vurğu ilə deyir) maraqlansın!

F ə r i d ə. Əgər, bu işdə qeyri-əxlaqi bir şey varsa, o zaman "başqa" gənc qadının namusu sənə üçün əhəmiyyətli deyil?

Ə d a l ə t. Qoy başqa qadının da dərini öz əri çəksin. (Onun əlindən tutaraq, mülayim) Mən sənə ürəyimiz olduğunu bilirəm. Lakin adamları başa salmaq çətindir; hələ bütün şüurlar o dərəcəyə qədər inkişaf etməmişdir.

F ə r i d ə. İnkişaf eləyən şüurlar daha çoxdur. Nə üçün biz geridə qalmış, qəlbi qara adamların ardınca sürünməliyik?

Ə d a l ə t (əsəbiləşir, lakin bunu bürüzə verməməyə çalışır. Gərgin təbəssümlə). Görəsən, biz bu rəssamın üstündə çox mübahisə edə biləyik?!

F ə r i d ə (dərindən nəfəs alaraq. Son dərəcə ruhsuz). Yaxşı... madam ki, sənə ürəyindən deyil, Savalana deyərəm gəlməsin.

Ə d a l ə t (yavaş səslə. Onun üzünə baxmadan). Mən sənə məcbur etməyəm, Fəridə.

F ə r i d ə. Məni məcbur etmək də olmaz! Ancaq mən bu söhbətdən sonra rəssamın üzünə çıxma bilmərəm.

Ə d a l ə t. İnciyirsən?

F ə r i d ə. İncimərəm. (Qapı zəngi. Gedib qapını açır. Qapıda skelet kimi arıq, uzun bir kişi dayanmışdır. Fəridə qorxub bir addım geri çəkilir) Kimi istəyirsiniz? (Skeletəbənzər kişi susur) Kimi istəyirsiniz? (Skeletəbənzər kişi susur. O, qorxaraq qayıdıb evə qaçır)

Ə d a l ə t. Kim idi?

F ə r i d ə. Qapıda əcaib bir adam durub. Soruşuram, dinmir. (Ədalət tez qapıya gedir. Əsəbi hərəkətlə cibindən bir dəstə pul çıxararaq, tələsik sayıb ona verir. Skeletəbənzər kişi pulu alıb gedir. Ədalət bir an dayanır, dərindən nəfəs alır. Sonra evə qayıdır) Çox dəhşətli görünüşü var. Xəstədir?

Ədalət. Yox.

Fəridə. Nə istəyirdi?

Ədalət (*gizli əsəbiliklə*). Pul. Stol hazır deyil?

Fəridə. Hazırdır.

Ədalət. Gedək. Mən acımdan ölürem...

İşıq azalır. Güclənəndə Fəridə oturub gündəlik yazır.

Fəridənin daxili səsi. Doğrudanmı, bizim təmiz hisslərimiz insanlar arasında öz əleyhimizə çevrilə bilər?! Doğrudanmı, Savalan kimi bir oğlanın mənə olan o səmimi duyğuları adamlara şübhəli görünə bilər?

Bu zaman küçədə ayaq səsləri eşidilir. Fəridə başını qaldırıb, açıq pəncərədən baxır.

Fəridə. Qənimət!

Qənimət (*pəncərədən görünür*). Salam, Fəridə. Necəsən?

Fəridə. Mən yaxşı... Bir də görüm, sən necəsən?

Qənimət (*gülümsəyir*). Mən də yaxşı.

Fəridə. Kvantira ala bildin?

Qənimət. Söz veriblər. Gələn kvartalda bəlkə aldım.

Fəridə. Neft daşlarında sənün üçün çətin keçmir ki?

Qənimət. Yox.

Fəridə. Sən həmişə çətinliklər, qəhrəmanlıqlar, bir sözlə, romantika haqqında düşünürdün.

Qənimət (*gülümsəyir*). Unutmamısan!..

Fəridə. Heç o günləri unutmaq olarmı?

Qənimət. Neft daşlarında işləmək mənə maddi cəhətdən də xeyirdir. Maaşım burda alacağımından əlli faiz artıqdır. (*Zarafatyana*) Özümə təzə kostyum, təzə tuflı almışam. Gələn ay da lap son dəbdə bir plaş alacağam. Kasıb daha sən görən deyil. (*Gülüşürlər*) Biz kürkümüzü sudan çıxaracağıq. De görüm, sən necəsən? Həyatından çoxmu razısan?

Fəridə. Çox.

Qənimət. Evinizdən gələn piano səslərindən hiss edirəm. Axı, mən bu küçədən tez-tez keçirəm.

Fəridə. Sən ki, bu tərəfdə olursan?

Qənimət. Sən ki, olursan.

Fəridə (*birdən tutularaq*). Məncə, sən gərək daha belə zarafatları eləməyəsən, Qənimət.

Qənimət. Kim deyir ki, mən zarafat eləyirəm?

Fəridə. Sən mənə hələ də unutmamısan?

Qənimət. Bu evdəki Fəridəni unutmuşam. Gövhər xanımın evindəki Fəridəni isə unutmamışam. Heç bir zaman da unutmayacağam. Bunun isə, nə sənə dəxli var, nə də sənün hörmətli ərinə. (*Gülümsəyir*) Xudahafız! (*Gedir*)

Fəridə (*onun ardınca*). Tez-tez zəng elə, Qənimət!

Qənimətin səsi. Baxarıq.

Fəridənin üzü birdən-birə kədərli bir ifadə alır. Bir an sükut içində dayanır. Sonra oturub gündəliyini yazmağa davam edir.

Fəridənin daxili səsi. "Toyumuzdan sonra bu gün birinci dəfə Qəniməti gördüm. Yenə əvvəlki kim sən... Yenə əvvəlki kimi zarafatçı... Neçə ay işləyəndən sonra bir dəst kostyum ala bildiyinə necə sevinirdi... Halbuki Ədalətin on dəst kostyumu var... Bunu düşünəndə ürəyimə bir qüssə çökür. Burada, nə isə, bir ədalətsizlik yoxdurmu? Axı, yüksək vəzifədə olmaq başqa bir aləmə daxil olmaq demək deyil". (*Bayırda maşın signalı. Fəridə qalxıb pəncərədən soferə*) Ədalət yatıb. (*Ədalət gülümsəyərək, o biri otaqdan daxil olur*)

Ədalət. Ədalət oyaqdır.

Fəridə. Şoferdir, çay gətirim?

Ədalət. Bir stəkan pis olmaz.

Fəridə. Bu saat... (*Gündəliyini yığışdırıb yeşiyə qoyur*)

Ədalət (*zarafatyana*). Sən öz gündəliyini nə vaxta qədər məndən gizlədəcəksən?

Fəridə (*zarafatla*). Qocalıb belimiz bükülənə qədər.

Ədalət. O... bu çox uzun oldu. Bu günün qəhrəmanı kimdir?

Fəridə. Sən, mən, Qənimət.

Ədalət. Qənimət?

Fəridə. Bəli, o, indicə burdan (*pəncərə tərəfi göstərir*) keçirdi. Biz onunla bir qədər söhbət də elədik.

Ədalət (*alınır, lakin üzə vurmur*). Nə barədə?

Fəridə (*eyni zarafatla*). Onu gələcəkdə oxuyarsan. Ancaq mənə bir məsələ çox maraqlandırır.

Ədalət (*eyni zarafatla*). Nə məsələdir o?

F ə r i d ə. Qənimətlə, Savalanla bizim həyatımız arasında nə üçün bu qədər böyük fərq olmalıdır?

Ə d a l ə t. Başa düşürəm, nə fərq?

F o r i d ə. Nə üçün, məsələn, Qənimət kimi ali təhsilli, ağıllı, diribaş bir oğlan, neçə ay işləyəndən sonra özünə zorla bir dəst kostyum ala bilsin. Amma biz...

Ə d a l ə t (onun sözünü kəsərək). Başa düşdüm. Səbəbini desəm, məni təvazökar olmamaqda təqsirləndirməzsən ki?

F ə r i d ə. Yox, mən belə sirləri bilmək istəyirəm.

Ə d a l ə t (sərt qürurla). Ona görə ki, mənim əlimin altında üç min Qənimət kimi adam işləyir və onların fəaliyyətinə, birinci növbədə, mən cavabdehəm. Onları mən idarə edirəm.

F ə r i d ə. Lakin, bununla bərabər, görək ki, sizin maaşlarınızın arasında o qədər də böyük fərq yoxdur. Qənimət deyir ki, onlar Neft daşlarında əlli faiz artıq maaş alırlar...

Ə d a l ə t (zarafatlı). O... səndən qorxmaq lazımdır. (Onu öpür) Qənimətin Neft daşlarında zəhməti çox olduğu üçün maaşı da çoxdur. Mənim də burada zəhmətim çox olduğu üçün yaşayış imtiyazlarım da çoxdur. (Çırtma ilə onun burnuna vuraraq) İndi anladın? (Təkrar öpür) Deməqoqiyyəyə başın qarışdı, çayı yaddan çıxardın...

F ə r i d ə. Oy, bu saat...

Mətbəxə yüyürür. Ədalətin üzü soyuq və məyus bir ifadə alır. Qısa pauza. Fəridə çay, pirojna-filan gətirir. Ədalətin üzünün əvvəlki şən və gümrəh ifadəsi yenə də qayıdır.

Ə d a l ə t (çayını içə-içə). Bu gecə "Karmen"ə getmək istəyirsən?

F ə r i d ə. Gedək!

Ə d a l ə t. Hazırlaş, mən iclasdan çıxan kimi məni göndərərəm. (Fəridənin barmağındakı bahalı üzüyə işarə ilə) Bunu çıxar qoy evdə.

F ə r i d ə (təəccüblə). Nə üçün?

Ə d a l ə t. Biz özümüzü mümkün qədər sadə aparsaq yaxşıdır, elə deyilmi?

F ə r i d ə. Axı, bunu bizə toy hədiyyəsi gətiriblər.

Ə d a l ə t (dalğın). Kim nə bilir ki, hədiyyə gətiriblər.

F ə r i d ə. Başqa... nə düşünə bilirlər ki?

Ə d a l ə t. Hər nə desən... nə çox qəlbiqara adamlar. (Fəridə dərin bir anlaşılmazlıq içindədir. Telefon zəngi. Ədalət dəstəyi götürür) Eşidirəm... Salam! Doğrudan? Nə deyib? Aha... sonra?... Yaxşı...

Axşam operada görüşürük... Gerisini orda danışarıq... Hələlik... (Dəstəyi asır)

F ə r i d ə. Kim idi?

Ə d a l ə t (gülümsəyir). Kamil.

F ə r i d ə. Nə deyirdi?

Ə d a l ə t (zarafatlı). Heç...

F ə r i d ə (inciyir). Çox sağ ol.

Ə d a l ə t. Yaxşı... yaxşı... Deyir, çox mühüm bir yığıncaqda bizim fəaliyyətimizə yüksək qiymət veriblər.

F ə r i d ə. Kim?

Ə d a l ə t. Bizim şefimiz. Məni yaman tərifləyib.

F ə r i d ə. Nəyə görə tərifləyib?

Ə d a l ə t (ona təəccüblə baxaraq). Sən elə soyuq soruşursan ki.

F ə r i d ə (sualını təkrar edir). Nəyə görə tərifləyib?

Ə d a l ə t (bir qədər sərt). Yaxşı işlədiyimizə görə. Planı vaxtından əvvəl yerinə yetirdiyimizə görə.

F ə r i d ə. Təbrik edirəm!

Ə d a l ə t (birdən daha da canlanaraq). Ayın on beşində qızının ad günüdür.

F ə r i d ə. Kimin qızının?

Ə d a l ə t (zarafatlı, bərkənd). Şefin! Görək yaxşı bir hədiyyə tədarük eləyək.

F ə r i d ə. Nə çox evimizdə yaxşı şey.

Ə d a l ə t (gülümsəyir). Yox. Elə olmaz. Görək, qızın adına alınsın. Buranın yuvelirtorunda da fərqli bir şey yoxdur. Görək, Moskvadan alınsın.

F ə r i d ə. Necə, ondan ötəri Moskvaya gedəcəksən?

Ə d a l ə t. Onsuz da birigün uçuram Moskvaya... İdarənin işi var...

F ə r i d ə. Bəs, heç mənə deməmişdin?

Ə d a l ə t. Baş o qədər qarışır ki... (Saatına baxır) Yaxşı. Məni gözləyirlər. Sən axşama hazırlaş. (Gedir)

Fəridə daxili bir gərginliklə ora-bura vurnuxur, sanki bu geniş otaqlarda özünə yer tapa bilmir. Birdən əlini qaldırıb barmağındakı bahalı üzüyə baxır. Sonra üzüyü çıxarıb servanın yeşiyinə atır. İndi onun üzündə soyuq, ciddi bir ifadə var. Qapı zəngi.

Gedib açır. Gövhər gəlir...

F ə r i d ə. Salam, ana. Neçə vaxtdır səni bura gətirə bilmirik.

G ö v h ə r. Vaxt tapa bilmirəm. İndi də bir dəqiqəliyə gəlmişəm. Yay isti keçir. Uşaqları qarın xəstəliklərindən-zaddan qorumaq lazımdır.

F ə r i d ə. Biz də hazırlaşırıq Kislovodskiyə... *(Qısa pauza)*

G ö v h ə r. Yaxşı olar. Ancaq mənə bir şey yaman narahat edir.

F ə r i d ə. Nədir o, ana?

G ö v h ə r. Sən işləmək istəmirsən?

F ə r i d ə *(tutulur)*. Doğrusu, mən istəyirdim. Ancaq Ədalət razı olmadı. Deyir, sənə işləməyinə bizim ehtiyacımız yoxdur.

G ö v h ə r. "Bizim", yəni, kimlərin?

F ə r i d ə. Yəni, öz ailəmizin.

G ö v h ə r. Bəs, onda, sən nə üçün on altı il oxuyub mühəndis olurdun? *(Qısa pauza. Mehriban ifadə ilə)* Bəlkə də Ədalət səni çox istədiyindən elə deyir. Ancaq sən onu razı salmalısan. O hiss etməlidir ki, yaxşı bir mühəndis olanda həyatın daha da fərəhli keçər. Biz başqa zamanda yaşayırdıq. İndi bu bərli-bəzəkli otaqlarda işsiz-gücsüz oturub xanımlıq etməklə xoşbəxt olmaq mümkün deyil. Bu sizi bir-birinizdən də tənqə gətirər! Mən anayam! Mən istəyirəm ki, sən öz ailəni, ərini sevməklə yanaşı, həm də müstəqil, ləyaqətli bir insan olasan! *(Gülüm-səyir)* Yadındadırmı, uşaqlıqda sənə vəznəli-çuxalı oğlan paltarını geyindirirdim...

F ə r i d ə. Yadındadır... *(Gülüm-səyir)* Sən mənə gəlinciklərlə bərabər, tapança da alardın...

G ö v h ə r. Mənim oğlum yox idi. Mən arzu edirdim ki, sən gələcəkdə həqiqi kişilər kimi cəsarətli, mürd olasan. *(Qalxır)*

F ə r i d ə. Otur, ana.

G ö v h ə r. Yox, hələ bir neçə evə də dəyməliyem. Ümid edirəm ki, ananı başa düşsən, Hələlik.

Gedir. Fəridə anasının ardınca uzun bir nəzər salır. Baxışları anlaşılmaz və qəmgin bir ifadə alır. Sonra o, nəzorlərini çəkərək, divardakı qiymətli xalça baxır, sonra qərribə bir maraqla hər tərəfi nəzərdən keçirir. Sanki bunların hamısını indicə görür. Sonra oturub gündəliyini yazır.

Fəridənin daxili səsi. Anam hiss etdirməməyə çalışsa da, mənim bu zəngin, bu qayğısız həyatımın onu sevindirmədiyini duyuram... O, özünün dediyi kimi, nə işə, gizli bir narahatlıq içindədir.

Qapı zəngi. Fəridə açır. Qərribə bir tip kağıza bükülmüş bir şeyi ona verir. Fəridə açıb baxır, qalın tükü xəzi görəndə qorxub yerə salır.

T i p *(qərribə bir təəccüblə)*. Niyə qorxdunuz, xanım? *(Əyilib xəzi yerdən götürür)* Bu nadir tapılan bir dəridir.

F ə r i d ə *(yalnız indi özünə gələrək)*. Kim göndərib?

T i p. Yoldaş Sərkərov.

F ə r i d ə *(fikri dağınıq)*. Yoldaş Sərkərov kimdir?

T i p. Hi-hi... tanımırırsınız?

F ə r i d ə *(sərt)*. Yox.

T i p. Yoldaş Sərkərov Qaplan Qəhrəmanoviç, mextorqun direktorudur da...

F ə r i d ə. Bəs, siz niyə hırıldayırsınız?

T i p. Hi-hi... Mən hırıldamıram, xanım, gültürəm.

F ə r i d ə. Nə üçün?

T i p. Dedim, bəs, zarafat edirsiniz, çünki sizin kimi böyük xanımlardan Sərkərovu tanımayan yoxdur. *(Xəzi sığallayaraq)* Bu çox qiymətli şeydir, əldə, azı, min beş yüz qiyməti var.

F ə r i d ə. Necə yəni "əldə"?

T i p. Hi-hi... yəni bazarda. Çasını satışda.

F ə r i d ə. Yaxşı. Bəs, pulu?

T i p. Nə pul?

F ə r i d ə *(sərt)*. Bura bax, deyəsən, axı, siz təlxəklik eləyirsiniz? Necə nə pul? Bunu bizə müftə verirlər?

T i p. Mən kiçik adamam, xanım... Onu yoldaş Sərkərov bilər.

F ə r i d ə *(qərribə bir həyəcanla)*. Aparın! Tez!

T i p *(təəccüb içində)*. Nə danışırırsınız, xanım? Bəs, mən yoldaş Sərkərova nə deyim?

F ə r i d ə *(hücumla)*. Aparın!

T i p *(qorxmış halda götürülür)*. Qərribədir... Qərribədir...

İşıq sönmür, yananda Qənimətin otağı görünür. Anjel, Qənimət və Savalan tez-tez o biri qapıdan girib-çıxaraq stolun üzərinə cürbəcür yemək şeyləri-filan düzürlər.

S a v a l a n. Bəh... Bəh... Nə gözəl stoldur! Sağ ol, Anjel xanım! Anjel, bu tortu da özün hazırlamısan?

A n j e l *(acıqla)*. Yox, konditer tutmuşam.

Q ə n i m ə t. Sən də... əlbəttə, özü hazırlayıb.

S a v a l a n. Bağışla, Anjel.

A n j e l. Bağışlamıram. Kim mənə qiymətləndirmirsə, o, mənim düşmənimdir.

S a v a l a n. Allaha şükür ki, biz səni qiymətləndiririk. Sən bizim ən əziz qonağımızsan.

A n j e l (*inciyir*). Düzəltədin.

Q ə n i m ə t. Anjel nə üçün qonaq olur?

Bütün bu müddətdə Anjel süfrə ilə məşğuldur.

A n j e l. Yaxşı, biz buraya Anjelin kim olduğunu müzakirə eləməyə yığılmamışıq. Anjel sizin yağlı təriflərinizi çox eşidib.

Q ə n i m ə t. Bizim?

A n j e l. Siz oğlanların, nə təfavütü var...

S a v a l a n. Vallah, mənim sözümdə heç bir yağ-zad yoxdur.

A n j e l. Yaxşı, bitdi. (*Birdən şənlənərək*) Stol hazırdır, ağalar.

Q ə n i m ə t (*stola nəzər salaraq*). Deyəsən, içkimiz lap azdır. Mən qaçım bir şüşə şampan alım.

S a v a l a n. Qoy mən gedim. Sən bu gecə beysən... (*Qapıya yönəlir*)

Q ə n i m ə t. Dayan! Mən müasir bəyəm. Ona görə də özüm gedəcəyəm. (*Yürürək çıxır*)

S a v a l a n. Anjel...

A n j e l. Yəni də məndən danışacaqsan?

S a v a l a n. Əgər, sənin barəndə danışmaq mənim üçün xoşdursa?

A n j e l. Müəyyən vaxta qədər.

S a v a l a n. Səhv edirsən. (*Qısa pauza*)

A n j e l (*papiros yandıraraq*). Fəridə mənim barəndə sizə nə danışdı?

S a v a l a n. Heç bir şey. Nə üçün soruşursan ki?

A n j e l. Elə-belə.

Birdən Savalanın gözü qızın sumkasındakı kitabə sətəşir.

S a v a l a n. O nə kitabdır?

A n j e l. Səttarxan haqqındadır.

S a v a l a n. Doğrudan?

A n j e l. Nə üçün təəccüb edirsən ki?

S a v a l a n. Axı, sən...

A n j e l (*onun cümləsini tamamlayır*). Savalan dağının harda olduğunu bilmirdin. İndi necə olub ki, Səttarxanla maraqlanırsan? (*Zarafatla*) Hər şey axır... Hər şey dəyişir.

S a v a l a n. Zarafatı burax, mən ciddi soruşuram... Yoxsa, elə-belə bekarçılıqdan oxuyursan?

A n j e l. Yox, Cənubi Azərbaycanın taleyi ilə maraqlandığım üçün oxuyuram.

S a v a l a n (*təhdidlə*). Anjel!

A n j e l. Nə var?

S a v a l a n. İstehza edirsən?

A n j e l. Axmaq! (*Hücumla*) Mən sənin düşündüyün qədər də düşüb itmiş adam deyiləm. Mən bilirəm ki, öz xalqına gülmək alçaqlıqdır.

S a v a l a n (*günahkar kimi, həyəcanla*). Axı, sən dünənə qədər o xalqı tanıyırdın.

A n j e l. Tanımırdım, çünki onun haqqında mənə heç nə deyən olmamışdı.

S a v a l a n (*əsəbi bir həyəcanla*). Doğrudur! (*Öz-özünə danışmış kimi*) Demək, bizi ondan məhrum etmək olmaz. Biz son mənzilin harada olduğunu bilirik və bir gün o mənzilə çatacağımıza inanırıq... Əgər, ata-baba ənənələrindən ayrı düşən Anjel bu gün Səttarxanı bir qəhrəman kimi sevib qiymətləndirirsə, demək, yaşasın ideya! Yaşasın bizim idealımız! Anjel, icazə ver, səni öpüm.

A n j e l (*əlini qabağa uzadaraq*). Sakit. Bəlkə sən elə bilirsen ki, mən Səttarxan haqqında sənə xoş gəlmək üçün oxuyuram?

S a v a l a n (*eyni hərəkətlə*). Əlbəttə, yox! Mən hiss edəmə ki, sən təbiətən yaxşı qızsan. Necə deyərlər, naturalsan, dürəklərdən deyilsən!

A n j e l. Dürək nədir?

S a v a l a n. Lətifəsi səndən uzaq olsun, dürək... nə isə, xarici təsirlərə uyub əslini itirən, nə ondan, nə bundan olan xırda adamlara biz öz aramızda "dürək" deyirik...

A n j e l (*bərkdən gülərək*). Əcəb sərrast söz tapmışınız.

S a v a l a n (həqiqi heyranlıqla). Sən nə gözəl gülürsən, Anjel.

A n j e l (*mehribanlıqla*). Yaxşı... Sarı simə keçmə.

S a v a l a n (*zarafatyana*). Demək, sən tarın sarı simini unutmamısan!

A n j e l (*dərindən nəfəs alaraq, divanın üstündəki tara işarə ilə*). Bunu sən çalırısan, yoxsa Qənimət?

S a v a l a n. Mən.

A n j e l. Götür bir az çal, qulaq asağ.
S a v a l a n. Məclis qızıqanda...

Anjel tarı götürüb bir-iki mızrab vuraraq dinləyir... Sonra yavaş-yavaş "Segah" çalır asta, dərdli bir səslə oxuyur. Savalan dərin heyrət içində qulaq asır. Lakin Anjel sanki onu görmür. Anjel öz kədərinə dalararaq, bu dünyadan ayrılmışdır.

A n j e l (oxuyur). Yad əylədikcə vəslini, ey mahi tələtim,
Ağlar gözümdə qanə dönür eşq həsrətim...
S a v a l a n. (özünü saxlaya bilməyərək qışqırır). Anjel!

Anjel tarı ycrə qoyur. Savalan qarşısızalmaz bir həyəcanla onu öpür.

A n j e l (onu özündən kənar edərək). Lazım deyil, Savalan.
S a v a l a n (eyni həyəcanla). Anjel! Mən səni yalnız indi tanımağa başlayıram!

A n j e l (kədarli təbəssümlə). Gecikmişən.
S a v a l a n. Yox, gecikməmişəm. Mən həmişə hiss edirdim ki, sən göründüyün kimi deyilsən.

A n j e l (eyni kədarli təbəssümlə). Göründüyün kimi deyilsən!

Birdən qəti hərəkətlə qalxıb güzgünün qarşısında gözlərini silərək canlı və gümrəh bir görünüşlə saçlarını düzəldir. Savalan yaxınlaşıb güzgüdə ona baxır, nə isə demək istəyir. Qənimət daxil olur.

Q ə n i m ə t. Bu da şampan! (Savalana) Niyə tərpənmirsən?

S a v a l a n (Anjelə baxmaqda davam edərək). Hipnoz olmuşam!

A n j e l (onun qoluna girərək). Mənim gözəl rəssamım, gəl əyləşək. Bizim bir-birimizi olduğu kimi tanımağımız mümkün deyil.

S a v a l a n. Mən sənənlə bərabər öz ürəyimi kəşf etmişəm. Bayaq o sarı simi sən dilləndirdin. Mən qulaq asdım, indi də mən dilləndirirəm, sən qulaq as! (Qənimətə) İndi mənə aydın oldu ki, nə üçün bu qızı görməyəndə darıxıram. Niyə saatlarla bunun haqqında düşünürəm.

A n j e l (eyni zarafatla). Demək, bizim sarı simlərimiz tamam başqa-başqa əhvalatlar hekayə edirmişlər.

S a v a l a n (sanki birdən-birə taqətdən düşərək). Qənimət bəy! Bizimki sevgidə gətirmədi! (Coşğunluqla) Ancaq biz and içmişik ki, heç bir dərdə təslim olmayaq. Vuraq, dostlar!

Şampan butulkasını götürür, bu dəmdə qapının zəngi vurulur. Qənimət qapını açır. Fəridə otağa daxil olur. Həmişə an heyrət içində dayanıb ona baxır.

F ə r i d ə (gülümsəyir). Gözləmərdiniz, eləmi?

Q ə n i m ə t. Fəridə! Mənim ürəyimə dammışdı ki, sən gələcəksən. Sübut? Baxa bilərsən! (Qənimət bu sözlərlə yemək stoluna işarə edir. Süfrəyə dörd dəst qab-qacaq, dörd qədəh qoyulmuşdur)

S a v a l a n. Heç bayaqdan mənim ağıma gəlməyib ki, niyə Qənimət stolun üstünə dörd adamlıq qab-qasıq qoyub...

A n j e l. Mənim ağıma gəlirdi. Ancaq fikirləşirdim ki, yəqin, başqa bir qız da gələcək. (Fəridəyə) Nə əcəb həyat yoldaşın (son sözləri xüsusi vurğu ilə deyir) səni tək buraxıb?

F ə r i d ə (zarafatlı, lakin səmimi). Əvvəla, həyat yoldaşım Moskvaya uçdu. İkincisi də, nə üçün tək buraxmasın? (Eyni zarafatla) Biz bir-birimizə inanırıq.

A n j e l. Allah eləsin!

F ə r i d ə. Anjel! Yoxsa, sən buna şübhə edirsən?

A n j e l. Sənə? Sənə yox. Sənin kimi mələyə kim şübhə eləyə bilər?

F ə r i d ə. Bəs, Ədaletə?

A n j e l (gizli kin qarışıq bir zarafatla). "Ədalet" sözünün mənası çox dərin olduğu üçün o barədə heç nə deyə bilməyəcəyəm.

F ə r i d ə (zarafatla və səmimiyyətlə). Eybi yoxdur, vaxt gələr, deyərsən.

A n j e l (qətiyyətlə). Yəqin ki...

S a v a l a n (qızlara). İnsafınız olsun, səbəbkar burada darıxır.

F ə r i d ə. A... doğrudan da... Qənimət! (Onun əlindən tutaraq) Mənim əzizim, bizim hamımızın əzizi! Səni təbrik edirəm! Bunu da qalstukuna taxarsan. (Onun üzündən öpərək, əlindəki balaca şeyi verir)

Q ə n i m ə t. Bu ki, sənindir...

F ə r i d ə (sözünü kəsərək). Hə... O mənim qız vaxtı gəzdirdiyim üzüyün qaşığıdır.

Q ə n i m ə t (həyəcanla). Sən o üzüyünü yaman çox istəyirdin.

F ə r i d ə (gülümsəyərək başı ilə təsdiq edir). Ona görə də, qoy onun qaşığı sənə sinəndə yadigar qalsın.

Q ə n i m ə t (həyəcanla). Elə şey olmaz.

S a v a l a n (amiranə). Olar! (Sancağı alıb Qənimətin qalstukuna taxır) Aydındır?!

Q ə n i m ə t (dərinə nəfəs alaraq). Aydındır.

S a v a l a n. Elə isə başladıq. (Şampan şüşəsini partladaraq qədəhləri doldurur. Qənimətə) Sağ ol, qardaşım! Qoy bu yaqut həmişə sinəndə parlasın. Ömrün uzun olsun!

Fəridə. Sağ ol, Qənimət! (*Qədəhini vurur*)

Anjel. Sağ ol, Qənimət. Bugünkü bayram üçün gerek mən səni öpüm.

İçirlər. Savalan patefonu qurur. Müasir bir rəqs havası otağı bürüyür. Dördü də bir-birinin təklifini gözləmədən ayağa qalxıb oynayırlar.

Qənimət. Uşaqlar! Bu il bir az tez, bir az gec, dördümüzün də iyirmi iki yaşı tamam olur. Planetimizdə olan bütün yaşadlarımızın sağlığına! (*İçirlər*)

Anjel (*birdən-birə fikrə gedən Savalanı zarafatıyana sancır*). İyirminci əsrdə şairanə xəyallara dəlmaq çox gülməli görünür.

Savalan. Nahaq yerə, nə qədər dünya var, gözəllik var, şairanəlik də olacaq. Adam fikirləşir ki, Fəridənin bura gelişi...

Anjel. Leonardo da Vinçi fırçasına layiqdir. Cakonda!

Savalan. Fəridə, sənin bu gecə bizi yaddan çıxarmayaraq bura gəlməyin ürəyimi o qədər kövrəldib ki, ağlamaq istəyirəm.

Fəridə (*zarafatıyana*). Sizin kimi oğlanları kim unudar?

Savalan (*ciddi kədərlə*). Yox, Fəridə, bizim kimi oğlanları unudanlar, bizdən heç xəbəri də olmayanlar çoxdur. (*Birdən coşğunluqla*) Amma vaxt gələr, bizi tanımağa, bizimlə hesablaşmağa məcbur olurlar! O zaman Amerikadakı hindular da bilərlər ki, Anjel kimdir.

Anjel (*sərt*). Nə üçün təkcə Anjel?

Savalan (*son dərəcə məhraban*). Ona görə ki, sən çox nəcib bir qızsan. (*Qənimətə*) Sənə nə olub? Qəm deryasına qərqlə olmusan?

Qənimət. Qətiyyətlə! Mən fikirləşirəm...

Savalan. Nə fikirləşirsən?

Qənimət. Fikirləşirəm ki, Fəridə yaxşı eləyib Ədalətə ərə gedib.

Anjel. Nəcə?

Qənimət. Evlənmək, ailə qurmaq üçün bizə ev-əşik lazım idi. Toy eləmək üçün pul lazım idi. Gəlinin geyinib adam içinə çıxması üçün yay-qış paltarları lazım idi... Qoluma qızıl saat, barmağına brilyant üzük lazım idi...

Fəridə. Qızılsız-filansız da keçinmək olardı.

Qənimət. Bütün bunları düzəltmək üçün Qənimət beş il işləyib pul yığmalı, Bakı Sovetində ev növbəsinə durmalı idi.

Fəridə. Sən zarafat elə. Ancaq təəssüf ki, bunlar hamısı bir həqiqətdir. Ailə həyatı qurmaq üçün bizim imkanımız yox idi.

Qənimət. Düzdür, yox idi... Aylıq təqaüdümü 30 yerə böləndə günümə bir manat iyirmi qəpik düşürdü. Həmişə kinoya, teatra biletimizi sən alırdın. Suya, dondurmaya sən qonaq eləyirdin.

Fəridə. Yaxşı, mənə kövrəltmə...

Qənimət. Sən haqlısan, Fəridə. Ömür dayanıb bizi gözləmir. Mən səndən incimirəm.

Anjel. Xahiş edirəm, bu nitqləriniz üçün başqa dinləyicilərə tapasınız... Rəqs! Rəqs!

Anjel, Qənimət, Savalan coşğun rəqs edirlər. Fəridə də onlara qoşulur. Lakin oynaya bilmir. Çünki qəlbində, nə isə, bir ağırlıq var. Yoldaşlarının başı oyuna qarışanda Fəridə hiss olunmadan gedir. Bir azdan yoldaşları onun getdiyini bilirlər. Üçü də peşiman halda dayanır. Qısa pauza. Maşın qapısının açılıb-örtüldüyü eşidilir. Savalan pəncərəyə yaxınlaşır. Maşın səslənib uzaqlaşır.

Savalan. Getdi... Maşınla getdi... Gözəl maşındır... (*Qısa pauza*)

Qənimət bakmanı doldurub birməfəşə içir.11

Savalan (*Qənimətə*). Nə olub? Deyəsən, eşqin təzadən geri qayıtdı?

Qənimət (*sərt*). Zarafatı burax!

Savalan. Bağışla. (*Qısa pauza*)

Qənimət (*son dərəcə mütəəssir*). Sizdən nə gizlədim, uşaqlar. O maşının səslənib getməsi ilə ürəyimdə elə bir dərin boşluq açıldı ki, elə bil, hamı çıxıb ayrı bir dünyaya getdi. Biz isə, bu Yer planetində yalqız qaldıq. (*Qısa pauza*) Mənə elə gəlir ki, onun ürəyində bizə, nə isə, bir sözü var idi.

Pauza.

Anjel (*oxuyur*).

Mən ona deyirdim
Ömrümün baharı.
O pozdu ilqarı, ilqarı.
Aldatdı ruhumu
O şirin nəfəsi,
O şirin busəsi, busəsi.
Qar kimi yağaram, yağaram,
Yel kimi əsərəm, əsərəm,
Ardınca gəzərəm, gəzərəm, gəzərəm.
Eşqimin xətrinə, xətrinə hər
Möhnətə dözərəm, dözərəm,

Möhnətə dözərəm, dözərəm, dözərəm.
Od salıb qəlbimə,
O, getdi, gəlmədi.
Dərdimi bilmədi, bilmədi.
Ay keçir, gün keçir,
Sinəmdə bu həsrət,
Bir də ki, məhəbbət, məhəbbət...
Qar kimi yağaram, yağaram,
Yel kimi əsərəm, əsərəm,
Ardınca gəzərəm, gəzərəm, gəzərəm.
Eşqimin xətrinə, xətrinə hər
Möhnətə dözərəm, dözərəm,
Möhnətə dözərəm, dözərəm, dözərəm.

İşıq azalır. İşıq güclənəndə Fəridənin otağı. Savalan siqaret yandırır.

Fəridə (*mütəəssir*). İncimə, Savalan. Bu portret mənim də arzum idi. Lakin... (*Səsini yavaşdıraraq*) Bu mümkün deyil.

Savalan (*həyəcanla*). Axı, nə üçün? Bəlkə axşam Qənimətin ad günündə bizdən inciməsən?

Fəridə. Qətiyyə. Mən sizdən necə inciyə bilərəm.

Savalan. Bəs, onda nə olub? Nə üçün istəmirsən?

Fəridə (*bir növ taqətsiz*). Lazım deyil, Savalan.

Savalan. Bəlkə mənim talantıma inanmırsan?

Fəridə. Sənin talantına hamı, bütün adamlar inanırlar. Özün bilirsən ki, mən sənin talantındaki dərinliyə heyranam. Sən ucuz şöhrət üçün işləmirsən, həqiqi sənət yaradırsan. Lakin, bununla belə, mənim portretimi çəkməyin lazım deyil.

Savalan (*dərindən nəfəsini alaraq*). Səbəbini deməsən, getmə-yəcəyəm. (*Birdən həyəcanla*) Biz üç yoldaşın heç zaman bir-birimizdən gizli sirtimiz olmamışıdır. İndi nə üçün sən bu qədər qapalı olmusan? (*Ağır pauza*) Nə üçün dinmirsən?

Fəridə (*güclə eşidiləcək səslə*). Ədalət razı deyil.

Savalan (*bərkdən gülərək*). Demək, qışqanır...

Fəridə (*birdən canlanaraq*). Yox, qışqanmır.

Savalan. Bəs, nə üçün razı deyil?

Fəridə. Deyir, xalqdan ayıbdır. Söz-zad çıxarırlar.

Savalan (*Hamletsayağı*). Yerlər! Göylər! Yoxsa, cəhənnəmin özünüdəmi çağırım... Sənin hörmətli ərin xalqdan iki əsr geridə qalmışdır. Xalq həmişə mərdliyi namərdlikdən ayırmağı, ağrı qaradan seçməyi bacarır. Rica edirəm, bunu ona deyəsən. İndisə, əlvida! (*Siqaretini külqabıya basır*) Mən getdim.

Fəridə (*məyus bir əlacsızlıqla*). Əlvida nə üçün?

Savalan (*şeylərini götürərək*). Çünki biz bir daha görüşmə-yəcəyik.

Sanki Fəridənin bütün ruhu bir anda uçub gedir.

Fəridə (*eyni həlsizliqlə*). Niyə?

Savalan. Ona görə ki, sən bizə tamam yad olmusan. Sən bizim tanıdığımız, sevdiyimiz Fəridə deyilsən. (*Ani pauza. Mehriban bir ifadə ilə*) Mənim sözlərimdən incimə, Fəridə.

Fəridə (*güclə eşidilən səslə. Onun üzünə baxmadan*). İncimirəm..

Savalan (*eyni mehribanlıqla, mütəəssir*). Sağ ol, Fəridə. (*Zarafatla*) İşdir, dünyadır, əgər, bir şey üçün sənə lazım olsa, saçlarından iki tük qoparıb, bir-birinə toxunduraraq, bizi səsləyəsən. O saat yanında hazır olarıq.

Çıxır. Fəridə bir neçə saniyə donmuş kimi dayanır. Həyəcanla pəncərəyə yaxınlaşır. Sonra, bir təselli kimi, gündəliyini çıxarıb yazmağa başlayır.

Fəridənin daxili səsi. Mən öz ərimin xahişini yerinə yetirərək, Savalanın mənim portretimi çəkməsindən imtina etdim. O, həmişəlik çıxıb getdi. Mənə elə gəldi ki, onunla birlikdə bütün səmimi dostlarım, gəncliyimin əziz günləri də məni əbədi olaraq tərk eləyib getdi. Özümü soyuq, məyus bir yalqızlıq içində hiss edirəm. Mən özümə yer tapa bilmirəm.

Bayırda maşın səsi, Fəridə gündəliyi götürüb yeşiyə qoyur. Ədalət gəlir. Onun əlində balaca sumka və pləş vardır. Fəridə onun üstünə atılır. Uzun illərin həsrəti kimi ərini qucaqlayıb öpür...

Ədalət. Nə yaman qərİbsəmisən.

Fəridə. Səfərin necə keçdi?

Ədalət. Əla! (*Sumkasına işarə ilə*) Sənin üçün qiymətli hədiyyə almışam. Mavi brilyant! (*Külqabında siqaretin kötiyünə işarə ilə zarafatlıca*). Bu lap macərə romanına bənzəyir... Kim gəlmişdi?

Fəridə. Savalan.

Ədalət. Rəssam?

Fəridə (*qəribə bir dalğınlıqla*). Məncə, biz ikimiz də ancaq rəssam Savalanı tanıyırsınız.

Ədalət (*ani bir diqqətlə*). Elədir. (*Gülümsəyərək*) Nə oldu, portretin çəkilişinə başladınız?

Fəridə (*eyni dalğınlıqla gülümsəyir*). Sən ki, razı deyildin, necə başlaya bilərdik...

Ədalət (*Fəridə üçün imtina etməyin çox ağır olduğunu hiss edir. Lakin üzə vurmur*). Təşəkkür edirəm.

Fəridə (*birdən qeyri-adi bir qətiyyətlə*). Mən işləmək istəyirəm, Ədalət!

Ədalət. Necə yeni işləmək?

Fəridə. Öz ixtisasım üzrə. Sənin gəlməyimi gözləyirdim. Sabah gedəcəyəm nazirliyə.

Ədalət (*zarafatla*). Yoxsa, pulsuzlamısan?..

Fəridə (*cavab onun xoşuna gəlmir*). Məgər, məsələ yalnız puldan ibarətdir?

Ədalət. Darıxırsan?

Fəridə (*sərt*). Yox!

Ədalət (*onun əlindən tutaraq zarafatyana*). O... mənim ceyranım əsəbiləşib ki.

Fəridə. Bəddir... Sənə demişəm ki, mənə ceyran demə.

Ədalət. Dilim öyrənib. Axı, ceyran heyvanların ən qəşəngi, ən məsumudur.

Fəridə. Nə olsun? Mən ki heyvan deyiləm. (*Ədalət bərkdən güllür*)

Ədalət. Yaxşı, axı, sən nəyə görə mütləq işləmək istəyirsən?

Fəridə (*hərərətlə*). Ona görə ki, mən on altı il oxumuşam. Ona görə ki, anam, yoldaşlarım mənə bir cür baxırlar. Mən keçən gecə Qənimətin ad gününə getmişdim.

Ədalət (*bərk alınır, lakin üzə vurmur*). Qənimətin?

Fəridə. Bəli, mən orada özümü o qədər pis, o qədər yabançı hiss edirdim ki... Özüm özümə lazımsız bir əşya kimi görünürdüm.

Ədalət (*təəccüblə*). Məgər, mənim varlığım sənin üçün bu qədər əhəmiyyətsizdir?

Fəridə. Ancaq bir adam üçün yaşamaq çətindir.

Ədalət (*zarafatla*). Elə bilirdim ki, mən sənin üçün tamam bir aləməm...

Fəridə. Sən mənim üçün bir aləm olmaqla bərabər, eyni zamanda, içində yaşadığımız cəmiyyətin bir üzvüsən. (*Gülümsəyir*) Axı, mən fizikəm. Bütün molekullar bir-birileri ilə bağlı hərəkət elədikləri kimi, biz insanlar da bir-birimizə bağlıyıq. (*Qısa pauza*)

Ədalət. Nə üçün sən mənə deməmiş o məclisə gedirdin?

Fəridə. Sən burda yox idin.

Ədalət. Yox idim – demək, getmək lazım deyildi. Mən bilirdim ki, sənin üreyində ona qarşı heç bir şey yoxdur və ola da bilməz. Mən özümü hər yetənlə müqayisə etmək fikrində də deyiləm... Lakin...

Fəridə (*alınaraq*). Yox, Ədalət, Qənimət “hər yetən” deyil. O da, Savalan da çox dəyərli oğlanlardır. Əgər, sən onları tanıyıb qiymətləndirmirsənsə...

Ədalət (*soyuq*). Mən görürəm ki, bizim söhbətimiz çox arzu-olunmayan yere gedib çıxa bilər. Ona görə də, burda nöqtə qoyaq. (*Zarafatyana*) Arzu eləyəm ki, sən öz ərindən xəbərsiz heç bir məclisə getməyəsən.

Fəridə. Olsun. Ancaq mən işə gedəcəyəm!!

Ədalət (*sərt və qəti*). Yox, Fəridə, sən işə getməyəcəksən. Çünki bu saat bizim buna ehtiyacımız yoxdur; qaldı yoldaşlarının sənə bir cür baxması, məncə, bu da səbəb ola bilməz. Çünki sən, birinci növbədə, mənim bu işə necə baxmağım ilə hesablaşmalısan. Ümumiyyətlə, mən sənin əvvəlki student yoldaşlarınla oturub-durmağımın tərəfdarı deyiləm.

Fəridə. Nə üçün?

Ədalət (*sərt*). Çünki onlar bizim səviyyəmizdə adamlar deyillər.

Fəridə. Dedim ki, onlar çox ləyaqətli adamlardır!

Ədalət (*səbrsiz*). Başa düş, Fəridə, sənin belə hərəkətlərin mənim hörmətimi korlaya bilər.

Fəridə. Başa düşmürəm. (*Öz-özü ilə danışır kimi*) Mən tamam bir anlaşılmaqlıq içindəyəm.

Ədalət. Qəribədir... (*Siqaret yandırır*)

Fəridə (*sanki özü öz fikirlərinə cavab verir*). Yox... Mən mütləq işə getməliyəm. Mən özümü pis hiss edirəm. Mən adamların arasında olmaq istəyirəm.

Ə d a l ə t (*ə sə b i n i g i z l ə t m ə y ə ç a l ı ş ı r*). Məgər, biz adamlar arasında deyilik? Məgər, sən hər gecə qonaqlıqlara, konsertlərə getmirsən? Məgər, bizə tanışlar, dostlar gəlmirlər?

F ə r i d ə. Mən heç bir zaman sənin dostlarının, tanışlarının məclisində özümü sərbəst hiss eləyə bilmirəm.

Ə d a l ə t. Axı, nə üçün?

F ə r i d ə. Bilmirəm... Mənə elə gəlir ki, onlar heç bir zaman öz ürək sözlərini demirlər... Heç bir zaman əslində düşündükləri kimi danışmırlar... Mən onları tanıya bilmirəm... Elə bil ki, maska taxırlar. Mən onlardan qorxuram.

Ə d a l ə t (*ö z ü n ü s a x l a y a b i l m ə y ə r ə k*). Bəsdir, Fəridə! Sən bununla məni də təhqir eləyirsən.

F ə r i d ə. Qətiyyə. Mən yalnız hiss etdiklərimi deyirəm. Doğrusunu bilmək istəyirsənsə, mən özüm də onların yanında dönüb ayrı cür oluram. Süni, qeyri-səmimi...

Ə d a l ə t. Axı, belə olmağa səni nə məcbur edir?

F ə r i d ə. Yəqin ki, ümumi vəziyyət. Ümumi mühit, maskarada girən gerek maska taxsın! Mən yalandan gülürəm, yalandan şonlik edirəm.

Ə d a l ə t. Məgər, mənim dostlarının məclisində həqiqi səmimiyyət yoxdur?

F ə r i d ə (*ü r ə k d o l u s u*). Yoxdur! (*Qısa pauza*) Ah, Ədalət, sən bircə bilsəydin ki, o qızıl dişli yaltaqların süni gülüşləri, süni tərifləri məndə nə qədər dərin nifrət doğurur... Mənə elə gəlir ki, onlar daldada baş kəsirlər.

Ə d a l ə t. Demək, həqiqi səmimiyyət ancaq qara camaatdadır...

F ə r i d ə (*t ə ə c c ü b l ə*). Qara camaat? Məgər, indi belə termin var?

Ə d a l ə t (*ə s ə b i*). Mən adi adamları nəzərdə tuturam.

F ə r i d ə. Mənim üçün sə adi və qeyri-adi adam yoxdur. Həqiqi, mərdanə insanlar var.

Ə d a l ə t. O da ancaq sənin dostlarındır!

F ə r i d ə. Sən nahaq istehza eləyirsən. Onlar nə üçün yaşadıklarını bilirlər.

Ə d a l ə t. Bəlkə, sən məni də qeyri-səmimi, mənasız bir adam hesab edirsən?

F ə r i d ə (*s a n k i b u n u n , h ə q i q ə t ə n d ə , b e l ə o l d u ğ u n d a n q o r x a r a q , a n i b i r v a h i m ə i ç i n d ə ə r i n ə d i q q ə t l ə b a x ı r , s o n r a b u ş ü b h ə l ə r i n i ö z ü n -*

dən rədd edirmiş kimi hayəcanla). Yox... yox, əgər, elə olsaydı, mən səni sevməzdim. Sənin arvadın olmazdım. Sən elə deyilsən. Onlar hamısı sənə yaltaqlanan rəzillərdir. Nə üçün sən onların başını-gözünü əzib qovmursan! Qoy cəhənnəm olsun onların hədiyyələri də, özləri də! (*Bu zaman kimsə bərkədən gülür və nə üçün sə Fəridənin gözünə skelet kişinin dəhşətli üzünü görür. Qız qorxaraq bir addım geri çəkilir. Kişinin xəyalı yox olur. Fəridə eyni vahimə içində öz-özü ilə danışmış kimi pıçıldayır*) Bəlkə iş üçün lap bu saat getmək lazımdır?! Bəlkə Qənimətə zəng eləyim? O, gedib danışsın?

Ə d a l ə t (*q ə t i y y ə t l ə*). Sən heç bir yerə getməyəcəksən, Fəridə!

F ə r i d ə. Necə, mən işə girməyəcəyəm?

Ə d a l ə t. Yox! (*Qışqırır*) Burax bu Qənimətləri! Hələ məlum deyil, sənin dostların yaxşı adamlardır, yoxsa mənimkilər.

F ə r i d ə (*d ə r i n a n l a ş ı l m a z l ı q i ç i n d ə*). Doğrudanmı, sən onların alçaqlığını görmürsən, Ədalət? Doğrudanmı, hər ay gəlib səndən pul alan skeletin dəhşətini hiss eləmirsən?

Ə d a l ə t. Rica edirəm, mənim işlərimə qarışmayasan! (*Fəridə təəccüblə ona baxır. Telefon zəngi. Ədalət əsəbi hərəkətlə dəstəyi götürür. Işıq eyni zamanda telefon xəttinin o biri ucunda olan Anjelin üzərinə düşür*) Eşidirəm.

A n j e l. Mən səni gözləyirəm.

Ə d a l ə t. Sonra!

A n j e l. Mən səni bu gün, bu saat gözləyirəm! Eşidirsənmi?!

Ə d a l ə t (*ç a r ə s i z*). Yaxşı... (*Dəstəyi asır. Anjelin üzərinə düşən işıq sönmür*)

F ə r i d ə. Nə olub?

Ə d a l ə t. Heç nə. Moskvadan adam gəlib... Mənimlə görüşmək istəyir.

F ə r i d ə. Bəs, niyə bir cür oldun?

Ə d a l ə t (*ə s ə b i*). Bu görüşlər adamı yorur, tengə gətirir. (*Çıxır*)

Fəridə həyocan içindədir. O özünə yer tapa bilmir. Qapı zəngi. Fəridə gedib açır.

Həmin skelet kimi arıq, əcaib kişi qapıda dayanmışdır.

F ə r i d ə (*a n i b i r v a h i m ə i ç i n d ə*). Nə istəyirsiniz? (*Kişi susur*) Nə istəyirsiniz? (*Skeletəbənzər kişi eyni sükut içində baxır*) Kişi, lalsan?

S k e l e t ə b ə n z ə r k i ş i (*g ö z l ə n i l m ə y ə n b i r g ü m r a h l ı q l a*). Bəli.

F ə r i d ə. Necə lalsan ki, danışsın?

Skeletəbənzər kişi. Mən danışan lalam, xanım.

Fəridə (qorxu və maraq içində). O nə deməkdir?

Skeletəbənzər kişi. Onun nə demək olduğunu Yer üzündə bir mən bilərəm, bir də sizin əriniz.

Fəridə. Mən necə? Bilə bilərəm?

Skeletəbənzər kişi. Onu ərinizdən soruşun.

Pauza. Fəridə indi qorxur. Nəyi isə aydınlaşdırmağa çalışır. Fəridə qayıdıb o biri otaqdan çıxan Ədalətlə qarşılaşır.

Ədalət. Kim idi?

Fəridə (key kimi). Kişi.

Ədalət. Hansı kişi?

Fəridə. Lal... Skeletəbənzər kişi. (Vahimə içində) Qəribədir, danışa bildiyi halda, deyir, lalam. (Ədalət cold gedib kişiyə pul verir. Skeletəbənzər kişi gedir. Ədalət nə isə düşünür. Sonra iti addımlarla gedir) Bu nədir?... Yoxsa, mən dəli oluram... (Ətrafi təəccüblə gözəndən keçirir) Elə bil ki, birdən-birə hər şeyə qarşı məndə qəribə bir soyuqluq, bir yadlıq əmələ gəlib... həтта, həтта... Ədalətin özünə qarşı da.

İşıq sönmür. Yananda Anjelin evi. Anjel və Savalan.

Anjel. Mən heç kəsi sən düşündüyün mənada sevmə bilmirəm, Savalan.

Savalan (həyəcanla). Axı nə üçün?

Anjel. Çünki mənə aldadıblar. Mənim ilk sevgimi ayaqlar altına salıb tapdalayıblar. Mən məhəbbətə olan inamımı itirmişəm.

Savalan. Əgər, aldadıblarsa, bunda sənəin təqsirin yoxdur.

Anjel. Yox, mənim təqsirim var. Biz qızlar həmişə bütün günahı kişilərin boynuna qoymağa adət etmişik. Biz hissiyata daha tez qapılıırıq, daha tez zəiflik göstəririk, daha tez inanırıq, halbuki bizim öz mənliliyimizi, namusumuzu hərraca qoymağa ixtiyarımız yoxdur. Çünki dünyaya gələn yeni insanın taleyi, gələcəyi üçün, birinci növbədə, biz analar cavabdehik!

Savalan. Nə üçün "birinci növbədə" siz?

Anjel. Bilmirəm... Yəqin, ondan öteri ki, biz uşağa sizdən daha çox yaxınıq, biz daha çox əziyyət çəkirik.

Savalan (onun əlindən tutaraq). Anjel! Mən səni sevirəm! Madam ki, sən öz təqsirini bu qədər dərinəndən hiss etməsən, demək, biz onun üzərindən qırmızı bir xətt çəkə bilərik.

Anjel (əli oğlanın əlində başını bulayır). Yox, Savalan. Sən həyata indi-indi qədəm qoyan, böyük ideallarla yaşayan gül kimi təmiz bir oğlansan. Sənəin və yoldaşların mənəvi acizliyə, ikiüzlülüyə, idealsızlığa qarşı hücum mövqeyi tutmağınız mənim xoşuma gəlir. Mən sənəin özünə də, istedadına da heyranam, ona görə də, sənə gəlmərəm!

Savalan (öz-özü ilə danışmış kimi). Qəribə məntiqdir. (Birdən coşğun həyəcanla) Biz tamamilə yeni bir həyata başlayırıq! Sənəin gözəl duyğuların, gözəl arzuların yenidən qayıdır...

Anjel. Bəlkə də... Lakin indi mənim özüməndən başqa daha vacib qayğularım var.

Savalan. Nədir onlar? Bilmək olmaz? (Anjel "yox" mənasında başını bulayır...) Eh... Anjel... Mənə elə gəlir ki, sən yenə də səhv edirsən.

Anjel (qətiyyətlə). Yox! Mən daha səhv etməyəcəyəm. (Yaxınlaşıb onun üzündən öpərək) İndisə get, Savalan. (Saatına baxır) Bu saat bura başqa bir adam gələcək. Mənim onunla mühüm söhbətim var.

Savalan (məyus). Biz bir daha görüşməyəcəyik?

Anjel. Nə üçün görüşmürük... (Mehriban təbəssümlə) Biz həmişəlik dost, sirdaş olacağıq. (Ruhla) Qənimətə salam de.

Savalan (çox pərişan). Anjel.

Anjel (eyni mehriban təbəssümlə onun əlindən tutur). Mənim əzizim... Tezliklə hər şey keçib gedəcəkdir... Sən gənc, gözəl bir qızla evlənəcəksən... və bir gün küçədə qoca Anjelə rast gəlib bir zaman ona aşiq olduğuna ürəyində güləcəksən.

Savalan (üsyarla). Heç vaxt! Necə olacaq ki, sən qocalacaqsan, biz cavan qalacayıq?

Anjel. "Biz!" (Gülür) Demək evlənəcəksən? (Dərindən nəfəs alaraq) Sağ ol, mənim rəssamım! Mən sənəin yaradıcılığımı həmişə ürək döyüntüsü ilə izləyəcəyəm!

Savalan (məyus). Hələlik, Anjel!..

Anjel. Hələlik, Savalan!.. (Savalan çıxır. Anjel onun ardınca uzun bir nəzər salaraq öz-özünə) Mən özüməndən, öz səadətiməndən imtina etməirəm, Savalan! Lakin mən bundan sonra oğlum üçün yaşayacağam! Mən onun sənəin kimi namuslu, mərd bir oğlan olmasına çalışacağam. (Kinli bir qətiyyətlə) Və mən buna müvəffəq olacağam! (Qapı zəngi. Anjel açır. Ədalət gəlir)

Ə d a l ə t. İndi buradan gedən o rəssam idi?
A n j e l. Bəli, necə məgər?
Ə d a l ə t. Heç... elə-belə.
A n j e l. Niyə soruşmursan ki, nə üçün gəlmişdi?
Ə d a l ə t. Nə üçün soruşmalıyam? Senin kimi cavan qadının evinə niyə gələrlər?
A n j e l. Yaxşı. Sən uşağa nə vaxt öz familiyanı verəcəksən?
Ə d a l ə t. Bu mümkün deyil, Anjel.
A n j e l. Nə üçün?
Ə d a l ə t. Çünki sən bununla mənim ailə həyatımı pozacaqsan. Əgər, Fəridə bu əhvalatı bilse...
A n j e l (*sakit*). Mən indiyə qədər bu barədə ona bir söz deməmişəm. Hətta, o, mənim uşağım olduğunu da bilmir. Mən bundan sonra da susacağam.
Ə d a l ə t. Uşağı mənim familiyama yazdırandan sonra gizləmək olmaz.
A n j e l (*səbrlə*). Mən bir daha Fəridənin gözüne görünməyəm!
Ə d a l ə t. Məsələ yalnız gözüne görünməməkdə deyil.
A n j e l (*ona diqqətlə baxaraq*). Mən, indiyə qədər səndən aliment tələb eləmədiyim kimi, bundan sonra da eləməyəcəyəm!
Ə d a l ə t (*yalvarışla*). Anjel! Qoy o sənin familiyanda qalsın.
A n j e l (*səbrlə*). Gələcəkdə o məndən soruşmaz ki, atam kimdir?
Ə d a l ə t. Gələcək hələ uzaqdadır... O barədə sonra düşünerik.
A n j e l. Bəs, indi soruşanlara nə cavab verirəm?
Ə d a l ə t. Bir söz tapıb demək olar...
A n j e l. Birçə sənənin adın olmasın, eləmi?
Ə d a l ə t. Anjel! Özün hər şeyi başa düşürsən... Ailə... vəzifə, axı, hamı məni təmiz bir adam kimi tanıyır.
A n j e l. Daha yaxşı. Görərlər ki, sən, namuslu bir adam kimi öz vicdani borcunu yerinə yetirirsən.
Ə d a l ə t. Sən uşağı da götür, yenə də qayıt Moskvaya, mən hər ay sənə istədiyim qədər pul göndərəm.
A n j e l (*istehza ilə*). Sənənin maaşın ancaq öz ailənə çatır. Mənə istədiyim qədər pulu hardan göndərəcəksən?
Ə d a l ə t. Onun sənə dəxli yoxdur.
A n j e l. Yox, dəxli var! Sən deyirsən ki, təmiz adamsan... Bizdə təmiz adam, ancaq maaş cədvəlinə qol çəkib aldığı pulla yaşayır.

Ə d a l ə t. Mənim necə adam olduğumu bilirlər. Amma mən sənənin uşağının atası olduğumu bilmirəm. Mən buna inanmıram!
A n j e l. Nə üçün?
Ə d a l ə t. Çünki sənəni məndən başqaları da tanıyırdı.
A n j e l. Axı, sən bilirsən ki, biz tanış olanda mən bakirə qız idim. Mənim on səkkiz yaşım hələ tamam olmamışdı.
Ə d a l ə t. Mən heç nə bilmirəm və sən də mənə heç nə sübut eləyə bilməzsən!
A n j e l. Sən əsəbiləşdiyindən üçün bu cür danışırsan... yoxsa, elə belə də düşünürsən?
Ə d a l ə t. İndi ki, sən yaxşı sözü eşitmirsən, mənim mövqeyimi nəzərə almırsan, o zaman mənim də ixtiyarım var istədiyim kimi düşünüm...
A n j e l. Amma, əslində, uşağın atası olduğunu inkar eləmirsən?
Ə d a l ə t. Lazım gələrsə, inkar eləyə bilərəm və hamı da mənə inanar.
A n j e l. Burda sənənlə məndən başqa ayrı adam yoxdur. Xahiş edirəm, bir sualıma düzgün cavab verəsən.
Ə d a l ə t. Buyur.
A n j e l. Sən keçən dəfə Moskvada gördün ki, o sənə nə qədər oxşayır. Necə qəşəng uşaqdır!..
Ə d a l ə t. Sonra?
A n j e l. İndi sən, özündə ona qarşı, az da olsa, atalıq duyğusu hiss eləmirsən?
Ə d a l ə t (*tarəddüdsüz*). Yox.
A n j e l. Heç?
Ə d a l ə t. Heç!
A n j e l. Bu üç ildə o bir dəfə də olsun sənənin yadıma düşməyib?
Ə d a l ə t. Yox.
A n j e l (*alma ilə dolu vazanın yanındakı şiş bıçağı götürərək*). Mən and içmişəm ki, əgər, sən uşağı öz familiyana yazdırmağa razı olmasan, bu bıçağı sancam düz ürəyinin başına, lakin bu etirafından sonra sənənin ölüb-ölməməyin nə mənə lazımdır, nə də oğluma. (Bıçağı yerə tullayaraq) Gedə bilərsən.
Ə d a l ə t. Bəlkə... bir kömək-zad...
A n j e l. Gedə bilərsən!
Ə d a l ə t. Bəlkə... bir az pul...

A n j e l (*qışqırır*). Rədd ol! (*Ədalət çıxır. Bayırda maşın səslənib, uzaqlaşır. Anjel siqaret yandırır bir-iki qullab vurur. Sonra o biri otağa keçir. Səhnə bir neçə saniyə boş qalır. Qapı zəngi. Anjel səhnədən keçərək qapını açır. Fəridə daxil olur. O, gərgin əhvali-ruhiyyədədir. Anjel bayaqkı əhvalatdan sonra özünü əla almağa çalışaraq*) Nə olub?

F ə r i d ə. Heç nə...

A n j e l. Yenə də...

F ə r i d ə. Mən sənənlə söhbətə gəlmişəm, Anjel.

A n j e l. Nə barədə?

F ə r i d ə. Özüm barədə.

A n j e l (*gülümsəyərək*). Sənə kimi xoşbəxt xanımın özü barədə söhbəti maraqlıdır.

F ə r i d ə. Yox, Anjel. Mənim xoşbəxtliyimdə nə işə çatışmır.

A n j e l (*siqaretindən dərin bir qullab ataraq, ciddi*). Səncə, çatışmayan nədir?

F ə r i d ə. Bilmirəm. (*Qısa pauza*) Anjel, sən məndən təcrübəlisən. Çox yerlər gəzmisən... Çox adamlar görmüsən... Ona görə də, mən sənənlə məsləhətləşmək istəyirəm.

A n j e l. Mən səni dinləyirəm, Fəridə... (*Qısa pauza*)

F ə r i d ə (*çətinliklə*). Sən bilirsən ki, mən ərimi çox sevirəm.

A n j e l. Hiss edirəm.

F ə r i d ə. Ancaq onda bəzi xasiyyətlər meydana çıxır ki, bu, məni yaman narahat edir.

A n j e l. Məsələn?

F ə r i d ə. Məsələn, Savalan mənim portretimi çəkmək istəyirdi, o razı olmadı.

A n j e l. Sən də güzəştə getdin.

F ə r i d ə. Bəli... Sonra mənim Qəniməti təbrik etməyə getməyim onu çox acıqlandırdı... O, mənə onlarla görüşməyi qəti qadağan etdi... Mən bütün yoldaşlarımdan, bütün mənə tanış həyatdan ayrılımışam. Mən özümü qızıl qəfəsə salınmış quş kimi hiss edirəm. Sonra ən pisi də budur ki, o mənim işə girməyimə razılıq vermir. Deyir, sənənlə işləməyinə bizim ehtiyacımız yoxdur.

A n j e l (*gülümsəyir*). Doğru deyir də... Hər gün o qədər qiymətli hədiyyələr gələn bir ailənin...

F ə r i d ə (*hərərətlə*). Axı, nəyə görə bizə o qədər qiymətli hədiyyələr gəlməlidir? O hədiyyələri gətirənlərin özləri o qədər pulu hardan alırlar?

A n j e l (*qasdən*). Onun sənə dexli yoxdur. Sənə borcun yaxşı geyinmək, yaxşı yeyib-içmək və öz sevimli ərini razı salmaq, əyləndirməkdir.

F ə r i d ə (*heyratla*). Anjel!

A n j e l. Nə var?! Sən ki, onu sevirsən?

F ə r i d ə. Nə olsun! Məgər, sevmək bütün həyatdan ayrı düşmək, kölə olmaq deməkdir?

A n j e l (*öz-özü ilə danışmış kimi*). Bizim faciəmiz ondadır ki, öz səhvimizi sonradan başa düşürük.

F ə r i d ə (*həyəcanla*). Anjel, mən səndən məsləhət, təsəlli almağa gəlmişəm.

A n j e l. Mənim verəcəyim məsləhət qorxuram sənə üçün ağır olsun, Fəridə.

F ə r i d ə. Nə üçün?

A n j e l. Çünki sənənlərin çox mahir bir fırılacaqdır.

F ə r i d ə (*qışqırır*). Sən nə ixtiyarla onun haqqında belə sözlər danışsən?

A n j e l (*eyni soyuqqanlıqla*). Əlbəttə, ixtiyarım olmasaydı, danışmazdım.

F ə r i d ə. Yalandır! O, namuslu adamdır!

A n j e l. Ş...ş... Sakit! Siqaret istəyirsən?

F ə r i d ə. İstəmirəm. (*Anjel onun qolundan tutaraq o biri otağa çəkir*)

A n j e l i n s ə s i. Necə oğlandı?

F ə r i d ə n i n s ə s i (*acıqlı*). Çox qəşəngdir... Kimin uşağıdır.

A n j e l i n s ə s i. Mənim.

F ə r i d ə n i n s ə s i. Bəs, niyə indiyə qədər deməmişsən?

A n j e l i n s ə s i. Onun səbəbini sonra bilərsən... Gözlərinə, alınına, ağızına diqqətlə bax! (*Qısa pauza*) Kime oxşayır!

F ə r i d ə n i n s ə s i (*həyəcan, qorxu içində*). Yox... Ola bilməz!

A n j e l (*amiranə qışqırır*). Kime oxşayır?!

Fəridə əlləri ilə üzünü tutmuş olduğu halda dəhşətlə səhnəyə daxil olur.

Anjel də onu təqib edir.

F ə r i d ə. Ola bilməz! (*Qısa pauza. Anjel siqaret yandırır. Fəridə birdən ona sarı dönərək, tamam taqətdən düşmüş halda*) Bəs, sən nə üçün bunu məndən gizlədirdin, Anjel?

A n j e l. Çünki sən ərini sevirdin... Sən göyün yeddinci qatındaydın. Əgər, o, bir az bundan əvvəl, burada, mənim qarşımda öz günahını etiraf eləyib uşağı familiyasına yazdırmağa razılıq versəydi, mən yenə də sənə heç nə deməzdim. Lakin o, öz doğma oğlundan da imtina etdi. Sən isə, məndən onun haqqında məsləhət almağa gəlmişən.

Fəridə sanki birdən canlanaraq, möhkəm addımlarla otaqdan çıxır,
Anjel siqaret yandırır. Sonra telefona yaxınlaşaraq zəng edir.

A n j e l (*telefona*). Alo, rica edirəm qonşuluğunuzdan Savalanı çağırasınız. (*Qısa pauza*) Alo! Savalan! Mən Fəridenin anasının telefonunu bilmirəm. Tez ona zəng elə, qoy getsin Fəridəgilə... heç nə olmayıb... Fəridə bərk əsəbiləşib. Sonra deyərəm. Yaxşı olar ki, sən də gedəsən. Gecikməyin.

Dəstəyi asaraq özü də yüyürür. Işıq bir an sönməyə başlayır. Fəridə öz evinə daxil olaraq, gündəliklərini yandırır. Gövhər, Ədalət, sonra isə Qənimətlə Savalan gəlir. Ədalət o biri otağa keçmək istəyərkən skelet kişi ilə qarşılaşıb dayanır. Fəridə çamadanını götürərək Gövhərlə ağır-ağır gedir. Qənimətlə Savalan dayanıb baxır. Anjel həyəcanla yüyürərək daxil olur. Fəridəgilin ardınca baxır. Sonra qabağa gələrək zala müraciət edir.

A n j e l. Siz elə güman etməyin ki, mən Ədalətdən intiqam almaq üçün belə etdim... Yox! Mən bayaq dedim ki, o, mənim üçün də, oğlum üçün də bir heçdir. Lakin mən Fəridə kimi yaxşı bir qızın bu heçə qurban getməsinə dözmə bilmədim. (*Sonra pərdə Anjelin sözsüz mahnısı altında ağır-ağır enir*)

P ə r d ə

1969

XURŞUDBANU NATƏVAN

İ Ş T İ R A K E D İ R L Ə R

Xurşidbanu Natəvan
Canişin
Knyaz Xasay
Seyid Hüseyn
Hidayət xan
Mirzə Ruhullah
Nəvvab
Mamayı
Ter Vahan
Zahir bəy
Qoca knyaz
Daşdəmir
Bəyim
Korkamançaçı
Təhminə
Şahmar
Möhnet
Fərəcbəy
Qalareisi
Mixaylov
Şahzadə
Məliküldövlə
Muradalı

BİRİNCİ PƏRDƏ

BİRİNCİ ŞƏKİL

Qafqaz canişininin malikanəsi. Pərdə açılarda geniş otaqda Xurşidbanu ilə Mirzə Ruhullah sükut içində dayanıb zala baxırlar. Knyaz Xasay iti addımlarla gəlib Xurşidbanunun qarşısında dayanır.

K n y a z X a s a y. Canişin cənabları indi buyurub sizi dinləyəcəklər, Banu bəyim.

X u r ş i d b a n u. Təşəkkür edirəm, knyaz.

K n y a z X a s a y. Qulluğunuzda həmişə hazırım, Banu bəyim.

Xurşidbanu. Bu mənim üçün böyük iltifatdır, knyaz.

Knyaz Xasaya. Mən sizin haqqınızda lap əfsanəyə bənzər gözəl söhbətlər eşitməmişəm.

Xurşidbanu. Sən mənim haqqımda zəhərli sözlər də eşidə bilərsən, knyaz.

Knyaz Xasaya. Ola bilməz! Bütün Azərbaycan sizinlə fəxr etməlidir.

Xurşidbanu. Bu sözləri səndən eşitmək mənim üçün xoşdur, knyaz. Qarabağa qonaq gələrsən, bizi şad etmiş olarsan...

Knyaz Xasaya. Böyük məmnuniyyətlə gələərəm, Banu bəyim.

Ortayaşlı, yaraşlıq bir adam olan canişin otağa daxil olur.

Canişin. Xoş gəlmisiniz, madmazel. Sizi gördüyümə çox şadam. Rica edirəm, əyləşin. (*Xurşidbanu ilə canişin əyləşirlər*) Sizin nəslinizə dərin hörmətim olduğuna əmin ola bilərsiniz, madmazel. Qaladakı çinovniklərimizdən razısınızmı? Onlar sizə lazımı qədər hörmət edirlərmə?

Xurşidbanu. Onlarla elə yaxın münasibətim olmasa da, güman edirəm ki, mənə hörmət eləməyə bilməzlər, knyaz həzrətləri.

Canişin (*Banunun ötkəm cavabına bir qədər təəccüb eləyə də, özünü o yerə qoymur*). Əlbəttə, İbrahim xanın nəvəsinə, general Mehdiqulu xanın qızına hörmət hər kəsin borcudur. Eşitdiyimə görə, siz həm də gözəl şairəsiniz. Sizin haqqınızda kapitan Mirzə Fətəli Axundov mənə danışmışdır. Mən azərbaycanlıların igidliyinə heyranam. Elə bil ki, Allah özü də onların qəhrəmanlığını gözəl Qarabağ atları ilə mükafatlandırıb. Ancaq təəssüf ki, belə cəsur xalqın yarısı sizdən ayrı düşüb.

Xurşidbanu. Bu, bizim faciəmizdir, knyaz həzrətləri. İki böyük dövlətin, qədim bir tarixi olan Azərbaycan xalqını iki yerə parçalayıb, qardaşı qardaşdan ayırmaları ədalətli iş deyildir.

Canişin. Tarixin hadisələri bəzən elə cərəyan edir ki, ağıllı hökmdarlar belə, amansız hərəkətlərə məcbur olurlar. (*Söhbəti dəyişir*) Sizin Tiflisə təşrif buyurmağınızın səbəbi mənə məlumdur, madmazel. Mən çalışaram atanızdan qalan mülkün bir hissəsi sizə qaytarılsın.

Xurşidbanu. Knyaz həzrətləri, mən bütün mülklərimizin qaytarılmasını tələb edirəm. Mən varisiyəktayam!

Canişin (*zarafatyana*). Siz tək qızınız, o qədər mülk nəyinizə lazımdır?

Xurşidbanu (*hayəcanla*). Mən tək deyiləm, knyaz həzrətləri! Mənim yaşadığım Şuşa şəhərinin əhalisi hələ də şor su içir! Kəndlilərimizin uşaqları məktəbsiz, elmsiz, kitabsız böyüyürlər. Mən onlara heç bir kömək eləyə bilmirəm.

Canişin (*qısa pauzadan sonra*). Yaxşı, madmazel, mən sizin xahişinizi olduğu kimi əlahəzrət imperatora çatdıraram. Ümid edirəm ki, imperator həzrətləri İbrahim xanın nəvəsindən öz iltifatını əsirgəməz.

Xurşidbanu. Təşəkkür edirəm, knyaz həzrətləri. (*Qalxır*)

Canişin (*qalxır*). Arzu edirəm knyaginyanın təşkil etdiyi bu gecəki balda siz də vaxtınızı xoş keçirəsiniz. Zənn edirəm Knyaz Xasaya sizi bala müşayiət etmək şərəfini qəbul edər.

Knyaz Xasaya. Məmnuniyyətlə.

Xurşidbanu. Diqqətinizə qarşı minnətdaram, knyaz həzrətləri. İcazənizlə biz bu gün Şuşa qalasına yola düşməliyik.

Canişin. Nə deyə bilərəm, sizə yaxşı yol. (*Əl tutuşur*)

Xurşidbanu, Knyaz Xasaya da baş əyərək, Mirzə Ruhullanın müşayiəti ilə çıxır.

Canişin (*Xurşidbanunun ardınca baxaraq*). Ağıllı qızıdır. (*Zarafatyana*) Knyaz, siz nə vaxtaca subay gəzəcəksiniz?

Knyaz Xasaya (*canişinin eyhamını başa düşərək, zarafatyana*). Görünür, tale özü qəsdən mənə indiyə qədər dayandırmış, knyaz həzrətləri.

Canişin (*gülümsəyir*). Eləmi?.. Xurşidbanu həqiqətən şahane xanımdır... (*Zarafatyana*) Madam ki, tale sizi indiyə qədər subay gəzməyə məcbur eləmişdir, demək, indi öz bəxtinizi sınağa bilirsiniz... Əgər, Xurşidbanu ilə evlənsəydiniz, mən sizi ürəkdən təbrik edərdim... Zənn edirəm ki, bu izdivac əlahəzrət imperatorun özünə də xoş gələrdi. Siz ona sadıq, onun taxt-tacına yaxın müsəlman kübarısınız... İbrahim xanın nəvəsilə sizin izdivacınız Azərbaycan xalqına da psixoloji cəhətdən müsbət təsir edər, imperator hakimiyyətinə qarşı onların hüsn-rəğbətini artırar. (*Zarafatyana*) Necə deyirlər, siz bizi onlarla qohum edərsiniz.

Knyaz Xasaya. Başa düşürəm, əlahəzrət... Lakin mən namuslu adamam. Yalnız siyasətə görə evlənmək...

Canişin. Yox, knyaz, etiraf eləyin ki, bu gözəl xan qızı sizi məftun etmişdir.

K n y a z X a s a y (*zarafatyana*). Bu hələ işin bir cəhətidir, əlahəzrət...

C a n i ş i n. Mən, Xurşidbanunun indi gedərkən sizə saldıği ani baxışından hiss elədim ki, bu məhəbbət qarşılıqlı ola bilər. (*Zarafatyana*) Axı, mən də belə incə duyğuların köhnə xiridarıyam...

K n y a z X a s a y (*bir növ şadlıqla*). O məni Şuşa qalasına qonaq dəvət elədi.

C a n i ş i n. Gedin, knyaz.

K n y a z X a s a y (*yarızarafatla*). Doğrusu, əlahəzrət, nə isə, özümdə bir cəsərtsizlik hiss edirəm.

C a n i ş i n. Cəsərtsizlik? İnanmaram. Siz ki, kübar salonlarının pələngisiniz! Təkrar edirəm ki, sizin Azərbaycan xanzadəsile izdivacınız əlahəzrət imperatora da xoş təsir bağışlayar.

K n y a z X a s a y. Qarabağ camaatı şüadır. Qorxuram onların böyük ruhaniləri keçmiş Qarabağ hakimi İbrahim xanın varisi olan Xurşidbanunun kənardan gəlmiş bir sünnüyə erə getməsinə razılıq verməsinlər. Onlar çox mütəsib olurlar.

C a n i ş i n. Güman etmirəm Xurşidbanu kimi yüksək təhsil görmüş açıqfikirli bir qız elə xurafatlarla hesablaşsın... Mən sizin səfərinizin uğurlu olacağına əminəm...

K n y a z X a s a y (*ruhla*). İmperator həzrətlerini məmnun etmək mənim üçün şərəfdir!

İ ş ı q s ö n ü r

İKİNCİ ŞƏKİL

İşiq yananda Şuşa qalası görünür. Xurşidbanunun malikanəsi. Zahir bəy eyvandan bağçaya düşərkən qarşından gələn Nəvvabla qarşılaşır.

Z a h i r b ə y. Salam, Mirzə Nəvvab.

N ə v v a b (*istehza qarışıq zarafatla*). Salam olsun böyük şair Zahir bəy Fədaya.

Z a h i r b ə y. Mirzə, yenə bəndəyi-həqirə sataşırırsınız...

N ə v v a b (*eyni ifadə ilə*). Biz nəkarəyik ki, qubernatorun istəkli dostuna sataşaq. Nə üçün gedirsiniz, bəs, yığıncağımız olmayacaq?

Z a h i r b ə y. Xeyr. Mirzə Ruhulla xəbər verdi ki, Xurşidbanu üzr istəyir, Tiflisdən qonağı gəlmiş üçün bu gün "Məclisi-üns"ün məşğələsi viqu bulmuyacaq.

N ə v v a b. Kimdir qonağı?

Z a h i r b ə y. Tiflis canişininin yavəri dağıstanlı knyaz Xasay.

N ə v v a b. Hə... Belə de...

Z a h i r b ə y. Xurşidbanunun onunla izdivac etmək istədiyini siz də eşitmisiniz?

N ə v v a b. Eşitmişəm.

Z a h i r b ə y. Biabırçılıqdır. Məgər, bu boyda Qarabağda kişi bulunmadı ki, İbrahim xanın nəvəsi Dağıstandan gəlmiş bir ləzgiyə zövcə olmaq istəyir?

N ə v v a b. Nə olar ləzgiyə gedəndə?

Z a h i r b ə y. Necə nə olar? Bu bizim qüruru milliyyətimizi təhqir etməkdir. Axı, Xurşidbanu adı adam deyil.

N ə v v a b (*zarafatla*). Zahir bəy, düzü, mən, məsələ, şəxsən sizin hansı millətdən olduğunuzu bilmirəm. (*Bərkdən gülür. Zahir bəy təəccüblə ona baxır*) Bəy, mən ölüm, inciməyin, zarafatdı da, eləyirik. Ancaq Banu bəyim ləzgiyə getməkdə heç bir günah eləmir. Dağıstanlılar igid, mərd xalqlırlar.

Nəvvabla Zahir bəy gedirlər.

Knyaz Xasayla Xurşidbanu eyvana çıxırlar.

X u r ş i d b a n u. Mən vətənimin keçirdiyi ağır günlər haqqında düşünərkən həmişə özümdə bir gücsüzlük hiss eləyib bir olan Allahdan nicat ummuşam. Elə bil ki, o da mənim bu faciəli xalqıma cəsəretlə xidmət eləməyim üçün səni göndərmişdir! (*Həyəcanla*) Sən güclüsən! Qafqaz canişininin dostusan. Səni əlahəzrət imperatorun özü sevdi! Sənin məhəbbətin mənim köməyim, dayağım olacaq! Birinci dəfə səni görəndə, səni istədiyimi hiss eləyəndə, elə bil ki, birdən-birə özümdə səbəbini dərk eləmədiyim fəvqəladə bir cəsəret, bir xoşbəxtlik duydum. Mənə elə gəldi ki, vətənim üçün dağı dağı üstünə qoya bilərəm!

K n y a z X a s a y. Sizin qara camaat haqqında bu qədər ürək yangısı ilə danışmağınız alicənablıqdır, Banu bəyim.

X u r ş i d b a n u. Qara camaat demə, knyaz. Mənim o sözdən acığım gəlir. Uşaqlıqda qoca müəllimim Mirzə Ruhullah Azərbayca-

nın azadlığı uğrunda vuruşmuş oğulların qəhrəmanlığı haqqında mənə heyrətli əhvalatlar nağıl edərdi. Mən belə igidləri sonralar da görürdüm. Onların kədərlə taleyi ürəyimi ağrıdırdı. Dünyaya Nizami Gəncəvi kimi, Füzuli kimi dahilər vermiş Azərbaycanın bu gün dünya mədəniyyətindən bu qədər geri qalması izzəti-nəfsimi yaralayır! Mən onu da hiss edə bilməmişəm ki, bu geriliyin səbəbi heç də mənim xalqımın istedadsızlığı və ya acizliyi olmamışdır!

Knyaz Xasay. İndi siz danışdıqca, sanki mən də o yalçın qayalar üstündə dayanıb uzaqlara baxan qara yapıncılı Dağıstan igidlərini görürəm... Düşünürəm ki, bizim xalqların taleyi nə qədər birbirinə bənzəyir.

Xurşidbanu. Ah, Knyaz, mənim əzablar, iztirablar çəkmiş qəlbimin sənə sevginə, səmimiyyətinə o qədər ehtiyacı var ki...

Knyaz Xasay (Xurşidbanunu sinəsinə sıxaraq). Banu bəyim, doğrusu, mən buraya gələncən sənə bu qədər istədiyimi bilmirdim. İndi mən bütün varlığımı, bütün qəlbimlə sənə! Siz mənim bəxt ulduzunuz! Uşaqlıqda bir qaraçı demişdi ki, sizin bəxt ulduzunuz tilsimli bir qala üzərində parlayacaq.

Xurşidbanu (qəribə bir vahimə ilə). Necə? Tilsimli qala?!

Qapı döyülür.

Xurşidbanu (knyazdan aralanaraq). Gəl.

Daşdemir (gəlir). Banu bəyim, bir oğlan təkidlə sənə görmək istəyir.

Xurşidbanu. Nəkarədir?

Daşdemir. Soruşdum, demədi.

Xurşidbanu. Qoy gəlsin.

Daşdemir çıxır.

Knyaz Xasay. Mən getdim öz otağıma.

Xurşidbanu. Nə üçün, knyaz... Bir yerdə dinləyirik onu.

Knyaz Xasay. Bəlkə məxfi bir sözü var.

Knyaz keçir o biri otağa, cavan bir oğlan olan

Seyid Hüseyin daxil olub təzim edir.

Xurşidbanu. Kimsiniz, ay oğlan, nə istəyirsiniz?

Seyid Hüseyin. Cənubi Azərbaycandanam, xan həzrətləri. İran ərbaabının əlindən qaçıb sizə pənah gətirmişəm.

Xurşidbanu. İranda neyləyirlər sizə?

Seyid Hüseyin. Bizə zülm eləyirlər, xan həzrətləri! Bizi çarmıxa çəkirlər!

Xurşidbanu. Bu mənə məlumdur. Ancaq siz açıq da gələ bilərdiniz, niyə qaçırdınız?

Seyid Hüseyin. Sizdən gizlini yoxdur, xan həzrətləri, biz bir dəstə cavan qərara almışdıq ki, şahın zülmündən vətənimizin xilasını uğrunda fəda olmaq. Biz kəndbəkənd, şəhərbəşəhər gəzib qardaş-bacılarımızı öz mətləbimizdən hali edirdik, onlar da bizimlə həmfikir olduqlarını ürək yangısı ilə bəyan edirdilər... Ancaq bir kəndxuda bizim fəaliyyətimizi bilib, ərbaaba xəbər yetirdi... Özü də öz Azərbaycancılıq idi.

Xurşidbanu. Öz Azərbaycancılıq?

Seyid Hüseyin. Bəli, xan həzrətləri, öz içimizdəki satqınlar olmasaydı, şah bizi əsir-yesir eləyə bilməzdi.

Xurşidbanu (dərindən nəfəs alaraq). İndi bizdən iltimasınız nədir?

Seyid Hüseyin. İltimasım odur ki, xan həzrətləri, mənə sığınacaq versinlər. Buradakı həmyerlilərim dedilər ki, çar məmurları mənim İrandan qaçdığımı bilsələr, qalada yaşamağıma icazə verməzlər. Məsləhət gördülər ki, sizə iltica edim.

Xurşidbanu. Kimdir burada sizin həmyerliləriniz?

Seyid Hüseyin. Biri sizin baş mehtəriniz Muradalıdır. Biz onunla xalanəvəsiyik.

Xurşidbanu. İsminiz nədir?

Seyid Hüseyin. Seyid Hüseyin, xan həzrətləri.

Xurşidbanu. Burada nə iş görə bilərsiniz?

Seyid Hüseyin. Hər nə əmr etsəniz. Deyirlər siz təzə məktəb açdırırsınız, mən müəllimlik də eləyə bilərəm.

Xurşidbanu. Fars dilində?

Seyid Hüseyin. Təhsilim fars dilində olub. Məlumunuzdur ki, İran məmləkətində bizim öz ana dilimizdə təhsil almağa ixtiyarımız yoxdur. Ancaq mən türkcəni fars-ərəb dillərindən pis bilmirəm. Şer-sənətdən də başım çıxır.

Xurşidbanu. Bəs, indi harda sakin olmusunuz?

Seyid Hüseyin. Muradalının balaca mənzilində daldalanıram, xan həzrətləri.

Xurşidbanu zəngi səsləndirir. Daşdemir daxil olur.

Xurşidbanu (*Daşdəmirə*). Mirzə Ruhullahı buraya dəvət elə.
Daşdəmir. Baş üstə. (*Çıxır*)

Xurşidbanu. Siz mənə xan həzrətləri deməyin, biz xanlıq dövrilə çoxdan vidalaşmışıq.

Seyid Hüseyin. Bilirəm, xan həzrətləri.

Xurşidbanu (*daxil olan Mirzə Ruhullah*). Mirzə, xahiş edirəm mənim adından qala rəisindən rica eləyəsiniz ki, bu oğlanın Şuşa şəhərində sakin olmasına icazə versin. Sonra mənim mülkündən bu oğlan üçün bir otaq ayırıb içini xalı-gəbə ilə döşəsinlər. Cənab Seyid Hüseyin! Etibar eləyib, şəhərdə açdığımız məktəbə sizi müəllim təyin edirəm. Nədən təlim keçməyinizi müdirlə həll edərsiniz. İndi isə mürəxxəssiniz.

Seyid Hüseyin. Mən sizin etibarınızı doğruldacam, Banu bəyim.

Təzim edərək Mirzə Ruhullah ilə çıxır. Qısa pauza. Xurşidbanu onların ardınca baxır. Sonra dibçəkdeki qərənfillərə yaxınlaşır. Sonra zəngi səsləndirir.
Bəyim daxil olur.

Xurşidbanu. Bəyim, sən mənim qərənfillərimə su vermisenmi?

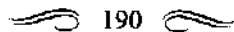
Bəyim. Bəli, Banu bəyim. Mən hər səhər onların dibinə su tökürem.

Xurşidbanu. Tapşır, Şuşaya çəkirdiyimiz bulağın mühəndisi Əbdürrəhim Talibzadəni nahardan sonra mənim yanıma çağırırlar.

Bəyim. Baş üstə. (*Xurşidbanu knyazın olduğu otağa keçir. Bəyim yazı stolunun üstündən şairənin "Qərənfil" şerini götürüb oxuyur*)

Səni kimdir sevən bica, qərənfil?
Sənə mən aşiqi-şeyda, qərənfil!
Səni gülşən ara aşüfte gördüm,
Yəqin bildim tutub sevda, qərənfil!
Belə pejmürdə hal ilə durubsan,
Düşər güllər ara qovğa, qərənfil!
Düşər kim vəfasızdır bu gülşən,
Gedər bu tələti-ziba, qərənfil!
Üzündən pərdeyi-nazın kənar et!
Unutma aşiqi haşa, qərənfil!

İşıq sönmür

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Muradalının evinin qabağında kiçik bağça. Bağçanın yanından yol keçir.
Seyid Hüseyin və Muradalı.

Muradalı. Yənə şükür ki, qaçıb canımı qurtarmısan, xalaoğlu... Deyirəm, görəsən, bu Şimali Azərbaycan olmasaydı, biz cənublular İran şahının zülmündən hara qaçardıq...

Seyid Hüseyin. Sənin-mənim kimilərinin qaçıb canlarını qurtarmaqları ilə yaralar sağalarmı?! Axı, milyonlarla körpəli-qocalı ailə hara qaçsın? Neçə min il tarixi olan igid bir xalqı iki yərə parçalayıb gücdən saldılar.

Muradalı. On ildir ki, o tayda qalmış anamın, bacımın üzünə həsrətəm. Atam bizim obaya divan tutan o erbabı öldürüb, məni də götürüb bu taya qaçanda on iki yaşım var idi... Deyirlər, bizdən sonra erbabın adamları ev-əşiyimizi, bağımızı viran eləyiblər. Yazıq anam da bacımı götürüb Təbrizə qaçıb. Orada başlarına nə gəldiyindən indi də xəbərim yoxdur. Bilirəm ki, sənin də xəbərin olmaz. Səni də bir tikə vaxtından atan götürüb Tehrana fəhləliyə getmişdi.

Seyid Hüseyin. Tehrandə yazıq atam gündə on dörd saat xalı karxanasında fəhləlik eləyib məni oxudurdu. Sonra o cəhənnəm əzabına dözmədi...

Muradalı (*ah çəkir*). Eh, xalaoğlu...

Elə bu vaxt mahnı eşidilir.

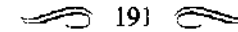
Araz axar lil ilə,
Dəstə-dəstə gül ilə.
Mən yarımı sevirəm,
Şirin-şirin dil ilə.

Muradalı. Daşdəmirdi. Yaman şən oğlandı...

Daşdəmir (*gəlir*). Salam, Muradalı! Salam, Seyid! Muradalı əmioğlu, Banu bəyim buyurdu ki, qala rəisinin yavəri zabıt Mixaylov onun sevimli atı "Meymunu" minib bir neçə saat gəzmək istəyir. Deyir, əgər, zabıt gələrsə, "Meymunu" yəhərleyib versin onun sərəncamına.

Muradalı. Nə olar, Mixaylov yaxşı oğlandı.

Daşdəmir. Sonra sizə qərribə bir xəbər də gətirmişəm. İran şahının qardaşı, sizin Təbriz mahalının keçmiş hakimi bu taya qaçıb,

rus padşahından sığınacaq istəyib, padşah da onun Şuşa qalasında sakin olmasına izn verib, dünən otuz iki arvadı ilə tirmə yəhərli Həmədan eşşəklərində şəhərimizə varid oldu. Özü də arvad kimi qırmızı qanavuzdan tuman geyinib, əlləri də xınalı... (*Gülür*) Gör sizin kimi oğlanlara kim zülm eləyirmiş! Biriniz onun başına bir güllə çaxmayıbsınız...

Seyid Hüseyn. Bizim taleyimizə baxın! Cənubi azərbaycanlıların cəlladı Şimali Azərbaycanda sığınacaq da tapır.

Daşdəmir. Özü də otuz iki arvadı ilə. Sizin canınız üçün, tirmə palanlı Həmədan eşşəkləri gəlib qabağımızdan keçəndə, şahzadonin arvadlarından biri rübəndini qaldırıb mənə gülümsədi... Mən də irişib, ona göz vurdum. Amma necə gözəl idi...

Muradlı. Deməli, o əclaf bizi o qədər biqeyrət hesab edir ki, gəlib burada, gözüümüzün qabağında yaşamaq istəyir? Quduz it kimi öldürəcəm onu!

Daşdəmir (*əlini xəncərinin qəbzəsinə qoyaraq*). Mən də sənə yoldaş! Nə vaxt?!

Seyid Hüseyn. Yox, qardaşlar! Tək onu öldürməkdən nə çıxar? Siz bütün xalqı qırğına verərsiniz... Onsuz da, Cənubi azərbaycanlılara divan tutmaq üçün İran şahına bir bəhanə lazımdır.

Muradlı. Bəs, neyləyək? Başımıza arvad ləçəyi bağlayıb tamaşa eləyək?!

Daşdəmir. O da otuz iki gözəllə kef çəksin...

Seyid Hüseyn. Şahzadələri yetişdirən mütləqiyyəti tar-mar etmək lazımdır. Bunun üçün də gerek bütün xalq ayağa qalxsın.

Muradlı. Yox, xalaoğlu, səninki oldu dəryada balıq sövdası. Biz oturaq gözləyək baqqal Əbiş, “Üç badam, bir qoz” Fətiş nə vaxt aylacaq?..

Seyid Hüseyn. Xalq yalnız baqqallardan ibarət deyil. Dünyanın yükünü çiyinlərində daşıyan zəhmətkeş insanlar var!

Daşdəmir. Tumanlı qırmızısaqqal, yeqin, harda gözəl görüb, çəkib hərəmxanasına.

Muradlı (*Daşdəmirə*). Sənin də camn qalib o əclafın arvadlarının yanında...

Daşdəmir. Mən görəni sən də görsəydin...

Rəqqasə qız Tehminə ilə kor kamançaçı bağçanın yanından keçirlər.

Muradlı (*həyəcanla*). Daşdəmir, sənə dediyim mütrüb qız, bax, budur. Qalada təzə peyda olub... Ey gözəl qız, keçin bura.

Qız, Muradaliya baxıb gülümseyir və kor kamançaçının əlindən tutaraq bağçaya gətirir, sonra kor kamançaçı çalırız eyzən Muradaliya baxa-baxa oxuyub-oyunayır.

Təhminə.

Sənin boyun sərvi kimi ucadır,
Sənin gözün şəvi kimi qaradır.

Muradlı əlini qızın çənəsinə çəkmək istəyir.
Lakin rəqqasə işvə ilə gülümsəyib üzünü qaçırır.

Təhminə.

Mən çöllərdə bir ceyranam,
Heç bir kəsə ram olmaram.
Üreyim Savalandadır,
Canım da Savalandadır...

Qız oynaya-oynaya qavalı oğlanların qabağına tutur, onlar da pul atırlar.

Seyid Hüseyn. Ay qız, sən Savalan dağı haqqında mahni oxumaqda, yoxsa, otaylısan?

Təhminə. Bəli ağa, İrandanıq.

Muradlı (*qıza yaxınlaşaraq, pıçiltı ilə*). Aşiq olmuşam sənə, ay qız, gəl, bu gecə görüşək.

Təhminə (*gülümsəyərək oxuyur*).

Baxışların qılıncdan da itidir,
Gülüslərin ürəyimi titrədir.
Aşiq olan sevdinə kəm baxmaz,
Düz ilqarı, düz peymanı gerəkdir.

Daşdəmir. Dostum Muradlı, bu keçməli can deyil! Afərin sənə!

Bu zaman “Yol verin! Şahzadə hözrətlərinə yol verin!” deyə səslər eşidilir və bunun ardınca kəcavədə öyləmiş şahzadə, Məliküldövlənin müşayiətilə gəlib keçərkən, qızı görüb, kəcavəni dayandırır və bir qədər tamaşadan sonra Məliküldövləni işarə ilə çağıraraq qulağına nə isə deyir. Sonra Məliküldövlə də işarə ilə qızı çağıraraq qulağına nə isə deyir. Qız gülümsəyərək, razılıq mənasında başını tərpədir. Kəcavə yoluna davam edir.

Muradlı. Ay qız, o tumanlı meymunun adamı sənə nə deyirdi?

T ə h m i n ə. Şahzadəni əyləndirmək üçün bizi onun sarayına dəvət edirdi.

M u r a d a l ı. Getsən, öldürərəm!

T ə h m i n ə (*çalıb-oxuyur*).

Mən çöllərdə bir ceyranam,
Heç bir kəsə ram olmaram...

Və birdən qız ağzını Muradalının qulağına yaxınlaşdırıb nə işə deyir.

M u r a d a l ı (*bərk şadlanaraq*). Oldu!

İşıq sönr. Gecə. Eyni bağça. Təhminə və Muradalı.
Muradalı qızı qucaqlayıb öpür.

T ə h m i n ə. Yalvarıram, oğlan, mənə toxunma.

M u r a d a l ı. Nə üçün?

T ə h m i n ə. Çünki istəyirəm səni.

M u r a d a l ı. Yoxsa, sən istəmədiyən oğlanlarla olursan?

T ə h m i n ə. Mən bakirə qızam.

M u r a d a l ı. Səfeh-səfeh danışma. Bir sən qızsan, bir də nənəm.

Qızı yenə də qucaqlayır. Təhminə onun əlindən çıxıb, kənara sıçrayır.

T ə h m i n ə. And içirəm ki, elədir. Əgər, o fikrə düşsən, bir də məni görməzsən.

M u r a d a l ı. İstəyirsən şəriətin qanunu ilə səni burda qaldığımız müddətdə siğə eləyim özümə...

T ə h m i n ə (*həyəcanla*). Mən siğəyə nifrət edirəm!

M u r a d a l ı. Onda... Onda, gəl alım səni, ol mənim arvadım. Aldatmıram, düz sözümdür.

Təhminə "yox" mənasında başını bulayır.

M u r a d a l ı (*hövsələdən çıxaraq*). Bəs, sən deyirsən məni istəyirsən, axı?

T ə h m i n ə. Çox istəyirəm. Ancaq sabah, biri gün başıma nələr gələcəyini bilmirəm.

M u r a d a l ı. Başına nə gələcək... yenə də göbəyini əsdirə-əsdirə oynayıb, pul yığacaqsan dayna...

T ə h m i n ə (*mütəəssir halda*). Nə üçün ürəyimə toxunursan, oğlan? Sən elə bilirsən rəqqasənin pul yığmaqdan başqa ayrı dərdi ola bilməz?

M u r a d a l ı. Yaxşı, əgər, ürəyinə toxundumsa, bağışla. Mən namərd deyiləm. And içirəm namusuma ki, sənin sirrini xəncərlə də mənim ürəyimdən çıxara bilməzlər. De görüm, dərdin nədi? Axı, mən də sənə kimi otaylıyam... Bizim də orda evimiz, bağ-bağçamız var idi.

T ə h m i n ə (*birdən canlanaraq*). Bəs, niyə qoyub gəlmişən?

M u r a d a l ı. Bu gün səni sarayına dəvət eləyən o əclaf şahzadə kimilərinin zülmündən qaçmışıq...

T ə h m i n ə (*qəsdən*). Nə üçün əlahəzrət şahzadəni belə yamanlayırsan, oğlan?

M u r a d a l ı (*acıqlanır*). Sarsaq-sarsaq danışma, o əlahəzrət deyil, quduz canavardır! Dərisi iki qəpiyə dəyməyən o məlun yüzlərlə igid qanı tökdürüb. Yenə də deyirəm, əgər, puldan ötəri onun sarayına getsən, öldürərəm səni.

T ə h m i n ə. Mənə pul lazım deyil.

M u r a d a l ı (təəccüblə). Bəs, nə lazımdır?

T ə h m i n ə. Sənə sədaqətin, igidliyin!

M u r a d a l ı. Nə üçün?

T ə h m i n ə (*qəmlə təbəssümlə*). Çünki sevirəm səni.

M u r a d a l ı. Yox, sənə, nə işə, bir sirin var... Bəs, nə vaxt ürəyini mənə açacaqsan?

T ə h m i n ə (*məhəbbətlə gülümsəyir*). Nə vaxt məni, doğrudan da, istədiyinə inansam.

M u r a d a l ı. İnan mənə, Təhminə! Bir könüldən min könülə aşiqəm sənə. Əgər, səni bu qədər istəməsəydim, namərd oğlan olsaydım, indi xəncəri dirəyərdim böyrünə, istədiyimi eləyərdim. Sən getdikcə mənim daha çox xoşuma gəlirsən.

T ə h m i n ə (*ona sarı olaraq*). Ax, igid oğlan! Mən sənə səsində qeyrət, cəsarət hiss edirəm! Mən sənə sadıq kənizin olaram! Gecəgündüz başına dolanaram.

M u r a d a l ı (*həyəcanla*). Mən də, sən nə desən ona hazırım. Sən nəcib qıza oxşayırsan.

T ə h m i n ə (*ona qısı olaraq*). Ürəyim, canım oğlan, sən nə yaxşı söz dedin mənə.

Oğlanı öpür.

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Xurşidbanunun malikanəsi. Xurşidbanu yazı stolunun qabağında dəftərcədən öz şerini oxuyur.

Əgərçi xoşdu mənə ətri, həm səfası gülün,
Cəfası çoxdu, nə hasil ki, yox vəfası gülün.
Cəfayi-xarı görüb, köçdü, köçdü bağiden bülbül,
Görən kim olub bu gülşəndə aşınası gülün?
Xəzanə meyl elədi, almadi vofa nəzərə,
Yetişdi bülbülə çox-cox qəmü cəfası gülün.
Yazılsa nöqtəbənöqto, deyilsə hərfbəhərf,
Qurtarmaz həşrə qədər halü-macarası gülün.
Cahanda zərre qədər olmaz, ey könül, xəndan,
Ki, xuni-bülbül, əgər, olmasaydı qəzası gülün.
Tutardı xuni-cigərdən olaydı gör sirab,
Günəştek hər tərəfi, Natəvan, ziyası gülün.

Knyaz Xasay pərt gəlir.

Xurşidbanu (*şadlıqla*). Xasay, sən gələncən mən də təzə bir şer yazdım, istəyirsən oxuyum.

Knyaz Xasay. Üzr istəyirom, Banu bəyim... Sizin şair həmkarlarınız mənə şerlə kifayət qədər doyurmuşlar.

Xurşidbanu. Nə olub, Xasay?

Knyaz Xasay. İndiyə qədər sizə deyib qanınızı qaraltmaq istəmirdim. Onlar mənə nalayiq həcvlər yazırlar. Hətta, biri mənə "qab qalaylayan ləzgi" adlandırmışdır. (*İsterik bir gülüşlə*) Axı, bizim ləzgilərdən yaxşı qalayçı olur...

Cibindən bir konvert çıxarıb Xurşidbanuya verir. Xurşidbanu konverti açıb həcvi oxuyur. Əsəbi hərəkətlə cırıb tullayır.

Xurşidbanu. Bu nədir?

Knyaz Xasay. Siz biki olmayın, Banu bəyim. Qoy nə deyirlər, desinlər. Onsuz da, bilirəm ki, sizin kübarların lap ilk gündən mənə görməyə gözü yoxdur.

Xurşidbanu (*sarsılmış halda*). Mən bilirəm ki, o həcvləri yazanlar bizim həqiqi şairlərimiz deyillər. Məgər, mənim haqqımda uydurduqları bəs deyilmiş, indi də sənün üstünə düşüblər?! Guya, mən sənün qadının ola-ola, Şuşaya çəkdiyim bulağın mühəndisi Əbdür-

rəhim Talıbzadəyə eşq yetirmişəm... Bulaq çökilən yerləri səyahət elədiyim zaman gecə meşədə onunla bir çadırda qalmışam... (*Ağlayır*)

Knyaz Xasay. Bilirsiniz ki, mən də o barədə sizdən heç nə soruşmadım.

Xurşidbanu. Mən o cür alçaq böhtanlar haqqında təşvişə düşməyi belə mənliyəmə sığışdırmadığım üçün heç özümü təmizə çıxarmağa da çalışmadım. Axı, doğrudan da, mən o gecə mühəndis Talıbzadənin işlədiyi meşədə qalmışdım.

Knyaz Xasay (*həyacanla*). Peterburqun, Parisin salonları üzümüə açıq olduğu halda, axı, biz nə üçün bu uzaq qalanı kəsdirib oturmuşuq? Nə işimiz var bizim bu qaragüruhün içində?! Siz nə qədər zəhmət, xərc çəkib, bu dağın başına şirin su çəkdirirsiniz, onlar da sizi elə mükafatlandırırılar.

Xurşidbanu (*əsəbi*). Mən bulağı onlar üçün çəkdirmirəm! Mən o bulağı qışın çovğununda yeddi-səkkiz kilometr piyada yol gedib, meşədən şirin su gətirən zəhmətkeş əhali üçün çəkdirirəm!

Daşdəmir (*gəlir*). Cənab şairlər sizin hüsurunuza müntəzir-dirlər, Banu bəyim.

Xurşidbanu (*bir gümrəhliqlə*). Elə xəbislərə tutarlı sille bizim təmkinimizdir, Xasay! Bu gün "Məclisi-üns"ün məşğələsi var, bəlkə sən də iştirak eləyəsən? Orda maraqlı söhbətlər olur... Təzə şerlər oxunur...

Knyaz Xasay (*soyuq*). Yox, Banu bəyim. Mən gəzib yorulmuşam. (*O biri otağa keçir. Xurşidbanu fikirli-fikirli onun ardınca baxır*)

Xurşidbanu (*Daşdəmirə*). De, buyursunlar.

Daşdəmir çıxır. Nəvvab, Mamayı, Zahir bəy, Tər Vahan, Seyid Hüseyn və Mirzə Ruhullah daxil olur. İşiq sönüb-yanır və bu zaman şair Mamayının öz şerini oxuduğunu görürük.

Mamayı.

Bir bikəsi zərəm vətənimdə, vətənim yox,
Bir bülbülü bibalperəm, bir çəmenim yox.
Bir yanda vətən təhlükəsi canımı almış,
Bir fəhm edənim, ağlayanım, dərk edənim yox.

Zahir bəy. Abidar mənzumədir. Siz bir kəlamə baxın: "Bir bikəsi zərəm vətənimdə, vətənim yox..." Gözəl deyib şair...

N ə v v a b. Şairin nidasında həddindən ziyadə ümitsizlik var, bu ehvali-ruhiyyə bizim xalqımıza xas deyil.

S e y i d H ü s e y n. Banu bəyim, icazənizlə möhtərəm şairə bir sual vermək olar?

X u r ş i d b a n u. Əlbəttə. Ağalar, Seyid Hüseyn cənabları sənət və ədəbiyyat aləmindən baxəbər, açıqfikirli bir ziyalıdır. Mən istəyirəm ki, bizim ədəbi məclislerimizdə o da iştirak elosin.

Z a h i r b ə y. Da...a?!

S e y i d H ü s e y n. Cənab Mamayı, siz bu şerinizlə nə demək istəmişiniz?

M a m a y ı. Məgər, aydın olmurmu ki, mən millətimizin dərđini tərənnüm edirəm? Arazın o tayında İran şahlarının bizim qardaşlarımıza nə divan tutduqları görə ki, sizə daha yaxşı məlumdur, cənab Seyid Hüseyn!

S e y i d H ü s e y n. Məlumdur... yaxşı məlumdur. Fəqət millətə vuruş lazımdır, ağalar, inilti yox!

Z a h i r b ə y. Bizim əfkari-amalımız məhəbbət və şəfqət olmalıdır. Binaənəley cənab Seyid Hüseyn, bilmək istərdik ki, siz nə cür vuruş nəzərdə tutursunuz?

S e y i d H ü s e y n. Mən xalqı həqiqi azadlığa, birliyə qovuşduracaq mübarizədən danışırım, cənab Zahir bəy.

Z a h i r b ə y. "Həqiqi azadlıq" bir qədər mücərrəd məfhumdur, bəlkə lütfən fikrinizi izah eləyəsiniz?

N ə v v a b (*zarafatyana*). Cənab Zahir bəy, siz neçə ildir qubernatora dilmanlıq eləyirsiniz, doğrudanmı, "həqiqi azadlığın" nə demək olduğunu anlamırsınız?

Z a h i r b ə y. Bu olmadı... Olmadı, cənab Nəvvab! "Anlamırsınız" bir qədər qeyri-məqbul kəlamdır. Bilirsiniz ki, mən izzət-nəfsimi seven adamam.

N ə v v a b (*zarafatyana istehza ilə*). Əlbəttə... Bağışlayın, bəy.

S e y i d H ü s e y n. Cənab Zahir bəy, həqiqi azadlıq odur ki, insanlar yaltaq, rəzil, casus olmağa məcbur edilməsin! Hamı, sizin buyurduğunuz kimi, izzət-nəfsinin sahibi olsun! Cənab Mamayı şerində bizim öz vətənimizdə vətənsiz olduğumuzu ürək yangısı ilə yazır, fəqət neyləmək lazım olduğunu göstərmir!

Z a h i r b ə y. Əfv buyurun, sizcə, neyləmək lazımdır?

N ə v v a b (*eyni zarafatyana ifadə ilə*). Bəy, yenə deyəcəm, xətrinizə dəyəcək, məgər, siz bilmirsiniz ki, neyləmək lazımdır? Nə üçün məhz o sözü bu oğlandan eşitmək istəyirsiniz?

Z a h i r b ə y. Yox, bu olmadı, olmadı!

S e y i d H ü s e y n. Cənab Zahir bəy, ilanı birdəfəlik məhv etmək üçün dərhal başını əzmək lazımdır, indi aydındırımı? İndicə siz də bir gözələ həsr etdiyiniz qəzəlinizi oxudunuz, axı, siz qul halına salınmış gözəlin nəyini vəsf edirsiniz? Şahın ərbabları Azərbaycan qızlarının namusunu ayaqlar altına salıb tapdalayırlar! Ağalar, siz əvvəl o gözəli azad eləyin, sonra hüsnünə şer yazın. Əl çəkin bu fars-ərəb sözləri ilə dolu qəzəlçilikdən, mədhiyyəçilikdən, ağalar! Qəzəl – mədhiyyə öz dövrünü çoxdan bitirmişdir, ağalar! İrəliyə baxın!

N ə v v a b. Doğrudur.

Z a h i r b ə y (*coşur*). Deməli, biz görə ki Nizamidən, Füzulidən, Nəsimidən sərf-nəzər eləyərk?

X u r ş i d b a n u. O parlaq ulduzların əsərlərindəki fars, ərəb təbirləri esrlərlə bizim torpaqları at tapdağı eləyən yadelli qəsbkarların təsiri idi ki, indi biz özümüz də o bədnam təsirdən qurtara bilmirik.

Z a h i r b ə y (*coşur*). Ağalar, ərəb, fars dilləri milləti islamın iftixarı olduğu üçün, onların təsiri bizim kəlamımızı müzəyyən edir. Milləti islamın fituhatı bizi ərəb-fars münəvverlərinə yaxınlaşdırmışdır.

N ə v v a b. Zahir bəy, bağışlayın, mən deyəndə ki, siz öz millətimizi tanıyırsınız, rəncidə olursunuz. İslam millət deyil, dindir!

T e r V a h a n. Rus şairi Lermontov Azərbaycan dilinə valch olub, onu Şərqi fransız dili adlandırmışdır.

X u r ş i d b a n u. Fransızların məşhur ədibi Aleksandr Düma bizə qonaq gələndə Azərbaycan dilinin musiqisinə heyran olduğunu söyləyirdi, fəqət hamıdan qabaq biz özümüz öz dilimizin qədir-qiyətini bilməliyik, ağalar.

T e r V a h a n. Vaqifin təmiz Azərbaycan dilində yazdığı şerləri oxuyanda insanın ruhu təzələnir. Elə bil, qayalardan qaynayıb çıxan bulaqların səsini eşidirsən...

N ə v v a b (*zarafatyana*). Bəh... Bəh... əcəb deyirsən, Vahan.

S e y i d H ü s e y n. Öz dilinə, öz milli varlığına sahib sənətkar bütün millətlər üçün əzizdir.

T e r V a h a n. Erməni ədibi Mirzə Yusif Nersesov Vaqifin serlərini toplayıb Tiflisdə kitab halında nəşr etmişdir.

X u r ş i d b a n u. Dil bizim milli varlığımızdır. Ağalar, nə qədər ki, Azərbaycan xalqı yaşayır, Azərbaycan dili də yaşayacaq! Mən Azərbaycan balalarının Homeri, Danteni, Şekspiri, Höteni, Puşkini öz doğma – gözəl ana dillərində oxuyacaqları günü görürəm!

İ ş i q s ö n ü r

BEŞİNCİ ŞƏKİL

Xurşidbanunun malikanəsi. Hələ səhnə qaranlıq ikən Xurşidbanunun səminə şən alqışlar eşidilir: “Sağ olsun, Banu bəyim! Şairəyə uzun ömür!” Xurşidbanu, Mirzə Ruhullah, Nəvvab, Seyid Hüseyin, Mamayı, Ter Vahan və bir neçə başqa əyanın müşayiətilə səhnəyə daxil olur.

N ə v v a b. Banu bəyim! Gur meşələrin, sərt qayaların arasından çəkdirib, bu uca qalaya çıxartdığımız o bulaq gələcək nəsillərə sizdən unudulmaz yadigardır.

S ə s l ə r. Təbrik edirik!

X u r ş i d b a n u. Sağ olun, ağalar! Lakin mən əminəm ki, gələcək nəsillər elə kiçik bulaqlarla kifayətlənməyəcək!

N ə v v a b. Varını verən utanmaz, Banu bəyim. Siz əlinizdən gələni əsirgəmirsiniz.

M a m a y ı. O kiçik bulaq gecə-gündüz sizin şəninizə nəğmələr oxuyacaq.

S ə s l ə r. Sağ olsun Xurşidbanu! Ömrü uzun olsun şairənin!

X u r ş i d b a n u (*Mirzə Ruhullaha*). Mirzə, tapşırın xəbər versinlər ki, bulağın açılışı münasibətilə sabah bütün şəhər əhli mənim qonağımdır. Bu axşam isə, siyahı üzrə bütün kasıblara şirniyyat, düyü və yağ paylansın.

N ə v v a b. Sağ olun, Banu bəyim. Sizi bir daha təbrik edirik. Gedək, ağalar. Şairəyə dincəlmək lazımdır. Səhərdən ayaq üstündədir.

Həmı çıxır. Şairənin üzü fikirli, tutqun bir ifadə alır.

Və o, zəngi səsləndirir. Bəyim daxil olur.

X u r ş i d b a n u. Knyaz hələ gəzməkdən qayıtmayıb?

B ə y i m. Xeyr.

X u r ş i d b a n u (*dərindən nəfəs alaraq, öz-özü ilə danışmış kimi*). Knyaz darıxır...

B ə y i m. Oy, Banu bəyim, knyaz sizi o qədər istəyir... Nə üçün darıxırsın?!

X u r ş i d b a n u. Görünür, darıxmamaq üçün tək-cə istəmək azdır, Bəyim... Mənim həmyerlilərim onun yanında məni əyən xar ələyirlər. Heç bir əyan onunla kəlmə kəsb danışmır, hansı onu görürsə, üzünü yana çevirir...

B ə y i m. Qoy üz çevirsinlər, məgər, sizin sevginiz onun üçün kifayət deyilmi?

X u r ş i d b a n u. Axı, biz knyazla yiyəsiz adada deyilik! Biz cəmiyyət içində yaşayırıq! Mən xəcalət çəkirəm.

B ə y i m. Bir söz desəm, mənə acığınız tutmaz ki?

X u r ş i d b a n u. Yox! Sənə demişəm ki, ürəyinin sözünü həmişə aç, de!

B ə y i m. Cənab knyazın özü də adamlarla qaynayıb-qarıxmır.

X u r ş i d b a n u. Knyaz qərībədir! Məndən ötəri elini, vətəninə atıb gəlib.

B ə y i m. Cənab knyaz da, o biri ağalar kimi, çörəklərini halal zəhmətlə qazanan adamlara yuxarıdan aşağı baxır, amma sizin kasıb adamlarla rəftarınız məni fərəhləndirir, Banu bəyim.

X u r ş i d b a n u (*əsəbi halda*). Əgər, ağalar, çörəklərini halal zəhmətlə qazanan adi insanlara höqarətlə baxırlarsa, qoy onlar da, həmin ağaları adam yerinə qoymasınlar!

B ə y i m. Bu mümkün deyil, Banu bəyim.

X u r ş i d b a n u. Nə üçün?

B ə y i m. Çünki... onda balaları ac qalar, yurdları viran qoyular!

Qısa pauza.

X u r ş i d b a n u (*dərindən nəfəs alaraq*). Görünür, elədir. Sən həqiqəti məndən aydın dərk edirsən, Bəyim.

B ə y i m. Elə deməyin, Banu bəyim. Sizin qarşınızda mən kiməm ki...

X u r ş i d b a n u (*əsəbi halda*). Sən – insan! Allah, Peyğəmbər harada deyib ki, ağa rəiyyətdən əşrəfdir?! Heç vaxt demə “Mən

T e r V a h a n. Erməni ədibi Mirzə Yusif Nersesov Vaqifin şerhlərini toplayıb Tiflisdə kitab halında nəşr etmişdir.

X u r ş i d b a n u. Dil bizim milli varlığımızdır. Ağalar, nə qədər ki, Azərbaycan xalqı yaşayır, Azərbaycan dili də yaşayacaq! Mən Azərbaycan balalarının Homeri, Danteni, Şekspiri, Höteni, Puşkini öz doğma – gözəl ana dillərində oxuyacaqları günü görürəm!

İ ş ı q s ö n ü r

BEŞİNCİ ŞƏKİL

Xurşidbanunun malikanəsi. Hələ səhnə qaranlıq ikən Xurşidbanunun şəninə şən alqışlar eşidilir: “Sağ olsun, Banu bəyim! Şairəyə uzun ömrü!” Xurşidbanu, Mirzə Ruhullah, Nəvvab, Seyid Hüseyin, Mamayı, Ter Vahan və bir neçə başqa əyanın müşayiətilə səhnəyə daxil olur.

N ə v v a b. Banu bəyim! Gur meşələrin, sərt qayaların arasından çəkilib, bu uca qalaya çıxartdığınız o bulaq gələcək nəsillərə sizdən unudulmaz yadigardır.

S ə s l ə r. Təbrik edirik!

X u r ş i d b a n u. Sağ olun, ağalar! Lakin mən əminəm ki, gələcək nəsillər elə kiçik bulaqlarla kifayətlənməyəcək!

N ə v v a b. Varını verən utanmaz, Banu bəyim. Siz əlinizdən gələni əsirgəmirsiniz.

M a m a y ı. O kiçik bulaq gecə-gündüz sizin şəninizə nəğmələr oxuyacaq.

S ə s l ə r. Sağ olsun Xurşidbanu! Ömrü uzun olsun şairənin!

X u r ş i d b a n u (*Mirzə Ruhullaha*). Mirzə, tapşırın xəbər versinlər ki, bulağın açılışı münasibətilə sabah bütün şəhər əhli mənim qonağımdır. Bu axşam isə, siyahı üzrə bütün kasıblara şirniyyat, düyü və yağ paylansın.

N ə v v a b. Sağ olun, Banu bəyim. Sizi bir daha təbrik edirik. Gedək, ağalar. Şairəyə dincəlmək lazımdır. Səhərdən ayaq üstündədir.

Həmi çıxır. Şairənin üzü fükürlü, tutqun bir ifadə alır.

Və o, zəngi səsləndirir. Bəyim daxil olur.

X u r ş i d b a n u. Knyaz hələ gəzməkdən qayıtmayıb?

B ə y i m. Xeyr.

X u r ş i d b a n u (*dərindən nəfəs alaraq, öz-özü ilə danışmış kimi*). Knyaz darıxır...

B ə y i m. Oy, Banu bəyim, knyaz sizi o qədər istəyir... Nə üçün darıxsın?!

X u r ş i d b a n u. Görünür, darıxmamaq üçün tək-cə istəmək azdır, Bəyim... Mənim həmyerlilərim onun yanında məni eyzən xar eləyirlər. Heç bir əyan onunla kəlmə kəsib danışmış, hansı onu görürsə, üzünü yana çevirir...

B ə y i m. Qoy tiz çevirsinlər, məgər, sizin sevginiz onun üçün kifayət deyilmə?

X u r ş i d b a n u. Axı, biz knyazla yiyəsiz adada deyilik! Biz cəmiyyət içində yaşayırıq! Mən xəcalət çəkirəm.

B ə y i m. Bir söz desəm, mənə acığınız tutmaz ki?

X u r ş i d b a n u. Yox! Sənə demişəm ki, ürəyinin sözünü həmişə aç, de!

B ə y i m. Cənab knyazın özü də adamlarla qaynayıb-qarıxmır.

X u r ş i d b a n u. Knyaz qərībdir! Məndən öteri elini, vətəni atıb gəlib.

B ə y i m. Cənab knyaz da, o biri ağalar kimi, çövrələrini halal zəhmətlə qazanan adamlara yuxarıdan aşağı baxır, amma sizin kasıb adamlarla rəftarınız məni fəhrələndirir, Banu bəyim.

X u r ş i d b a n u (*əsəbi halda*). Əgər, ağalar, çövrələrini halal zəhmətlə qazanan adi insanlara həqarətlə baxırlarsa, qoy onlar da, həmin ağaları adam yerinə qoymasınlar!

B ə y i m. Bu mümkün deyil, Banu bəyim.

X u r ş i d b a n u. Nə üçün?

B ə y i m. Çünki... onda balaları ac qalar, yurdları viran qoyular!

Qısa pauza.

X u r ş i d b a n u (*dərindən nəfəs alaraq*). Görünür, elədir. Sən həqiqəti məndən aydın dərk edirsən, Bəyim.

B ə y i m. Elə deməyin, Banu bəyim. Sizin qarşınızda mən kiməm ki...

X u r ş i d b a n u (*əsəbi halda*). Sən – insan! Allah, Peyğəmbər harada deyib ki, ağa rəiyyətədən əşrəfdir?! Heç vaxt demə “Mən

kiməm ki..." (Bayırda at ayaqlarının tappılısı eşidilir) Knyaz gəldi. Get aşpaza de stolu düzəltsin.

Beyim təlosik gedir. Knyaz Xasay daxil olur.

X u r ş i d b a n u. Ax, Xasay, nə üçün sən bu gün bizim şənliyimizdə iştirak etməyib, çıxıb getmişən? Bircə görseydin ki, bulağın açılışına qala əhli necə sevinir... Elə bil ki, bayram idi...

K n y a z X a s a y (gizli dalgınlıqla). Bir özünü düşünün. Banu bəyim, arvad o cür işlər görür, camaat əl çalıb onu alqışlayır, ər işə, kənarında dayanıb gözünü döyür...

X u r ş i d b a n u (alınaraq). Mən hər bir yaxşı işimdə səni öz yanımda hiss edirəm, knyaz. Elə bil ki, biz bir adamıq...

K n y a z X a s a y (pərt halda gülümsəyir). Biz bir-birimizi nə qədər sevsək də, ər ərdir, arvad da arvad! (Xurşidbanunun pərtliyini hiss edərək) Mən sizi başa düşürəm, Banu bəyim. Sizin xalqınızı da qiymətləndirirəm... Lakin onu da etiraf edirəm ki, elə bu, məni öz gözündən salır. Mən özüm-özümə avara-sərgərdan bir adam kimi görünürəm... İnanın ki, bunun səbəbini soruşsanız, izah eləyə bilərəm, ancaq... elə bil ki, siz mənə məzəmmətlə baxıb soruşursunuz: "Heç öz xalqından xəbərin varmı?"

X u r ş i d b a n u (son dərəcə pərişan). Mən deməyə söz tapmıram, Xasay.

K n y a z X a s a y (Xurşidbanunu öpərək). Nə olursa-olsun, mən sizin məhəbbətinizdən başqa heç nə haqqında düşünmək istəmirəm. Əgər, mən indiyə qədər öz xalqımın taleyinə biganə olmuşamsa, günahkar özüməm.

Xurşidbanunun qoluna girərək o biri otağa keçirlər.
Beyim daxil olub fikirli-fikirli onların arduca baxır.

D a ş d ə m i r (qapıdan boylanaraq). Bəyim...

B ə y i m. Diksindim, Daşdəmir.

D a ş d ə m i r (içəri girərək). Yənə nə fikrə getmişən, Bəyimcan?

B ə y i m. Bu axır vaxtlar knyaz bir cür olub...

D a ş d ə m i r. Nə cür yəni?

B ə y i m. Gününü eyzən dağlarda, meşələrdə keçirir.

D a ş d ə m i r. Yəqin Dağıstan yadına düşüb...

B ə y i m. Evdə olanda da, ya kitab oxuyur, ya da artırmada, bağçada var-gəl edir.

D a ş d ə m i r. Tay neyləsin, xışın qulpundan yapışıb, yer şumlamayacaq, at tumarlamayacaq... Knyazdı dayna... Bəs, ağa nə cür olar?

B ə y i m. Başa düş, Daşdəmir... Onun belə hərəkəti Banu bəyimə pis təsir eləyir...

D a ş d ə m i r. Banu bəyim səhərdən axşamacan işdə-gücdə olur. Knyaz da qalır tək, bilmir neyləsin... Bizim ağaların da onunla arası yoxdur ki, knyaz onlarla qumar oynasın, şərab içib, kef çəksin. Eh, ağaların dərdi bizə qalmayıb ki, az, sən özümüzdən danış.

B ə y i m. Daşdəmir, yenə "az". Sarayda bütün qulluqçular mənə xanım deyir!

D a ş d ə m i r. Yəni, deyirson, mən də sənə xanım deyim?

B ə y i m. Əlbəttə. (Daşdəmir pısqıldayır) Niyə güllürsən, Daşdəmir?

D a ş d ə m i r. Axı, xanım, bəylərin, xanların qızlarına deyirlər.

B ə y i m. Mən xan qızının freylinasıyam. (Gizli zarafatla) Banu bəyim deyir səni elə oğlana verəcəyəm ki, lap bəy balası kimi olsun.

D a ş d ə m i r. Nə danışsan, Bəyimcan? (Oxuyur)

Bəs mənə neyləyirsən?
Sürməni neyləyirsən?

B ə y i m (gizli zarafatla). Daşdəmir, mən bu cür xanım kimi geyinirəm, bu cür xanım kimi yaşamağa öyrənmişəm, bu cür sarayda oluram, gedib sizin qaranlıq daxmanızda neyləyəcəyəm?

D a ş d ə m i r. Qaranlıq daxma nədi, az... Dədəmin üç mərtəbə bir imarəti var ki, baxan deyir bir də baxım. Dövlətdə də bəylər ona həsəd aparır... Kişidə qızıl xurcunla.almaz... Brilyant... Eh... danışsan da.

B ə y i m. Bəs, niyə gəlib sarayda xidmət eləyirsən, Daşdəmir?

D a ş d ə m i r. Mən gəlməmişəm. Xurşidbanu bizim kəndə gəlib kəndlilərin yaşayışlarıyla tanış olanda məni görüb, xoşuna gəlmişəm, atamdan xahiş eləyib ki, göndərsin məni onun sarayına. Bilirsən, qaydadır da, xan saraylarında gerek qəşəng oğlanlar olsun...

B ə y i m (gülür). Bah... bah... Çək özünü, Daşdəmir...

D a ş d ə m i r. Nə var, yoxsa, məndən xoşun gəlmir?

B ə y i m. Gəlir...

D a ş d ə m i r. O nə cür "gəlir" deməkdi, az?

B ə y i m. Səndən yaman xoşum gəlir, Daşdəmir.

D a ş d ə m i r. Nə olsun? Məndən hamının xoşu gəlir, bu, sevgi oldu?

B ə y i m (*hərkdən gülərək*). Ölürem səndən ötəri, Daşdəmir...

D a ş d ə m i r. Ələ salırsan?!

B ə y i m (*oğlanın əlindən tutaraq məhəbbətlə*). İnsafsız!

Qapı astaca döyülür. Daşdəmir gedib qapını açır.

D a ş d ə m i r. Oho, cənab Mixaylov! Buyurun, buyurun!

Mixaylov daxil olur.

M i x a y l o v. Salam.

D a ş d ə m i r. Əleykəssalam. Xoş gəlmişsiniz. Bu da (*qızı göstərir*) mənim nişanlım Bəyim xanımdı. Banu bəyimin freylinasıdır.

Mixaylov, Bəyimə təzim edir.

M i x a y l o v (*gülümsəyir*). Güzəl qızıdır. Yaraşırımsınız bir-birinizə.

D a ş d ə m i r (*Bəyimə*). Eşitdin ki...

B ə y i m (*zabitdən utanır*). Yaxşı.

D a ş d ə m i r. Cənab zabit, deyirlər ki, siz də knyazsınız?

M i x a y l o v. Elədir.

D a ş d ə m i r. Amma heç oxşamırımsınız?

M i x a y l o v (*gülümsəyir*). Nə üçün?

D a ş d ə m i r. Özünüzü çəkib dağın başına qoymursunuz.

M i x a y l o v. Başa düşmürəm.

B ə y i m. Demək istəyir ki, özünüz knyaz olduğunuz halda, Muradlı kimi, Daşdəmir kimi sadə oğlanlarla dostluq edirsiniz.

M i x a y l o v (*gülümsəyir*). Hə... (*Daşdəmirə*) Çünki siz yaxşı oğlanlarsınız, knyazdan heç də əskik deyilsiniz.

D a ş d ə m i r (*coşğunluqla*). Sağ olun, vallah!

Xurşidbanu daxil olur.

X u r ş i d b a n u. Xoş gördük, cənab Mixaylov.

Mixaylov ehtiramla təzim edir.

M i x a y l o v. Banu bəyim, mən sizin gözəl atlarınızı gördüm. Onların yerışı, duruşu, qaçışı insanı heyran edir.

204

X u r ş i d b a n u. O atlar da bizə, bu qalalar kimi, babalardan yadigardır, cənab zabit.

M i x a y l o v. O atları minən Azərbaycan oğullarının öz vətənlərinin azadlığı uğrunda necə igidliklə vuruşduqları mənə məlumdur.

X u r ş i d b a n u. Mən bilirəm ki, azadlıq həmişə böyük rus xalqının da müqəddəs amalı olmuşdur, cənab zabit.

M i x a y l o v. Bu sözləri sizdən eşitdiyim üçün qarşınızda baş əyirəm, Banu bəyim. (*Təzim edir*) Sizin öz xalqımız üçün necə fədakarlıqlar göstərdiyinizi bilirəm. İcazə verin, dərin hörmət əlaməti olaraq, bizim bu dünyadan çox tez gedən şairimiz Lermontovun təzə nəşr olunmuş kitabını sizə təqdim edirəm.

Kitabı Xurşidbanuya verir.

X u r ş i d b a n u. Lermontov bizim üçün də əzizdir.

M i x a y l o v. O burada olmuşdur.

X u r ş i d b a n u. Bilirəm. Lermontov dünyada ən böyük səadət olan azadlığı tərənnüm etmişdir.

M i x a y l o v. Nə etməli, mütləqiyyət üsuli-idarəsinin yetişdirdiyi qəddar, xudpəsənd tufeylilər Lermontovu çox tez məhv etdilər. Şair axırıncı sözünü demədən getdi...

X u r ş i d b a n u (*dərindən nəfəs alaraq*). Həqiqəti söyləyən şairlərin taleyi həmişə faciəli olmuşdur.

M i x a y l o v. Elədir. Siz özünüzü satqınlardan gözləyin, Banu bəyim.

X u r ş i d b a n u. Kimlərdir onlar, cənab zabit?

M i x a y l o v. Mən onların adlarını desəm, öz vəzifəmə xəyanət etmiş olaram, Banu bəyim, ancaq onlar vardır! Onlar rəzil qorxaqlar olduğu üçün açıq hərəkət etmirlər, qulaqlara pıçıldayırlar. Bu lənətə gəlmiş zamanədə xeyirxah arzular, həqiqi sənət hər addımda xəyanətlə, kobudluqla üz-üzə gəlir! Yaltaqlar, satqınlarsa töhfə təbərcehi olub yuxarı başa keçirilir!

X u r ş i d b a n u. Bu, hər dövrdə belə olmuşdur, cənab zabit. Nəsiminin dərisini soydular, doxsan yaşlı qoca Vaqifin boynunu vurdular.

M i x a y l o v. Lakin bir gün azadlıq günəşi doğacaqdır, Banu bəyim.

205

Pridyot jelannaya pora:

.....
Okovı tyajkiye padut,
Temnitsı ruxnut – i svoboda
vas primet radostno u vxoda
i bratya meç vam otdadut!

Mən sizin igid xalqınızın böyük gələcəyine inanıram! Mixaylov təzim edərək çıxır.

X u r ş i d b a n u (*tək*). Mən nə günahın sahibiyəm ki, özümü müdafiə eləyim? Hansı satqından özümü gözləyim?!

Bu zaman rəqqasə Təhminenin bağçada kor kamançaçının müşayiətilə oynayıb oxuduğu pəncərədən görünür. Xurşidbanu onlara tamaşa edərək qulaq asır.

T ə h m i n ə.

Xan Eyvazı bir quruşa satdılar,
Xan Eyvazı Savalanda tutdular,
Qara gözlerin xencərlə oydular,
Ah, nə deyim sizə, ellər, obalar,
Ah, nə deyim sizə, igid cavanlar...

X u r ş i d b a n u (*tək*). Nə vaxta qədər bu xalq faciəli məhmlər oxuyacaq, ilahi! Nə oldu onun sevinci, bəxtiyarlığı?

İ ş i q s ö n ü r

ALTINCI ŞƏKİL

Xurşidbanunun malikanəsi. İşıq yanında knyaz Xasay daxil olur. Hiss olunur ki, nə isə, dəlidir. Əsəbi hərəkətlə zəngi götürüb səsləndirir. Daşdəmir gəlir.

K n y a z X a s a y. Banu bəyim Mil düzü səyahətindən hələ qayıtmayıb?

D a ş d ə m i r. Xeyr, ağa.

K n y a z X a s a y (*dilxor halda*). Yaxşı, get.

D a ş d ə m i r. Ağa, Dağıstandan qonaqlar gəlib.

K n y a z X a s a y (*taaccüblə*). Dağıstandan?

D a ş d ə m i r. Bəli.

K n y a z X a s a y. De, buyursunlar. (*Daşdəmir çıxar. Sonra qoca knyaz daxil olur. Knyaz Xasay cəld onun qabağına yeriyərək böyük*

hörmətlə) Xoş gördük, əmi. Təşrif buyurduğumuzu bilsəydim, qabağınıza gələrdim.

Q o c a k n y a z. Tapşır, mənim müridlərimə yaxşı hörmət eləsinlər.

K n y a z X a s a y. Narahat olmayın, əmi, nə lazımsa, eləyəcəklər. Buyurun, əyləşin.

Q o c a k n y a z (*kresloda əyləşərək*). Yolda bizə dedilər ki, xan qızı Xurşidbanu Mil düzünə səyahətə çıxıb...

K n y a z X a s a y. Bəli, əmi, Xurşidbanu Arazdan Mil düzünə arx çəkdirmək istəyir.

Q o c a k n y a z. Oho... Bu çox maraqlıdır. (*Kinayə ilə*) Bəs, sən niyə xanımı müşayiət eləməmişən?

K n y a z X a s a y. Mən getmək istəmədim, əmi.

Q o c a k n y a z (*eyni ifadə ilə*). Qorxmadım, bu, Xan qızının kefinə toxunsun?

K n y a z X a s a y (*tutularaq*). Siz çox qəzəblisiniz, əmi...

Q o c a k n y a z (*yaşına uymayan bir ötkəmliklə*). Bir arvadın ötəri vətəni – ata-baba yurdunu atan oğula qarşı mən nə cür olmalıyam? Mən on il səni Petroqradda bunun üçün oxuturdum?! Sən ordan qayıdanda dağıstanlılar Allaha dua eləyirdilər ki, onların da elmi, əqilli adamları yetişir. Onlar sənə ümid bağlayırdılar. Cənabının idarəsində sən kimi adamları olduğuna sevinirdilər. Onlar sənə ilə fəxr edirdilər. Sən isə, qaçıb girdin səhrakar bir şie arvadının tumanına!

K n y a z X a s a y. Əmi! Xurşidbanu Allahın buyurub, Peyğəmbərin xəbər verdiyi qanunla mənə halal zövcəmdir. Rica edərəm onun haqqında nalayiq kəlama yol verməyəsiz! Şie-sünnü məsələsi avam ruhanilərin uydurmasıdır. Peyğəmbər heç bir zaman müsəlmanları bu cür iki yerə ayırmamışdır. Əgər, şieni də, sünnünü də bir olan Allah yaradıbsa, nə üçün biri yaxşı olsun, o biri pis?

Q o c a k n y a z. Bəsdir! İcazə vermərəm mənə hüzurumda böyük olan Allahın işlərinə əl aparasan! Əgər, bir atanın beş oğlu varsa, beşi də o zaman atanın əziz-xələfi olar ki, heç biri onun göstərdiyi yoldan çıxmasın! Biri o birinin köməyi olsun! Arvad kimi əlinə, saçına həna qoyan biqeyrət İran şahı islam aləminin heç bir xeyir-şərinə qarışmır. Dara düşən, öz azadlığı üçün vuruşan heç bir müsəlman xalqının imdadına çatmır! Xarici dövlətlərin qarşısında isə, "Ağayi fərmaış" deyib ikiqat olur!

K n y a z X a s a y. Ədalətlə desək, bu, İran xalqının təqsiri deyil, əmi, bütün bunların Xurşidbanuya da heç bir aidiyyəti yoxdur. İran şahı azərbaycanlıların da düşmənidir.

Q o c a k n y a z. Mən doxsan yaşlı qoca dörd gün at sürüb, Dağıstandan bura gəlmişəm ki, Xan qızı barədə sənənlə söz gülüş-dirəm? (*Qısa pauza. Dərindən nəfəs alaraq mülayim səslə*) Özün bilirsen ki, məndən sonra, bizim neçə yüz il tarixi olan o müqəddəs yurdumuzda bir başıpapaqlı sən qalırsan. Sən də böyük əcdadımızın çirağını söndürüb, düşmənlərimizi sevindirmə! İgid babalarının ruhundan utan, qayıt vətəninə! (*Peşmetinin cibindən iri qızıl saatını çıxarıb baxır*) Mən gedirəm namaza. Özüm də səhərə qədər sənənin qərarını gözləyirəm. Səhər qayıdasıyam Dağıstana.

Qalxıb ağır addımlarla çıxır. Knyaz Xasay əsəbi halda var-gəl edir.
Xurşidbanu sən əhvalla daxil olur.

X u r ş i d b a n u. Salam, əzizim. (*Knyazı öpür*) Mil düzünü gözdüyümü eşidib, Şahsevən, Afşar camaatı tökülüb gəlmişdilər. Mənim Arazdan Mil düzünə arx çəkdirmək istədiyimi bilib o qədər sevinirdilər ki, əllərindən güclə qurtarmışam. Axı, yarı canım qalmışdı sənənin yanında. Deyir, Dağıstandan qonaqlarımız gəlib...

K n y a z X a s a y. Bəli, əmim gəlib.

X u r ş i d b a n u. Nə yaxşı oldu, mən əmini o qədər görmək istəyirdim ki. Yəqin hələ nahar eləməyiblər. Aşpaza tapşırıq vermək lazımdır. Görəsən, əmin hansı təamları xoşlayır.

K n y a z X a s a y. Zəhmət çəkməyin, Banu bəyim, əmim şie əli dəyən xörəyi yemir.

X u r ş i d b a n u. O... bu nə pis oldu. Bəs, sən nə üçün bikefsən?

K n y a z X a s a y. Əmim məni aparmağa gəlib.

X u r ş i d b a n u. Yəqin qonaq dəvət edir. Axı, sən Dağıstandan çoxdan çıxmısan...

K n y a z X a s a y. Yox, Banu bəyim, əmim istəyir ki, həmişəlik qayıdım Dağıstana.

X u r ş i d b a n u (*bərk sarsılıraqla*). Həmişəlik?

K n y a z X a s a y. Bəli.

X u r ş i d b a n u (*bərk sarsılır. Ağır pauza*). Bəs sən nə düşünürsən, Xasay?

K n y a z X a s a y. Mən heç bir qərara gələ bilmirəm!

X u r ş i d b a n u. Nə qədər də olsa, siz kişilər biz qadımlardan güclüsünüz... Xahiş edirəm, neyləmək lazım olduğunu sən özün deyəsen!

Pauza.

K n y a z X a s a y. Əmimin yaşı doxsanı keçib... Ondan sonra atababamızın yurdunda tək mən qalırım. Əgər, mən də oranı həmişəlik tərkləyib, xaraba qoysam, düşmənlər sevinəcək, dostlarsa mənə nankor, yaramaz bir oğul kimi lənət yağdıracaq.

X u r ş i d b a n u (*sanki bütün cəsarətini toplayaraq*). Knyaz, mən sənənin öz həmvətənlərinin lənətlərinə məruz qalmağına dözmərəm!

K n y a z X a s a y. Bilirəm ki, siz dünyanın ən alicənab qadınısınız! Gedək, Dağıstana, Banu bəyim. İndiyə qədər Qarabağda yaşamışıq, qoy bundan sonrakı ömrümüz də Dağıstanda keçsin.

X u r ş i d b a n u. Yox, Xasay! Öl desən, ölərəm, amma bu faciəli vətənimə atıb getməərəm. Mənim kəndlilərim mənə ana kimi baxırlar. Dərdlərini-sərlərini mənə açırlar. Məndən kömək umurlar.

K n y a z X a s a y. Siz tez-tez gəlib onlara baş çəkərsiniz. Axı... axı... Sizin öz həyatınız da var, Banu bəyim!

Xurşidbanu heç bir cavab verməyərok, qəti addımlarla knyaz Xasaya yaxınlaşaraq boynundakı medalyonu açıb onun boynundan asaraq, yaxasını düymələyir.

X u r ş i d b a n u. Bu medalyonun içində bizim övladlarımızın – Mehdiqulu ilə Xanbikənin şəkilləri qoyulub. Apar özünə! Aillah səni həmvətənlərinlə xoşbəxt eləsin.

K n y a z X a s a y (*həyəcənlə*). Ax, Banu bəyim.. (*Xurşidbanunu sinəsinə sıxır*)

X u r ş i d b a n u (*onu bərk-bərk öpür*). İndisə get, knyaz! Bizim birlikdə keçirdiyimiz günlərin xatirələri mənim üçün o qədər əzizdir ki, bundan sonra ömrümə on ömür də calansa, yenə də onlar məni yaşatmağa kifayət edər!

Knyaz Xasay sürətlə otaqdan çıxır. Xurşidbanu bütün gücünü toplayaraq, mərdənəliklə ayaq üstə dayanıb onun ardınca baxır.

İ ş i q s ö n ü r

YEDDİNCİ ŞƏKİL

Xurşidbanunun malikanəsi. Bəyim, Xurşidbanunun qərənfillərinə su tökülür.
Daşdəmir qapını aralayıb başını içəri uzadaraq, ona xitabən, şən əda ilə oxuyur.

D a ş d ə m i r (oxuyur). Araz axır lil ilə,
Dəstə-dəstə gül ilə,
Mən yarımı sevirem
Şirin-şirin dil ilə.

B ə y i m. Kefim yoxdur, Daşdəmir.

D a ş d ə m i r. Nə üçün?

B ə y i m. Banu bəyimin əhvalı ürəyimi qana döndörür.

D a ş d ə m i r. Niyə, nə olub Banu bəyimə?

B ə y i m. Knyaz Xasayı yaddan çıxara bilmir.

D a ş d ə m i r. Nə deyir ki?

B ə y i m. Heç nə demir... Amma hiss eləyirəm ki, ürəyi yenə də onun yanındadır. Nə eləyirsə, könlü açılır.

D a ş d ə m i r. Nahaq yerə. Dənən, xanım, o ki, sən kimi canı qoyub getdi, sən də heç onun adını tutma.

B ə y i m. Bəyem deməkdir? Özü hamının başına ağıl qoyur...
Amma...

Möhnet və Şahmar gəlirlər.

M ö h n ə t. Salaməleyküm!

Ş a h m a r. Hər vaxtınız xeyir.

M ö h n ə t. Xan qızını görmək olar?

B ə y i m. Nahara əyləşiblər.

Ş a h m a r. Nə olar, gözlərik. (*Birdən Daşdəmiri tanıyaraq*) Bıy, ə, qağa, sən naxırçı Gülmalın oğlu deyilsən? Tu... tu... Bədnəzərdən uzaq, nə yaxşı oğlan olmusan, ə? Gümüş xəncərə bax, gümüş vəznəli çuxaya bax... Barı, Gülmalı kişiyyə qəndən-çaydan alıb göndərirsənmi, ə?

D a ş d ə m i r (dilxor halda). Mən niyə göndərirəm?

B ə y i m. Atasının puluna nə gəlib?

Ş a h m a r (təəccüblə). Yox a... Bəlkə kişi qızıl-zad tapıb, ə?

D a ş d ə m i r. Mən, sən deyən Gülmalın oğlu deyiləm. Mənim atama pullu Gülmalı deyirlər.

Ş a h m a r. Məni dolama, ə. Bizim Şahsevəndə sən dədən naxırçı Gülmaldan savayı Gülmalı var? (*Gülür*) Hi... hi... Ə, qodux, gözümüzün qabağında böyüməmişən? O daxmanın üstü çürüyüb tökülür... Gör düzəldib fağır Gülmalıya beş-on manat göndərə bilərsənmi, heç olmazsa, daxmanın üstünü düzəltsin, yağış başlarına tökülməsin.

B ə y i m. A... Daxma nədi... Bu nə danışır, Daşdəmir?

D a ş d ə m i r (Şahmara). Dədəmin üçmərtəbə evinə nə gəlib...

Ş a h m a r. Necə üçmərtəbə ev? Bəlkə səni qara basır, qağa?

Bəyim təəccüb və məzəmmətlə Daşdəmirə baxır.

M ö h n ə t. Ay Şahmar, bir dayan görək dayna.

B ə y i m (pıçıltı ilə Daşdəmirə). Çox sağ ol!

Bəyim pərt halda tələsik gedir.

M ö h n ə t (Daşdəmirə). Qağa, yeri gör Xan qızı nahardan qalxıbsa, xəbər ver ki, Möhnətlə Şahmar gəlib, səni görmək istəyirlər.

D a ş d ə m i r (acıqlı). Siz də gəlməyə vaxt tapmışınız. Dedim ki, Banu bəyim nahara əyləşib... Heç qəbul vaxtdır...

Ş a h m a r. Sənin işin yoxdu, qağa, yeri xəbər ver. (*Daşdəmir hirsli halda gedir*) Üçmərtəbə ev ha... Sən ölmüyesən, dünya xarab olub. Ə, bu naxırçı Gülmalın oğlu niyə əslini danır? Səfehəyib nədi?

M ö h n ə t. Ə, arif ol, dayna. Yəqin o göyçək qıza gop eləyib ki, bağ belə, bostan belə... Sən də durub kişinin oğlunun yalanını çıxarırsan...

Ş a h m a r (gülür). Sən ölmüyesən, yəqin heylədi... Dəsgahın olsun Gülmalı, bu da kişinin axır eməli...

Xurşidbanu gəlir.

X u r ş i d b a n u. Xoş gördük sizi.

M ö h n ə t. Həmişə xoş günün olsun, Banu bəyim.

X u r ş i d b a n u. Nə əcəb gəlmisiniz?

M ö h n ə t. Banu bəyim, sən bir ətək pul töküb Şuşa əhlinin canını o şor sudan qurtardın...

Ş a h m a r. Üstümüzdən əskik olmayasan, Banu bəyim.

M ö h n ə t. Biz ilan mələyən Haramıdan gəlirik. Arazın iki ağaqlığında olan ucsuz-bucaqsız Mil düzünün bərəkətli torpaqları

zəbanə çəkib yanır. Şahsevən, Afşar, Ağcabədi, Qarabulaq camaatı su dərindən o torpaqları əkib-becərə bilmir. Sən xeyir işlər anasısan, Banu bəyim. Bəlkə Arazdan da Mil düzünə bir arx çəkdirəsən, bizim əlimizi çörəyə çatdırasan. Dana-dunamızın dalınca arana-dağa ayaq döyməkdən canımız qurtarar.

Ş a h m a r. Qapı-bacamızda dirrikdən-zaddan əkib dolanarıq.

M ö h n ə t. Oturaq olub, ev-eşik tikerik...

Ş a h m a r. Bağ-bağat salarıq.

M ö h n ə t. Əl çəkərik o qaraçı yaşayışından, yorulmuşuq!

Ş a h m a r. Sən heylə bir iş başlasan, biz də əlimizdən gələnlə köməyi elərik, Banu bəyim. Biz sənə bir sözünlə dağı dağ üstünə qoyarıq!

X u r ş i d b a n u. Mən o barədə fikirləşirəm. İnşallah, tezliklə işə başlarıq.

M ö h n ə t. Ömrünüz uzun olsun.

Ş a h m a r. Gedib gözləyəcəyik, Banu bəyim.

M ö h n ə t. Salamət olun, Banu bəyim.

Ş a h m a r. Salamət olun.

X u r ş i d b a n u. Xoş gəldiniz.

Möhlətlə Şahmar gedirlər. Xurşidbanu stulda əyləşib nə işə yazır.
Bəyim əlində məktub gəlir.

B ə y i m (*Xurşidbanuya məktubu təqdim edərək*). Firəng yazıçısı Aleksandr Dümadandır.

X u r ş i d b a n u (*məktubu nəzərdən keçirərək*). Yəqin Duma elə bilir ki, biz Knyaz Xasayla bir yerdəyik. O bizə qonaq gələndə knyazla təzə evlənmişdik, həyatımızın gözəl çağları idi... O zaman heç bilməzdim ki, ömrümün xoşbəxt günləri bu qədər qısa olacaq. (*Bəyim özünü saxlaya bilməyərək ağlayır*) Ağlamaq nə üçün?

B ə y i m. Siz elə dediniz, ürəyim davam gətirmədi.

X u r ş i d b a n u. Görürsən ki, mən davam gətirirəm... Bu qəmli dünyada məhəbbətlə kədər əkiz yaranmışdır, Bəyim.

B ə y i m (*gözünün yaşını silərək üsyanla*). Yaddan çıxardın onu, Banu bəyim! O necə sizi qoyub gedə bildi?!

X u r ş i d b a n u. Onu vətəni, ata yurdu çağırırdı, mənə də vətənimin dördü saxlayırdı... Bizim ikimizin də taleyimiz bir idi.

Mirzə Ruhullah daxil olur. Bəyim çıxır.

M i r z ə R u h u l l a h. Banu bəyim, İran şahzadəsi sənə nəzakət görüşünə gəlib.

X u r ş i d b a n u. Yoxsa, elə bilir ki, onun cənubi azərbaycanlılara tutduğu divan yadımızdan çıxıb? Deyin, mən onu qəbul etmək istəmirəm!

M i r z ə R u h u l l a h. Qəbul etmək lazımdır, Banu bəyim. Bu, dövlətlər arasında qaydadır.

X u r ş i d b a n u. Getsin canişinin hüzuruna. Biz ki, dövlət deyilik, Mirzə.

M i r z ə R u h u l l a h. Sən İbrahim xanın nəvəsisən! Sən məşhur Azərbaycan şairəsisən! Sən onu qəbul elə, qoy görsün ki, şahlar Azərbaycan xalqını iki yere parçalayıb, zorla bir-birindən ayrı salsalar da, onun milli ləyaqəti yaşayır!

X u r ş i d b a n u. Yaxşı, mirzə, qoy gəlsin.

Mirzə Ruhullah çıxır. Şahzadə, Mirzə Ruhullahın müşayiətilə daxil olur.

Ş a h z a d ə. İbrahim xanın nəvəsi, Mehdiqulu xanın qızı, Qarabağın gözəl şairəsi Xurşidbanu bəyimə öz dərin hörmətimi bəyan etməklə bəxtiyaram.

X u r ş i d b a n u. Təşəkkür edirəm, əlahəzrət. Ancaq biz qadınlar bir qədər şöhrətpərəst oluruq. Əlahəzrətin nəzərinə çatdırmaq istərdim ki, mən yalnız Qarabağın deyil, bütün Azərbaycanın – həm Şimali, həm də Cənubi Azərbaycanın şairəsiyəm! Özüm də bununla fəxr edirəm!

Ş a h z a d ə. Mən buna çox şadam, Xurşidbanu bəyim. Böyük İran səltənəti şəri-sənəti qiymətləndirməyi bacarır. Xüsusən də şer kolamı bu qədər nəfis xanımın qəlbindən zahir ola...

X u r ş i d b a n u. Görünür, əlahəzrətin özü də şəri çox sevir.

Ş a h z a d ə. Bəli, Xurşidbanu bəyim, Firdovsinin, Hafizin, Sədinin kolamı ilə dil açan şer şəri-sənəti sevməyə bilməz.

X u r ş i d b a n u. Dünyada qəribə təzadlar olur, əlahəzrət, şer-sənət necib hissələrin, necib fikirlərin tərcümanı olduğu halda, bəzən qəddar hökmdarlar da onu sevirlər.

Ş a h z a d ə (*Xurşidbanunun eyhamını başa düşərək*). Ona görə ki, Xurşidbanu bəyim, insan anadan qəddar doğulmur. Əgər, məsum bir uşaq böyüyüb ağıllı bir hökmdar olursa, özündən asılı olmayaraq, səltənətin mənafeyi onu qəddarlığa vadar eləyəcək! Belə olmasaydı,

İran şahları neçə min il taxt-səltənətdə oyləşə bilməzdi. Hətta, böyük Nuşirəvan Adil belə zəncirlərin ucunu ancaq qılınc gücünə əlində saxlayıb.

Xurşidbanu (*əsəbilyini güclə saxlayaraq*). Ona görə də, həmin Nuşirəvan Adil qardaşlıq, bərabərlik təbliğ eləyən Məzdəki boğazından asdırdı.

Şahzadə (*Xurşidbanunun sözünün üstündən keçərək*). İran şahları həmişə şerin, sənətin himayədarı olmuşlar. Firdovsilər, Sədilər, Hafizlər o böyük qayğı və məhəbbətdən ruh almışlar.

Xurşidbanu. Məncə, o ulduzlar qədim İran mədəniyyətindən işıq almışlar. Mədəniyyəti isə xalq yaradır.

Şahzadə. İran mədəniyyətini belə qiymətləndirməyinizə xeyli şadam, Xurşidbanu bəyim. Ancaq sizin lütfən xalq adlandırdığınız qaragüruhün əksəriyyəti günahkarlardan, canilərdən ibarətdir ki, möhkəm hökmdar olmasa, onların öhdəsindən gəlmək olmaz!

Xurşidbanu (*artıq əsəbilyini saxlaya bilməyərək*). Gürman edirəm ki, əlahəzrət xalq haqqında bu qədər sərt mülahizədə olmasaydı, cənubi azərbaycanlılarla, bəlkə də, başqa cür rəftar edərdi...

Şahzadə. Etiraf edirəm ki, biz azərbaycanlıların zəkasını, cəsurluğunu lazımi qədər qiymətləndirməmişik... Axı, İranın şah İsmayıl kimi, Nadir şah kimi qəvi hökmdarları azərbaycanlı olmuşdur. Mən hələ Qacarları demirəm.

Xurşidbanu. Biz öz tariximizi yaxşı bilirik, əlahəzrət. (*Saatına baxır, bununla da görüşün qurtardığını hiss etdirir*)

Şahzadə. Bizim bu görüşümüz cənabınıza qarşı məndə böyük hörmət və heyranlıq hissi doğurdu. (*Qalxır*) Xudahafiz, xanım.

Şahzadə çıxır.

Xurşidbanu (*artıq qəzəbini saxlaya bilməyərək qışqırır*). Cəllad! İkiüzlü qaniçən!

Mirzə Ruhuллаh. Əsəbiləşməyin, Banu bəyim. Bizim taleyimiz səbir-mətanət istəyir, mənzil uzaq, yol çətindir.

Xurşidbanu. Ax, Mirzə, elə bil ki, mənə demir mənə nə arasına qoyub sıxırlar. Bəzən mənə elə gəlir ki, biz heç bir zaman bu mənədən xilas ola bilməyəcəyik.

Mirzə Ruhuллаh. Xilas ola biləcəyik! Tarix çox mənəgələri, zəncirləri qırıq-qırıq eləyib!

Xurşidbanu (*coşğunluqla*). Nə vaxt yetişəcək o tarix?!

Mirzə Ruhuллаh. Azərbaycan oğullarının zəkası, cəsurluğu yaşayır! Tarix bir-iki nəslin ömründən ibarət deyil, Banu bəyim. O böyük azadlığı biz görməsək də, damarlarında bizim qanımız axan gələcək nəsillər görəcək! İndi bizim bu vətən torpağında üst-üstə qoyduğumuz hər kərpic düşməyə bir güllədi! (*Çıxır*)

Qısa pauza. Daşdəmir gəlir.

Daşdəmir. Seyid Hüseyn hüzurunuza gəlmək istəyir.

Xurşidbanu. Seyid Hüseyn yox, "cənab Seyid Hüseyn!"

Daşdəmir. Bağışlayın, Banu bəyim, cənab sözü yadımdan çıxdı.

Xurşidbanu. Bundan sonra yadımdan çıxmasın. Qoy buyursun.

Daşdəmir çıxır. Seyid Hüseyn daxil olub təzim edir.

Xurşidbanu. Əyləşin, cənab Seyid Hüseyn.

Seyid Hüseyn (*əyləşməyərək*). Banu bəyim, sizin tapşırığınızı mövcübincə beş nəfər Rusiyaya, beş nəfər də Parisə təhsilə göndərmək üçün istedadlı gənclər intixab etdik.

Xurşidbanu. Özləri necə baxırlar bu işə?

Seyid Hüseyn. Çox sevinirlər, Banu bəyim.

Xurşidbanu. Bəs valideynləri?

Seyid Hüseyn. Bəziləri əvvəl razı olmaq istəmirdilər, deyirdilər oxutmağa gücümüz çatmaz, fəqət mən onları başa saldım ki, cavanlar onların yox, sizin xərçinizlə təhsil alacaqlar! Ondan sonra məmmuniyyətlə razılıq verdilər.

Hidayət xan daxil olur.

Hidayət xan (Seyid Hüseynə əhəmiyyət verməyərək). Salam, əmizadə.

Xurşidbanu. Xoş gəlmisən, Hidayət.

Hidayət xan. Bizim Arazqırağı kəndlərimizdəki dağımız bu gün xəbər gətirib ki, guya, sən Arazdan Mil düzünə arx çəkdirmək istəyirsən. Özü də bu arx bizim torpaqlardan keçəsidir...

Xurşidbanu. Bəli, elədir.

Hidayət xan. Məqsədin nədir?

Xurşidbanu. Məqsədim odur ki, min illərdən bəri əkilməyən torpaqlar camaata xeyir versin.

Hidayət xan. Aha... Demək, sən arxı camaat üçün çəkdirmək istəyirsən.

Xurşidbanu. Əlbəttə. Mən böyük el arxı çəkdirirəm.

Hidayət xan. Məgər, sən bilmirsənmi ki, bizim o yerlərdəki rəiyyatlarımızın hamısı köçəridir. Qışlaqda cəmi iki-üç ay olurlar. Qoyun-quzularını bir ay burada otarırlar, bir ay orada... Demək onlara sən düşünən arx lazım deyil.

Xurşidbanu. Su olarsa, onlar da yavaş-yavaş köçerilikdən əl çəkib, oturaq həyata keçərlər. Özlərinə ev-eşik tikib, uşaqlarını oxudarlar, qaraçı günündə yaşamazlar!

Hidayət xan. Əgər, onlar oturaq həyata keçmək istəmirlərsə?

Seyid Hüseyin. Bağışlayın, xan, oturaq həyata keçmək istəməyən o adamlardır ki, hər birinin dörd-beş min qoyunu var. Yüzlərlə atı-devəsi var. Kasıb tərəkəmələr üçünsə köçəri həyat əzabdır. Köçəri həyat bizim tərəkəmələri müasir mədəniyyətdən, elmdən neçə əsr geri qoymuşdur. Xaricilər bizim köçəriləri tuzem adlandırırlar.

Hidayət xan (*kəskin istehza ilə Xurşidbanuya*). Əmizadə, yoxsa, bu fikri də sənə başına bu təzə vəzirin salmışdır?

Xurşidbanu. Bu nə sözdür, Hidayət?

Seyid Hüseyin. Xan, mən vəzir deyiləm. Və heç bir zaman da vəzir olmaq fikrinə düşməmişəm. İnsanların qaraçı həyatından əl çəkib elmə, mədəniyyətə sahib olması tarixin tələbidir!

Hidayət xan. Elə isə, qoy tarix özünü o zamanı gətirib yetişdirsin, daha sənə kimiləri ortalığa düşüb, vaxtsız xoruz kimi banlamasın!

Xurşidbanu. Hidayət, mən ixtiyar vermirəm ki, sən bizim müəllimlə bu cür rəftar eləyəsən!

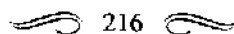
Seyid Hüseyin. Mən sizi başa düşürəm, xan. Qoyunçuluqla məşğul olan köçerilərdən aldığımız vergilər, xaricə satdığımız yundan gələn mənfəət sizi belə danışmağa vadar edir!

Hidayət xan (*əlini xəncərinin qəbzəsinə qoyub qışqırır*). Sənə dedim ki, burnunu soxma!

Xurşidbanu (*qəzəblə*). Hidayət!

Hidayət xan. Xəbərdarlıq eləyirəm sənə, Banu bəyim, mən qoymayacağam o arx bizim torpaqlardan keçsin! Eşitdinmi, qoymayacağam!

Hidayət xan hirsli halda çıxır.

Seyid Hüseyin. Siz məyus olmayın, Banu bəyim.

Xurşidbanu (*əsəbi coşğunluqla*). Məyus olmaq? Yox! Mən öz taleyimə qalib gəlmək istəyirəm! (*Eyni əsəbiliklə zəngi səsləndirir. Daşdəmir gəlir*) Mən Muradalını çağırırdım.

Daşdəmir. Muradalı hüsurunuza müntəzirdir.

Xurşidbanu. Qoy gəlsin. Özün də bu saat mühəndis Əbdürəhim Talıbzadənin yanına gedib deyərsən ki, mən arxın layihəsini gözləyirəm, tələssin!

Daşdəmir. Baş üstə. (*Çıxır*)

Seyid Hüseyin. Mühəndis mənə dedi ki, layihə hazırdır.

Muradalı daxil olub təzim edir.

Xurşidbanu (*eyni əsəbi əhvalla ona xitabən*). İki aydan sonra Parisdə ən qaçağan atların yarışı keçiriləcək. Bizim Qarabağ atlarımız da o yarışda iştirakını arzu edirlər.

Muradalı. Biz hazır, Banu bəyim.

Xurşidbanu. Yaxşı hazırlaşın! Gərək bizim atlarımız o yarışda birinci çıxsınlar. Eşidirsənmi, birinci! Qoy görsünlər Azərbaycanın yaxşı kişiləri yaxşı atları mərd oğullara tapşırıb gediblər!

İşiq sönmür

SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

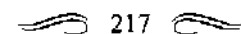
Xurşidbanunun malikanəsi. Haradasa xanəndə, Xurşidbanunun şerini tarın müşayiətilə oxuyur. Xurşidbanu pəncərə qarşısında dayanıb kəder içində qulaq asır.

Tükəndi tab-təvan, ey xudayi-ləmyəzəli,
Ya tez canımı al, ya yetir vücala məni.
Nə vaxtadək qəmi-hicrində əhu-zar çökim?
Tərəhhüm eylə, gətir sən də bir xəyalə məni.

Birdən Xurşidbanu əllərilə üzünü qapayıb kresloya oturur.

Mirzə Ruhullah daxil olur. Dayanıb Xurşidbanuya baxır.

Mirzə Ruhullah (*asta səslə*). Banu bəyim. (*Xurşidbanu cavab vermir. Ona yaxınlaşaraq, əlini usdufca çiyinə qoyur*) Nə olub, qızım?

Xurşidbanu (*əlini üzündən çəkərək*). Heç nə. Uşaqlıqda siz həmişə mənə deyirdiniz ki, insan xoşbəxtlik üçün yaranmışdır. Mən isə, xoşbəxt olmadım. Ancaq məni düşündürən bu deyil, Mirzə, uşaqlarımın taleyidir! Qorxuram, Mirzə... Qorxuram ki, onların da taleyi mənimki kimi ola...

Mirzə Ruhullah. Sənin öz taleyindən şikayət etməyə haqqın da yoxdur, Banu bəyim. Böyük yaradan heqiqi insan üçün lazım olan necibliklərin heç birini səndən əsirgəməmişdir! Sən xoşbəxtsən, qızım! Əgər, xoşbəxt olmasaydım, xalq səni bu qədər sevməzdi, sənin cavan qəlbin də ona bu qədər bağlanmazdı! Sən bizim igid qızımızsan! Qalx ayağa! İran şahzadəsinin vəziri Məliküldövlə səni təklikdə görmək istəyir.

Xurşidbanu (*ayağa qabxaraq*). Təklikdə?

Mirzə Ruhullah. Bəli, deyir, Banu bəyim həzrətlərinə vacib məxfi söz deməliyəm.

Xurşidbanu. Mənə nə məxfi sözü ola bilər onun?

Mirzə Ruhullah. Mənə də çox maraqlı görünür, Banu bəyim. Eybi yoxdur, qəbul elə, görək nə ərz eləyir...

Xurşidbanu. Yaxşı, Mirzə, qoyun gəlsin. (*Mirzə Ruhullah çıxır. Məliküldövlə daxil olub təzim edir*) Buyurun, əyləşin.

Məliküldövlə (*səndəyə əyləşərək*). İltifatınıza qarşı müteşəkkirəm, Banu bəyim həzrətləri. Bu səhər, sizin təzə saldırdığınız bağda əlahəzrət vəliəhdlə seyrə çıxmışdıq. Oradakı dilrübü güllər, çiçəklər mənə Təbrizdəki baxçamızı xatırladı.

Xurşidbanu. Məgər, siz Təbrizdəsiniz?

Məliküldövlə. Bəli, mən azərbaycanlıyam. Əsl adımda Mirzə Kərimdir.

Xurşidbanu. Aydındır... Mənə nə qulluğunuz vardı, cənab Məliküldövlə!

Məliküldövlə. Banu bəyim həzrətləri! Siz ağıllı bir qadın olduğunuz üçün mən heç bir müqəddiməyə şüru etmədən birbaşa mətləbə keçirəm.

Xurşidbanu. Buyurun!

Məliküldövlə. İran taxtının vəliəhdi şahzadə həzrətləri sizinlə izdivac təmənnasındadır.

Xurşidbanu. Məgər, otuz iki hərəm şahzadə həzrətlərinə kifayət deyil?

Məliküldövlə. Vəliəhd həzrətləri sizi, necə ki, fəvqəladə ağıl sahibi bir xanım kimi taxt-taca varislik ixtiyarı ilə baş hərəm eləmək fikrindədir.

Xurşidbanu. O... nə böyük iltifat.

Məliküldövlə. Bəli... Bəli! Mən sizi əmin eləyə bilərəm ki, bu vəliəhdin ürək sözüdür. O sizin əqlinizə, gördüyünüz işlərə, nəfis gözəlliyinizə heyran olmuşdur.

Xurşidbanu. Cənab Məliküldövlə, siz necə ki, bizim azərbaycanlımız, soruşuram: bəs, belə bir izdivaca siz özünüz necə baxardınız?

Məliküldövlə. Banu bəyim, əlbəttə ki, neçə minillik tarixə malik İran səltənətilə qohum olmaq biz azərbaycanlılar üçün xoşbəxtlik olar. Sizin babanız İbrahim xan ağıllı bir dövlət xadimi olduğu üçün hələ o vaxt bunu düşünüb qızı Ağabəyim ağanı Fətəli şahə ərə vermişdi. Ağabəyim ağa da dərin zəka sahibi olduğu üçün şah onu baş hərəm, yeni Şahbanu təyin etmişdi. Mühüm dövlət məsələlərini onunla məsləhətləşirdi.

Xurşidbanu. İbrahim xan İran şahının etibarını qazanmaq üçün gözəl qızı Ağabəyim ağanı ona, bir növ, girov vermişdi. Bu xan babamın bağışlanılmaz günahı idi.

Məliküldövlə. Banu bəyim, dini islam Yer üzündəki bütün müsəlmanların birliyini buyurur. Bilirsiniz ki, məmləkəti Azərbaycan iki böyük dövlətdən birinə iltica etməlidir. Belə bir dövlət isə, əlbəttə ki, dini dinimizdən olan böyük İran səltənətidir.

Xurşidbanu. Əgər, İran şahları öz dini qardaşlarının qədrini bildirdilsə, nə üçün qoşun çəkib, Azərbaycan əhalisinin əlsiz-ayaqsızlarını qılıncdan keçirirdilər? Nə üçün sizin vəli nemətiniz vəliəhd Cənubi Azərbaycana divan tuturdu? Nə üçün İran şahları Cənubi azərbaycanlıların dilini, milli hüququnu əlindən alıb, onları öz içlərində eritmək istəyirlər?!

Məliküldövlə. Banu bəyim! Sizi inandırırım ki, İran hökmdarlarının bizi farslaşdırmaq siyasəti biz azərbaycanlıların xoşbəxtliyidir!

Xurşidbanu. Xoşbəxtliyidir?

Məliküldövlə. Şübhəsiz, o zaman biz də farslarla bir hüquqda olarıq, dövlət işlərində onlarla bərabər iştirak edərik! Bəli!

X u r ş i d b a n u. Ona görə də, siz əsli-nəcabətinizi danıb, Məliküldövlə olmusunuz?

M ə l i k ü l d ö v l ə. Banu bəyim həzrətləri...

X u r ş i d b a n u (*son dərəcə qəzəbli*). Tutmayın mənim adımlı! Rədd olun, nöker! Qab dibi yalayan nöker, rədd olun!

M ə l i k ü l d ö v l ə (*öz-özünə*). Bu nədi, baba! (*Cəld çıxır*)

Mirzə Ruhullah daxil olur.

M i r z ə R u h u l l a h. Nə olub, Banu bəyim?

X u r ş i d b a n u. Yerlər-göylər bu rəzaletə necə dözür? Adı azərbaycanlı olan bu rəzil, minlərlə azərbaycanlının qatili üçün mənə elçi gəlir... Farslaşmağı Azərbaycan üçün xoşbəxtlik adlandırır?! Doğrudanmı, yadelli qəsbkarların istilaları bu xalqın milli qürurunu öldürmüşdür?

M i r z ə R u h u l l a h. Sən ruhi müvazinətini itirmə, Banu bəyim! Vaxt gələcək, xalq özü vətən xainlərinə divan tutacaq. (*Qısa pauza*) İcazənlə sənə bezi sözlər ərz etmək istəyirəm.

X u r ş i d b a n u. Buyurun, Mirzə.

M i r z ə R u h u l l a h. Bizim yüksək cəmiyyətlərdə necə iftiralar, böhtanlar quraşdırıldığını bilirsən...

X u r ş i d b a n u. Nə olub, Mirzə, yenə qarğalar ağız-ağıza verib nə qarışdırırlar?

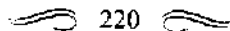
M i r z ə R u h u l l a h. Məlumundur ki, sənənin açıq, mərdanə hərəkətlərin, zəhmətkeş adamların sənə ehtiramı bəzən ağaların xoşuna gəlmir... Hətta qəzəblərinə səbəb olur. Ona görə də, bütün iftiralara, dedi-qodulara son qoymaq üçün məsləhət budur ki, sən subay qalmayasan.

X u r ş i d b a n u. Qorxmuram mən onların böhtanlarından, Mirzə! Onsuz da, mən heç bir zaman onlardan yaxşı söz eşitməmişəm.

M i r z ə R u h u l l a h. Məsələ qorxmaqda deyil, Banu bəyim. Bir tikə vaxtından mən sənənin müəllimin olmuşam. Ona görə də, açıq danışdığım üçün üzr istəyirəm. Sən cavansan... Bütün ömrün boyu subay qala bilməzsən. Bir də ki... Sənə kömək lazımdır. Həqiqi rəfiq lazımdır.

Qısa pauza.

X u r ş i d b a n u. Yaxşı, Mirzə, mən o barədə fikirləşərəm.

Mirzə Ruhullah təzim edərək çıxır. Pauza. Hiss olunur ki, Xurşidbanu dərin psixoloji sarsıntı keçirir. Və birdən zəngi səsləndirir. Bəyim daxil olur.

X u r ş i d b a n u. Get Seyid Hüseyini bura çağır, Bəyim. (*Bayım çıxır. Qısa pauza. Seyid Hüseyin daxil olub təzim edir*) Seyid Hüseyin! Mənə xəbər verdilər ki, siz hər gün bağçanın qalınlığında dayanıb, mənə gizlin tamaşa edirsiniz. Nə üçündür bu marağ? (*Pauza*) Niyə dinmirsiniz?

S e y i d H ü s e y n. Qəbahətimi öfv buyurun, Banu bəyim.

X u r ş i d b a n u. Siz mənim sualıma cavab vermədiniz...

S e y i d H ü s e y n. Banu bəyim! Mən ancaq sizdən üzr istəyə bilərəm...

X u r ş i d b a n u (*qəsdən*). Bəlkə, siz, İrandan göndərilmiş bir casussunuz... Bəlkə, həbsdən qaçmış bir canisiniz?

S e y i d H ü s e y n (*yalnız indi Xurşidbanuya kəskin bir cəsarətlə baxaraq*). Mən namuslu adamam, Banu bəyim! Mən sizə yalan ərz etməmişəm!

X u r ş i d b a n u. Bəs, onda, sizin o qəribə hərəkətlərinizi nə ilə izah etmək olar?

S e y i d H ü s e y n. Əfv buyurun, Banu bəyim! Onsuz da, mən gecə-gündüz cəhd edirəm bu günahkar məhəbbəti ürəyimdən çıxarıram!

X u r ş i d b a n u. Nə üçün siz o məhəbbəti günahkar hesab edirsiniz? Yoxsa, siz sufisiniz?

S e y i d H ü s e y n. Mən özümü bu məhəbbətə layiq bilmirəm.

X u r ş i d b a n u. Nə üçün? Siz belə gözəl, sağlam, savadlı bir oğlan...

S e y i d H ü s e y n. Mən kimsəsiz, yoxsul bir adamam...

X u r ş i d b a n u. Məgər, yoxsulların sevməyə ixtiyarı yoxdur? (*Qəribə bir tənə ilə*) Cənab Seyid Hüseyin! Mən, İbrahim xanın nəvəsi, Mehdiqulu xanın qızı Xurşidbanu, Allahın buyurub, Peyğəmbərin xəbər verdiyi qanun üzrə sizin zövçəniz olmaq istəyirəm. Siz buna razısınızmi?

S e y i d H ü s e y n. Banu bəyim!

X u r ş i d b a n u (*əşəbi*). Bəsdirin! Məgər, mən də öz vətənimdə kimsəsiz deyiləmmi? Məgər, bizim səsimiz Qaf dağında tilsimə salınmış əfsanəvi Zümrüd quşunun səsi kimi bir yana gedib çıxırmı? Yox, Seyid Hüseyin, tale bizi əbəs yerə bir-birimizə rast gətirməmişdir! Biz

indi ələcsiz da olsaq, çərxi-dövrəni geriye döndərə bilməsək də, mücahidik! Qoy böyük Yaradan bizim izdivacımızı vətənimiz üçün uğurlu eləsin!

Seyid Hüseyn. Amin!

İşıq sönr

İKİNCİ PƏRDƏ

DOQQUZUNCU ŞƏKİL

Xurşidbanunun malikanəsi. Xurşidbanu divanda eylemiş halda əlində açıq bir məktub yuxulamışdır. Açıq pəncərədən Şuşa qalasının duman içində olduğu görünür və bayırda bu duman içindən Knyaz Xasay çıxaraq ətrafa diqqətli nəzər salıb pəncərəyə yaxınlaşır və cəld hərəkətlə pəncərədən sıçrayıb içəri keçir. Xurşidbanuya tamaşa edir. Əlini uzadıb ona toxunmaq istəyir, lakin toxunmur.

Knyaz Xasay (*pıçılı ilə*). Banu bəyim!

Xurşidbanu diksinib ayılaraq, vahimə içində ona baxır.

Xurşidbanu (*təaccüblə*). Necə? Məgər, bu yuxu deyilmi? (*Tamam ayılaraq*) Axı, mən indicə səni yuxuda görürdüm, knyaz.

Knyaz Xasay. Mən sizin ərə getdiyinizi eşidib, üç gün, üç gecə at sürərək, Dağıstandan gəlirəm, Banu bəyim. Sizin üçün sözhəkət olmasın deyə, atları nökerimlə Daşaltında qoyub, Xəzinə qayasından çıxmışam. Buradan gedəndən bəri elə bir gün olmayıb ki, mən sizin ayrılığınızın sitemini çəkməyim... Mən sizdən ayrılmaqla özümə zülm eləmişəm, Banu bəyim. Gəlin nikahımızı təzələyök. Bir də heç bir zaman bir-birimizdən ayrılmayaq!

Xurşidbanu. Gedən səadət bir də geri qayıtmaz, knyaz. Mən başqasına söz vermişəm.

Knyaz Xasay. Mən elə güman edirəm ki, siz hələ də məni sevirsiniz.

Xurşidbanu (*incik*). Gəl, o barədə danışmayaq, knyaz. Mən qəlbi qara adamların iftiralardan tənqə gəlib, adi, yoxsul bir adama ərə gedirəm ki, öz vətənimə sərbəstliklə, cəsərlə xidmət eləyim!

Knyaz Xasay. Bu şair xəyalının romantikasındır, Banu bəyim... Siz öz sinfinizin tənəsinə dözə bilmərsiniz.

Xurşidbanu. Mən öz sinfindən o qədər pisliklər görmüşəm ki, daha öyrənmişəm.

Knyaz Xasay. Sizdən ayrılıb getdiyim üçün məni bağışlayın, Banu bəyim. Mən sonradan başa düşdüm ki, sizsiz həyat mənə cəhənnəmdir.

Xurşidbanu. Mən səni təqsirləndirmirəm, knyaz. Səni də öz elin-oban çağırırdı.

Knyaz Xasay. Elə bilirsiniz o yalçın qayalar arasında dərin uçurumlarla bir-birindən ayrı düşüb, hər aulu bir dildə danışan xalqım üçün mən bir şey eləyə bilmərəm? Sizdən ayrılıb gedəndən sonra, mən də məktəblər açmağa, tayfalar arasında olan qanlılığı ortadan götürməyə çalışdım. Təhsil üçün Rusiyaya cavanlar göndərdim. Lakin bizimlə dədə-baba ədavətləri olan kübarlar çara danos verdilər ki, guya, mən millətçilik eləyirəm, Şeyx Şamilin yolu ilə gedirəm. Məni təqib edirlər, Banu bəyim. Mən azad gözən bir məhbusam! Bu lənətə gəlmiş zəmanədə xeyirxah arzularla həyat arasında elə dəhşətli bir uçurum vardır ki, onu keçmək mümkün deyil, Banu bəyim!

Xurşidbanu. Nə etməli, əgər, bizə “xoh” eləyəndə, geri çəkilsək, gələcək nəsillər bizi lənətlərlə yad edərlər.

Knyaz Xasay. Hər şeyi tarix özü gətirib yetirdirməlidir, Banu bəyim. Gələcək nəsillər üçün bizim özümüzü qurban verməyimiz boş bir aldanışdır. (*Qızgınlıqla*) Bizdən sonra həyat yoxdur, Banu bəyim, inanın bu fəlsəfəyə! Gəlin gedək... Gedək uzaqlara... İstəyirsinizsə, Parisə... İstəyirsinizsə, İtaliyaya...

Xurşidbanu. Yox, knyaz. Mən səni indi də istəyirəm. Yəqin ki, ölənəcən də istəyəcəyəm. Ancaq... bu vətənimə atıb getmək... yox, bu mümkün deyil!

Knyaz Xasay (*dərindən nəfəs alaraq*). Görünür, bu dünyada qismətdən artıq götürmək olmazmış... Yəqin ki, uşaqlar yatıb... Axı, indi onların istirahət vaxtıdır.

Xurşidbanu. İstəyirsən, oyadım. Onlar səni tez-tez xatırlayırlar, knyaz. (*Mütəəssir halda*) Bilsən ki, bu mənim üçün nə qədər ağırdır...

Knyaz Xasay. Qoy yatsınlar. Qoy onlar atalarını unutsunlar. Əlvida, Banu bəyim! Mən bu qəhrəman qalada dünyanın ən nəcib qadını qoyub gedirəm.

X u r ş i d b a n u. Əlvida, mənim əzizim, qoy böyük Allah sənə himayədarın olsun!

Knyaz Xasay yenə də pəncərədən düşüb gedir. Xurşidbanu həlsiz halda divanda əyləşərək, əlləri ilə üzünü tutur. Uzaqda tərmiş müşayiətli xanəndə onun şerini oxuyur.

Nə mən olaydım, ilahi, nə də bu aləm olaydı,
Nə də bu aləm ara dil müqəyyədi-qəm olaydı...
Nə hicran atəşinə odlanıb yanaydı dilim ki,
Nə eşqin içrə könül böylə xürrəm olaydı...

Xurşidbanu muğamı eşitməmək üçün, səbəbi hərəkətlə qalxıb,
zəngi səsləndirir. Bəyim gəlir.

X u r ş i d b a n u (*həyəcanlı, səbəbi*). Kəs xanəndənin səsini. Dənən oxumasın!

B ə y i m (*təəccüblə*). Oxuduğu sizin şerinizdir, Banu bəyim.

X u r ş i d b a n u. Dənən, oxumasın!

Bəyim heç bir şey başa düşməyərək, təəccüb içində çıxır. Xanəndə susur.
Xurşidbanu səbəbi halda kresloya yığılır. Hidayət xan daxil olur.

H i d a y ə t x a n. Salam, əmizadə.

X u r ş i d b a n u. Salam.

H i d a y ə t x a n. Nə olub, səni qanıqara görürəm... Axı, gərəkdir ki, sən şadlıq eləyəsən.

X u r ş i d b a n u. Nəyə görə?

H i d a y ə t x a n. Necə "nəyə görə?" Deyirlər əre gedirsən...

X u r ş i d b a n u (*cəsarətlə*). Bəli, gedirəm!

H i d a y ə t x a n. Cəsarətli qadınsan.

X u r ş i d b a n u. Nə barədə?

H i d a y ə t x a n. Hər barədə. Əgər, Qarabağ hakimi İbrahim xanın nəvəsi, Mehdiqulu xanın qızı heç kəsin rəyini nəzərə almayıb, əvvəl Dağıstandan azıb gəlmiş sünnü bir ləzgiyə, sonra da İrandan qaçmış, əsli-kökü məlum olmayan səfil bir gədəyə əre gedirsə, demək, onun üçün, heç bir hüdud yoxdur!

X u r ş i d b a n u. Rica edirəm, nə knyaz haqqında, nə də cənab Seyid Hüseyin haqqında belə təhqiramiz kəlama yol verməyəsən!

H i d a y ə t x a n. Oho... Cənab Seyid Hüseyin... Görünür, Seyidin gözəl siması onu sənənin gözündə "cənab Seyid Hüseyin" etmişdir.

X u r ş i d b a n u. Yox! (*Bir növ, zərəfatyana*) Güzəlliyə qalsaydı, sənədən gözəl, yaraşlıq kim var idi... Sən zadəgan salonlarına girəndə, kübar xanımlar özlərindən gedirdilər...

H i d a y ə t x a n (*eyni zərəfatyanalığıla*). Amma sən mənə gəlmədin... Eləmi? Yaxşı, gəl, bu atmacaları-zadı kənara qoyaq... Axı, fikirləşirsənmi ki, sən o gədəyə əre getsən, özünü də, bizi də biabır eləmiş olarsan?

X u r ş i d b a n u (*qəzəblə*). Gədə deyil o! Mən böyük əsl-nəsəb sahibi olan knyaz Xasaya əre gedəndə, hamımız ağız-ağıza verib mənə məzəmmət eləyirdiniz ki, xan qızı bu boyda Qarabağda bir kişi tapmadı, getdi ləzgiyə. İndi də xalis azərbaycanlıya əre gedəndə, deyirsiniz "xan qızı bir gədəyə əre gedir". Çünki bu sizin ağalığ şəninizə toxunur. (*Qəzəblə*) Mən xan qızı Xurşidbanu bu izdivacımla kübar cəmiyyəti ilə rəiyyətlər arasında çəkilən mənhus səddi uçururam!

H i d a y ə t x a n. Uçura bilməzsən, əmiqızı! O sədd, səddi-Çindən də möhkəmdir! Elə güman edirsən ki, sənənin atdığı addımı təqdir eləyənlər tapılacaq? Bilirsənmi, indi kübar məclislərində necə söhbətlər gedir? Deyirlər xan qızı surətpərəst, əxlaqsız bir şairə olduğu üçün iranlı gədəsinə təşüq yetirmişdir.

X u r ş i d b a n u (*acı gülüşlə*). Sən onların bu alçaq sözlərini təkrar etməklə elə bilirsən ki, mənə təsir eləyəcəksən? Mən kasıb bir rəiyyət oğlu olan Hüseyinə əre gedəcəyəm və bununla da söhbəti bitmiş hesab edirəm!

H i d a y ə t x a n (*qəzəblə*). Mən çoxlarının dərslərini verdim. Hamının da dilini kəsmək olmaz! Demək, sən dediyindən dönmürsən?! Yaxşı!

Hidayət xan çıxır. Qısa pauza. Mirzə Ruhullah gəlir.

M i r z ə R u h u l l a h. Nə olub, Banu bəyim, xan acıqlı...

X u r ş i d b a n u. Xan mənim Seyid Hüseyinə əre getmək istəməyimdən qəzəbnək olub. Ah, Mirzə, millətim ilan zəhərini mənim qanıma damcı-damcı yeridir...

M i r z ə R u h u l l a h. Millət yalnız ağalardan, bəylərdən ibarət deyil, Banu bəyim. Düzünü bilmək istəyirsənsə, onların heç millətə dəxli yoxdur. Elə bilməyin ki, mən kasıb bir rəiyyət oğlu olduğum üçün belə deyirəm. Bir sinif ki, yadelli qəsbkara qul olacaqmış, onu necə millət adlandırmaq olar? Bu o sinifdir ki, minlərlə azərbaycanlıya

divan tutmuş Ağa Məhəmməd şah kimi qanıqoni öldürüb, insanların canını qurtaran qəhrəmanı tutub, ayağına nal vuraraq, İran şahının hüzuruna göndərdi.

Xurşidbanu. Bütün bunlar nə qədər dəhşətli, nə qədər anlaşılmazdır!

Mirzə Ruhullah. Yox, Banu bəyim, hər şey çox aydındır. Bəşəriyyətin birinci düşməni həmişə hakimiyyət başında əyləşən vicdansız ağalar olmuşdur. Əgər, Arximed Yer kürəsini aşırmaq üçün istinad nöqtəsinin harda olduğunu məndən soruşsaydı, deyərdim: insanların vicdanındadır o istinad nöqtəsi! Vicdan gücü isə, o kəsdədir ki, onlar ata-babadan bəri öz əllərinin halal zəhmətilə yaşayıb, vətən torpağı ilə ünsiyyət bağlamışdır. Mən sənin adı bir rəiyyət oğlu olan Hüseyinlə izdivacımı alqışlayıram!

İşıq sönr

ONUNCU ŞƏKİL

Xurşidbanunun malikanəsi. Xurşidbanu və Seyid Hüseyin.

Seyid Hüseyin (*Xurşidbanunun əlindən tutaraq*). O zaman sizi sevdiyim üçün, sizi ürəyimdən çıxara bilmədiyim üçün özümü danlayırdım... Özümə əzab vermək istəyirdim. Çünki sizə çatmaq, sizin məhəbbətinizə nail olmaq səadəti mənə xəyal kimi görünürdü. Siz mənim bütün qəlbimə hakim olduğunuz halda, məndən ulduzlar qədər uzaq idiniz... İndi də bizim izdivacımız bəzən mənə yuxu kimi gəlir, Banu bəyim...

Xurşidbanu (*xəfif bir təbəssümlə əlini onun əlindən geri çəkərək*). Əzizim Hüseyin, biz bir-birimizə sadıq, səmimi rəfiqlər olacağıq. Bizim sevgidən danışmaq vaxtımız keçib.

Seyid Hüseyin (*dərin məyusluqla*). Nə üçün elə deyirsiniz, Banu bəyim? Biz hələ otuz yaşına yenicə qədəm qoyuruq?

Xurşidbanu (*dərindən nəfəs alaraq*). Amma mənə elə gəlir ki, ürəyim yüz il qocalmışdır.

Seyid Hüseyin (*eyni məyusluqla*). Yox, Banu bəyim, ürəyiniz qocalmamışdır, ancaq...

Xurşidbanu (*onun alınından öpərək, çox mehriban*). Gecən xeyrə qalsın, mənim əzizim. (*O biri otağa keçir*)

Seyid Hüseyin (*eyni məyusluqla onun ardınca baxaraq öz-özünə*). Ürəyiniz qocalmamışdır. Mən hər şeyi başa düşürəm, Banu bəyim... Ancaq, bununla belə, madam ki, siz, özünüzü mənə zövcə olmağa layiq bilmisiniz, mən də sizə layiq olduğumu sübut eləyə-cəyəm! İndi "səfil bir seyid" deyə mənə həcv yazan şairciklər o zaman utanıb yerə girecəklər.

Birdən bayır qapısı taybatay açılır. Hidayət xan iki nəfərlə daxil olur.

Hidayət xan (*istehza ilə*). Ağa Seyid, Peyğəmbər övladı olduğun üçün mən əlimi sənə qanına bulamaq istəmirəm. Ancaq şələ-şüləni yığışdır, bu gədələr səni aparıb Arazdan İrana ötürəcəklər ki, cəhənnəm olub bir də bu tərəflərə üz çevirməyəsən. Əgər, bu dəqiqə getmək istəməsən, bunlar səni boğub o kisəyə (*çiyini üstündən birinin əlindəki kisəyə işarə edir*) salaraq, aparıb Xəzinə qayasından tullayacaqlar.

Seyid Hüseyin. Nə üçün, xan, mənim günahım nədi?

Hidayət xan. Sən kimsən ki, gəlib Mehdiqulu xanın iqamətgahına dürtülüb, onun qızıyla izdivaca cəsəret eləyirsən? Kimsən?!

Seyid Hüseyin. Mən insanam, xan!

Hidayət xan. Mənə filosofluq etmə! Yığışdır şələ-şüləni! İnsan!

Seyid Hüseyin. Xan, mən İran şahının zülmündən qaçıb, sizə pənah gətirmişəm.

Hidayət xan. Pənah gətirən başından böyük qələt eləməz! Həmşəri gədəsi!

Seyid Hüseyin. Xan, tərbiyəli danışın!

Hidayət xan (*canilərə qışqırır*). Qurtarın bununla!

Canilər Seyid Hüseyindən yapışib, onu boğmaq istəyirlər. Seyid Hüseyin müqavimət göstərir. İşıq Xurşidbanunun otağına düşür. Xurşidbanu çarpayıda yatmışdır. Bəyim həyəcanla yaxınlaşıb onu oyadır.

Bəyim. Banu bəyim! Banu bəyim!

Xurşidbanu (*həyəcanla oyanıb dikələrək*). Nə olub, Bəyim?

Bəyim. Hidayət xanın gədələri Seyid Hüseyini öldürürlər!

Xurşidbanu. Necə?! (*Qalxıb gecə köynəyində yüyürür. İşıq yenə də Seyid Hüseyinin otağına düşür. Canilər Seyid Hüseyinlə əlləşib, onu boğmaq istəyirlər. Hiss olunur ki, Seyid Hüseyin taqətdən düşmək üzrədir. Xurşidbanu içəri girir*) Dayanın!

Canilər özlərini itirib, key nəzərlo xana baxırlar.

X u r ş i d b a n u (*Hidayət xana*). Ar olsun sənə!

H i d a y ə t x a n (*canilərə qışqırır*). Çıxın bayıra! (*Canilər çıxırlar. Xurşidbanuya*) Arvad naməhrəm kişilərin qabağına bu cür çılpaq çıxmaz!

X u r ş i d b a n u. Kişilərin? Hansı kişilərin? (*Seyid Hüseyinə işarə ilə*) Bu mənim qanuni ərimdir, qaldı sən...

H i d a y ə t x a n. Yalan deyirsən! Bu hələ sənərin ərin deyil! Şuşa qalasında heç bir molla sizə kəbin kəsməyə cəsarət eləməz!

X u r ş i d b a n u. Cəsarət eləyən tapıldı. Kürdüstanlı cavan axund Hacı Şükür bu gün bizim kəbinimizi kəsmişdir.

H i d a y ə t x a n (*yamb-tökülərək əlini xəncərin qəbzəsinə atır*). Ah, ifritə! İfritə!

X u r ş i d b a n u. İfritə, hər halda, namərd kişidən yaxşıdır. Silahsız, günahsız adamı canilərin əli ilə öldürmək istəyirsən?

H i d a y ə t x a n. Sən bu iranlı gədesinə uyub, Pənah xan nəslinin papağını yerə vurdun. Mən utandığım dan əyanların üzünə baxa bilmirəm! Sənənin bu səfilə erə getməyin bizi əlahəzrət imperatorun da gözündən salacaq!

S e y i d H ü s e y n. Siz nəhaq yerə bizi təhqir edirsiniz, xan. Mən sizə acıyıram.

H i d a y ə t x a n (*əlini xəncərinin qəbzəsindən götürərək, təəcübə*). Sən mənə acıyırsan?

S e y i d H ü s e y n. Bəli! Çünki, görünür, əlahəzrət imperator sizin kimi gözəl, ziyalı oğlanın azadlığı ilə bərabər, olan ağılı da əlindən alıb. Bu, dəhşətdir, xan!

H i d a y ə t x a n (*birdən qəribə bir sakitlik və maraqla*). Sən nəyə görə məni ağıldan məhrum edilmiş sanırsan?

S e y i d H ü s e y n. Ona görə ki, xan, siz, kim, haralı olduğunuzu, hansı xalqa mənsub olduğunuzu çoxdan unutmusunuz. Sizin üçün "Azərbaycan" sözü yoxdur. Siz öz ana dilinizdə danışmağı belə ar bilirsiniz.

H i d a y ə t x a n. Tutaq ki, mən azərbaycanlı olduğumu başa düşürəm, neyləyə bilərəm?

S e y i d H ü s e y n. Xalqına, vətəninə canıyanan, onun dərindən halı olan adam belə sual verməzdi, nə etmək lazım olduğunu ona üreyi, vicdanı söyləyərdi...

H i d a y ə t x a n. Nə ərz etmək istədiyini başa düşürəm, ağa Seyid. Ancaq Yer kürəsini öz məhvərindən çıxarmaq olmaz!

S e y i d H ü s e y n. Yox, xan. Yer kürəsi öz məhvərindən çıxacaqdır.

H i d a y ə t x a n. Ağa Seyid, sən nə əvvəlinci malxulyaçısan, nə də axırıncı. Madam ki, İbrahim xanın nəvəsi, Mehdiqulu xanın qızı sənənin kəbinli arvadın olub, daha sənəni öldürməyin mənası yoxdur. Qoy şərəf və şöhrətlərini sənənin kimilərinin ayaqları altına saldığı üçün Banu bəyim xan babalarının, atasının ruhlarına o dünyada özünü cavab versin! Ancaq Banu bəyim, nəhaq yerə sən boşboğazın mənasız nitqlərinə aludə olub, özünü biabır elədin.

X u r ş i d b a n u. Mən kübar cəmiyyətindəki ikiüzlü əxlaq qanunlarının zəncirini qırdığım üçün özümü quş kimi azad hiss edirəm.

H i d a y ə t x a n (*dərindən nəfəs alaraq*). Sən özün özünü aldadırsan... Banu bəyim... Heyf səndən... (*Sürətli addımlarla çıxır*)

S e y i d H ü s e y n. Banu bəyim, siz məni mənasız bir ölümdən xilas etdiniz. O da mənə əyan olmuşdur ki, siz, sadəcə olaraq, mənə bir həyat rəfiqi kimi hörmət edirsiniz. Bunu düşünmək mənim üçün hər nə qədər ağır olsa da, siz etibar eləyib, mənim kimi adi, yoxsul bir oğlanı özünü zərərli intixab elədiyiniz üçün bu tikanlı, uçurumlu yollarda son nəfəsimə qədər sizin xilaskarınız olacağam!

Seyid Hüseyin Xurşidbanunun qolundan yapışaraq, onu otağına aparır. Bəyim daxil olaraq, onların ardınca baxır. Daşdəmir həyəcanlı halda gəlir.

D a ş d ə m i r (*pıçıltı ilə*). Bəyim! (*Bəyim geri çevrilir*) Nə olub burada?

B ə y i m (*ondan incidiyini unudaraq, həyəcanla*). Hidayət xanın gədələri Seyid Hüseyini öldürmək istəyirdilər.

D a ş d ə m i r (*xəncərindən yapışaraq*). Bəs, niyə yüyürüb mənə xəbər vermirdin ki, gəlib o gədələri ləzgi xəngəli kimi doğrayım.

B ə y i m (*birdən Daşdəmirin yalanını xatırlayaraq*). Gopçu.

D a ş d ə m i r. Gopçu niyə oluram, az?!

B ə y i m (*onu yamsılayaraq*). "Dədəmin qızıltı xurcunladır... Üçmərtəbə evlərimiz belə oldu... At ilxıları belə getdi..."

D a ş d ə m i r. Bəyimcan, zarafat idi, eləyirdik dayna...

B ə y i m. Elə zarafat olar?

D a ş d ə m i r. Axı, neyləyim, başlamısan ki, “hamı mənə Bəyim xanım deyir... Mən gedib sizin daxmanızda neyləyəcəyəm”, amma görürsən, Banu bəyim kimi xan qızı Seyid Hüseyn kimi kasıb oğlana getdi.

B ə y i m. Seyid Hüseyn, Banu bəyimin dərdindən dəli-divanə idi.

D a ş d ə m i r. Görək mən də gedəm öziümü Xəzinə qayasından atam ki, səni istədiyimə inanasan!

B ə y i m. İstəyən özünü qayadan atmaz!

D a ş d ə m i r. Bəs, neyləyər?

B ə y i m. Sevgilisini alıb aparıb qoyar evinə.

D a ş d ə m i r. Axı, sən daha mənə istəmirsən.

B ə y i m (*gülümsəyərək zərif, mehriban əda ilə*). İstəyirəm.

D a ş d ə m i r (*bicliklə*). Eşitmədim, Bəyim can, bir də de...

B ə y i m (*bərkdən*). İstəyirəm.

D a ş d ə m i r. Ox... nə gözəl dedin, Bəyimcan. Bəs atam...

B ə y i m. Nə olsun, mən özüm xan qızı deyiləm ki... (*Birdən acıqlı*) Səven kasıblığına, dövlətliyinə baxmaz, Daşdəmir.

D a ş d ə m i r (*heyranlıqla*). Sağ ol, vallah, tay sənə xanım deməyim ki?... (*Bəyim gülümsəyərək “yox” mənasında başını bulayır*) Sən nə yaxşı qızsan, Bəyimcan. (*Qızı özünə tərəf çəkir*)

İ ş i q s ö n ü r

ON BİRİNCİ ŞƏKİL

İran şahzadəsi və Məliküldövlə.

Ş a h z a d ə. Siz, bu xan qızı Xurşidbanunun əməlinə baxın?! Böyük İran səltonətinin vəliəhdini rədd eləyib, Cənubi Azərbaycandan qaçmış bir gədəyə ərə gedir?! (*Şərab içir*) Xeyrini-şerini başa düşən deyil sən bu Azərbaycan millətin, Məliküldövlə...

M ə l i k ü l d ö v l ə. Siz mənə rəncidəxatir eləyirsiniz, qurban... Məgər, məndə azərbaycanlılıqdan bir əlamət qalmışdır?

Ş a h z a d ə. Lakin bir həqiqət var ki, İran taxtına mənə yolum Cənubi Azərbaycandandır. Cənubi azərbaycanlılar İran şahının siyasətindən bərk incikdirlər. Biz bundan bə qədri qüvvə istifadə etməli-

yik! Düşündüm ki, İbrahim xanın nəvəsi Xurşidbanu ilə evlənmək mənə azərbaycanlılarla qohum edər. Onlar da bu ali qohumluğa binaən mənim vədlərimə inanıb, taxta sahib olmağıma kömək edirlər. Özləri də vuruşmağı bacaran cəsur millətdir.

M ə l i k ü l d ö v l ə. Onlar rusları üstün tuturlar, qurban...

Ş a h z a d ə. Bəs, dini-islam? Məgər, onlar bunu düşünmürlərmi?

M ə l i k ü l d ö v l ə. Xeyr, qurban, düşünmürlər. Xurşidbanu cavanları dəstə-dəstə Rusiyada təhsil almağa göndərir...

Ş a h z a d ə (*əsəbi*). Nəhs götürmə, baba! Siyasət əzm və hərəkət tələb edir. (*Şərab içir*) Günü sabah sən Xurşidbanuya mənim adımdan qiymətli bir hədiyyə apararsan, qoy elə güman etməsin ki, mənimlə izdivaca razı olmadığı üçün ondan incimişəm.

M ə l i k ü l d ö v l ə. Bə görmədinizmi, o mənə necə bihərmətliklə qovdu?

Ş a h z a d ə. Eybi nə dərd, baba, siyasət tələb edir, bu üzünə tüpürürlər, o biri üzünü çevir. Sonra Təbrizə, Əhrə, Cənubi Azərbaycanın başqa şəhərlərinə gizli adamlar göndərib, onlara vəd edilməlidir ki, əgər, mənə kömək eləsələr, taxt-taca sahib olan kimi məşrutə verərəm.

M ə l i k ü l d ö v l ə. Onlar buna inanarlarmı?

Ş a h z a d ə (*əsəbi*). Nəhs götürmə, baba! İnandırmaq lazımdır.

M ə l i k ü l d ö v l ə. Bə çeşm, qurban.

Ş a h z a d ə. Məgər, şeytanın belə əqlinə gəlməyən hiylələrlə molun qardaşımı İran taxtına çıxaran sən olmadınmı?

M ə l i k ü l d ö v l ə (*yana-yana*). Amma bunun müqabilində, o, taxta əyləşən kimi mənim boynumu vurdurmaq istədi.

Ş a h z a d ə. Bilirsən ki, anamız mənə gizlincə xəbərdar etməsəydi, o xain qardaş mənim də gözlerimi çıxartdıracaymış. Şübhələnmiş ki, mənim taxt-tacda gözüm var. Eybi nə dərd. Mən İran taxtına çıxan kimi səni vəzirə-əzəm eliyəcəyəm. Bəli!.. Bəli!.. Vəzirə-əzəm!

M ə l i k ü l d ö v l ə. İnşallah.

Ş a h z a d ə. İndisə, get rəqqasəni göndər bura. Qapıçıya da tapşır ki, heç kəsi mənim yanıma buraxmasın. Hərəmbaşına da desin ki, mən bu gecə istirahət etmək istəyirəm.

M ə l i k ü l d ö v l ə. Bə çeşm.

Ş a h z a d ə. Di xub...

Məliküldövlə çıxır. Təhminə kor kamançaçı ilə gəlir. Kor kamançaçı çalır, Təhminə rəqs edir. Muradalı gizləni baxır. Şahzadə şərab içir və birdən qalxıb qızın biləyindən tutub özünə tərəf çəkir.

T ə h m i n ə (*Şahzadənin qulağına pıçıldaıır*). Əlahəzrət, icazə verin, atamı aparım yatsın, sonra...

Ş a h z a d ə. Tez qayıt, qız! Tez!

T ə h m i n ə (*kor kamançaçıya*). Gedək. Əlahəzrət istirahət etmək istəyir.

K o r k a m a n ç a ç ı. Əlahəzrət, icazə verin, bu qərrib ölkədə, vəli nemətimiz vəliəhdin əlindən öpmək şərəfinə nail olum.

Ş a h z a d ə (*əlini uzadaraq*). Xub...

Təhminə kor kamançaçının əlindən tutub, şahzadənin yanına getirir. Kor kamançaçı fəvqələdə bir cəldliklə şahzadəni yaxalayıb, boğazından yapışır.

K o r k a m a n ç a ç ı. Əlahəzrət, mən Savalan dağlarında gözlerini çıxartdırıb, cavan gəlinini əlindən aldığım Eyvazam. Neçə vaxtdır ki, sənin ardınca diyarbədiyar gəzib intiqamımı öz əllərimlə, bax, beləcə almağa fürsət axtarırdım!

Kor kamançaçı geyməsinin altından çıxartdığı balaca xəncərlə Şahzadəni vurur. Muradalı səssizcə çıxaraq, getmələri üçün işarə edir. Kor kamançaçı, Təhminə və Muradalı gedirlər. Məliküldövlə gəlir.

M ə l i k ü l d ö v l ə (*öz-özünə*). Musiqi birdən-birə susdu... Sarayda da ayaq səsləri, hənirti eşidildi... (*Birdən yerə yıxılmış şahzadəni görür... Əyilib baxır*) Nə oldu buna? (*Dəhşət içində bir neçə saniyə susur*) Elə bil, qeybdən bir səs mənə deyir: "Bu ölən sənə son ümidindir, Məliküldövlə! İmanını yandırdın, vətəninə satdın, xalqına xəyanət elədin... Hiylələr, fəsadlar qurdun, şahların təhqirinə dözdün, axırıncı ümidini bu zalım əxlaq düşgününə bağladın, o da belə oldu... Ey böyük Yaradan! Sən əlrəhmərrahimsən, bağışla mən üzü qara bəndənin günahlarını! Yox, hiss edirəm ki, eşitmək istəmir Allah mənim səsimi... Hara üz çevirəcəksən, Məliküldövlə? Kimə iltica edəcəksən? Yoxdur bu dünyada sənə yer! Bütün var-dövlətin də bu məlunun ucbatından qaldı İranda. Heç nə götürməyə macal tapmadın. Deyirlər əqrəb düşdüyü tordə öz-özünü sancıb öldürür.

Özünü öldürmək üçün əlini belindəki balaca xəncərə aparır. Lakin cəsarəti çatmır. Dərin bir ümitsizlik içində gözlerini yumur... Səhnə qarantlaşır.

ON İKİNCİ ŞƏKİL

Qala reisinin otağı. Qala reisi, Zahir bəy Fəda, Mixaylov.
O, ara-sıra nə işə yazır.

Q a l a r ə i s i (*asəbi*). Məsələ aydıdır! Bu, bizimlə İran şahının arasını vurmaq üçün təşkil edilmiş bir provakasiyadır. Bəli! Bəli, provakasiya!

F ə r ə c b ə y. Da... da... Elədir ki, var!

Z a h i r b ə y. Bəndeyi həqiriniz də, o fikirdədi, cənab reis.

Q a l a r ə i s i. Beynəlxalq vəziyyətin indiki şəraitində bizi ittiham eləyib, özünə borclu çıxarmaq üçün İran şahına bəhanə lazımdır! Cənab Zahir bəy, sizcə kimlər ola bilər bu işin təşkilatçıları?

Z a h i r b ə y. Cənab reis, hayana çevirsən bu cinayətin bir ucu gedir çıxır Xan qızı Xurşidbanunun sarayına!

F ə r ə c b ə y. Da... da... Elədir ki, var.

Q a l a r ə i s i. Nəyə görə siz bu fikrə gəlmisiniz, cənab Zahir bəy?

Z a h i r b ə y. Mən dəfələrlə qulluğu şərəfinizə ərz etmişəm ki, Xurşidbanunun təşkil elədiyi "Məclisi-üns" əlahəzrət imperatora düşmən kəsilmiş siyasi bir ocağa çevrilmişdir. Onlar "Məclisi-üns"də şerdən çox siyasətdən, azadlıqdan danışirlar.

Q a l a r ə i s i (*asəbi*). Hansı azadlıqdan?

Z a h i r b ə y. Məlumdu hansı azadlıqdan...

Q a l a r ə i s i. Yoxsa, dekabristlərin cinayətkar xülyaları buralara da gəlib çıxmışdır?! Yoxsa, qorxmurlar onlar imperatorun divanından?!

Z a h i r b ə y. Vəliəhd öldürülən gecənin səhəri Xurşidbanunun baş mehtəri Muradalı yox olmuşdur. Muradalı işə, Xurşidbanunun əvə getdiyi Seyid Hüseynin xalası oğludur.

F ə r ə c b ə y. Da... da... Elədir ki, var...

Q a l a r ə i s i. Şahzadə öldürülən gecə həmin Muradalı onun sarayının yanında görüblər... Belə düşünmək olar ki, Seyid Hüseyn Təbrizin keçmiş hakimi Şahzadəni öldürmək üçün Cənubi azərbaycanlılar tərəfindən göndərilmiş bir terrorçudur!

F ə r ə c b ə y. Da... da... Elədir ki, var.

M i x a y l o v (*qəzablə*). Fərəc bəy, imkan verin!

Q a l a r ə i s i (M i x a y l o v a). S a k i t.

Z a h i r b ə y. D i g e r t e r ə f d ə n, c ə n ə b r ə i s, İ b r a h i m x a n ı n n ə v ə s i, M e h d i q u l u x a n ı n q ı z ı X u r ş i d b a n u n u n l ü t b i r C ə n u b i a z ə r b a y c a n l ı g ə d ə s i n ə e r ə g e t m ə s i ö z ü d ə ç o x q ə r i b ə d e y i l m i? B u ə c a y i b ə h v a l a t b ü t ü n z a d ə g a n l a r ı q ə z ə b l ə n d i r m i ş d i r! H ə m i n S e y i d H ü s e y n i n d ə t a x t - t a c ə l e y h i n ə n e c ə q ə z ə b l i n i t q l ə r i r a d e t d i y i n i s i z ə d e m i ş ə m. M ə n ö z m i l l ə t i m i n h a l ı n a y a n ı r a m, c ə n ə b r ə i s, o n l a r b i z i ə l a h ə z r ə t i m p e r a t o r u n n ə z ə r i n d ə n s a l a b i l e r l ə r.

F ə r ə c b ə y. D a... d a... E l ə d i r k i, v a r.

Q a l a r ə i s i (q a l x a r a q). Y a x ş ı, c ə n ə b Z a h i r b ə y, b i z, Ş a h z a d ə n i n ö l d ü r ü l m ə s i i l ə ə l a q ə d a r q a l a y a g ə l ə n c a n i ş i n h ə z r ə t l ə r i n i q a r ş ı l a m a ğ a g e t m ə l i y i k. Ə l a h ə z r ə t h ö k u m ə t i s i z i n x i d m ə t i n i z i y e n ə d ə ə v ə z s i z q o y m a z.

Z a h i r b ə y. M ə n ə l a h ə z r ə t i m p e r a t o r u n s a d i q q u l u y a m.

Q a l a r ə i s i. R i c a e d i r ə m, b u b i r i q a p ı d a n ç ı x a s ı n ı z.

Z a h i r b ə y (k i n a y ə l i t ə b ə s s ü m l ə). B a ş a d ü ş ü r ə m. (Ç ı x ı r)

Q a l a r ə i s i. B u q r a f o m a n ş a i r i n s ö y l ə d i k l ə r i n i y a z d ı n m ı, S e r y o j a?

M i x a y l o v. Y a z d ı m. A n c a q b u h ə r i f q r a f o m a n o l m a q d a n s a v a y ı, h ə m d ə, s a t q ı m ı n b i r i d i r. H ə m v ə t ə n l ə r i b u n u ə c l a f b i r a d a m k i m i t a n ı y ı r l a r.

Q a l a r ə i s i. B i z ə n ə d ə x l i v a r k i, Z a h i r b ə y i s t e d a d s ı z ş a i r d i, ə c l a f d ı... A d ı ş a i r d i r, q u r t a r d ı. E l ə d e y i l m i, c ə n ə b F ə r ə c b ə y?

F ə r ə c b ə y. D a... d a... E l ə d i r k i, v a r.

M i x a y l o v. İ v a n P e t r o v i ç, m ə n Z a h i r b ə y k i m i ş ə r ə f s i z b i r v ə z i f ə b a z ı n “M ə c l i s i - ü n s” h a q q ı n d a, X u r ş i d b a n u v ə o n u n ə r i S e y i d H ü s e y n h a q q ı n d a d e d i k l ə r i n ə i n a n m ı r a m!

Q a l a r ə i s i. İ n a n m a q l a z ı m d ı r! Y o x s a, a z ə r b a y c a n l ı l a r ı s ə n Z a h i r b ə y d ə n, F ə r ə c b ə y d ə n y a x ş ı t a n ı y ı r s a n? (Q ə z ə b l ə) K i m s ə n i v ə k i l e l ə y i b k i, b u q a ç a q - q u l d u r t u z e m l ə r i m ü d a f i e e l ə y ə s ə n?

M i x a y l o v. O n l a r t u z e m d e y i l, İ v a n P e t r o v i ç!

Q a l a r ə i s i. B u r a b a x, S e r y o j a! S ə n m ə n i m a r v a d ı m ı n y a x ı n q o h u m u d a o l s a n, u n u t m a k i, d a y ı m b i r d e k a b r i s t k i m i t u t u l u b s ü r g ü n e d i l m i ş d i r! (Q ı ş q ı r ı r) S ə n ə l a h ə z r ə t i m p e r a t o r h ö k u m ə t i n i n z a b i t i s ə n!

M i x a y l o v. B u o d e m ə k d e y i l k i, m ə n g ö z l ə r i m i y u m u b, h ə r ş e y i k o r - k o r a n ə q ə b u l e d ə m. Ə d a l ə t l a z ı m d ı r!

Q a l a r ə i s i. B i z i m ü ç ü n ə n b ö y ü k ə d a l ə t ə l a h ə z r ə t i m p e r a t o r u n ş ə r ə f i n i q o r u m a q d ı r! A y d ı n d ı r m ı?

M i x a y l o v (d ə r i n d ə n n ə f ə s a l a r a q). A y d ı n d ı r!

İ ş ı q s ö n ü r

ON ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Xurşidbanunun malikanəsi.

X u r ş i d b a n u. M i r z ə R u h u l l a h, S e y i d H ü s e y n...

S e y i d H ü s e y n. B a n u b ə y i m, ə g ə r, M u r a d a l ı n ı n e l ə b i r q ə s d i o l s a y d ı, m ə n b i l ə r d i m.

X u r ş i d b a n u. T ə ə c c ü b l ü d ü r, b ə s, n e c ə o l u b k i, M u r a d a l ı h a r a g e t d i y i n i b i z ə d e m ə y i b?

S e y i d H ü s e y n. B u m ə n i m ü ç ü n d ə b i r m ü ə m m a d ı r, B a n u b ə y i m.

Nəvvab, Ter Vahan daxil olurlar.

N ə v v a b. B a n u b ə y i m, b a ş a d ü ş ə b i l m i r i k k i, b u n e c ə m ə s ə l ə d i r? Ş a h z a d ə n i n ə h v a l a t ı n d a n s o n r a q a l a r ə i s i n i n m ü a v i n i F ə r ə c b ə y “M ə c l i s i - ü n s” ü n ü z v l ə r i n i b i r - b i r ç a ğ ı r ı b s o r ğ u - s u a l a t u t u r, a ğ l a g ə l - m ə z q ə r i b ə ş e y l ə r s o r u ş u r. H ə t t a, q o r x u d u r d a...

Mamayı tələsik gəlir.

M a m a y ı. B a n u b ə y i m, b u i ş l ə r d ə n s i z i n x ə b ə r i n i z v a r?

X u r ş i d b a n u. N ə o l u b?

M a m a y ı. R ə i s i n m ü a v i n i F ə r ə c b ə y ç a ğ ı r ı b m ə n i s ı x m a - b o ğ m a y a s a l ı b k i, s ə n ə l a h ə z r ə t i m p e r a t o r u n u n ə l e y h i n ə s ə n, y a z m ı s a n k i, “v ə t ə n i m d ə v ə t ə n i m y o x...”. D e y i r ə m m ə n z ü l m i ç i n d ə o l a n C ə n u b i a z ə r b a y c a n l ı l a r ı n ə z ə r d ə t u t m u ş a m, d e y i r, x e y r, ə l a h ə z r ə t i m p e r a t o r a s a t a ş m ı s a n...

M i r z ə R u h u l l a h. D a d y a n ı m ç ı q ə l i n d ə n...

T e r V a h a n. F ə r ə c b ə y m ə n i ç a ğ ı r ı b d e y i r k i, “T e r V a h a n, s ə n x r i s t i a n a d a m s a n, n ə ü ç ü n g e d i b o “M ə c l i s i - ü n s” ş a i r l ə r i n ə q o ş u l m u s a n? B i l m i r s ə n m i k i, b i z i m m ü s ə l m a n l a r d a n y a x ş ı i ş b a ş v e r m ə z?!” M ə n d ə d e d i m: “C ə n ə b n ə ç ə r n i k, v a l l a h, i n d i s i z d e y i r s i n i z y a d ı m a d ü ş ü r k i, m ə n x r i s t i a n a m”. (G ü l ü r)

Daşdemir tələsik daxil olur.

D a ş d ə m i r (*Xurşidbanuya*). Fərəc bəy iki nəfər polislə gəlmişdir. Sizi görmək istəyir.

X u r ş i d b a n u. Necə? Mənim sarayıma polislə gəlmək?! (*Qışqırır*) Denən bu saat rədd olub getsin! (*Daşdemir yerindən tərpənmir*) Nə üçün durmusan?

M i r z ə R u h u l l a h. Yox, Banu bəyim, madam ki, o, polislə gəlib, Daşdemirin sözü ilə geri qayıtmaz.

X u r ş i d b a n u (*Daşdemirə*). Qoy gəlsin!

Daşdemir çıxır. Fərəc bəy tək daxil olub, Xurşidbanuya təzim edir.

F ə r ə c b ə y. Xan qızı Xurşidbanuya hörmət və ehtiram.

X u r ş i d b a n u (*qəzəblə*). Nə ixtiyarla mənim sarayıma polislə gəlmisiniz?

F ə r ə c b ə y. Banu bəyim! Əgər, vəziyyət məcbur etməsəydi, əlbəttə, gəlməzdik. Da... da... Ancaq... Yənə də məhz sizə dərin hörmətimizə binaən mən kiçik rütbəli çinovnik göndərməyib, şəxsən özüm gəldim...

X u r ş i d b a n u. O!.. Nə böyük nəzakət... (*Qəzəblə*) Niyə gəlmisiniz?

F ə r ə c b ə y. Da... da... Əlahəzrət imperator hökuməti adından mən cənab Seyid Hüseyini həbs etməliyəm.

X u r ş i d b a n u. Nə üçün?

F ə r ə c b ə y. Üzr istəyirəm ki, mən bunu indi sizə söyləyə bilməyəcəyəm. Da... da... Ancaq Seyid Hüseyin bizimlə getməlidir.

X u r ş i d b a n u. Seyid Hüseyin heç bir günah sahibi olmadığı üçün heç yerə getməyəcək!

F ə r ə c b ə y. Ərz elədim ki, mən əlahəzrət imperator hökuməti adından gəlmişəm.

X u r ş i d b a n u (*qəzəblə*). Mən xan qızıyam! Seyid Hüseyin də mənim ərimdir, onu həbs etməyə sizin ixtiyarınız yoxdur!

F ə r ə c b ə y. Seyid Hüseyinin həbsə alınması barədə prokurorun sərəncamı var.

X u r ş i d b a n u. Dedim ki, o heç yerə getməyəcək!

S e y i d H ü s e y n (*qalxaraq*). Banu bəyim...

X u r ş i d b a n u (*eyni qəzəblə Seyid Hüseyinə*). Sən dayan! (*Fərəc bəyə*) Bura Mehdiqulu xanın sarayıdır!

F ə r ə c b ə y. Bağışlayın, Banu bəyim... İ... i... Elə eləməyin ki, mən polis nəfərlərini içəri çağırmalı olum...

X u r ş i d b a n u (*ağlım itirəcək dərəcədə qəzəbli*). Necə? (*Yaxınlaşıb Fərəc bəyi sillə ilə vurur*) Rədd ol! Bu saat! Bu dəqiqə!

F ə r ə c b ə y (*taaccübdən hələ də özünə gələ bilməyərək*). Siz dəli olmusunuz, nədir?

X u r ş i d b a n u (*qışqırır*). Çıx dedim! (*Dalbada iki sillə vurur. Fərəc bəy qaribə keyliklə dönüb tələsik çıxır*) Alçaqlar!

N ə v v a b. Afərin, Banu bəyim. Qoy tarix görsün ki, şairə satqınların təhqirini cavabsız qoymadı!

T e r V a h a n. Şairəni təhqir etmək şəri-sənəti təhqir etmək deməkdir!

M i r z ə R u h u l l a h. Şairəni təhqir etmək bütün xalqı təhqir etməkdir.

S e y i d H ü s e y n (*qətiyyətlə*). Banu bəyim, onlar məndən əl çəkməyəcəklər. Ona görə də, özüm gedirəm: görək mənim günahım nədən ibarətdir?! Əgər, gəlməsəm, darıxma! Hələlik, ağalar.

Sürətlə çıxır. Ağır pauza. Birdən Xurşidbanu zəngi səsləndirir. Daşdemir gəlir.

X u r ş i d b a n u (*Daşdemirə*). Denən tez karetanı qoşsunlar! (*Daşdemir çıxır*) Ağalar! Mən bu saat getməliyəm canişinin yanına.

İ ş i q s ö n ü r

ON DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Qala rəisinin otağı. Tiflisdən gəlmiş canişin və Xurşidbanu.

C a n i ş i n. Əlbəttə, Fərəc bəy sizin sarayınıza gəlməkdə qəbahət iş tutmuşdur. (*Zarafatyana*) Siz də onu pis cəzalandırmamısınız. Lakin, Banu bəyim, bəla orasındadır ki, həmin həbs olunan adamlar haqqında bütün məlumatı sizin öz millətinizdən, hətta, öz zadəgan sinfinizdən olan adamlar vermişdir.

X u r ş i d b a n u. Ah, knyaz, bilirsiniz ki, namuslu adam heç vaxt bu dərəcədə alçaqlıq eləməz!

C a n i ş i n. Doğrudur. Mən sizə inanmaya bilmərəm. Lakin o məlumatların yalan olduğuna əlahəzrət imperatoru inandırmaq

çetindir. *(Eyhamla)* Axı, bizdə məxfi şöbə də var... Vəliəhdin öldürülməsinin siyasi nəticəsi biz gözləyən kimi də oldu: İran şahı bizi ittiham edir.

Xurşidbanu. Əlahəzrət hökumətinin bu işdə əli olmadığını sübut üçün günahsız adamları badi-fənaya vermək olarmı, knyaz?

Canişin *(bir qədər aralanaraq)*. Hər şey diqqətlə öyrəniləcəkdir. Həbs edilən şəxslər, hətta, siz özünüz də əlahəzrət hökumətinə qarşı düşmənçilikdə təqsirləndirilirsiniz.

Xurşidbanu. Vətən, millət xainləri sizə dürüst məlumat verməyiblər, knyaz!

Canişin. Bəs, dürüstü nədən ibarətdir, Banu bəyim?

Xurşidbanu. Biz istəyirik ki, Cənubi azərbaycanlılar qəddar İran şahlarının zülmündən azad olsun. Biz öz qan qardaşlarımızla birləşmək istəyirik. Biz onu da bilirik ki, tək-tək caniləri qətlə yetirməklə bu böyük amala yetə bilmərik, böyük döyüşə isə, gücümüz çatmır... Bizə kömək eləyən yoxdur...

Canişin. Mən sizi başa düşürəm, Banu bəyim. Çox təəssüf ki, beynəlxalq vəziyyətin indiki halında imperator həzrətləri sizə heç bir kömək eləyə bilməz. Arzular müxtəlif olduğu qədər də ziddiyyətlidir; deyirlər sizin yazıqlar, ziyalılar hər cürə mütləqiyyət əleyhinədirlər. Axı, cümhuriyyət, məsələn, qədim Romaya hansı xoşbəxtliyi bəxş etdi? Dostları Sezarı öldürdülər ki, o, özünü imperator elan etmək istəyir. Amma Sezardan sonra bir-birilərlə tutuşaraq, xalqı qırğına verdilər. Fransızlar on altıncı Lyüdovikin başını gilyatinaya qoydular ki, "respublika istəyirik". Amma həmin respublikaçılar özləri xalqa divan tutdular.

Xurşidbanu. Şəxsiyyət, vicdan azadlığı olmayan yerdə hansı həyatdan danışmaq olar? Əgər, xalq öz müqəddaratının sahibi deyilsə, onun dühası, cəsurluğu neyləyə bilər?

Canişin. Siz zərif bir şairəsiniz. Banu bəyim, həyatın sərt üzünü görməmişsiniz. Xalq sizə əlvan buludlar üzərində uçan mələklər kimi görünür.

Xurşidbanu. Knyaz, mən xan qızı, əminəm ki, əgər, şeytanlar, mənsəb düşkünləri olmasaydı, zəhmətkeş xalqın, doğrudan da, mələk olduğuna siz də inanardınız! Satqınların, rəzil ikiüzlülərin qurduqları hiylə-fəsadların istedadlı, namuslu, mərd insanlara güc gəlməsi məni yandırır, knyaz!

Canişin *(dərindən nəfəs alaraq)*. Etiraf edirəm ki, sizin sözlərinizdə həqiqət vardır. Lakin insanlar bu həqiqətin təntənəsini nə vaxt görəcəklər? O barədə bir söz deməkdə acizəm. *(Pauza)* Mən çalışaram, heç olmasa, sizin rəfiqiniz Seyid Hüseyni azad etdirim. İmperator sizin xətrinizi istəyir.

Xurşidbanu *(qalxaraq)*. Knyaz! Mən yalnız ərimin təvəqqəsi üçün gəlməmişəm. Mən istəyirəm ki, şahzadənin öldürülməsi Azərbaycanın üzərinə qara kölgə salmasın!

Canişin. Mənim hər şeyin ədalətlə həll olunmasına çalışacağıma əmin ola bilərsiniz, Banu bəyim.

Xurşidbanu xəlif təzimlə çıxır.

İşıq sönr

ON BEŞİNCİ ŞƏKİL

Xurşidbanunun malikanəsi. İşıq yananda Xurşidbanu, Mirzə Ruhullah, Nəvvab, Mamayı, Ter Vahan yan qapıdan çıxaraq, həyəcanlı halda Zahir bəylə qarşılaşırlar.

Zahir bəy *(gəlir)*. Salam, ağalar. Gəncəyə getmişdim, bu saat gəlib faytondan düşürəm, deyir, bizim adamlardan neçəsini, hətta, Seyid Hüseyni də həbs eləyiblər, bu nə işdir, canım? Axı, o yazıqların nə günahı var?

Xurşidbanu *(əsəbi)*. Yazıq deməyin! Yazıq deyə-deyə bu milləti aciz qələmə vermişiniz! Yazıq onları satan namussuz həmvətənləridir!

Möhnətlə Şahmar başalovlu gəlirlər.

Şahmar. Hidayət xan başımıza oyun açdı, Banu bəyim!

Xurşidbanu. Nə olub?

Möhnət. Xanın dağçası neçə atlı ilə gəlib Mil düzünə çəkirdi-yimiz arxın dehnəsini dağıtdırdı, fəhlələri də döyə-döyə qovdurdu. O cavan injinari da az qalmışdı öldürələr, birtəhər camaat əllərindən aldı.

Şahmar. Sənin əmizadən olduğu üçün əl-qolumuz bağlandı, Banu bəyim. Yəne tufəngi götürüb qalxardım at belinə...

Xurşidbanu. Yoxdur mənim əmizadəm! Hidayət xan mənə də, üstündə durduğumuz bu torpağa da yaddır! *(Qışqırır)* Düşməndir!

Mən xan qızı Xurşidbanu inanmıram öz sinfimin vətən namusuna, eşidirsinizmi, inanmıram! Bu dəqiqədən etibarən mən onlara yadam!

Mixaylov gəlir.

M i x a y l o v (*daxil olub, Xurşidbanuya təzim edir*). Üzr istəyirəm, Banu bəyim. Mən öz vəzifəmdən istefa verib bir saatdan sonra yola düşürəm. Ancaq mən burda yaşadığım müddətdə sizin xalqınızdan elə səmimi hörmət və məhəbbət gördüm ki, içinizdəki bir xaini sizə tanıtdırmadan getməyə vicdanım yol vermədi!

S ə s l ə r. Kimdir o xain?

M i x a y l o v. O xain budur, qarşınızda dayanmışdır. (*Zahir bəyi göstərir*)

Z a h i r b ə y (*bağırır*). Cənab zabit!

M i x a y l o v. Buyur cənab! Əgər, məni duələ çağırmaq istəsəniz, səfərimi bir gün təxirə sala bilərəm!

N ə v v a b. Cənab zabit, o sizi duələ çağırma bilməz. Əgər, onda kişilik olsaydı, vətəndaşlarına o cür alçaq böhtanlar yapışdırmazdı.

M i r z ə R u h u l l a h. Mən bu şair bəyin satqın olduğunu çoxdan duymuşdum.

Ş a h m a r (*qışqırır*). Bəsdir siz bəylərin əlindən çəkdiklərimiz!

Şahmar xəncərini sivirərək Zahir bəyi vurmaq istəyir.
Zahir bəy adamların arxasında gizlənir.

X u r ş i d b a n u. Qoymayın oğlanı!

Möhnət, Şahmanı tutub saxlayır.

Ş a h m a r (*qışqırır*). Biqeyrətlər! Ə, Möhnət, qoy bu köpekoglundu isti-isti öldürüm!

X u r ş i d b a n u. Onu öldürəcəksən, başqa bir Zahir bəy peyda olacaq!

Z a h i r b ə y. Siz milləti-islamı badi-fənaya verirsiniz. Eşidirsinizmi, badi-fənaya verirsiniz! (*Gedir*)

X u r ş i d b a n u. Bu satqın ağalar hələ millətlə dini bir-birindən ayıra bilmirlər.

Hidayət xan daxil olur və onu gören kimi
Xurşidbanudan başqa hamı səhnədən çıxır.

H i d a y ə t x a n. Salam, əmizadə. (*Xurşidbanu dinmir*) Dinmir-sən... Amma mənim üreyim dözmədi, yenə də gəldim.

X u r ş i d b a n u. Nə olub, yoxsa, mənim çəkdiyim arxı uçurdub dağıtdığına görə üreyin nazilib?

H i d a y ə t x a n. Yox, əmiqızı... Üreyimi kövrəldən sən tale-yindir.

X u r ş i d b a n u. Ol.. Doğrudanmı?

H i d a y ə t x a n. İstehza lazım deyil, Banu bəyim. Onsuz da çərxi-dövrən bizim əleyhimizə işləyir. Xanlıq getdi, mülklərimizin çoxu əlimizdən çıxdı. İgid Pənah xanın yurdunda biz iki nəfər qalmışıq. Sən də ki, belə ələyirsən. Deyirlər indi də bütün ata mülkündən, kəndlə-rindən əl çəkirsen, nə üçün belə ələyirsən, Banu bəyim? Çarın özü bizi tanıyır. Nə üçün bizi onun gözündən salırsan? Nə üçün xan babala-rımızın şərəfini gədə-güdənin ayaqları altına atırsan? Banu bəyim! Əmi qızı! İndiyə qədər nə olub-olub. Daha bəsdir boş xəyallara uyub, özünü də, bizi də cümlə-əyan içində bədnam elədin. Axı, nə işin var sənə siyasətlə, niyə "xalq, xalq" deyib vardan-yoxdan çıxırsan?

X u r ş i d b a n u. Mən öz elədiklərimdən peşman deyiləm. Əgər, mən dünyaya ikinci dəfə gələydim, yenə də bu yolu tutardım.

H i d a y ə t x a n. Bu sənə qəti sözüdür?

X u r ş i d b a n u. Qəti!

H i d a y ə t x a n (*qalxır*). Qoy bir olan Allah bilsin ki, mən səni düşdüyn burulğandan çəkib çıxarmaq istəyirdim. Amma sən buna razı olmadın!

X u r ş i d b a n u. Əgər, sən insanları burulğanlardan çıxarmaq haqqında düşünseydin, Arazın o tayında boğulan azərbaycanlılar bir dəfə də olsa, yadına düşərdi!

Daşdemir gəlir.

D a ş d ə m i r. Sizə məktub var, Banu bəyim. (*Məktubu verib çıxır*)

H i d a y ə t x a n. Heyf səndən, Banu bəyim! Əlvida! (*Dərindən nəfəs alaraq çıxır*)

Xurşidbanu məktubu həyəcanla açıb baxır. Mavi proyektorun işığı onun baxdığı sənədə nə isə yazan knyaz Xasayın üzərinə düşür və o yazdıqca səsini eşidir: "Beləliklə, hər şey məhv olub getdi, Banu bəyim. İndi məni bu uzaq yərə sürgün ələyiblər. Bu tilsimin sonu görünür. Mən daha sürünmək istəmirəm, Banu bəyim. Zənn edirəm ki, buna sən də razı olmazdın. Əlvida, Banu bəyim. Heç olmasa, sən möhkəm dayan, Banu bəyim!" Məktubu zərflə qoyaraq, qalxıb tapançanı götürüb üreyinə dirəyir və atəş açılında knyazın üzərinə düşən işıq sönür. Xurşidbanu dəhşətlə qışqırır.

Xurşidbanu. Knyaz!

Mirzə Ruhullah heyəcanla daxil olur.

Mirzə Ruhullah. Knyaz burada yoxdur, Banu bəyim.

Xurşidbanu (*özünə gələrək*). O nə güllə idi, Mirzə?

Mirzə Ruhullah. Hidayət xan tapança ilə sağsağana güllə atırdı.

Xurşidbanu. Vurdu?

Mirzə Ruhullah. Vurdu!

Xurşidbanu. Niyə vururdu? Axı, deyirlər o xeyir xəbər gətirən quşdur.

Mirzə Ruhullah. Onlar bu dünyaya xeyir xəbərləri vurmaq üçün gəliblər, Banu bəyim!

Xurşidbanu. Mirzə, zəhmət olmasa, Daşdəmirlə Bəyimi bura göndər.

Mirzə Ruhullah çıxır. Musiqi. Daşdəmirlə Bəyim gəlirlər.

Xurşidbanu. Üç ildən artıqdır ki, siz mənim sarayında xidmət edirsiniz. O da mənə məlumdur ki, bir-birinizi istəyirsiniz. İndi daha vaxtdır ki, özünü aile qurasınız. Mən bu gündən sizi azad edirəm. (*Stolun yeşiyindən iki pul kisəsi çıxarıb, hərəsinə birini verir*)

Bəyim. Oy, Banu bəyim, mən ölənəcən sizə xidmət eləmək istəyirəm.

Xurşidbanu. Daha mənə xidmətçi lazım deyil, Bəyim. Gedin ləyaqətlə yaşayın. (*Həyəcanla*) Gedin kəndlilərə deyin ki, onlar daha mənə vergi verməyəcəklər. Daha xan qızı Xurşidbanunun kəndi, torpağı yoxdur! Deyin ki, mən Xurşidbanu Natəvan bu əzablı yolları onlarla birlikdə gedəcəm! Onu da deyin ki, bu uçurumlu yolların sonunda bizi öz milli birliyini, azadlığını tapmış azad Azərbaycan gözləyir!

Musiqi.

Pərdə

1978

SEVGİLİLƏRİN CƏHƏNNƏMDƏ VÜSALI

İŞTİRAK EDİRLƏR

Ayaz Turan

Səlim Babayev

Mədinə

Xumar

Mayis Kazımov

Cabbar

Mircəfər Bağirov

Afşar Hüseyn

Hacıqulu

Məhəmməd Cüvarlı

Ədhəm Nəcəfov

Anaşkin

Birinci milis

İkinci milis

Qız

Teatrişçisi

BİRİNCİ PƏRDƏ

BİRİNCİ ŞƏKİL

Səhnə arxasında gurultulu alqış səsləri eşidilir. Səhnə işıqlananda Şeyx Sənan rolunun ifaçısı Ayaz Turan bir neçə dostunun müşayiətilə səhnəyə çıxır. Dostları onu təbrik edirlər. Eyni zamanda, səhnə arxasından onun şəninə deyilən alqış səsləri davam edir.

Kənarında dayanıb, heyran-heyran ona baxan Xumarın üzü tez-tez işıqlanır.

Səhnə arxasından səs. Ayaz, sən Şeyx Sənanı ərşi-ələyə qaldırdın!

Səhnə arxasından səs. Yaşasın Ayaz Turan!

Səhnə arxasından səs. Eşq olsun böyük sənətkarımıza!

Ayaz. Sağ olun, dostlar!

Səhnə bir an qaranlıqlaşır, işıqlananda isə, Ayaz teatrda öz geyim otağında görünür.

Qapı usdufca döyülür. Xumar daxil olur və özünü atır Ayazın üstünə.

X u m a r. Mənim qəhrəmanım! Mənim böyük Şeyxim! Mən də, Sənanın sevgilisi Xumar kimi, səninlə ərşi-əlaya, göylərin sonsuz əbədiyyətinə uçmaq istəyirdim. Ay Allah! Sən səhnədə bu qədd-qamətinlə... Bu cavan, saqqallı çöhrələ nə qədər gözəl görünürdün... Elə bil, gözlərində insanın qəlbini təlatümə gətirən səhrkar bir nur şölələnirdi...

A y a z. Mən bilirdim ki, mənim sevgilim... Mənim Leylim... zalda əyləşib mənə baxır. Xumar, sən bilsəydin ki, sənün zalda əyləşib, mənə tamaşa etməyin mənim üçün necə ülvü bir fərəhdir... Mənim ruhum! Mənim Leylim! (*Onu öpür*)

X u m a r. Mənə Leyli demə, Ayaz!! Qorxuram...

A y a z (*təəccüblə*). Nədən?

X u m a r. Bilmirəm... Qoy Allah bizim sevgimizi o böyük aşıqların – Leyli və Məcnunun məhəbbəti kimi nakam eləməsin! Qoy Allah bizim sevgimizi vüsala yetirsin!

A y a z. Amin!

X u m a r. Şeyx Sənan rolunda sənə tamaşa eyləyəndə, elə bilirdim sən o sözləri səhnədəki Xumara yox, mənə deyirsən.

A y a z. Mən də elə bilirdim ki, səhnədəki Xumar sənən.

X u m a r. Mənim Şeyxim, indi mənə elə gəlir ki, mənim bütün xəyallarım sənün ülvüyyətidir. Sən, Xumarla uçuruma atılarda mən qışqırmaq istəyirdim ki, dayan, Şeyx...

A y a z. Amma mənə elə gəlirdi ki, biz səninlə əl-ələ tutub, əbədi vüsala doğru uçuruq.

X u m a r. Toyumuzu tez eləyək, Ayaz! Sevgimizin şiddəti məni qorxudur. Axı, deyirlər, böyük məhəbbət heç vaxt kama yetmir. Necə ki, Leyli ilə Məcnun, Romeo ilə Cülyetta, Əsli ilə Kərəm bu dünyadan nakam getdilər. Yəqin ki, bu qəmli dastanlar havayı yaranmamışdır. Özümüz də elə bir vaxtda yaşayırıq ki, bütün ölkə dəhşətli bir vahimə içindədir. Dəniz qırağındakı idarənin bayquş kimi ulayan maşınları hər gecə onlarca günahsız insanı tutub cəhənnəmə aparır. Dünən gecə bizim qonşuluğumuzda olan narkomu da arvadı ilə birlikdə tutub apardılar.

A y a z. Onların bir körpə uşağı var idi. Bəs, o necə oldu?

X u m a r. Ayaz... o dəhşət idi... iki yaşında oğlan uşağını qışqırda-qışqırda anasının qucağından qoparıb qonşuya tapşırtdılar. Ana yalvardı ki, qoyun özümle aparım... Cəlladlar ananı da sürüyə-sürüyə əri ilə birlikdə apardılar... Körpə qaldı qışqıra-qışqıra... Heç kəs bilmədi ki, bu zülmün səbəbi nədir? Xalq düşməni nə deməkdir?

A y a z. Heç dayından soruşmamısan? Axı, dayın dövlət təhlü-kəsizlik narkomodur.

X u m a r. Nə danışırısan? Ondan elə şey soruşmaq olar? O, evdə özünü elə aparır ki, elə bil, heç o idarədə işləmir. Həmişə susur.

A y a z. Heç nədən qorxma, Xumar. Biz heç bir günah iş tutmamışıq. Heç bir xilaf iş dalınca getməmişik. Taleyimiz elə gətirib ki, ikimiz də gözümüzü açıb, özümüzü atasız-anasız görmüşük. Mən uşaq evində böyümüşəm. Səni də dayın saxlayıb.

X u m a r. Sonra ikimiz də bir-birimiz üçün ata-ana... bir can.. bir qəlb olduq. Səhər yuxudan gözümü açanda ilk sevincim... ilk fərəhim odur ki, bu dünyada sən varsan! Sənün məni görəndə məhəbbətlə gülümsəyən gözlərin var... Mən ilk dəfə səni Hamlet rolunda görüb, qədd-qamətinə, danışığına, səsinin ahənginə, hərəkətlərindəki son dərəcə təbii qəhrəmanlıq çalarlarına, gözlərindəki məğrur alicənab ifadəyə vurulanda, ay Allah, dedim, əgər, bu oğlan məni, mənim yarım qədər sevseydi, mən ata-ana məhəbbəti görməyən kimsəsiz bir qız, özümü dünyanın ən xoşbəxt məxluqu sanardım...

A y a z (*zarafatyana*). Sonra görəndə ki, cavan artist səni dünyalar qədər sevirdi... Səhnədəki qələbələrimin sirri, səbəbi sənün məhəbbətin olub! (*Qapı döyülür. İçəri teatrın işçilərindən biri daxil olur*)

T e a t r i ş ç i s i. Ayaz, bu gülləri universitetin müəllimləri gotirib.

X u m a r (*güllərin içindəki kağız parçasını açıb bərkədən oxuyur*). “Xalqımızın böyük sənətkarı Ayaz Turana eşq olsun! Biz sənünlə fəxr edirik.” Ayaz, qorxuram sənə öz gözüm dəyə. Axı, mən bədnəzərin olmasına inanıram. Sənün hər yeni rolunda tamaşaçılar tərəfindən necə alqışlandığımı görəndə, küçəmizin tinində oturan şikəst arvada bir manat nəzir verirəm. (*Piçilti ilə*) Bilirsənmi, Ayaz, səni sevəndən bəri mənə qərribə bir ilham gəlib. Mən hardasa var olan, hardasa bizim məhəbbətimizi seyr eləyən qadir bir qüvvənin... Bəlkə də Allahın olduğunu hiss etməyə başlamışam. Gecə yerimə girib yatanda, ona müraciətlə deyirəm: “Ay Allah! Ey bizim köməyimiz, o oğlanı qanadının altına al! Onu yerin-göyün bəlasından hiyf elə! O, bu qorxulu dünyanın ən günahsız, ən təmiz oğlandır. Ancaq bu zaman eyzən ürəyim təsəlli tapıb sakit olur...”

A y a z. Xumar, qoy sənün necib qəlbün heç nədən, heç zaman narahat olmasın!

Q 1 z (*Əlində bir danə gül içəri daxil olur*). Sevimli sənətkarımız, sizi yeni qələbəyə münasibətilə təbrik edirəm. Qoy böyük yaradan sizi bizim səhnəmizə çox görməsin!

A y a z. Sağ olun...

Q 1 z. Xahiş edirəm, bura bir avtoqraf yazasınız.

A y a z (*qol çəkir*). Buyurun.

Q 1 z. Sağ olun.

X u m a r. Bir də fikirləşirəm: səni ki, xalq bu qədər sevir, bu qədər alqışlayır... Cavan tamaşaçılar gecə teatrdan çıxanda evə qədər səni aparıb ötürür – gərək bu xalq məhəbbəti səni hər beladan hifz eləsin. Elə deyilmi?

A y a z (*dərindən nəfəs alaraq kədərli*). Elədir.

X u m a r (*təşvişli*). Bəs, nə üçün birdən tutuldun?

A y a z (*gülümsəyir*). Sənə elə gəlir, Xumar, narahat olma! (*Onu öpür*) Biz Aydan arı, sudan duru günahsız cavanlarıq!

X u m a r (*birdən şənlanaraq*). Doğrudan da... Axı, biz neyləmişik ki, qorxu çəkək?! Bayaq sən yaxşı dedin: “Biz bir günah iş tutmamışıq!.. Bir xilaf iş dalınca getməmişik!..”

Qapı yavaşca döyülür. Artist Cabbar, Şeyx Mərvan paltarında gəlir.
Əlində portfel var.

C a b b a r. Ayaz, qardaşım, bir yaxın gəl, səni öpüm. Xumar, gözəl qızım, Ayazın bu gecəki təntənəsi ilə səni də təbrik edirəm. Mən bilirəm ki, bu parlaq təntənənin sirri Ayazın sənə olan ulvi məhəbbətidir.

A y a z. Mən də səni təbrik edirəm. Sən də Şeyx Mərvanı əla oynadın.

C a b b a r. Əşi, bu rolun məşqlərində sözləri əzbərləyincə, gedib o dünyanı görüb gəlmişəm.

X u m a r. Elə nə üçün, Cabbar əmi?

C a b b a r. Bilirsən, Xumar, bu qafiyyə ilə, mən nə bilim, əruz vəznisiylə yazılan şerhləri əzbərləyincə mənəki mənə deyir.

A y a z (*bərkdən gülərək*). Deyirlər ki, keçmişdə Peterburqda Aleksandriyski teatrının məşhur artisti Davıdov da sənə kimi söz əzbərləməkdə həmişə əzab çəkirmiş. Ondan soruşanda ki, sənətdə ən çətin olan şey nədir? Deyərmiş ki, söz əzbərləmək. (*Gülürlər*)

C a b b a r. Xumar, sizin hüzzurunuzda xoşunuza gəlməyən bir qonaqla gəldiyim üçün üzr istəyirəm...

A y a z. Hansı qonaq?

X u m a r. Hanı o qonaq?

C a b b a r. Bax, burdadır. (*Portfeli açıb içindəki araq şüşəsini göstərir. Hamı gülür*) Düzdü, mənim özümün də bundan xoşum gəlmiş...

A y a z (*zarafatla*). Oho...

C a b b a r. Bu da bizə gülüb deyir: “Xoşunuza gəlmir. Eyzən mənim əleyhimə danışırınsız, amma bir şən məclisiniz də mənə keçmir...”

A y a z (*zarafatla*). Deyir, mən olmayanda, Cabbarın kefi istiot dadı verir.

C a b b a r. Nə ki, düzdü, düzdü... Xumar bacı, dedim, mən qardaşımın bu gecəki qələbəsini də təbrik etməyə bilmərəm! (*Ayaza*) Qardaş, bilirəm, sənənin araqdan xoşun gəlmiş... Ancaq, düzü, konyaka da pulum çatmadı. (*Qədəhi doldurub Ayaza verir. Stolun üstündəki çay stakanını da özü üçün doldurur*) Ayaz, qardaşım! Sən Hamleti, sonra Yuli Sezarı da bu qədər böyük müvəffəqiyyətlə oynadısan! Ancaq sənənin bu gecəki qələbəsinə görə mənə üçün daha qiymətli ki, sən adlarını yazıçı qoyan “gilizdən çıxma” gədə-güdənin “burjuaziya yazıçısı, pantürkist” deyən cürbəcür mənfur damğalar vurduğu Cavidin o nurlu qəhrəmanını göylərə ucaldın! Sağ ol, qardaşım! Qoy Allah sənənin böyük istedadının himayədarı olsun!

X u m a r. Amin! Sizin sənətinizə söz ola bilməz, Cabbar əmi. O gecə “Müfəttiş” pyesində Osipi elə təbii oynayırdınız ki, elə bil, lap Osipin özümüz.

C a b b a r. Mən də pis artist deyiləm. Özüm də səhnənin aşıqiyəm. Amma nə ki, düzdür, düzdür! Mən Ayaz deyiləm!

A y a z. Hər bir istedadlı aktyorun sənətdə öz şərəfli yeri var...

C a b b a r. Xumar, icazə verin, birini də vurum.

X u m a r. Vurun!

C a b b a r (*stakanı doldurur*). Sizin quracağınız müqəddəs ailənin xoşbəxtliyi şərəfinə! Allah sizi bir-birinizdən ayırmasın! Toyunuzu tez ələyin. Könlümüz şənlik, çalıb-oynamaq istəyir.

İKİNCİ ŞƏKİL

Səlim Babayevın evi. Səlim və Mədina.
Səlim əsəbi haldə var-gəl edir.

S ə l i m (*birdən dayanaraq*). Bu gün mənə xəbər veriblər ki, mənım bacım qızı Xumar o artist Ayazla görüşür. Hər tamaşasından sonra ona gül dəstələri təqdim edir. Səncə, bu nə deməkdir?

M ə d i n ə. Ayaz çox gözəl aktyordur. Onu hamı sevir. Əgər, Xumar onu xoşlayırsa, ona gül dəstələri təqdim edirsə, bunda nə qəbahət var ki?

S ə l i m (*asəbi*). Deyirlər, guya, onlar bir-birilərinə eşq yetiriblər... Guya, bir-birilərinə sevib evlənmək istəyirlər...

M ə d i n ə. Ayaz yüksək əxlaqlı, elə gözəl sənətkardır ki, hər bir qız məmnuniyyətlə onun arvadı olmaq istəyər.

S ə l i m. Siz qadımların ağılız gözünüzdədir. Hansı kişi ki, gözünüzə bir az cazibədar göründü, qurtardı. Olmaya, sən də ona aşiq olmusan?

M ə d i n ə (*həqiqi hisslə*). Yox, Səlim, sən mənım ruhumu, qəl-bimi elə qurutmusan ki, mən eşq, məhəbbət anlayışına çoxdan yad olmuşam.

S ə l i m. Mən sənə neyləmişəm ki? Sənin özün mənə qarşı soyuq olmusan...

M ə d i n ə. Ola bilər...

S ə l i m. Demək, etiraf edirsən?

M ə d i n ə. Adamların sənə vahimə ilə baxmaları, sənin gözüne görünmək istəməmələri, hətta, sənin arvadın olan mənımlə də çəkinə-çəkinə, qeyri-təbii danışmaları, məndən uzaq olmağa çalışmaları mənə pis təsir eləyir. Səndən nə gizlədim, bəzən elə bil ki, kimse məndən soruşur: "Sən bu qorxulu adamla necə bir yastığa baş qoyursan? Onunla yaxınlıqdan necə zövq alırsan?" Elə bil ki, səninlə yaxınlıq mənı əsl həyatdan, insanlardan, insan ünsiyyətlərindən həmişəlik uzaqlaşdırmışdır.

S ə l i m. Səni başa düşürəm... Amma sən unudursan ki, mən başqa cür ola bilmərəm. Mən böyük tarixi vəzifə icra eləyən bir dövlətin vuran qoluyam... Kəsən qılıncıyam.

M ə d i n ə. Ona görə də, qılınc kimi hissiz... duyğusuz...

S ə l i m. Ola bilər... Böyük ideyanın qələbəsi böyük də qurbanlar tələb edir... Bəşəriyyətin yeganə xilas yolu olan kommunizm sülhlə yarana bilməz. Kommunizm fətuhəti bir sinif... bir kateqoriya insanların məhvini tələb edir. Stalin cəmiyyəti təzələmək, Yer planetində yeni dünya yaratmaq istəyir. (*Saatına baxaraq*) Mən işə getməliyəm. (*Yarızarafət, yarıciddi*) Sənin əksinqilabçı mülahizələrinlə məşğul olmağa vaxtım yoxdur.

M ə d i n ə. Sizin iş metodunuz hər cürə mübahisənin düşmənidir. Siz mübahisə etmirsiniz, kəsirirsiniz!

S ə l i m (*güllümsəyir*). Düz sözə nə demək olar! Ona görə də, Xumara tapşır ki, mən o artistin adını belə tutmağı ona qadağan eləyirəm.

M ə d i n ə. Mən ona belə söz deyə bilmərəm. O, Ayazı sevir... Çox sevir. (*Həyəcanla*) İnsafın olsun, o sənin bacım qızıdır. Yazıq bacın Şirinbəyim xanım vəfat eləyəndə, onu bizə – səninlə mənə tapşırmışdı. Mən on beş il onunla bir yerdə oxumuşam. Mən onun xatirəsinə xəyanət eləyə bilmərəm.

S ə l i m. Biz rəhmətlik bacıma xəyanət etmirik. Onun yeganə qızını böyüdüb, oxudub, ləyaqətlə boya-başa çatdırmışıq. İndi bacımın heç ruhu da razı olmaz ki, bu qızın axmaq bir hərəkəti ucundan mən özümü məhv eləyəm.

M ə d i n ə. Axı, gənc, günahsız bir qızın, təmiz, əxlaqlı bir oğlanı, xalqın başına and içdiyi sənətkarı sevməsi seni nə üçün məhv edir?!

S ə l i m (*qəzəblə*). Onun üçün ki, bir il bundan qabaq mən həmin Ayazın doğma xalası oğlunu güllələmişəm! Bildinmi?!

M ə d i n ə. Nəyə görə?

S ə l i m. Ona görə ki, o, Bağirova sui-qəsdə günahlandırılırdı. Bağirova sui-qəsd etmək Stalinə sui-qəsd etmək deməkdir. Bütün sovet hökumətinə sui-qəsd etmək deməkdir! Aydınırmı? İndi siz istəyirsiniz ki, biz elə bir xalq düşməni ilə qohum olaq? (*Qışqırır*) Biz xalq düşmənlərinin kökünü kəsmək istəyirik!

M ə d i n ə. Qışqırma! Özün bilirsən ki, mən qorxan deyiləm! Səndən isə heç qorxmuram! Sən öz doğma qardaşın oğlu Qəhrəmanı, o cür gözəl, gənc alimi tutub güllələtdirdin. Qəhrəmanın anası, bax, bu otaqda dizin-dizin sürünüb, göz yaşları içində boğula-boğula sənə yalvardı...

S ə l i m. Mən başqa cür eləyə bilməzdim. Kəşfiyyat idarəsi Bağirova xəbər vermişdi ki, Qəhrəman mühazirə oxumaq üçün Türkiyəyə dəvət olunanda, ordaki müsavətçilərlə sıx əlaqədə olub, onlardan təlimat alıb! Bağirov mənə dedi ki, bilərəm, o sənə qardaşın oğludur... ancaq güllələmək lazımdır!

M ə d i n ə. Sən, heç olmazsa, Qəhrəmandan verilən donosun doğru olub-olmadığını da yoxlamadın...

S ə l i m. Madam ki, Bağirov demişdi, mənim yoxlamağuma ehtiyac yox idi! Mən Bağirovun göstərişini təftiş eləyə bilməzdim. Öz doğma oğlum olsaydı, yenə də güllələyirdim! (*Saatına baxaraq*) Get, Xumarı göndər bura. (*Mədinə ağır addımlarla otaqdan çıxır. Salim ətrafı vahimə ilə nəzərdən keçirir. Sanki kiminsə onu eşidəcəyindən qorxur*) Mən “xalq düşməni” damğası basılan adamları tuturam, güllələyirəm, Sibirin uzaq, buzlu çöllərinə göndərirəm, lakin heç kəs bilmir ki, qorxudan, dəhşətdən gecələr gözümə yuxu getmir! Mən özümün də bir gün – bəlkə bu gün... bəlkə sabah... bəlkə bir ildən sonra tutulub güllələnməyəcəyimdən arxayın deyiləm... Arxayın deyiləm...

Adamların Bağirova sui-qəsd hazırladıqlarını, ya sovet hökuməti əleyhinə, Stalin əleyhinə olduqlarını zorla boyunlarına qoymaq üçün onlara verdirdiyim işgəncələr məni dəhşətə salır. Bir gün bu əzabların mənə də veriləcəyini düşünəndə, tüklərim biz-biz durur!

X u m a r. Salam, dayı!

S ə l i m (*mülayim təbəssümlə*). Salam. Bu təzə kostyum sənə gözəl yaraşır.

X u m a r. Doğrudan?! Bunu mənə dünən Mədinə xanım alıb.

S ə l i m (*eyni mehriban, zərəfatyana ifadə ilə*). Bacıqızı belə qəşəng geyinməklə hara hazırlaşır?

X u m a r. Rəfiqəm Cəmilə ilə dram teatrına getmək istəyirik. Təzə premьера var...

S ə l i m. Hansı əsərdir göstərilən?

X u m a r. Şekspirin “Üçüncü Riçard” əsərinin tamaşasıdır.

S ə l i m (*qəsdən*). Baş rolda kimdir?

X u m a r (*şən təbəssümlə*). Ayaz Turan.

S ə l i m. Mən çoxdandır teatra getmirəm... Deyirlər, o, yaxşı aktyordur.

X u m a r (*eyni şən açıq-saçıqlıqla*). O, çox böyük sənətkardır, dayı. Moskvada qastrolu zamanı Türkiyə səfiri onun yaratdığı Hamlet

obrazına heyran olub. Deyirmiş, onu dünyanın ən böyük aktyorları ilə müqayisə etmək olar...

S ə l i m (*tutqun*). Səfir kimə deyirmiş? Ayazın özünə?

X u m a r. Xeyr, Ayazla tanış olan bir qadma.

S ə l i m. Kimdir o qadın?

X u m a r. Bilmirəm. Ayazdan soruşmadım.

S ə l i m. Sən bu təriflərə görə ona aşıq olmusan?

X u m a r (*diksindir, özünü itirir*). Ah, dayı... Birdən, elə qəfil soruşdunuz ki...

S ə l i m. Ona görə ki, mən sənə ilə açıq danışmaq istəyirəm, bacıqızı! Bilirsən ki, bizim idarə yerin altını da bilir, üstünü də. Mənə məlumat verilib ki, siz bir-birinizi sevirsiniz... Hətta, evlənmək də istəyirsiniz... Doğrudur? (*Ağır pauza*) Niyə dinmirsən? (*Bir qədər sərt*) Doğrudur?

X u m a r (*birdən qəti cəsarətlə*). Bəli, doğrudur.

S ə l i m. Bəs, sən bilmirsən ki, onun yaxın qohumları xalq düşməni kimi tutulub? Doğma xalası oğlu “xalq düşməni” kimi güllələnilib?

X u m a r. Xeyr... bilmirəm... bir də ki...

S ə l i m. Bir də ki, nə?

X u m a r. Axı, qohumlarının günahı varsa, o neyləsin? Birçə bilsəniz ki, o nə qədər nəcib... nə qədər yaxşı oğlandır... Necə təmiz ürəyi var...

S ə l i m. Bacıqızı! Nəciblik... təmizlik-filan nisbi şeylərdir. Belə sentimental hisslər hələ sənə onunla xoşbəxt ola biləcəyinə zəmanət vermir... Dedim ki, onun qohumları “xalq düşməni” kimi ifşa olunublar. “Xalq düşməni” isə, Stalinə, Bağirova, sosializm ideyasına düşmən olmaq deməkdir. Hələ məlum deyil ki, o artistin öz taleyi necə olacaq. Xüsusilə indiki zamanda həyata ayıq gözlə baxmaq lazımdır. Burulğana düşəndən sonra gec olacaq.

X u m a r. Sənəin sözlərin məni qorxudur, dayı! And içirəm ki, o aktyor dünyanın ən günahsız adamıdır!

S ə l i m. Həzrət İsa da dünyanın ən müqəddəs adamı idi. Amma onu bir cinayətkar kimi dara çəkdi. Çünki İudaya belə lazım idi. O Ayaz Turan da, sənəin sevimli şairin Hüseyn Cavid də həbs edilmişdir.

X u m a r (*vahimə içində*). Dayı!

S ə l i m. Ayazla görüşməyi, hətta, onun iştirak etdiyi tamaşalara getməyi də bu gündən sənə qadağan edirəm.

Xumar (*həyəcan və qorxu içində yaxınlaşaraq, ayaqlarının altına yıxılmaq istəyir. Lakin Səlim onu usdufca özündən kənar edir*). Dayı! Dayıcan!

Səlim (*soyuqanlı*). Qurtardıq!

Xumar qalxıb ölgün addımlarla otaqdan çıxır. Səlim bir an fikrə gedir. İşıq sönr, yananda Səlim telefonla danışır.

Mayisin səsi. Eşidirəm, yoldaş komissar.

Səlim. Artist Ayaz Turanı ciddi nəzarət altına alın.

Mayisin səsi. Başa düşdüm, yoldaş komissar.

Səlim. Bu gün aldığım bir məlumata görə, Moskvada qastrol zamanı Türkiyə səfiri onu tərifləyirmiş, çox ehtimal ki, bu, artistin pantürkizm ilə olan əlaqələri ilə bağlıdır. Tez qurtarın onun işini!

Mayisin səsi. Baş üstə, yoldaş komissar!

İşıq sönr

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Mircəfər Bağirovun kabineti. Gecədir.

Mircəfər Bağirov (*telefonla danışır*). Arxayın ol, arxayın ol, Lavrenti! Biz heç bir xalq düşməninə aman verməyəcəyik. Biz elə dünən Qarabağın Arazqırağı tərəkmələrindən qoyunları, malqaraları əllərindən alınan, sonradan kolxoza soxulan üç yüz kulakı həbs eləyib, Şpartı düzündə güllələdik. Bizə qarşı çıxsaydılar, hərəsi bir bölük adamımızın qabağını saxlardı... Mən bu barədə Stalin yoldaşa informasiya vermişəm... Stalin yoldaş özü maraqlanırdı... Əmin ola bilərsiniz, Lavrenti. Sən də, Stalin yoldaş da yaxşı bilirsiniz, mən 20-ci ildən indiyə qədər Azərbaycanda əksinqilabçılarla, müsavətçilərlə, partürkistlərlə həmişə amansız mübarizə aparmışam. Tamamilə doğrudur. Xalq düşmənləriylən mübarizə apararkən, şəhər ziyalıları da bir an nəzərdən qaçıra bilmərik. Bir ziyalı "xalq düşməni" min avam kulakdan qorxuludur. (*Səlim Babayev gəlir, salam verir*) Beriya zəng eləmişdi... deyir, Azərbaycan, xalq düşmənləriylən zəif mübarizə aparır... Sən buna necə baxırsan?

Səlim (*payım götürür*). Bu, bizim üçün böyük ittiham olar, yoldaş Bağirov. Qafqazda ən çox xalq düşməni güllələyən, ən çox kulak ailəsi sürgün eləyən bizim respublikadır...

Mircəfər Bağirov (*onun sözünü kəsir*). Mən bunu Lavrenti Pavloviçə dedim... Bunu da dedim ki, biz heç bir xalq düşməninə aman verməyəcəyik. (*Əsəbi halda*) Beriya haqlıdır... biz xalq düşmənləriylən mübarizə apararkən, şəhər ziyalıları da bir an nəzərdən qaçıra bilmərik. Bir ziyalı "xalq düşməni" yüz avam kulakdan qorxuludur... Hüseyin Cavid... Əhməd Cavad... Mikayıl Müşfiq, professor Bəkir Çobanzadə kimi xalq arasında nüfuzu olan belə pantürkistlərin hərəsi Sovet Azərbaycanı üçün bir təhlükədir! (*Gəzişir*) Mən Üzeyir bəy haqqında da düşünürəm. Hələlik, onu bu siyahıya qatmaq istəmirəm. (*Birdən əsəbi halda*) Sluşi... o artist... Ayaz Turan nə vaxtca göylərdə uçacaq? Proletar yazıçısı Şəfi Sadıqovun pyesində xalq düşməni rolunu oynamaqdan boyun qaçırır. Amma Cavidin əsərlərində tufan qoparır. Gah İblis olur, gah Ərəbistandan gələn Şeyx Sənan! (*Qəzəblə*) Nə vaxt qurtaracaqsan onunla?

Səlim. Ciddi nəzarət altındadır.

Mircəfər Bağirov. Yoxsa, deyirsən Ayaz Turan tutulsa, Azərbaycan teatri məhv olar?

Səlim. Biz onun haqqında material toplayırıq. Ciddi nəzarət altındadır.

Mircəfər Bağirov. Nə material? Hər bir hərəkəti – pantürkistliyi, Şəfi Sadıqov kimi yeni proletar yazıçılarına nifrəti göz qabağındadır.

Səlim. Yoldaş Bağirov! Şəfi Sadıqov zəif yazıçıdır, pyesi də çox sünidir. Xalq düşməninin obrazını da bədii cəhətdən əsaslandırma bilməyib.

Mircəfər Bağirov (*bir qədər yumşalaraq*). Nə olar? Hər halda, apardığımız siyasətlə ayaqlaşmağa, xalq düşmənlərini işfətməyə çalışır, daha Cavid kimi göylərə uçmur.

Səlim. Cavidnən onu bir tutmaq günahdır...

Mircəfər Bağirov. İndi sözün nədir? Deyirsən dünən meydana çıxan proletar yazıçısı da birdən-birə burjua yazıçıları kimi bitkin olsun?

Səlim. Hər halda, istedad da lazımdır, yoldaş Bağirov.

Mircəfər Bağırov (*qazablə*). İstedad Allah vergisi deyil. Yaza-yaza yaxşı yazmağı öyrənər... Niyə başa düşürsən, Səlim, Ayaz kimlərinin canı Osmanlı türklərinin yanındadır. Onlardan mənəvi qida alırlar.

Səlim. Lakin bunun üstündə tutub güllələmək də çətindir. Axı, Lenin özü Türkiyə ilə dostluq tərəfdarı olub. Atatürkün xarici imperialistlərlə vuruşuna hüsn-rəğbət bəsləyib.

Mircəfər Bağırov (*qazablə*). Lenin hüsn-rəğbət bəsləyirdi, amma Stalinin zəhləsi gedir... Səlim! Sənin özünün də əhvali-ruhiyyəni mənə şübhəli görünür.

Səlim (*hiss edilən təlaşla*). Yoldaş Bağırov... mən elə bu gün Ayaz Turanı həbsə alaram...

Mircəfər Bağırov. Di get... Yadından çıxarma, biz Stalinlə nəfəs alırıq. Stalin cəmiyyəti təzələmək, Yer üzündə yeni dünya yaratmaq istəyir.

Səlim (*otaqdan çıxma-çıxa*). Mən "xalq düşməni" damğası basılan adamları tuturam, güllələyirəm. Sibirin uzaq, buzlu çöllərinə göndərirəm. Lakin heç kəs bilmir ki, qorxudan, dəhşətdən gecələr gözümə yuxu getmir. Mən özümün də bir gün, bəlkə bu gün, bəlkə sabah, bəlkə bir ildən sonra tutulub güllələnməyəcəyimdən arxayın deyiləm. Adamların Bağırova sui-qəsd hazırladıklarını, ya sovet hökuməti əleyhinə, Stalin əleyhinə olduqlarını zorla boyunlarına qoymaq üçün onlara verdirdiyim işgəncələr mənə dəhşətə salır.

İşıq sönür

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Ayazın toyu. Xumar ağ gəlinlik paltarında həyəcan içində səhnəyə daxil olur.
Ayaz da ardınca gəlir.

Ayaz (*Xumarın əllərindən tutaraq*). Nə olub, Xumar? Niyə belə həyəcanlısan?

Xumar. Bilmirəm... Mənə elə gəlir ki, dayım adamların başı üzərindən qəzəblə baxır. Elə bil ki, havada dayanıb. Ah, Ayaz, mən qorxuram... cəsarətim büsbütün yox olub gedib.

Ayaz (*qıza təskinlik verir*). Qorxulması bir şey yoxdur, Xumar. Amma gərək evlənmək istədiyimizi ona deyəydik... nə üçün razı olmadın?

Xumar (*əsəbi həyəcanla*). Çünki razılıq verməyəcəkdi!

Ayaz. Nə üçün?

Xumar. Ayaz! Gəl sevgimizin, qəlbimizin vüsala çatdığı bu xoşbəxt gecəmədə o barədə danışmayaq. Mənim sevgilim! Mənim Şeyxim! Sən dünyanın ən günahsız, ən mərdanə oğlusan! Mənim tale quşum əbəs yerə sənin çiyinə qonmayıb... Bilirsən, bayaqdan nə düşünürəm? Deyirəm, bəlkə toyumuzdan sonra çıxacaq gedək başqa respublikaya... Məsələn, Özbəkistana, Türkmənistana. İkimiz də işləyirik... Orda özümüzü daha sərbəst, azad hiss edirik.

Ayaz (*bir an sarsılaraq, kədərlə*). Bilirəm, nə üçün elə düşünürsən, Xumar... Toyumuza dəvət elədiyimiz adamların biri də gəlmədi. Bu da səni təşvişə salır. Amma nahaq! Heç bir günahımız olmadığı halda, vətənimizi, doğma səhnəmizi tərk edib getməyə haqqımız yoxdur! Biz həmişə vətənimizə, xalqımıza sadıq, namuslu adamlar olmuşuq. Qohumlarımızın "xalq düşməni" kimi tutulmaları səni qorxudursa, bunun üçün hara... hansı respublikaya qaçmağın mənası yoxdur. Bütün ölkə dəmir hasar içindədir. Gözə görünməz cəhənnəm kabusu tək mənim-sənin deyil, bu dəhşətli hasar içindəki bütün insanların başı üzərində hərlənir. Ona görə də, dəvət elədiyimiz adamları, qorxub, toyumuza gəlmədiklərinə görə qınayıram.

Cabbar əlində gül dəstəsi daxil olur.

Cabbar. Mənim əzizlərim, mənim gənc aşqlərim! Vüsala çatdığımız bu gecədə iştirak etməyi özümə borc bildim. Toyunuzu təbrik ələyirəm! Arzu ələyirəm, ürəkləriniz həmişə şad olsun, həmişə bir-birinizlə fərəhlənesiniz. Allah sizi dünyalar qədər xoşbəxt eləsin!

Xumar. Sağ olun, Cabbar əmi! Sağ olun, bizim sədaqətli dostumuz!

Ayaz. Cabbar! Qorxmadın toyumuza gəldin? Görürsən, dəvət elədiyim adamların heç biri gəlməyib...

Cabbar. Eh, qardaşım, onlarda da günah yoxdur, qorxurlar, uşaqları var... mənim kimim var? Bir özüməm, bir qarım... Nədən qorxacağam? Gəlin, şən-lənək! Bu dövrənin acığına! Bu dünyanın acığına!

Rəqs etmək istərkən, Mayıs iki nəfərlə daxil olur.

M a y i s. Toyunuz mübarək, Ayaz Turan!

X u m a r. Sizi bura çağırın olmayıb!

M a y i s. Xumar xanım, sən nə cəsarətli qızsan. Adamlar dayın Səlim Babayevi görəndə qorxularından özlərinə yer tapa bilmirlər. Amma sən ondan xəbərsiz “xalq düşməni”nə ərə gedirsən.

X u m a r (onndan gözlənilməyən cəsarət və qəzəblə). Dayımın xəbəri var! Bu oğlanı sevdiyimi bilir! Həm də Ayaz xalq düşməni deyil!

M a y i s. Gözəl Xumar, narahat olma, baxarıq. “Xalq düşməni” olmaz, yenə də gələr, toyunuz davam eləyər.

C a b b a r. İnsafınız olsun, toyu yarımçıq qoymayın.

M a y i s. Oho, Cabbar! Sən də burdasan? Biz elə sən də dalınca gələcəkdik. Axı, sən Ayazın yaxın dostusan. Özün də komiksən! Gedək, bizim dustaqların sənə ehtiyacı var.

Mayıs işarə edir. Onunla gələn cəlladlar Ayazla Cabbarın qolundan yapışırlar.

X u m a r (özünü irəli atır). Qoymaram!.. Qoymaram!..

A y a z. Sakit ol, Xumar! Bu ölkədə, azca da olsa, ədalət varsa, mən qayıdacağam. Qayıtmasam, barı, sən yaşa. Yaşa! Başımıza gətirilən faciələri gələcək nəsillərə danışmaq üçün yaşa!

C a b b a r. Eh, qardaşım Ayaz. Bizim sümüklerimiz Nargin adasında sürmə olandan sonra gələcək nəsillər nə biləcək? (Xumara) Zəhra qarımın denən məni bağışlasın, üzrlü hesab eləsin, onunla görüşə bilmədim.

X u m a r. Cəlladlar! Cəhənnəmdən gəlmiş cəlladlar! Buraxın nişanlımı! Buraxın!

A y a z. Xumar! Sən həmişə ifa elədiyim rolların mərdliyinə, qüruruna heyran olduğunu söyləyərdin. İndi mən də səndən xahiş edirəm, qoy bu faciəmiz sənə də qürurunu, mərdanəliyini alçaltmasın. Sənə “əlvida” demirəm. Mən günahsızam. Günahsız adamı məhv etmək asan deyil. Mən qayıdacağam.

C a b b a r (sərxoşluqdan kövrələrək). Xumar, qarımın denən onunla görüşə bilmədim, məni bağışlasın. Denən, vallah, mən günahsız gedirəm.

M a y i s. Tərən, Cabbar! Böyük sənətkarınız sizi mərdliyə çağırır. Gedək görək özü necə mərdlik göstərir! (Ayazla Cabbarı apa-

rırlar. Xumar da qapıya sarı cumur. Mayıs onun yolunu kəsir) Gözəl Xumar! Gəlinlik paltarında qalmağınıza təəssüflənməyin! Sən bu xalq düşməninə ərə getməməlisən. Dayımın iradəsi belədir.

X u m a r. Xalq düşməni sən sən! Dayım Səlim Babayevdir! (Yenə qapıya sarı cumur) Məni də aparın! Mən nişanlımdan ayrılmaq istəmirəm!

M a y i s (onun yolunu kəsir). Gözəl Xumar! Sən Ayazla gedə bilməzsən! O cəhənnəmə gedir. Sən işə cənnətə layiqsən. Eşq olsun yaradana. (Çıxır)

X u m a r (fəryadla). Cəlladlar! Cəhənnəmdən gəlmiş cəlladlar!

İ Ş İ Q S Ö N Ü R

BEŞİNCİ ŞƏKİL

Mircəfər Bağırovun kabinetı. Mircəfər Bağırov dəstəyi qaldırır.

Mayıs Kazımov da öz otağında dəstəyi qaldırır.

M a y i s. Eşidirəm, yoldaş Bağırov.

M i r c ə f ə r B a ğ ı r o v (əsəbi). Məhəmməd Cavarlı Moskva da tutub gətirəndən sonra hara salmışınız?

M a y i s. Biradamlıq kameraya, yoldaş Bağırov.

M i r c ə f ə r B a ğ ı r o v. Gətirin.

M a y i s. Baş üstə! (Kabinetindən çıxır)

M i r c ə f ə r B a ğ ı r o v (əsəbi halda var-gəl edir). Beriya haqlıdır! Xalq düşmənləriylən mübarizə apararkən, şəhər ziyalıları bir an gözden qaçıra bilmərik. Məhəmməd Cavarlı kimi ziyalı “xalq düşməni” yüz avam kulakdan qorxuludur. Xalq arasında nüfuzu olan belə pantürkistlərin hərəsi Sovet Azərbaycanı üçün bir təhlükədir. (Cavarlı gətirirlər) Cavarlı, Moskva ya qaçmışdın canını qurtarmağa?

C u v a r l ı. Mən Moskva ya qaçmamışdım, Stalini görüb danışmaq üçün getmişdim.

M i r c ə f ə r B a ğ ı r o v. Məndən danos verəcəkdin?

C u v a r l ı. Bunun üçün sənə layiqli adamların var, belə işlər mənim əlimdən gəlməz.

M i r c ə f ə r B a ğ ı r o v. Səni tutub gətirməsəydilər, Stalinlə nə danışacaqdın?

C u v a r l ı . Mən əminəm ki, Azərbaycanın ağıllı ziyalılarını, alimlərini, sayılan, bacarıqlı adamlarını, Azərbaycanda sovet hakimiyyəti quranları, Leninin şəxsən tanıdığı inqilabçıları sizin bir-bir tutub güllələməyinizdən, adamları bu qədər qırmağımızdan Stalinin xəbəri yoxdur...

M i r c ə f ə r B a ğ ı r o v (bərkdən gültür). Sən Stalin kimi dahini ölkədəki işlərdən xəbərsiz hesab eləyirsən? Sən başa düşürsən ki, bizdə bir rəhbər var?! Elə təkcə bunun üstündə səni güllələmək lazımdır. Sən də, sənin xalq düşməni dostların da anlamırsınız ki, sosializmin qələbəsi üçün Stalinə onun ideyaları ilə yaşayan yeni cəmiyyət lazımdır.

C u v a r l ı . Stalinin qolçomağı bir sinif kimi aradan götürmək istədiyindən hamımız xəbərdar. Özümüz də ona inanırıq. Lakin bu haqq vermir ki, günahkarı da, günahsız da ağına-bozuna baxmadan qıralar! Həm də sənin göstərişinlə! Sənin əlinlə!

M i r c ə f ə r B a ğ ı r o v. Cüvarlı! Günahkar kimdir, günahsız kimdir?

C u v a r l ı . Özün yaxşı bilirsən, Mirəcəfər. İyirminci ildən ötən bu 17-18 ildə sən kamil bir casusluq məktəbi keçmişən!

M i r c ə f ə r B a ğ ı r o v (qışqırır). Sualma cavab ver! Günahkar kimdir, günahsız kimdir?

C u v a r l ı . Bu sualına özün öz əməllərinlə cavab verirsen. Sən Beriyanın əlində ölüm alətinə çevrilmisən. Halbuki, istəsəydin, öz xalqına, azacıq da olsa, kömək eləyə bilərdin!

M i r c ə f ə r B a ğ ı r o v. Mən həmişə xalqıma kömək eləmişəm.

C u v a r l ı . Köməyin nahaq həbslər, nahaq tökülən qanlardan ibarətdirsə...

M i r c ə f ə r B a ğ ı r o v (qışqırır). Yox, yox! Stalin Azərbaycan xalqını Cənubi Azərbaycandan, Türkiyə sərhəddindən tamam uzaqlaşdırmaq üçün Sibirə, Qazaxıstanın qumlu çöllərinə sürgün eləmək istəsə necə? Stalin mənim şəxsimdə Azərbaycan xalqının sədaqətinə inandığına görə bunu eləmədi!

C u v a r l ı . Belə çıxır ki, sən Azərbaycan xalqının ən yaxşı oğullarını qırğına verə-verə Stalinin etibarını qazanmışsən. Sən 20-ci illərdə Nəriman Nərimanovu da Leninin gözündə ləkələməyə çalışanlardan birisən! Çünki o, Vladimir İliçin ən yaxın silahdaşlarından idi, Şərq xalqlarının rəhbəri kimi böyük nüfuzu vardı!

M i r c ə f ə r B a ğ ı r o v. Nərimanov qatı millətçi idi!

C u v a r l ı . Nərimanov öz xalqını sevirdi. Azərbaycan xalqının iqtisadiyyatını, mədəniyyətini yüksəltmək üçün daha geniş miqyasda əl-qol açmasını istəyirdi. Buna görə ona millətçi damğası vurmaq olmaz.

M i r c ə f ə r B a ğ ı r o v. Sən mənə sui-qəsd hazırlayanlardan birisən!

C u v a r l ı . Bu da sənin bir uydurmandır. Özünü şişirtmək üçün yalan, şayiə uydurursan, guya, Azərbaycanda sui-qəsd hazırlayan təşkilat var.

M i r c ə f ə r B a ğ ı r o v. Var! Sən də onun fəal üzvlərindən sən. Yaxşısı budur öz xoşunla hər şeyi aç, de. Onsuz da boynuna qoyacaqlar.

C u v a r l ı . Mən düşündüyümü dedim. Amma nə faydası? Madam ki, məni tutdurub, bu cəhənnəm quyusuna saldırmısan, demək, səsim heç yana çıxmıyacaq. Madam ki, bu qırğından Stalinin də xəbəri var, özü də onun göstərişinə əməl olur, demək, sən onun əmrini kor-koranə yerinə yetirən şüursuz bir cəlladsan!

M i r c ə f ə r B a ğ ı r o v (qışqırır). Kəsin bunun dilini!

Cüvarlıya əzab verirlər.

C u v a r l ı . Sən alçaqsan, xalq, vətən xainisən! Sən...

M i r c ə f ə r B a ğ ı r o v. Sus!

C u v a r l ı . Nəsiminin dərşini soydular, amma əqidəsindən döndərə bilmədilər. İndi sən məni yalan danışmağa, əqidəmdən dönməyə məcbur etmək istəyirsən? Sən bir dəstə başkəsənlə oba-oba, kənd-kənd gəzib, Azərbaycan xalqının iqtisadiyyatını, mədəni sərəvətini məhv etdiyini üçün olmaya özünü vacib bir şəxsiyyət hesab edirsən? Yox! Sən çox adi, həm də alçaq bir satqınsan.

Bağirov onu güllə ilə vurur.

M i r c ə f ə r B a ğ ı r o v. Sus!

C u v a r l ı . Sevinmə ki, məni öldürdün, xalq bizim intiqamımızı səndən alacaq. Yaman alacaq!

İşıq sönr

ALTINCI ŞƏKİL

Səlim Babayevin evi. Xumar gəlinlik paltarında daxil olur. O, taqətdən düşübdür.
Addımlarını zorla atr. Mədinə o biri otaqdan gələrek onu görür.

M ə d i n ə (*təccüblə*). Sənə nə olub, Xumar? Bu nə haldır? Bəs, toyun olmadı? (*Xumar "yox" mənasında başını bulayır*) Niyə? Nə oldu?

X u m a r. Ayazı apardılar.

M ə d i n ə. Hara?

X u m a r. İnsanların gedib-gəlmədiyi cəhənnəmə.

M ə d i n ə. Lap gəlib toy məclisindən apardılar? (*Xumar başı ilə təsdiq edir*) Axı, mən dedim böyük məclis-zad lazım deyil, toyu gizlin eləyin.

X u m a r. Gizlin eləyirdik. Bircə Cabbar gəlmişdi. Enkevededən gələn cəlladlara nə qədər yalvardım mənə də Ayazla bir yerdə aparın... Aparmadılar. (*Halsız halda gözlərini bir an yumaraq susur, sonra pıçiltı ilə*) Aman Allah! Dünyada nə insafsız işlər var! Mənim dayım... Anamın doğma qardaşı... Anam deyərdi, uşaqlıqda onlar – bacı-qardaş bir-birilərini çox istərmişlər. Bir-birilərindən ayrılmazmışlar. Bəs necə oldu, dayım... Anamın o sevimli qardaşı bu qədər nainsaf oldu?! (*Halsız halda gözlərini yumur, Mədinə xanım stəkana su töküüb gətirir*)

M ə d i n ə. Sakit ol, özünü ələ al.

X u m a r. Mənə zəhər verin, Mədinə xanım, zəhər...

M ə d i n ə (*amiranə*). Özünü ələ al!..

X u m a r. Vallah, daha yaşamaq istəmirəm. Bu gəlinlik paltarında ölmək istəyirəm.

M ə d i n ə. Səbrli ol! Zülm ərsə dirənəndə də, insan gərək mənlüyini itirməsin! (*Xumar bir az toxtayır, lakin bu çox davam etmir*) Özünü ələ al, görək nə olur...

X u m a r. Axı, heç kəs o cəhənnəmdən geri qayıtmır... (*Birdən hönkürtü ilə ağlayaraq*) Ax, zalımlar! İnsafsızlar! Bütün fikir-xəyalı öz sənətində olan o kimsəsiz cavan sizə nə yamanlıq eləmişdi? Deyirlər, qədim romalılarda sənət Allahı olurmuş. Ey sənət Allahı! Sən mənim nakam nişanlımı o cəhənnəmdən xilas et! Qırx gün, qırx gecə sənə dua eləyəyəm! Qırx gün, qırx gecə!

M ə d i n ə. İnsan otinə yerikləyən qara qartal sənət ilahəsini çoxdan caynağına alıb aparıb... çoxdan.

X u m a r (*gözlərini qapayaraq mahnı oxuyur*). Hər dəfə biz görüşəndə o, bu mahnını mənə oxudardı. Yox! O, bu mahnını eşitmir... O, bu mahnını daha eşitməyəcək... Ah, yerlərin, göylərin qadir qüvvələri, qoymayın onu mənim əlimdən alsınlar. Mən aciz, yetim bir qızam! Mənə kömək eləyin! Qoymayın mənim gəlinlik paltarım cavan nişanlımın qanına boyansın!

M ə d i n ə. Sakit ol, gülüm! Dünya kar olub! Heç kəs sənə səsini eşitmir. Ürəyini daş ilə, yaşa. Tiranın öz qurduğu cəhənnəmdə yanacağı günü görmək üçün yaşa!

X u m a r. Eh, Mədinə xanım, bu dünyada iki gözümdən də əziz nişanlımı görməyəndən sonra o intiqam nəyimə lazımdır? (*Gedir*)

M ə d i n ə (*öz-özünə*). İlahi! Necə olub ki, bu ölkə belə olub? Bu zülmət dünyasında, açılmaz bir qalada oturub, insanların qanını aramsız içən əjdaha, məgər, doymurmu?

İ Ş İ Q S Ö N Ü R

YEDDİNCİ ŞƏKİL

Dövlət təhlükəsizliyi idarəsinin yeraltı hebsxanası. Yarıqaranlıq zirzəmi. Dörd dustaq: məşhur igid Afşar Hüseyn, dövlətli tərəkəmə Hacıqulu, böyük vəzifələrdə olmuş Ədham Nəcəfov, Anaşkin. Adamlar həyəcan və qorxu içindədirlər. Hamının qulağı səksəkədədir. Qapının kilidi səslənəndə, adamların üzündəki vahimə daha da dəhşətli olur. Ədham Nəcəfov qorxusundan qaçıb çarpayının altına girir. Qapı açılır.
Ayazla Cabbarı itələyib səhrlər zirzəmiyə.

A f ş a r H ü s e y n (*çarpayıya tərəf*). Nəcəfov, çıx, qorxma. Təzə qonaqlardır. (*Ayaza*) Bu, keçmişdə böyük vəzifə sahibi olub. Yazdığı hər dəfə danışdırmağa aparanda, o qədər döyürlər ki, indi qapının kilidi açılanda, qorxusundan qaçıb girir çarpayının altına.

C a b b a r. Ağlım itirib?

A f ş a r H ü s e y n. Yox, ağı yerindədir. (*Ədham Nəcəfov çarpayının altından qorxa-qorxa çıxır. Dikəlib Ayaza baxır. Ayaz irəliləyib onunla əl tutuşmaq istəyir. Lakin əlini qaldırıb, Ayazla görüşmək sanki heç Ədham Nəcəfovun ağına da gəlmir*)

N ə c ə f o v (*pıçiltı ilə*). Səni də tutublar?

A y a z. Görürsünüz ki?

N ə c ə f o v. Seni nə üstündə tutublar?
 A y a z. Bilmirəm...
 N ə c ə f o v (*eyni vahiməli pıçıltı ilə*). Yəqin, boynuna nə isə qoymaq istəyəcəklər, dəhşətdir, qardaşım...
 A y a z. Mən özümdə zərre qəder də günah görmürəm.
 N ə c ə f o v. Sən görmürsən, amma onlar görürlər...
 C a b b a r. Elə zor-güc? Adama necə qara yaxmaq olar?
 N ə c ə f o v. O... Cabbar. Dünyanı güldürüb əyləndirən sənətkar. Hünərin var, bu cəhənnəmdə bizi güldür.
 C a b b a r. Yox, qardaşlar! Yuxuda canavar görmüşəm.
 N ə c ə f o v. Canavar?
 C a b b a r. Hə, görürəm, Kələkbaz Skapeni oynayırım, amma zalda heç kes yoxdur... Tək bir canavardı, mənə baxıb gülür.
 N ə c ə f o v. Dəhşətli yuxudu...
 C a b b a r. Hə, yadıma düşdü. Çər dəymiş lap insan kimi güldürdü... Qəhqəhə çəkirdi.
 N ə c ə f o v. Dəhşətdir!..
 C a b b a r. Elə o yuxudan sonra ürəyimə damdı ki, başıma bir qəza gələcək.
 A y a z. Toya nahaq gəldin! İndi rahat oturmuşdun evində.
 C a b b a r. Özünü niyə demirsən? “Xalq düşməni” rolunu oynasaydın, indi rahatca oturmuşdun “Novı Yevropa”da, bala-bala konyak vururdun.
 N ə c ə f o v. Nə düşməni? Nə rol?
 C a b b a r. Əşşi! Bir nəfər, guya, yazıçı, meydana çıxıb, xalq düşmənləri haqqında pyes yazıb. Elə möhz xalq düşməninə yazdığı üçün Bağırov onu böyük vəzifəyə qoydurub... Həmin o müəllif Ayaza zəng eləyib ki, gərək xalq düşməni rolunu sən oynayasan! Bu da boyun qaçırıb, deyib, pyes artıq oynanılır, ifaçısı da var, mənə bir lüzum yoxdur... Kişi razılaşmayıb, deyib, mən istəyirəm sən oynayasan! O deyib, bu deyib – olmayıb. Axırda əlahəzrət qeyzlənib deyib: “Eybi yoxdur, oynama! Amma bu tərsliyin sənə baha oturacaq!”
 A y a z. Deyirsən, onun işləridir?
 C a b b a r. Fil qulağında yatmışan... hə... İki gündən sonra da gəlib, toy məclisindən apardılar...
 A f ş a r H ü s e y n. Toyu yarımçıq qoydular?
 C a b b a r. Bəli. Nişanlısını ağ gəlinlik paltarında qoyub gəlib.

A f ş a r H ü s e y n. Məsəl var, qoyun olmayan yerdə keçiyə Kərəməddin bəy deyirlər... Şübhəsiz, o səfsəfəni yazan səndən danos verib... Görürəm, ürəkli oğlansan, o əclafın qabağında özünü sındırma! Polad sınar, əyilməz!

A y a z (*Afşar Hüseynə*). Bəs, sizi niyə tutublar? Axı, sizin banditizmlə mübarizədə göstərdiyiniz igidliklər barədə əfsanələr söyləyirlər.

A f ş a r H ü s e y n. Qarabağ qaçaqlarını mənim əlimlə tutdular... qırdılar... indi özümü niyə tutublar? Başa düşürəm?

N ə c ə f o v. Dünya niyə belə olub? Harda qalıb insaf, ədalət, etibar?

A y a z. Bu, qaydadır, hökumətin zülmü artanda insaf, ədalət yaddan çıxır... unudulur.

C a b b a r. Səni niyə tutublar, Hacı? Eşitdiyimə görə, sən həmişə kasıb-kusuba əl tutan, xeyirxah insan olmusan?

H a c ı q u l u. Baciğlu, mənim on beş min qoyunum var idi. Yüz dəvəm, beş yüz də atım var idi. Hamısını atalarının malı kimi yığıb apardılar. Qış keçdi, yazda camaat qoyun-quzu otarmaq üçün Haramı düzünə köçürdü. Əlli il idi ki, hər yaz mən də el ilə bir yerdə Haramıya köçürdüm. İndi dan yeri qızarıb, oba köçəndə, ürəyim kövrəldi, keçmiş çoban yoldaşım Mustafa oğlunu səsleyib dedim: ə, Haramıya da ki, tay Hacıqulu gəlmədi. O da cavabında dedi ki, ay Hacı, ürəyimi yaman kövrəldin! Sənsiz tay Haramı nəyə lazımdır? Qonşumuzda Şirin adlı bir gədəni muzdurkom deyirlər, nə deyirlər, ondan eləyiblər. Gedib enkevedəyə xəbər verib ki, “Hacıqulu kolxozun ziddinədir. Dövlətinin kolxoza qoyulmasına görə hökuməti söyür. Mustafa oğlu kimi yoxsulları yoldan çıxarır”. Əşi, bu dünyada insana yaxşılıq yoxdur! O Şirin özü də, atası da, qohum-əqrəbası da cəzən mənim çörəyimlə, südümlə, ayranımla dolanıblar. Bəs, insan da bu qədər nankor olar?

Birinci milis (*içəri girir*). 1300 nömrəli məhbus, doprosa.

Cabbar çıxır.

İşiq sönmür

SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

Səlim Babayevin evi. Xumar qaranlıqda əyləşib. Səhnədə təkca şam yanır.

Mədinə içəri girir.

M ə d i n ə. Xumar, qaranlıqda nə üçün oturmusan? (*İşıqı yandırır*)

X u m a r. Keçirin işıqları, Mədinə xanım.

M ə d i n ə. Nə üçün?

X u m a r (*ışıqları keçirir*). Ayaz qaranlıq zirzəmidə olduğu halda, mən işığa baxa bilmərəm. Mən də onun kimi zülmətdə olmaq istəyirəm.

M ə d i n ə. Xumar, axı, mən sənə dedim ki, yaşamaq lazımdır.

X u m a r. Mədinə xanım, siz həmişə mənə deyirdiniz ki, həyatda xoşbəxt olmaq istəyirsənsə, heç bir günah iş tutma, heç kəsə yamanlıq eləmə, qismətinə çıxan xoşbəxtliyin ilə kifayətlən. İnsanlar qismətimə çıxan xoşbəxtliyi zorla məndən aldılar. Anam öləndən sonra siz mənə ürək verib, onu da demişdiniz ki, bundan sonra özünü yetim sanma. Sənin Səlim kimi dayın var. Amma dayım özü insafsızlıq eləyib, mənə həmişəlik yetim qoydu... Mədinə xanım. (*Çamadanını götürür*)

M ə d i n ə. Xumar, hara gedirsən?

X u m a r. Anamın bir rəfiqəsi var, onlara...

M ə d i n ə (*dərindən nəfəs alaraq*). Başa düşürəm. Sən daha bu evdə qala bilməzsən. Sən o dəhşətli əhvalatdan sonra dayının üzünə baxa bilməzsən. Sənin məhəbbətin Allahın yaratdığı nadir bir gül idi. Bu zamanənin boğucu havası onu gec-tez məhv edəcəkdi. Amma mənənim bacım Şəfiqə xanımgilə gedəcəksən. Biz bu barədə onunla danışmışıq.

X u m a r. Yox, Mədinə xanım, mən heç kəsə yük olmaq istəmirəm.

M ə d i n ə (*acıqlı*). Şəfiqə xanım özgə deyil, mənim bacımdır. Özün də bilirsen ki, o səni necə çox istəyir. Həmişə mənə deyirdi ki, kaş Xumar kimi bir qızım olaydı...

X u m a r. Mədinə xanım...

M ə d i n ə (*qızın sözünü kəsir*). Başqa söz lazım deyil, necə demişəm elə də olacaq. Anan səni mənə tapşırıb. Özün bilirsen ki, biz bir-birimizə necə sədaqətli rəfiqə olmuşuq. Gedək, səni ötürüm...

Çıxırlar.

İKİNCİ PƏRDƏ

DOQQUZUNCU ŞƏKİL

Küçə. Xumar ağır addımlarla irəliləyir. Mayis Kazımov vətəndaş paltarında ona yaxınlaşır. Xumar diksinib geri çəkilir.

M a y i s. Salam, Xumar! (*Qız cavab verməyərək yoluna davam etmək istəyir, Mayis onun qolundan yapışır*) Rica edirəm, bir dəqiqə dayanın!

X u m a r (*qazəblə*). Yaxın gəlməyin! Mənə yaxın gəlməyin! Cani! (*Qolunu onun əlindən qoparır*)

M a y i s. Xumar! Siz məni ən ağır sözlərlə təhqir etsəniz də, öldürsəniz də, haqqınız var. Siz o qədər təmiz, o qədər günahsız məxluqsunuz ki, bu dünyadakı cinayətlərin daxili mahiyyətini, gözə görünməyən mexanizmini dərk eləyə bilməzsiniz. Bilirəm, mən Ayaz Turanı tutmağa gələndə sizinlə çox nəzakətsiz, kobud rəftar eləmişəm.

X u m a r. Siz cəhənnəm adamısınız, başqa cür rəftar eləyə bilməzdiniz!

M a y i s. Düz deyirsiniz, mən başqa cür rəftar eləyə bilməzdim. Amma ona görə yox ki, mən bütün insani hisslərimi tamam itirib cəhənnəm məmuru olmuşam. Ona görə ki, mənimlə Ayazı tutmağa gələn o iki cəllad mənə tabe olsalar da, eyni zamanda, mənim də üstümdə gözətçi idilər. Burada üçüncü şəxs olmadığı üçün sizinlə açıq danışa bilərəm.

X u m a r (*qışqırır*). Bədirin! Mən sizi eşitmək istəmirəm!

M a y i s. Mən sizi sevirəm. Mən o ilk faciəli gecədə sizi sevmişəm. Sizinlə təklidə rast gəlib danışmağa çalışmışam.

X u m a r. Siz... siz cəllad olduğunuz qədər də həyasızsınız!

M a y i s. Xumar! Olan olub, keçən keçib. Həyata fəlsəfi baxın! Bizi Allah, Adəmlə Həvva kimi palçıqdan düzəldib. Sonra axmaq bir zərbə ilə təkrar torpaq olub, yenə torpağa qarışacaq. Ömər Xəyyam demişkən, yeddi min il bundan qabaq ölənlə bizim fərqimiz olmayacaq! Sizə indi mənim kimi bir kömək, bir hamı lazımdır.

X u m a r (*ona dərin bir kinlə baxaraq*). Bircə bilsəydiniz, sizin danışığınızda necə alçaq bir ikiüzlülük hiss edirəm. Siz Ayaz Turan

kimi oğlanı tutub, nişanlısını özünüze aşna etmək istəyirsiniz. Rədd olun! Rədd olun!

M a y i s. Mən bundan incimirəm. Çünki siz mənə öz dediyiniz kimi yalnız bir cəhennəm adamı kimi görürsünüz.

X u m a r. Mən sizə nifrət edirəm. (*Sürətlə gedir*)

M a y i s (*onun ardınca*). Biz yenə də görüşəcəyik, Xumar!

İ ş i q s ö n ü r

ONUNCU ŞƏKİL

Qapının kilidi səsəlir, zirzəmiyə vahimə çökür. Ədhem Nəcəfov qaçıb çarpayımın altına girir. Qapı açıdır. Mirəcəfər Bağırov, ardınca Mayis Kazimov və həmin iki cəllad daxil olurlar.

M i r c ə f ə r B a ğ ı r o v (*eynəyin altından zirzəmini nəzərdən keçirərək*). Hanı Nəcəfov?

M a y i s. Qorxusundan qaçıb girib çarpayımın altına!

M i r c ə f ə r B a ğ ı r o v (*Mayisə*). Çıxarın onu!

Cəlladlar Nəcəfov çarpayımın altından çəkib çıxarırlar.

N ə c c ə f o v (*qorxusundan asərək*). Mirəcəfər! Mənə çox əzab verirlər. Dözə bilmirəm.

M i r c ə f ə r B a ğ ı r o v. Nə üçün günahlarımı boynuna almırsan?

N ə c c ə f o v. Hansı günahlarımı?

M i r c ə f ə r B a ğ ı r o v. Kollektivləşmənin əleyhinə olmağını, Zinovyevin, Trotskinin fikrini təsdiq etməyini...

N ə c c ə f o v. Mən kollektivləşmənin əleyhinə olmamışam. Məcburi kollektivləşmənin Leninin fikirləri ilə düz gəlmədiyini demişəm.

M i r c ə f ə r B a ğ ı r o v (*qışqırır*). Xain! Xalq düşməni! Sən nə cəsarətlə Lenini Stalinə qarşı qoyursan? Nə cəsarətlə Stalinin ideyasını toftiş edirsən? Nə cəsarətlə ictimai yığıncaqlarda Stalinin adını çəkmirsən?!

N ə c c ə f o v (*qorxuya düşərək*). Mirəcəfər, sən necə istəmişənsə, mənə o cür dedirdib yazıblar, altından qol da çəkmişəm.

M i r c ə f ə r B a ğ ı r o v. Hm... demək boynuna almısan. (*Mayisə*)
Bu xain boynuna alıb?

M a y i s. Bəli. İmza da eləyib.

M i r c ə f ə r B a ğ ı r o v (*istehza ilə*). İndi ki, elədi, daha kişiye əzab verməyin. Aparın qurtarın.

N ə c c ə f o v. Mirəcəfər!

M i r c ə f ə r B a ğ ı r o v (*qışqırır*). Aparın!

Cəlladlar Nəcəfov aparırlar. Boğuq bir güllə səsi eşidilir.
Sonra cəlladlar gəlirlər.

M i r c ə f ə r B a ğ ı r o v (*Anaşkinə yaxınlaşır*). Kak dəla, Anaşkin?

A n a ş k i n. Mən azərbaycanca çox gözəl bilirəm.

M i r c ə f ə r B a ğ ı r o v (*istehza ilə*). Hə? Yoxsa, sən özünü internasionalçı kimi göstərmək istəyirsən?

A n a ş k i n. İndi mənim özümü nə cür göstərməyimin mənası yoxdur. Siz mənə ölüm hökmü kəsib, özümə də işgəncə verə-verə qol çəkdirmisiniz.

M i r c ə f ə r B a ğ ı r o v. Bəs, sən bilmirdin ki, Stalinin əleyhinə çıxan xalq düşməni qucaqlayıb öpməzlər.

A n a ş k i n. Mən həqiqəti deyirdim. Mən sizin xalqa elədiyiniz zülmə dözə bilməzdim.

M i r c ə f ə r B a ğ ı r o v. Stalin 1929-cu il dekabr ayının 27-də elədiyi nitqində kulakların bir sinif kimi məhv edilməyə başladığını elan etdi. 1930-cu ildə "Pravda" qəzeti bizi kulak sinfi ilə ölüm-dirim müharibəsinə çağırırdı. Demək, kulakı bir sinif kimi məhv etmək örtülü qapılar arxasında getmirdi. Hətta, kulaklara cəza vermək üçün onları 3 kateqoriyaya ayırırdılar: Birinci kateqoriyaya daxil olan kulakların özləri güllələnir, ailələri Sibire sürgün edilirdi. İkinci kateqoriyaya daxil olanların özləri də, ailələri də Sibirin ən uzaq yerlərinə sürgün edilirdi. Üçüncü kateqoriyalar isə, olduqları yerdə bütün səs hüququndan məhrum edilərək cəza çəkirdilər. Nə üçün sən – böyük rus xalqının oğlu, onda səsini çıxarıb etiraz etmirdin?

A n a ş k i n. Çünki Stalin hakimiyyət başına keçən gündən sən kimi cəlladların vasitəsilə demokratiyanı məhv edərək, bütün ölkəni dəmir hasar içinə salıb, səsini çıxaranı dara çəkirdi. Bəs, sən niyə,

hansı səbəbə Stalinin əlində ölüm aləti olurdun? 20-ci illərdə çəkənmə sədrisi olub, günahsız adamları dəstə-dəstə tutub qırırdın?

Mircəfər Bağırov. Mən Stalinin dediklərinə inanmışam. Mən bu əqidədəyəm ki, sosializmi yalnız Stalinin taktikası, Stalinin fikirləri əsasında qurmaq mümkündür.

Anaşkini. Bəs, Leninin dediklərini niyə unudurdun?

Mircəfər Bağırov (qışqırır). Bugünün Lenini Stalinidir.

Anaşkini. Stalin kimi cəllad Lenin ola bilməz!

Mircəfər Bağırov (cəlladlara). Aparın bunu!

Anaşkini aparırlar.

Afşar Hüseyn. Mircəfər, mən yadımdayam.

Mircəfər Bağırov (eynəyinin altından baxaraq). Afşar Hüseyn?!

Afşar Hüseyn. Bəli.

Mircəfər Bağırov. Sonra?

Afşar Hüseyn. Sonrası budur ki, fikirləşdim yaqın mənim tutulmağımdan sənəin xəbəri yoxdur. Enkevedenin adamları gəlib məni tutanda, arvada pıçıldadım ki, Bağırova xəbər ver. O məni yaqşı tanıyır. Görünür, yazıq arvad sənə xəbər çatdırıb bilməyib. Yadımdadır? Banditizmle mübarizə aparmağa gəlmişdiniz Qaryaginə. Məni çağırtdırıb dedin ki, "əşitmişəm, sən çox igid adamsan, gerek banditizmle mübarizədə bizə kömək eləyəsən". Mən də öz obamızdan on beş igid adam götürüb, o baltagirməz Kirs, Ziyarət meşələrində sənəinlə birlikdə qaçaqlarla vuruşdum. Tək özüm neçəsini vurdum. Əslinə baxsan, o yazıqlar heç quldur deyildilər. Var-yoxları zorla almıb, kolxoza qoyulandan sonra tutulmağın qorxusundan qaçıb evlərindən didərgin düşmüşdülər. O vaxtdan bəri də əlimdən bir xata-zad çıxmayıb. Bəs, indi nəyə görə məni tutub bura salıblar?

Mircəfər Bağırov. Ona görə ki, sən təhlükəli adamsan. Sənəin kimi adamlara bu dəniz qırağında "SOE" deyirlər, yəni "sosialni opasniy element!" Sən varları kolxoza qoyulduğı üçün qaçaq düşmüş adamlara o vaxt güllə atdığın kimi, sabah bir düşmən sözü ilə kolxozu quranlara da güllə ata bilərsən!

Afşar Hüseyn. O vaxt biz sizə inanırdıq... Deməli, siz "dəliyə yel ver, əlinə bel" – deyə, bizi aldadıb, bir-birimizə qırdırılmışsınız...

Mircəfər Bağırov (qəzəblə cəlladlara). Aparın bunu, hökmü yerinə yetirin!

Afşar Hüseyn. Eybi yoxdur. Mən günümü görüb, dövranımı keçirmişəm. Ancaq bir gün gələcək ki, indi aldadıb bir-birinə qırdırduğunuz bu xalq, boğazına kəndir salıb, sənəi göydən asacaq!

Mircəfər Bağırov (qışqırır). Aparın!

Cəlladlar Afşar Hüseyni aparırlar.

Uzaqda boğuş güllə səsi eşidilir.

Mircəfər Bağırov (Ayaza). Hə... Bizim məşhur tragik artist özünü necə hiss edir? Nə üçün, o xalq düşməni sənədə ifşa etməkdən boyun qaçırırdın?

Ayaz (hərəkətlə). Ona görə ki, mən o surəti həqiqi sənətə layiq bilmirəm. Mən, ümumiyyətlə, "xalq düşməni" məfhumunun nə demək olduğunu indi də başa düşmürəm.

Mircəfər Bağırov. Bütün böyük sənətkarlar kimi sən də sadəilsən! Afşar Hüseyn savadsız tərəkəmədir. Böyük Stalinin kulakı, təhlükəli adamları ləğv etmək siyasətini başa düşmür. Bəs, sən nə üçün başa düşmürsən?

Ayaz. Mən Leninin siyasətini başa düşürəm.

Mircəfər Bağırov. Eybi yoxdur. Stalinin siyasətini burada sənə başa salarlar. Bizə hər bir sənət "xalq düşmənlərini" ifşa etmək üçün lazımdır.

Ayaz. Sənətkar şüursuz ifşa aləti ola bilməz!..

Mircəfər Bağırov. Doğrudur, amma məsələ ondadır ki, o şüur haradan, hansı ideyadan işıq alır?! Əgər, sənəin ağılı-şüurun Stalinin böyük ideyasından işıq alsaydı, əlbəttə ki, onun düşməni də məmnuniyyətlə ifşa edərdin! Stalin ideyalarına şübhə ilə, tərəddüdlə yanaşan sənətkar bizə lazım deyil!

Mircəfər Bağırov çıxır.

Ayaz. Nələr baş verir, Allah?! Nələr?! Adı bir qarışqanı yaratmağa qadir olmayan insan bir anın içərisində neçə insan ömrünün qətlinə fərman verir? Nələr baş verir, Allah? Sənəin yaratdığı, dünyanın əşrəfi sandığın insan canavara dönüb bir-birinin ətini yeyir. Nələr baş verir, Allah! Allah! Allah! (Yıxılır)

İşıq sönmür

ON BİRİNCİ ŞƏKİL

M a y i s. Cabbar, yadımdadır, “Sevil” tamaşası gedirmiş. Antrakt zamanı artistlər çıxıb heyətdə dincələndə, Mustafa Mərdanov deyib: gəlin gedək içəri, tərlilik, bizə soyuq dəyər. Sən də demisən, mənə soyuq dəyməz, mənə Nikolay yağ var... demisən, deməmişən?

C a b b a r. Demişəm, zarafat eləmişəm də. Burada nə var ki?

M a y i s. Özünü tülküliyə qoyma, Cabbar. Nə demək istədiyini yaxşı bilirsən.

C a b b a r. Vallah, bilmirəm axı, nə demək istəmişəm?

M a y i s. Demək istəmişən sovet adamları pis dolandığı üçün hamısı dərəcər olur, amma mənim canımda Nikolay vaxtından qalma zəpas yağ var, ona görə də mənə soyuq dəyməz.

C a b b a r. Pah atonnan! Yəni, doğrudan, mənim sözümdən elə mənə çıxır?

M a y i s (*gülür*). Cabbar, özünü lotuluğa vurma.

C a b b a r. Ay nəçənnik, vallah, on il Əflatundan dərs almış olam, yenə elə qərribə fəlsəfə düzəldə bilərəm.

M a y i s. Eh, Cabbar, yorursan məni. Bari gülməli bir şey göstər, başım ayazsın.

C a b b a r. Nə göstərim, nəçənnik?

M a y i s. Sənin yaman Məşədi İbad oynamağın var idi. Davay duet... Mən Rüstəm boy, sən də Məşədi İbad... (*Özü oxuyur*) Məşədi İbad, sən bizə xoş gəlib, bizi şad elədin...

C a b b a r (*oxuyur*). A kişi sən öl, bu sən öl...

M a y i s (*kəsir*). Yox, oturan yerdə ləzzəti yoxdur... Qatx, oynaya-oynaya...

C a b b a r (*qalxıb oynaya-oynaya oxuyur*). A kişi sən öl, bu sən öl, həmişə səni yad elərəm.

M a y i s (*bərkdən gülür*). Ay səni, Cabbar, vallah, qiyamət komiksən. Deyirlər, cavanlıqda əntiqə Vəli oynamağın da varmış.

C a b b a r. Düz sözə nə deyəsən?

M a y i s. Davay duet. (*Cabbar gülür*) Nə gülürsən, lotu?

C a b b a r. Nəçənnik, deyirəm, sizdən qiyamət Telli olar.

M a y i s. Cabbar, məni qıza oxşadırsan?

C a b b a r. Çirkin qıza yox ki, göyçək qıza.

M a y i s. Yaxşı, qurtardıq. De görüm, Ayaz Turanın pantürkist olduğunu, həmişə Cavid kimi, Əhməd kimi pantürkistləri təriflədiyini,

Bağirovu Stalinin cəlladı adlandırdığını, ona sui-qəsd hazırlayanlardan biri olduğunu təsdiq edirsən, ya yox?

C a b b a r. Vallah, billah, mən ömrümdə ondan elə sözlər eşitməmişəm.

M a y i s. Cabbar, axı, indicə boynuna aldın!

C a b b a r. Kim? Mən? Vallah, nəçənnik indi komediya-zad göstərirdik, dedim, yəqin ürəyiniz yumşalar. Daha məni döyə-döyə boynuma qoymazsınız.

M a y i s (*cəlladlara*). Cabbarın dirnaqlarına iynə...

Cabbarın dirnaqlarına iynə batırırlar.

C a b b a r (*qışqırır*). Təsdiq eləyirəm!

M a y i s (*cəlladlara*). Dayanın! (*Kağızı Cabbarın qarşısına qoyur*) Qol çək!

C a b b a r. Ey göylərdən baxan Allah! Özün şahid ol, gör mən bu böhtanlara necə qol çəkirəm. (*Ağlayır*)

M a y i s. Ağlama, Cabbar! Sən indi oldun tragikomik. Aparın!

İ ş ı q s ö n ü r

ON İKİNCİ ŞƏKİL

Həbsxana. Səlim və Ayaz.

S ə l i m. Nə üçün Şəfi Sadıqovun pyesində “xalq düşməni” rolunu ifa etmək istəməmişən?

A y a z. Ona görə ki, pyes zəifdir. Sünidir. Müəllif C.Cabbarlının yaratdığı süjeti, obrazları pis şəkildə təkrar edir. “Xalq düşməni” məfhumunun ictimai mahiyyəti də aydın deyil.

S ə l i m. Nə üçün aydın deyil? Həmin obrazın kollektivləşmə əleyhinə olduğu göstərilir?

A y a z. Göstərilir. Amma kollektivləşmə əleyhinə olmaq hələ xalq düşməni olmaq demək deyil. Çünki bu kollektivləşmə xalqın istəyi, rəyi nəzərə alınmadan, ondan heç nə soruşulmadan məcburi surətdə aparılır. Xalqın böyük bir hissəsi kulak adı ilə məhv edilir. Mən bu həqiqəti bilib, hiss elədiyim halda, Şəfi Sadıqovun istedadsız qələmlə yazılmış saxta surətini necə oynaya bilərəm?

S ə l i m. Demək, sən özün də kollektivləşmənin əleyhinəsən...
(*Bu arada Mayis daxil olur, onu görəcək qəzəblə*) Sən Stalinin düşmənlərinin – Buxarinin, Zinovyevin dəyirmanına su tökürsən! Sən onların əksinqilabçı ideyalarını təbliğ edirsən!

A y a z. Mən siyasət adamı deyiləm. Bu barədə də birinci dəfədir danışiram.

S ə l i m. Sən iliklərinə qədər əksinqilabçısən! Sən azərbaycanlıların, türk-tatar xalqlarının rus əlifbasına keçməsinin də əleyhinə olmusan!.. (*Qışqırır*) Olmusan, olmamısan?!

A y a z. Mən, ümumiyyətlə, əlifbanın dəyişilməsi və bunun yuxarılardan əmrlə olmasının əleyhinəyəm. Bu, xalqı öz keçmişindən, tarixindən ayırıb uzaqlaşdırır. Az bir zaman ərzində Azərbaycan xalqının əlifbası iki dəfə dəyişdirilib. Etiraz edənləri tutub güllələyiblər. Bununla bizim yeni nəsillərimizi öz tarixi keçmişimizdən həmişəlik qoparıblar! Bu, yalnız ədalətsizlik yox, cinayətdir!

S ə l i m. Yoxsa, sən istəyirdin ki, biz o çətin ərəb əlifbası ilə qalaq!

A y a z. Ərəb əlifbası klassik əlifbadır. Heç bir çətinliyi də yox idi. Çətinliyə qalsa, yapon əlifbası ən çətin əlifbadır. Lakin yaponlar...

S ə l i m. Sən qatı millətçisən! Sən xaricdə olan müsavətlərin agentisən. Sən “türk” adının da “azərbaycanlı” sözü ilə əvəz edilməsinin əleyhinə olmusan.

A y a z. Mən bir millətin adını məcburiyyətlə dəyişməyi ədalətli iş hesab eləmirəm. “Türk” bizim milli adıdır, biz min illərdən bəri bütün tarixlərə, bütün başqa xalqlara “türk” adı ilə məlum olmuşuq. Nədən ötrü birdən-birə o “azərbaycanlı” sözü ilə əvəz olundu? Məgər, gürcülərə “gürcü” yox, “gürcüstanlı” deyirlər. Ya ingilislərə “ingilis” yox, “ingiltərəli” deyirlər? Hər millətin öz adı var. Əgər, Stalin Osmanlı türklərinə görə bizim adımızı dəyişibsə, bu da misli görünməmiş bir ədalətsizlikdir!

Callad qalxıb acıqlı nəzərlərlə ona baxır.

S ə l i m (*callada*). 1134 nömrəli dustağı! (*Callad çıxır. Ayaza*) Sənə məsləhət görürəm, hər şeyi öz xoşunla boynuna alasan! Hamısı birdir, boynuna qoyacaqlar.

Cabbarı götürürlər. O döyülməkdən, əzab verilməkdən eybecor hala düşüb.

S ə l i m. Cabbar! Bu dostun haqqında dediklərini indi üzünə de!
C a b b a r. Ayaz! Qardaşım!

S ə l i m (*qışqırır*). Sən təsdiq edirdin ki, Ayaz Turan xalq düşmənidir, xaricdə olan müsavətlərin agentidir. Azərbaycan bolşeviklərinin rəhbəri Mirzəfər Bağirovu vətən, millət xaini adlandırır.

C a b b a r (*dəhşət içində*). Bəli, bəli, təsdiq edirəm. Təsdiq edirəm, Ayaz Turan xalq düşmənidir. Təsdiq edirəm ki, Ayaz Turan Bağirova sui-qəsd etməyə hazırlaşan dəstəyə daxildir! (*Və birdən Ayaza dəhşətlə baxaraq qışqırır*) Ayaz, qardaşım... mənə məcbur etdilər!..

A y a z. Cabbar, qardaşım, sakit ol. Mən sənə sədaqətə əminəm.

S ə l i m. Aparın!

C a b b a r. Ayaz, bəlkə biz bir də görüşmədik, bağışla...

A y a z. Cabbar, sakit ol... Bunlar indi bizə belə divan tuturlar, vaxt gələcək onlara...

Cabbarı aparırlar.

S ə l i m. Bizə kim divan tutacaq?

A y a z. Kimin divan tutacağına əhəmiyyəti yoxdur. Əsas odur ki, bu, mütləq olacaq. Çünki bu, sizin qurduğunuz diktatura sisteminin əsas qanunlarından biridir.

S ə l i m. Nəyə əsasən belə deyirsən?

A y a z. Bunu dərk etməyə böyük ağıl lazım deyil. Siz elə bir cəhənnəm üsuli-idarəsi yaratmışınız ki, orada qurduğunuz qır qazanlarında gec-tez özünü də yanmalıyıq! Başqa cür mümkün deyil!

S ə l i m. Nə üçün mümkün deyil?

A y a z. Çünki diktatorun qurduğu sistem bütün insanları bir-birinə düşmən etmişdir. O, bütün insanlarda bir-birinə etibarsızlıq, şübhə yaradır. Bütün insanları bir-birini keçməyə qəymətinə satmaq ruhunda tərbiyə edir! Atanı oğula, qardaşı qardaşa qarşı qoyur. Təbii məsələdir ki, bu sistemi davam etdirmək üçün diktatora cəlladları tez-tez dəyişmək, vəzifələrini yerinə yetirmiş köhnə cəlladları yenilərin əli ilə qətl çarxinin ağzına vermək lazımdır.

S ə l i m. Axı, nə üçün lazımdır? Bu, diktatora nə üçün lazımdır?

A y a z. Elədiyi saysız-hesabsız qətlərin ağlasığmaz sayını, səbəbsizliyini gələcək nəsillərdən, tarixin amansız mühakiməsindən gizlətmək üçün. Təkcə bu son vaxtlara qədər neçə təhlükəsizlik

komissarının biri o birinin başını verib cəhənnəm çarxının ağzına?! Halbuki onların hər biri öz vaxtında diktatorun sevimlisi idi!

S ə l i m. Axı, bu dəhşətli qırğınlar diktatora nə üçün lazım idi?

A y a z. Romanı yandırmaq Nerona nə üçün lazım idi? Ölkələri fəth eləyib tar-mar etmək, bunun üçün milyonları qırğına vermək Hannibalın, Napoleonun nəyinə lazım idi? Bu onların xalqına hansı səadət verəcək idi? Hansı böyük fəth öz xalqını xoşbəxt eləyib... Fətuhət... qələbə... hamısı diktatorun özü üçündür. Diktatorluq ehtirası doymaq bilməyən nəhəng bir əjdahadır ki, bəşəriyyəti onun zülmündən xilas etmək üçün ancaq onun özünü məhv etmək lazımdır.

Səlim kameradan çıxır.

S ə l i m (*tək*). Xalq həqiqəti başa düşür. Başa düşür ki, bu ölkədə sovet hökuməti əleyhinə işləyən heç bir partiya-zad yoxdur. Lakin heç kəs də səsini çıxara bilmir. Hamı qoyun sürüsü kimi gəlib girir qanlı diktatorun qurduğu qətl çarxının ağzına. Biz isə, əlinə ölüm silahı verilmiş robotlarıq. Lakin biz şüurlu robotlarıq. Biz kimləri öldürdüyümüzü bilirik. Diktatorun məramını dərk edirik. Lakin, bununla belə, onun qətlinə fitva verdiyi milyonları qırıq. Anaları körpələrindən ayırıb, Sibirin buzlu çöllərinə göndəririk! Ataları ayaqlarından asırıq, biz diktatorun əmrinə tabe olmaya bilmərik! Çünki biz özümüz də məhbusuq!

İ ş ı q s ö n ü r

ON ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Küçə. Cabbar Xumara rast gəlir.

X u m a r. Cabbar əmi, səni buraxıblar?
C a b b a r. Buraxmasaydılar ondan yaxşı idi!
X u m a r. Ayazı görmüsən?
C a b b a r. Görmüşəm. Ancaq bizi tez ayırdılar.
X u m a r. Səni nə vaxt buraxıblar?
C a b b a r. Dünən!

Xumar uzaqlaşır.

C a b b a r (*qızın ardınca*). Yalan deyirəm... Çünki məni buraxdıqları bir aydır. O cəhənnəmdə insanı ya öldürürlər, ya da vicdanını məhv eləyib buraxırlar! Ah, Xumar! Bu günahkar dünyanın ən məsum, ən köməksiz məxluqu! Vallah nə qədər yalvardım ki, Ayazın heç bir günahı yoxdur, mənə inanmırsınızsa, öldürün, amma Ayaza böhtan atmağa məcbur eləməyin. Öldürmədilər, amma huşumu itirənə qədər döydülər. Dözdüm, neçə vaxt ac-susuz ayaq üstə durmağa məcbur elədilər, dözdüm, amma dirnaqlarımın arasına iynə düzmələrinə dözə bilmədim! Ona görə də, özümə nifrət edirəm. Nifrət! Nə vaxta kimi adamlardan həqiqəti gizlədəcəyəm? Yox, mən bu gündən insan kimi yaşamayacağam. Həşərat kimi sürünəcəyəm!

İ ş ı q s ö n ü r

ON DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Səlim Babayevin cvi. O həyəcanlı halda otağa daxil olur.

S ə l i m. Qız evdədir? Ona puldan-zaddan verərsən getsin. Yaxşı olar ki, çıxıb tanınmaz bir yerə getsin. Bu, hər şeydən əvvəl, onun özü üçün lazımdır.

M ə d i n ə. Demək istəyirsən ki, onu da tuta bilərlər?

S ə l i m (*əşəbi halda*). Bilmirəm... Bilmirəm... Necə deyirəmsə, elə də elə!

M ə d i n ə (*ona uzun və son dərəcə kinli bir nəzər salaraq*). Cəlladlar! Colladlar!

S ə l i m (*özünü zorla saxlayaraq, pıçılıtlı ilə*). Yavaş, qonşumuzdakı gədə Mayisin casusudur.

M ə d i n ə. Qoy eşitsinlər. Sizə olan kinimi, nifrətimi gizləməkdən yorulmuşam. Sizin qurduğumuz üsuli-idarə qadının qəlbindəki necib hissləri öldürür, onu insaniyyətsiz, soyuq, özü haqqında düşünən, qapalı xudpəsənd bir məxluqa döndərir. Necə oldu Nigar xanım Şıxlinski, Aliyə xanım Qacar, Xurşud xanım Vəzirova, Həmidə xanım kimi xeyriyyə cəmiyyətləri düzəldən, yoxsulların qayğısına qalan, əlacsızlara əl tutan alicənab Azərbaycan qadınları! Onlar general ar-

vadları, qızları idilər. Yəni, indiyə qədər sağ qalsaydılar, tutub güllələyərdiniz, necə ki, bütün ömrünü inqilaba həsr edən bəy qızı Ayna Sultanovaya xalq düşməni adı qoyub güllələtdiniz!

S ə l i m (*pıçılı ilə*). Rica edirəm, yavaş...

M ə d i n ə. Qulağımı aç, eşit. Əgər, Xumarın nişanlısını bu gün azad etməsən, sənün üçün yaxşı olmayacaq.

S ə l i m (*pıçılı ilə*). Başa düşürəm, Xumar mənim bacım qızıdır, onun qayğısını mən çəkməliyəm.

M ə d i n ə. Sən qayğı çəkə bilməzsən! Sən cəllad baltasısan! Bax, bir də deyirəm: Xumarın nişanlısını burax! Onun heç bir günahı yoxdur.

S ə l i m. Mən onu buraxa bilmərəm. Əsərində oynamaq istəmədiyi müəllif Bağirova şikayət eləyib. Bağirov da deyib xalq düşməniyi ifşa etmək istəməyən o artist özü də xalq düşmənidir. Bununla da, o artistin hökmü verilib.

M ə d i n ə. Şəfi Sadıqovu mən tanıyram. İstedadsız, alçaq təbiətli demaçoqun biridir. Tribunalarda vicdan-vicdan deyə-deyə bağırır, insanlıqdan dəm vurur, amma özü dünyanın ən xəbis adamıdır.

S ə l i m. O, fəhləlikdən irəli çəkilib. Xalq düşməni kimi tutulan şairləri, yazıçıları ifşa eləyənlərdən biridir.

M ə d i n ə. Sən istedadlı adamlara “müsavətçi”, “trotskiçi” adı qoyub tutursan, əgər namuslu kommunistənsə, bəs, özünün vaxtilə müsavət zabiti olduğunu niyə demirsən? Əgər, müsavətçi olmaq düşmən olmaq deməkdirsə, niyə özünü ifşa etmirsən?

S ə l i m (*bərk qorxur, pıçılı ilə qışqırır*). Bəsdir, eşidərlər.

M ə d i n ə. Qardaşın inqilab zamanı Almaniya qaçıb, indi Hitlerin ordusunda zabitdir, onu niyə demirsən?! Səlim! O oğlanı bu gün buraxdırmısan, mən özüm səni ifşa edəcəyəm! (*Səlim onu tutub özünə sıxır*) Mən səndən iyrenirəm. Sənin əllərindən qan damır.

S ə l i m. Niyə belə danışsın? Mən ömrümdə sənə güldən ağır söz deməmişəm. Səni dünyanın ən gözəl kurortlarında gəzdirmişəm. Qohumların dəfələrlə mənə dedilər ki, Mədinənin uşağı olmur, boş, ayrıntı ilə evlən. Bunun üstündə onlara acıqlandım. İndiyə qədər də bu barədə sənə kiçik bir işarə də olsa, vurmamışam! Çünki səni istəmişəm!

M ə d i n ə. İstəmişən, amma ürəyimdən xəbərin olmayıb. Xəbərin olanda da, əhəmiyyət verməmişən! Talelərinə acıdığım adamlara qarşı sən həmişə soyuqanlı cəllad olmusan!

Səlim qəfil qadının boğazından yapışmış boğur. Papiros yandırır çökür. Sonra irəliləyib onu diqqətlə yoxlayır. Ölmüş olduğuna tam əmin olandan sonra telefona yaxınlaşıb zəng vurur. İşiq, eyni zamanda, telefon xəttinin o biri ucunda Mayisin üzərinə düşür.

S ə l i m. Mayıs!

M a y i s. Bəli, yoldaş komissar!

S ə l i m. Böyük fəlakət üz vermişdir!

M a y i s. Nə olub, yoldaş komissar?

S ə l i m. Mədinə xanım qəfil vəfat eləyib...

M a y i s. Nə danışsınız...

S ə l i m. Gəldim, gördüm yığılıb divana. Yaxınlaşıb gördüm çoxdan gedib. Bizim komissarlığın doktorunu tez göndər.

M a y i s. Başa düşürəm... Baş üstə, özüm götürüb gələrəm.

S ə l i m (*Mayisin axırncı sözlərini təkrar edir*). “Özüm götürüb gələrəm.” Özü nə üçün gəlir? Mən ki, bu əclafa demədim özün də gəl.

İ ş i q s ö n ü r

ON BEŞİNCİ ŞƏKİL

İş otağı. Mirəcəfər Bağirovun kabineti. Mayıs əlində qovluq gəlir.

M a y i s (*oturmayaaraq*). Salam, yoldaş Bağirov.

M i r c ə f ə r B a ğ i r o v (*ona cavab verməyərək, sərt ifadə ilə*). Nə oldu, Səlim Babayevin məsələsini qurtardın?

M a y i s. Bütün məlumatlar təsdiq olunur, yoldaş Bağirov. Qardaşı Almaniya gestapoda zabitdir, amma həmişə Rusiyada itkin düşmüş kimi qələmə verib. Özünün də müsavət ordusunda yüksək rütbəli zabit olduğu doğrudur. Dalaşdıqları zaman arvadı Mədinə xanımın hirsələnib, bunları dediyini mənim adamım eşidib. Buna görə də, qorxusundan onu öldürüb.

M i r c ə f ə r B a ğ i r o v. Bəs, nə üçün həkim məlumat verib ki, guya, arvad özü... ürəyindən gedib...

M a y i s. Mən gedib arvadı nəzərdən keçirəndən sonra onun öz əcali ilə ölmədiyindən şübhələndim. Ona görə də, həkimi dara çəkib, boynuna qoydum, o da etiraf elədi: Mədinə xanımı boğub öldürüblər.

ON ALTINCI ŞƏKİL

Səlimin evi. O, tək-tənha oturub.

S ə l i m. Qorxumdan səhərə qədər yata bilmirəm. Dünən casusların mənə xəbər verdilər ki, Mayis srağagün gecə saat birdə Bağirovun yanında olub! Mənim başımın üstündən. Bağirovun Mayislə nə işi ola bilər? Bilirəm ki, mənim casusların Mayisi izlədikləri kimi, vəzi-fəcə məndən kiçik olmasına baxmayaraq, onun da casusları məni izlə-yirlər. Məndən material toplayırlar. Biz hamımız canavar kimi burun-buruna yatmışıq. Diktatorun gücü də buna nail olmasındadır. Diktator elə bir üsuli-idarə qurmuşdur ki, orada biz insanların daima bir-birini didib-parçalamasının sonu yoxdur. Bu şəraitdə böyük ideya barədə düşünmək heç kəsin ağına gəlmir. Arvadım məni töhmətləndirir ki, mən də özümdən qaçıb gizlənmək istəyirəm. Üstündə əyləşib, mürəbbeli çay içdiyim bu döşəmənin altındakı cəhənnəm zirzəmisində işgəncə verdiyimiz adamların feryadını mən gecə yuxuda da eşidirəm... Bununla belə, mən yaşayıram, öldürürəm...

Mayis milis işçiləri ilə içəri girir. Onlar Səlimi aparırlar.

İ ş i q s ö n ü r

ON YEDDİNCİ ŞƏKİL

Həbsxana. Səlim Babayev və Mayis.

M a y i s. Səlim, bizim işimizi bildiyin halda, nə üçün bizi də incidirsen, özünü də? Almaniyaadakı qardaşının gestapoda zabit olduğunu, onun vasitəsilə özünün də Almaniyanın agentini olduğunu niyə boynuna almırsan?

S ə l i m. Mayis, ölürəm, danışmağa taqətim yoxdur. Bir papiros.

Mayis ona papiros verir və öz alışqanı ilə yandırır.

Səlim Babayev papiros çəkir.

M a y i s. Səlim, Bağirov sənə alman kəşfiyyatına satıldığını Stalınə də deyib. İnkər etməyin mənası yoxdur.

S ə l i m. Mayis, sən öl, mənim heç bir xarici kəşfiyyatla əlaqəm olmayıb. Sənə özünə canına and içirəm!

M i r c ə f ə r B a ğ i r o v (qazəblə qışqırır). O həkimi boğazından asmaq lazımdır.

M a y i s. Baş üstə.

M i r c ə f ə r B a ğ i r o v. Deyirlər, Səlim Babayevin gözəl bir bacısı qızı var...

M a y i s (gözlərini yerə dikərək). Bəli, var...

M i r c ə f ə r B a ğ i r o v (eynəyinin altından diqqətlə ona baxaraq). Gözlərini niyə yerə dikdin? Yoxsa, ona aşiq olmusan? (Mayis sarıılmış halda susur) Niyə dinmirsən? Aşiq olmusan o qıza?

M a y i s. Bəli.

M i r c ə f ə r B a ğ i r o v (bərkdən gülərək). Siz çekistlər aşiq olmağı da bacarırsınız?

M a y i s. İndiyə qədər sizə deməyə cəsarət eləməirdim.

M i r c ə f ə r B a ğ i r o v. Nə üçün? Məgər, Bağirovun ürəyi yoxdur?

M a y i s. Sizin böyük ürək sahibi olduğunuza kim şübhə eləyə bilər, yoldaş Bağirov?

M i r c ə f ə r B a ğ i r o v. Harada olur o qız?

M a y i s. Yetimdir. Dayısı Səlimgilə olurdu. Səlim Babayev onu evdən qovub.

M i r c ə f ə r B a ğ i r o v. İndi olmur?

M a y i s. Yox, Səlim Babayev onu evdən qovub.

M i r c ə f ə r B a ğ i r o v. Nə üçün?

M a y i s. Ayaz Turana erə getmək istədiyini üçün.

M i r c ə f ə r B a ğ i r o v. Özünə götürdüyü fəmilədən də məlum olur ki, Ayaz Turan pantürkistdir.

M a y i s. Mənim kəşfiyyatım müəyyən etmişdir ki, Ayaz Turanın ögey anasından olan bir qardaşı da İrandadır!

M i r c ə f ə r B a ğ i r o v (qazəblə). Güllələ onu! Onu güllələyib, qızı alarsan!

İ ş i q s ö n ü r

M a y i s. Niyə ikiüzlülük edirsən? Mənim canım heç vaxt sənin üçün əziz olmayıb, ola da bilməz. Bilirdim ki, sən öz casusların vasitəsilə haqqımda material toplayırsan. Əgər, mən cəld tərpenib, qabağa düşməsəydim, şübhəsiz, gec-tez, sən məni verəcəkdin güdaza. Səni qınamıram, özün bilirsən ki, bizim işimizin xüsusiyyəti belədir.

S ə l i m. Axı, mən sənə neçə il komissarın olmuşam. Özünə də güldən ağır söz deməmişəm... Vicdanın olsun...

M a y i s (*gülür*). Vicdan... Səlim Babayev vicdandan danışır. (*Gülür*) Arvadın öləndə, sən təcili bizim doktoru çağıranda, mən şübhələndim. Çünki sən də, mən də bilirik ki, bizim doktor elə hədisəyə sən nə cür istəsən, o cür diaqnoz qoyacaq. Ona görə də, özüm onunla gəldim... Hiss elədim ki, sən mənim doktorla gəlişimdən narazı oldun. Belə işlərdə təcrübəli adamlar olduğumuz üçün dərhal hiss elədim ki, Mədinə xanım öz əməli ilə ölməyib. Üstəlik, sizinlə qapıbir qonşu olan adamım da Mədinə xanımın qışqıra-qışqıra sənə verdiyi ittihamı mənə çatdırdı. Məlum oldu ki, Mədinə xanımı sən özün öldürmüşsən! (*Bir kağızı onun qabağına qoyaraq*) Bu da doktorun təzo yazdığı izahat!

S ə l i m. Mədinə xanımı mən öldürmüşəm. Heç bir ər arvadını mənim qədər istəyə bilməzdi... Hamısı birdi, mən öldürməsəydim də, sən onu tutub, Sibirin bir buz cəhənnəmində məhv eləyəcəkdin... Necə ki, biz sənə Musabəyovun, Sultan Məcid Əfəndiyevin, Ruhullanın... özlərini güllələyib, günahsız arvadlarını Sibirdə məhv olmağa göndərdik. Mədinə xanımı mənim əlimlə bizim üsuli-idarəmiz öldürdü!

M a y i s. Demək, Mədinə xanımı öldürdüyünü etiraf edirsən? Bəs alman casusu olduğunu niyə boynuna almaq istəmirsən? (*Calladlara*) Ağıllandırın komissarı!

Calladlar Səlim Babayevə əzab verirlər. O, bağırır.

S ə l i m. Mayıs, Allahın olsun!

M a y i s. Biz sənə çoxdan Allahla vidalaşmışıq. İkimiz də cəhənnəmliyik. Boynuna al, komissar. Bilirsən ki, Mayisdən aman gözləmək olmaz! Bizim ürəyimiz çoxdan bərkiyib, daş olub! Yaxşısı budur, hər şeyi boynuna alasan! İyirmi ildən artıqdır ki, bu idarədə işləyirsən... Adi casusluqdan gəlib bu mövqeyə çatmışsan. Bilirsən alman casusu olmasan da, gerek boynuna alasan ki, olmusan! Çünki

qardaşın gestapoda zabitdir! Özün də Müsavat partiyasının üzvü, böyük rütbəli zabit olmusan!

S ə l i m. Bağırov da daşnak partiyasının üzvü olub!

M a y i s (*calladlara*). İynə! Bütün dırnaqlarına!

S ə l i m. Mayıs!

M a y i s (*calladlara*). İynə! Bütün dırnaqlarına!

S ə l i m (*Mayısə*). Ver, yazdığınıza qol çəkirəm!

Mayıs dərhal yazılı kağızı Solimin qabağına qoyur,
Səlim oxumadan təqətsiz halda qol çəkir.

M a y i s. Vəssalam... Bununla da komediya qurtardı. Eh, komissar, həmişə fikirləşirəm ki, Peyğəmbər xəbər verib ki, Allah "ərreh-manirrehim"dir, yəni, rəhimlidir. Bəs, O, bizim bu qanlı cinayətlərimizə necə dözüür? Əlvida, komissar! Əlvida, dostum!

İ ş i q s ö n ü r

ON SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

Mayısın kabineti.

İ k i n c i m i l i s. Yoldaş rəis, Xumar Tağıyevanı gətiriblər.

M a y i s. Qoyun gəlsin. Üst-başını nəzərdən keçirin.

İ k i n c i m i l i s. Aydınır, yoldaş rəis. (*Qapını açaraq Xumara*)
Buyurun.

Xumar təqətsiz addımlarla daxil olur. Son dərəcə solğun, üzgün görünür.

M a y i s (*ayağa qalxaraq nəzakətlə*). Buyurun, əyləşin. (*Milisə*)
Sən get (*İkinci milis çıxır*) Sizi gətirəndə incitmədilər ki? (*Xumar*
"yox" mənasında başını bulayır) Görünür, son hadisələr sizə çox təsir
eləyib. Sınıxmısınız. Ancaq, bu, sizin cazibədarlığınızı daha da artırıb.
Mən sizin gözəlliyiniz qarşısında baş əyirəm.

X u m a r. Siz məni həbs etməyə gətirtmişsiniz?

M a y i s. Siz sürgün olunmalısınız.

X u m a r. Nə üçün?

M a y i s. Çünki xalq düşməninə nişanlısınız. Dayınız, keçmiş
komissar Səlim Babayev də xalq düşməni kimi həbs olundu. Hər şeyi
də boynuna aldı.

X u m a r. Mənim atam inqilab veteranı idi. On birinci ordu sıralarında ağ qvardiyaçılara qarşı vuruşmuşdu. Orden də almışdı.

M a y i s (*gülümsəyir*). Xumar, özünüz savadlı qızsınız, bilirsiniz ki, Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin sədri S.M.Əfəndiyev də, Komissarlar Şurasının sədri Musabəyov da, Həmid Sultanov da... Ayna xanım da, son vaxtlar tutulan dövlət xadimlərinin hamısı Azərbaycanda sovet hakimiyyətini quranlardır. Gəlin, mətəldən uzaqlaşma-yaq. Mən sizi sürgün eləyə bilmərəm. Toy zamanı nişanlımız Ayazı tutmağa gələrkən, sizi görəndən bəri bir saat... bir dəqiqə gözümün qabağından getmirsiniz. Siz mənim bütün ixtiyarımı, iradəmi əlimdən almısınız. Mən sizi sürgün eləyə bilmərəm... Özümü öldürərəm, amma sizi sürgün eləməyəm.

X u m a r. Siz bilirsiniz ki, mən nişanlımı sevirəm.

M a y i s. Madam ki, toyunuz baş tutmadı, neyləmək olar? Bu dünyada kim taleyin hökmündən qaçıb qurtara bilib? Mən etiraf edirəm ki, Ayaz sizə layiq oğlan idi... Ancaq nə etməli ki? Siz mənim sevgimi qəbul eləyin... Köləmiz ollam... Bu sallaqxanada xidmət eləməyimə baxmayın. Mən də insanam. Mən də sevməyi bacarıram. Sizi görəndə bu dərəcədə vurulmağıma təəccüb elədim. Çünki mən elə bilirdim, bu cəhənnəm cəlladı olmaq mənim qəlbimi, bütün insani duyğularımı qurudub məhv eləyib. Elə bilirdim, daha mən adamların boynunu vurmaq üçün əlinə balta verilən robotdan başqa bir şey deyiləm... Mən sizi sevirəm... Dəli kimi, divanə kimi...

X u m a r. Mən ölənə kimi nişanlımı gözləyəcəyəm.

M a y i s. Xumar! Siz dünya gözəlisiniz, özünüza heyfəniz gəlsin!

X u m a r. Mənə onsuz həyat yoxdur.

Ağır pauza. Mayis nəso demək istəyir.

Çətinlik çəkir. Xumar həyəcanla ona baxır.

M a y i s. Siz o qədər gözəl, o qədər zərif, o qədər cazibədarsınız ki, doğrusu, nə deyəcəyimi bilmirəm.

X u m a r (*birdən canlanaraq*). Yox, deyin! Mən daha heç nədən qorxmuram! Siz mənə həbs edirsiniz?

M a y i s. Xeyr, dedim ki, mən sizi sürgün etməliyəm.

X u m a r. Haraya?

M a y i s. Sibirə!

X u m a r. Siz mənim nişanlımı neylədiniz?

M a y i s (*tərəddüdlə*). Hələ ki, hobsxanadadır.

X u m a r. Necə yeni hələ ki?

M a y i s. Demək istəyirəm ki, onun işinin nə ilə qurtaracağını deyə bilmərəm.

X u m a r. Nə üçün onunla görüşməyə icazə vermirsiniz?

M a y i s. Bizim bu lənətə gəlmiş işimizin qaydası belədir.

X u m a r. Siz o cür günahsız adamı məhv edərkən, az da olsa, vicdan əzabı çəkmirsiniz?

M a y i s. Onu sizin öz dayınız Səlim Babayev istintaq edirdi. Mən onu dayınızın əmri ilə həbs etdim. Dayınız sizin toy elədiyinizi eşidən kimi, ər-arvad olmağınıza imkan verməmək üçün toy gedə-gedə oğlanın həbs olunmasını əmr elədi.

X u m a r. Siz nəyisə məndən gizlədirsiniz. Ayaz sağdır? (*Mayis susur*) Ayaz sağdır? Cavab verin!

M a y i s. Mən sizin əsassız xəyallarla yaşamağınızı istəmirəm. Ona görə də, sizi aldada bilmərəm. Hələ dayınız Səlim Babayev iş başında ikən onun bilavasitə təkidi ilə Ayaza güllələnmək kəsilmişdir. Hökm də təsdiq edilmişdir!

Ağır pauza. Xumar həlsiz halda yıxılır. Mayis stəkana su tökərək ona yaxınlaşır.

M a y i s. Özünüzü ələ alın Xumar, için!

X u m a r (*gözlərini açaraq əli ilə stəkani kənara itələyir. Sakit səslə*). Onu nə vaxt güllələyəcəklər?

M a y i s. Yəqin ki, sabah. Özünüzü ələ alın. İnanın ki, bu işdə mənim təqsirim yoxdur. Siz özünüzü taleyin dözülməz sistemi ilə məhv etməyin. (*Diz çökür*) Mən and içirəm... Bütün həyatımı, səadətimi, bu dünyada ancaq sizə həsr edəcəyəm. And içirəm! İnanın mənə! Olan olub. Özünüzü həlak eləməyin. İstəyirsiniz sizi götürüb başqa ölkəyə qaçım. Nə cür istəyirsinizsə, elə eləyim...

X u m a r (*qarıb bir sakitliklə*). Əgər, sizin dediklərinizdə zərər qədər həqiqət varsa... Əgər, məni, doğrudan da, istəyirsinizsə, icazə verin onunla vidalaşım... (*Mayis susur*)

ON DOQQUZUNCU ŞƏKİL

M a y i s (*ikinci milisə*). Ayaz Turanın görüşdən sonra ölüm hökmünü bu gün yerinə yetirin. Güllələyin!

İ k i n c i m i l i s. Baş üstə!

M a y i s. Amma bir kimsə bilməsin! Qohumlarından soruşan olsa, deyərsiniz ki, göndərilib sürgünə!

İ ş ı q s ö n ü r

İYİRMİNCİ ŞƏKİL

Yer altında həbsxana. Ayaz təkadamlıq kameradadır. Qapı açıdır, Xumar daxil olur.

O, toy gecəsindəki gəlinlik paltarındadır. Onlar səssiz qucaqlaşır.

A y a z. Ölkədə baş verən bu hadisələrin sonu nə ilə qurtaracaq, ilahi? İnsanların mənəvi gözəllikləri məhv edilir. Ədəbiyyat, incəsənət saxtalaşdırılır. Xalqın həqiqi ziyalıları, istedadlı yazıçıları, şairləri, sənətkarları həbsxanalar küncünə atılır, məhv edilir, güllələnir, sıradan çıxarılır. Əvəzində isə, xalqına, millətinə alçaq böhtanlar yazmaqla mənsəb, vəzifə qazanan alçaq millət satqınları, adlarını yazıçı qoyan alçaq cızma-qaraçılar vəzifə qazanır, irəli çəkilir. Bütün bu işlərin sonu nə ilə qurtaracaq, ilahi? Nə ilə? (*Xumara*) Mən, onsuz da, bu dünyadan sənə böyük məhəbbətinlə gedirəm, Xumar! Nə üçün özünə əzab verib bu cəhənnəmə enirdin?

X u m a r. Mənim sevgilim! Mən sənə vidalaşmağa gəlməmişəm. Mən sənə getməyə gəlmişəm. Necə ola bilərdi ki, mən sənə qalardım. (*Oğlanı təkrar-təkrar öpür*)

A y a z. Görürsənmi, xoşbəxtliyin ömrü nə qədər qısaymış, Xumar. Sənə birinci dəfə görüşdüyümüz anlar, elə bil, bir saat bundan qabaqmış...

X u m a r. Yox, Ayaz, bizim səadətimizin ömrü əbədidir. Mən o əbədiyyətə sənə mənə aldığım bu toy paltarında gedirəm.

A y a z. Yox, Xumar! Sən yaşayacaqsan. Sən mənə hər gün xatırlayacaqsan. İndi mənə üçün ən böyük təsəlli budur.

X u m a r. Mən sənə yaşaya bilməzdim, Ayaz. Qoy cəlladlar, qəddar insanlar bizi məhv olmuş sanmasınlar! Mən inanıram! İna-

nıram ki, bizim ruhlarımız, bizim məhəbbətimiz hansı başqa bir dünyada isə əbədi yaşayacaqdır! Elə bir dünyada ki, orda onlara cəlladların, qəddarların, insan öti yeyən əjdahaların gücü çatmayacaqdır! (*Paltarının harasındansa iki balaca dərman çıxarır. Birini özü udur, o birini Ayaza verir*) Bu da sənə!

A y a z. Necə? Zəhər?

X u m a r. Sus... Cəlladlar bizi pusurlar.

Ayaz ona dərin bir nəzər salaraq, tərəddüd etmədən dərmanı udur.

A y a z (*qızın boynunu qucaqlayaraq*). Mənim sevgilim! Uçaq ərşi-ələya! Orada bizi bu gözəl dünyanın əbədi ülviyyəti gözləyir. Orada bizi əbədi azadlıq gözləyir!

Bir-birinin ağısında bihuş olurlar.

P ə r d ə

1989

HÖKMDAR VƏ QIZI

1990-cı il yanvar ayının 20-də Bakıda
qəfildən gülləbaran edilmiş Azərbaycan
şahidlərinin əbədi xatirəsinə ithaf edirəm.
İlyas ƏFƏNDİYEV

XVII əsrin xronikası

İŞTİRAK EDİRLƏR

İbrahim xan	Məhəmməd xan
Tubu xanım	Hüseynqulu xan
Ağabəyim ağa	Haykanuş
Saday bəy	Sisyanov
Səltənət bəyim	Lisaneviç
Əbülfət ağa	Vanya
Mirmöhsün ağa	Xidmətçilər,
Cavad xan	Rus əsgərləri
Kəlbəli xan	Yavərlər

BİRİNCİ ŞƏKİL

Şuşa qalası. İbrahim xanın iqamətgahı. Ağaməhəmməd şahın Şuşanın istilasından sonra Balakənə qaçmış İbrahim xanın Ağaməhəmməd şah öldürüldəndən sonra təkrar sağ-salamat Şuşaya qayıtması münasibətilə sarayda şadyanalıq. Musiqi. Cavanlar rəqs edirlər. Xanın qızları Ağabəyim ağa və Səltənət bəyim də, Cavadxanın oğlu Hüseynqulu xan da, Qaradağ atlılarının gənc sərkərdəsi Saday Şirxan oğlu da onların arasındadır. Axund Mirmöhsün ağa zərif parçadan tikilmiş ağ libasda, ağ ömümmədə səhnənin yuxarısında görünür.

Mirmöhsün ağa. Camaat! Əlahəzrət hökmdarımız İbrahim ağa Balakəndən bütün ailəsilə sağ-salamat qayıdıb təkrar öz taxt-səltənətinə sahib olması münasibətilə xalqa əfvi ümumi ətə eləyib zindandakı məhbusların azadlığı barədə sərəncam verir.

S ə s l ə r. Allah xanın ömrünü uzun eləsin!

S ə s l ə r. Allah xanı həmişə öz taxt-səltənətində bərqərar eləsin!

S ə s l ə r. Adil hökmdarımız İbrahim xana eşq olsun!

İbrahim xan ağır addımlarla səhnənin hündürlüyündə
görünərək camaata əl edir.

İbrahim xan. Camaat, mən sizin sudaqətinizə həmişə əmin olmuşam. Qəhrəman Qarabağ camaatı heç bir zaman satqın olmamışdır. Azərbaycan türkləri heç bir zaman namərd olmamışdır. Onu da sizin nəzərinizə çatdırmaq istəyirəm ki, mənim və ailəmin Balakəndən bura sağ-salamat gəlib çıxmağımız ancaq Qaradağ atlılarının və onun cavan sərkərdəsi Saday Şirxan oğlunun igidliyi sayəsində mümkün olmuşdur. Saday Şirxan oğlu üç dəfə şəxsən özü özünü ölüm təhlükəsinə məruz qoyaraq, bizi xilas etmişdir.

S ə s l ə r. Yaşasın Saday Şirxan oğlu!

S ə s l ə r. Sağ olsun Qaradağ igidləri!

İbrahim xan. Ona görə də, mən, ədalət naminə, Saday Şirxan oğluna və onun bütün törəmələrinə bəylik rütbəsi verirəm.

S a d a y b ə y. Sağ olsun adil hökmdarımız İbrahim xan.

İ ş ı q s ö n ü r

İKİNCİ ŞƏKİL

Ağabəyim ağa və Saday bəy.

Ağabəyim ağa. Saday bəy, biz səni dübarə təbrik edirik. Çox şadam ki, sənə birinci dəfə mən Saday bəy deyirəm.

S a d a y b ə y. Təşəkkür edirəm, Ağabəyim ağa. Ancaq mən əlahəzrət xanı və ailəsini düşməndən mühafizə edərkən, "bəylik" rütbəsi barədə düşünməmişəm.

Ağabəyim ağa. Saday bəy, mənim bacım da, hətta, Hüseynqulu xan da bilirlər ki, mən səni öz atlılarınla Balakənə – bizim köməyimizə gəldiyin vaxtdan qabaq tanıyıram. Onda sən bəy deyildin.

S a d a y b ə y. Rica edirəm mənə bəy deməyin, sadəcə, adıma deyin.

Ağabəyim ağa. Yox. Deyəcəyəm. Uca, sarp qayalar arasında düşmənlərlə vuruşa-vuruşa bu gözəl Şuşa qalasını tikdirən Xan babam Pənah xanın da əvvəli Qarabağın Sarıcallar obasından çıxmış adi-sadə igid bir oğlan idi. O da xanlıq rütbəsinə gedən çətin yolları öz qılıncı ilə açmışdır. Sən də o adı öz igidliyinlə almısan.

S a d a y b ə y. Pənah xanın igidliləri haqqında bizim Qaradağ mahalında da əfsanələr danışirlar.

A ğ a b ə y i m a ğ a. Saday bəy, böyük bir dəstə Qaradağ atlısı Balakənə – bizim köməyimizə gələndə, mən eyvanda durub tamaşa edirdim. Qabaqda gələn ucaboylu boz atın üstündəki arıq oğlanın dəstənin sərkərdəsi olduğunu biləndə, əvvəl nə üçünsə təəccüb elədim... Sonra birdən-birə mənə elə gəldi ki, bu oğlanı harada isə görmüşəm... Və sevmişəm...

S a d a y b ə y. Siz şahlara layiqsiniz, Ağabəyim ağa.

A ğ a b ə y i m a ğ a. Saday bəy, sən mənim nişanlım olmaq istərdin?

S a d a y b ə y. Ağabəyim ağa, siz dünyanın ən necib xanımısınız. Xan atanız, bizim hökmdarımız sizi adi bir tərəkəmə oğluna verməz. Bunu bildiyim üçün mənim böyük məhəbbətim qəlbimin dərinliklərində taleyinə tabe olub.

A ğ a b ə y i m a ğ a. Danış, Saday bəy. Mənim səadətım olan bu hissini sən qəlbinə haradan, necə daxil olduğunu danış.

S a d a y b ə y. Keçən yay siz Topxana meşəsində dincəldirdiniz. Mən bir dəstə atlı ilə Qaradağ xanından hökmdarımız İbrahim xana hədiyyə gətirirdim. Siz də böyük ipək çadırın qapısında uca pahlıdın kölgəsində dayanıb fikirli-fikirli Kirs dağlarına baxırdınız. Siz o qədər gözəl görünürdünüz ki, mən Peyğəmbərimiz Rəsul Allahın “Əhsənülxalığın” sözlərini bilaixtiyar təkrar etdim.

A ğ a b ə y i m a ğ a. Peyğəmbər əleyhissalam sonra Ayışə ilə izdivac etdi. Demək...

S a d a y b ə y. Dedim ki, siz şahlara layiqsiniz, Ağabəyim ağa.

A ğ a b ə y i m a ğ a. Sən indi adi bir tərəkəmə oğlu deyilsən. Sən hökmdarın ailəsini və özünü üç dəfə ölümdən qurtarmış igidlər igidi Saday bəysən. Mən yolda sənə düşməni nəfərlərlə necə qılınlaşdığını gördüm. Mənə elə gəlirdi ki, sən bizi xilas etmək üçün Allah tərəfindən göndərilmiş fəvqəlbəşər bir məxluqsan.

S a d a y b ə y. Mən son nəfəsimə qədər sizin keşikçiniz olacam.

A ğ a b ə y i m a ğ a. Yox. Sən mənim nişanlım olacaqsan. Xan atasının əziz xələfi olan Ağabəyim ağanın iradəsi belədir. (*Uzaqlara baxaraq*) O nə karvandır? Bizim yerlilərə oxşayırlar.

S a d a y b ə y (*diqqətlə baxaraq*). Tehran karvanına oxşayır.

İ ş i q s ö n ü r

288

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Səltənət bəyim və Hüseynqulu xan gəlirlər.

H ü s e y n q u l u x a n. Səltənət bəyim, sənəni nişanlı sağ-salamat gəlib çıxdığımız üçün, öz gözəl sevgilisini təbrik etməyə əli boş gəlməyib... Yerləşinə, duruşuna vurulduğun “qumral ürgəsini” sənə hədiyyə gətirib.

S ə l t ə n ə t b ə y i m (*heyranlıqla*). O... Hüseynqulu xan. Mən inanmıram ki, mənim cavan nişanlım dünyada bütün gözəllərin gözəli olan “qumral ürgədən” ayrılı bilsin.

H ü s e y n q u l u x a n. Mən “qumral ürgədən” ayrılmıram. Mən onu sənə, öz sevgilimə bağışlayıram.

S ə l t ə n ə t b ə y i m. Sağ ol, mənim igidim... Gedək. Qumral ürgənin üstündə qızıl quş kimi uçacam. (*Səltənət bəyimlə Hüseynqulu xan getmək istəyirlər. Tubu xanım daxil olur*)

T u b u x a n ı m. Qızım, mən eşidirəm ki, sən Cavad xanın gənc oğlu Hüseynqulu xanı nişanlı adlandırırısan...

S ə l t ə n ə t b ə y i m. Bəli, ana, adlandırırım. Axı, mən hiss edirəm ki, sənəni də, Xan atasının da meyliniz belədir. Səndən nə gizlin, mən də... onu çox sevirəm.

T u b u x a n ı m. Mən bunu bilirəm. Ancaq nəzərə al ki, biz sizi hələ rəsmi nişanlamamışıq. Qabaqda böyük bacın Ağabəyim ağa var... Dədə-baba adətimize görə...

S ə l t ə n ə t b ə y i m. Başa düşürəm ana: “Əvvəl böyük bacı, sonra kiçik bacı.”

T u b u x a n ı m. Hüseynqulu xan ləyaqətli övləddir, mənim də xoşuma gəlir.

S ə l t ə n ə t b ə y i m. Atası Cavad xan kimi igiddir, uzaq şimaldan bizim gözəl vətənimizə göz dikən düşmənlərin gözələrinə güllə sıxmağa hazırdır. O da mənim kimi vətənimizin gözəlliklərinə, igid atlarına heyrandır.

T u b u x a n ı m. Əlbəttə, igid nəslinə çöker... Cavad xanın qəhrəmanlığına nə söz ola bilər? Ancaq həddindən artıq inadkardır.

S ə l t ə n ə t b ə y i m. Bilirəm, nəyə işarə vurursan, ana. Cavad xan qoşun çəkib vətənimizi işğal etməyə gələn çar generalı Zubovu xan atasının duz-çörəklə qarşılmasına dözə bilməzdi...

289

T u b u x a n ı m (*asəbi*). Xan atan nə etdiyini bilirdi... Cavad xan uzun illərdən bəri ölkəni ağılla idarə edən İbrahim xanla hesablaşmalı idi. Xan atanın siyasətini mühakimə etmək yaramaz. Sənin isə, belə düşünməyin heç yaramaz. *Eşitdinmi: yaramaz. (Tubu xanım əsəbi halda çıxır)*

İ ş i q s ö n ü r

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

İbrahim xanın iqamətgahı. İbrahim xan və Mirmöhsün ağa səhnəyə daxil olurlar.

M i r m ö h s ü n a ğ a. Əlahəzrət! Çapar, İran şahənşahı Fətəli şahdan sizə namə gətirib.

İ b r a h i m x a n. Maraqlıdır. Mirmöhsün ağa, oxu görək nə məsələdir?

M i r m ö h s ü n a ğ a (*naməni açıb oxumağa başlayır*). Əzəmətli, şöhrətli Qarabağ hakimi İbrahim xan həzrətlərinə şahənşah İran – əzəmətli Fətəli şahdan salam. İbrahim xan, hökmdarımız Ağa Məhəmməd şah Qacarın cənazəsini hörmətlə Tehrana göndərməyinizdən xeyli məmnunam. Şöhrətli Qarabağ xanlığı ilə dostluq və himayədarlıq münasibətini daha da möhkəmləndirmək üçün İbrahim xanın gözəl qızı Ağabəyim ağa ilə izdivac arzusunda olduğumu bildirirəm. Ağabəyim ağanın ağıllı, fərasəti mənə məlum olduğundan və o, məhz sizin – İbrahim xanın qızı olduğundan, onu özümə baş həsr etmək fikrindəyəm. Oğlunuz Əbülfət ağanı da öz sarayıma dəvət edirəm.

Qısa pauza.

İ b r a h i m x a n. Mirmöhsün ağa necə fikirləşir?

M i r m ö h s ü n a ğ a. Əlahəzrət! Sizin taxt səltənətinizin İran şahı ilə qohumluğu, əlbəttə ki, Azərbaycan xalqı üçün xeyli xeyirli olar. Bir halda ki, şah özü də Azərbaycan türküdür. Ancaq...

İ b r a h i m x a n. Ancaq...

M i r m ö h s ü n a ğ a. Ancaq, əlbəttə ki, əgər, qızınız bu izdivaca razılıq verərsə... Ağabəyim ağa vəzir kimi ağıllı bir qızıdır. Onun şah

sarayında olması güman edirəm ki, sizin səltənətinizlə İran şahı arasındakı dostluğun daha da rəvnəq tapmasına kömək edər.

İ b r a h i m x a n. Mən istərdim bu dostluq gözəl Azərbaycan torpağını yüz yerə parçalamış, bir-birinə düşmən kəsilmiş bədbəxt xanlarımızı birləşdirib vahid, müstəqil bir dövlət yaratmaqda mənə kömək eləsin. Lakin İran şahı özünə bitişik ikinci, qüvvətli bir müsəlman dövlətinin yaranmasına razı olarmı?

M i r m ö h s ü n a ğ a. Əlahəzrət! Fətəli şah özü də türk olduğu üçün başqa millətin padşahı ilə qonşu olmaqdan, özünə qohum olan, öz millətindən olan bir dövlətlə qonşu olmağı üstün tutar.

İ b r a h i m x a n (*asəbi*). Mirmöhsün ağa, İran şahları – Nadir də, Ağa Məhəmməd də, Fətəli şahın özü də türk olduqlarını çoxdan unutmuşlar. Axı, sən bunu bilirsən.

M i r m ö h s ü n a ğ a. Bəli, əlahəzrət, unutmuşlar. Fəqət bunun təqsiri bizim bezi məhdud düşüncəli ruhanilərimizdə olmuşdur. Onlar heç bir zaman ərəbin ərəb, farsın fars, türkün türk olduğunu dillərinə, fikirlərinə gətirməmişlər. Milli təfəkkürü, milli səciyyəni, milli ruhu unudaraq, hamını müsəlman adlandırmaqla kifayətlənmişlər. Axı, böyük Allah havayı yerə bəşəriyyəti müxtəlif millətlər şəklində yaratmamışdır.

İ b r a h i m x a n. Allah rəhmət eləsin Şah İsmayıl Xətaiyə. İran şahlarından yalnız o, türk olduğunu unutmadı.

M i r m ö h s ü n a ğ a. Əlahəzrət! Elə zənn edirəm ki, Ağabəyim ağanın ağıllı, fərasəti Fətəli şahı türk olduğunu təlqin edər. Siz, Fətəli şah taxta çıxan kimi, Ağa Məhəmməd şahın cənazəsini hörmətlə Tehrana göndərməkdə çox ağıllı hərəkət elədiniz. Fətəli şah ağıllı adamdır. O bilir ki, yalnız Qarabağ deyil, Şirvan, Şəki, Gəncə, İrəvan, Naxçıvan, Xoy, Qaradağ, Təbriz, Ərdəbil, Marağa, əsasən, sizə tabe dirlər. Onu da bilməmiş deyil ki, Dağıstan və Avar hakimi Ümmə xanın bacısı ilə izdivacınız hakimiyyətinizi daha da qüvvətləndirmişdir. Əlahəzrət, güman edirəm ki, Fətəli şahla dostluq münasibəti bütün Azərbaycan xanlıqlarını sizin hakimiyyətinizdə qəti birləşməyə kömək edər.

İ b r a h i m x a n. Mən buna şübhə edirəm, Mirmöhsün ağa. İran şahı Təbrizdən, Xoydan, Marağadan əl çəkməz. Ona görə də, rus padşahı Yekaterinanın əmri ilə general Zubov gəlib Dərbəndi alanda,

mən oğlum Əbülfət ağanı böyük hədiyyələrlə onun yanına göndərib öz ixlasımı ona izhar etdim.

M i r m ö h s ü n a ğ a. Əlahəzrət, Zubov Dərbənd qalasını bir dost kimi yox, bir istilacı padşah generalı kimi silah gücünə almışdı.

İ b r a h i m x a n. Mən İran şahı ilə də, rus padşahı ilə də dostluq tərəfdarıyam.

İ ş ı q s ö n ü r

BEŞİNCİ ŞƏKİL

İbrahim xanın iqamətgahı. İbrahim xan və Ağaboyim ağa.

İ b r a h i m x a n. Mənim istəkli, ağıllı qızım, özün bilirsən ki, sən hər bir arzunu mənim üçün əziz olmuşdur. Budur, indi Allahın köməkliyi ilə böyüyüb boya-başa yetmişən. Allahın buyurub, Peyğəmbərin xəbər verdiyi kimi, daha ərə getmək yaşına çatmışan. Fətəli şah elçi göndərib səni özünə baş hərəm etmək istəyir. *(Pauza)* Şah, qardaşın Əbülfət ağanı da öz sarayına dəvət edir.

A ğ a b ə y i m a ğ a. Xan atam! Sən lap körpəliyimdən məni o qədər nazlandırmışan ki, heç bir arzumu, heç bir istəyimi səndən gizlətməmişəm. İndi də gizlətmək istəmirəm.

İ b r a h i m x a n. Əlbəttə, gizlətməməlisən.

A ğ a b ə y i m a ğ a. Mən Fətəli şah həzrətlərinə zövcə olmaq istəmirəm.

İ b r a h i m x a n. Nə üçün? Gərək ki, şəklini görmüşən. Bir kişi kimi xoşuna gəlmir?

A ğ a b ə y i m a ğ a. Məsələ onda deyil, xan ata.

İ b r a h i m x a n. Bəs nədədir? Çəkinmə. Ürəyində hər nə varsa, de.

A ğ a b ə y i m a ğ a *(birdən xanın qarşısında diz çökərək)*. Xan ata, sən mənə olan məhəbbətindən qüvvət alıb, deməyə cəsarət edərdim ki, mənim ürəyim başqa bir şəxsədir.

İ b r a h i m x a n. Xub. Kimdir o xoşbəxt insan ki, mənim əziz qızımın ürəyi ona belə bənd olub.

A ğ a b ə y i m a ğ a. O, Qaradağ atlılarının sərkərdəsi Saday bəydir, xan ata...

Qısa pauza.

İ b r a h i m x a n. Saday bəy ləyaqətli oğlandır. Üç dəfə məni və mənim ailəmi ölümdən xilas etdiyi üçün ona çox, bəreluyam. Lakin qızım, Şirxan oğlu Saday neçə min illik İran taxt-səltənətinin şahı deyil.

A ğ a b ə y i m a ğ a. Xan ata, sən nə ləl-cəvahiratın, nə səltənətinin əzəməti İran şahınınkindən əskik deyil. Azərbaycan igidləri sənə başına and içirlər. Ona görə də, güman etmirəm ki, şöhrətli xan atam məni ancaq Fətəli şah olduğu üçün ona vermək istəyir.

İ b r a h i m x a n. Mənim ağıllı qızım. Sən fəxrlə yad elədiyən Azərbaycan igidləri bilirsən ki, həmişə mənim də iftixarım olublar. Mən də həmişə Qarabağ, Qaradağ igidləri ilə, Təbriz, Naxçıvan, Şəki, Şirvan igidləri ilə fəxr etmişəm. Lakin bizim faciəmiz ondadır ki, bu igidlər bütün bir xalq halında birləşməyiblər. Ayrı-ayrı xanlıqlara bölünüblər. Sən onu da bilirsən ki, mənim həmişə ən yüksək amalım bu xanlıqları birləşdirib Azərbaycan türklərinin yenilməz, qüdrətli dövlətini yaratmaq olmuşdur. Mən böyük Şah İsmayılın əkdüyü toxumları göyertmək istəyirəm...

A ğ a b ə y i m a ğ a. Ax, xan ata, sən bu böyük amalın həmişə mənim də şirin xülyalarım olub.

İ b r a h i m x a n. Nə eləyəsən ki, bizim xanları bir amal ətrafında birləşdirmək mümkün deyil, hərəsi bir tərəfə çəkir. Hərəsi bir hökmdar olmaq istəyir.

A ğ a b ə y i m a ğ a. Onları birləşməyə məcbur etmək lazımdır.

İ b r a h i m x a n. Doğrudur. Lakin mənə kömək lazımdır. Mən Fətəli şahla ona görə qohum olmaq istəyirəm ki, Azərbaycan xanlıqlarını birləşdirib, vahid, bir dövlət yaratmaqda o mənə kömək eləsin. Əgər, sən onun zövcəsi olarsansa, o, bu köməyi mənə vəd edərdi.

A ğ a b ə y i m a ğ a. Xan ata, o oğlan adı tərəkmə içindən çıxmış bir igiddir. Sən kimi qüdrətli hökmdarın istəkli qızı olan mənim onu istəməyim məni öz gözümə göylərə qaldırmışdı. Mənə fəvqəladə azad bir səadət kimi görünmüşdü. İndi onu atıb şaha ərə getmək...

İ b r a h i m x a n. Vətən borcu, vətən şərəfi o qədər böyük, o qədər müqəddəs bir hissdirdi ki, ona ömr etmək olmaz. O gərəkdir insanın öz qəlbindən gəlsin. Ona görə də, mən səni məcbur eləyə bilmərəm. Rus padşahının generalı Dərbənd qalasını alıb oturub orda. Bu, yəqin ki, onun Qafqaz yürüşünün sonu deyil, hər şey öz ixtiyarındadır, qızım.

(Çıxır)

Ağabəyim ağa. Ey böyük Yaradan! Nə üçün sən mənə bu qədər çətin imtahana çəkirsən? Əgər, belə olacaq idisə, nə üçün o igidin məhəbbətini mənim qəlbimə bu qədər hakim edirdin? Vətən mənə köməyə çağırır. Mən onun övladiyam. Mən onun çağırışına əməl etməsəm, cəhənnəmlərə layiq bədnam bir məxluq olaram. İlahi! Bu imtahandan mənim mərd çıxmağıma kömək elə. *(Göz yaşları içində divana yıxılır)*

İşıq sönr

ALTINCI ŞƏKİL

Eyni məkan. Ağaboyim ağa ilə Saday bəy.

Ağabəyim ağa. Saday bəy, bir Allah bilir ki, mən sənə məhəbbətinlə özümü nə qədər xoşbəxt sanırdım. Necə xoşbəxt xəyal-lara dalırdım. Sən igidsən, dözəcəksən. Ancaq o qürbətdə səndən, bu gözəl Qarabağdan həmişəlik ayrı düşmək mənim üçün çətin olacaq... Çox çətin olacaq, Saday bəy. Vətənin gələcəyi dardadır. Rus padşahı Yekaterina Qafqazı və eləcə də Azərbaycanı istila etmək, Osmanlı imperiyasının yolunu kəsmək cəhdini artıq gizlətmir. İbrahim xanın, atamın isə, güclü bir arxası, köməyi yoxdur. Yəqin ki, sən mənim nə demək istədiyimi...

Sadaya bəy. Başa düşürəm. Siz başqa cür hərəkət eləyə bilməz-diniz.

Ağabəyim ağa. Qoy böyük Allah hər ikimizin qəlbinə qüvvət versin.

Sadaya bəy. Amin! Əgər, yeddi canım olsaydı, yeddisini də vətənimiz uğrunda qurban verərdim, məhəbbətimdən keçməzdim. Lakin böyük Yaradan bizə bir can verib. Siz düz buyurursunuz, və-tənsiz o can bizi xoşbəxt eləyə bilməzdi. Əmin ola bilərsiniz, Təbriz, Xoy, Qaradağ igidləri hər an sizin qulluğunuzdadır. Siz özünüzi Tehrandə yalnız hiss etməyin. Tərəkmə oğlu Saday və onun dostları həmişə sizinlədir.

Ağabəyim ağa. Böyük Allah sizin qılınc çalan qolumuza qüvvət versin.

Sadaya bəy. Böyük Yaradan sizi vətənimizin azadlığı ilə xoşbəxt eləsin, Ağabəyim ağa.

Böyük toy məclisi. Ağabəyim ağanı Fətəli şaha gəlin köçürürlər. Cavanlar roqş edirlər. Səltənət bəyim də, Hüseynqulu xan da, başqa cavanlar da buradadırlar. Hamı böyük şənlik içindədir. Yalnız Qaradağ atıların sərkərdəsi Saday bəy xeyli aralıda tokce dayanıb bu şənliyə tamaşa edir. İbrahim xanın arvadı Tubu xanım və gəlinlik paltarında olan gözəl Ağabəyim ağa saray xadimlərinin müşayiətilə saraydan çıxırlar. Əbülfət ağa İbrahim xana yaxınlaşır.

İbrahim xan. Oğlum Əbülfət, sən neçə minillik tarixi olan İran taxt-səltənətinə Azərbaycan xalqının bir nümayəndəsi kimi gedirsən. Sən atan İbrahim xanın adına layiq hərəkət etməlisən.

Əbülfət ağa. Bilirəm, xan ata. Amma, xan ata, mən vaxtilə Altay dağlarından tutmuş Karpat dağlarına qədər uzanan ölkələrə hökm etmiş Çingiz xanın, Şərqdən Qərbə qədər bütün dünyanı titrə-dən Əmir Teymurun nəslindən olduğumu unutmamışam.

İbrahim xan. Əhsən! Əhsən, oğlum! Amma çalış ki, düşmənlər öz işləri üçün səndən istifadə etməsinlər.

Əbülfət ağa. Baş üstə, xan ata. Mənimçün hər şey aydıdır.

İbrahim xan. Yaxşı, bəs, biz neyçün dayanmışıq? Axı, sən yola hazırlaşmalısan.

İbrahim xan və Əbülfət ağa gedirlər. Tubu xanımla Ağabəyim ağa səhnəyə daxil olurlar.

Tubu xanımla. Qızım, indi səni Tehrana yola salarkən, yeganə təsəllim odur ki, o qərib şəhərdə aqlın, kamalın hər zaman sənə kömək olacaq. Nə etməli, qızım, biz xanzadə qadınların taleyi çox zaman belə olmuşdur. Bizə xoşbəxtlik, sevinc müjdəsi gətirən məhəbbət göyərçini taleyin hansı oxuna isə hədəf olmuşdur. O oğlanı unut. Mən də qadı-nam, bilirəm ki, bu asan deyil. Ancaq çalış unut. Qoy bu köməksiz və-tənimizin səadətə uğrunda göstərdiyin fədakarlıq sənə təsəllim olsun. Səni xoşbəxt eləsin. Bilirsən ki, əgər, sən özün vətənimizin böyük talcyi üçün məhəbbətini fəda eləyib bu izdivaca razılıq verməsəydin, xan atan səni məcbur etməyəcəkdi. Sənə sevdinin oğlanın da xətri xan atanın yanında əzizdir... Ancaq nə etməli...

Ağabəyim ağa. O mərd igiddir, ana. Bu nisgilli ayrılığa o da mənim kimi dözəcəkdir. O mənim xan atamdan da rəncidəxatir olmadı. Çünki bizim məhəbbətimizi Allah vətənimizə qurban elədi.

Tubu xanımla. Qoy böyük Allah vətənimiz üçün hər cəfaya hazır olan igidlərimizin himayədarı olsun.

İbrahim xan, Mirmöhşün ağa və başqa saray oyanları saraydan çıxırlar. Ağabəyim ağa xan atasının qarşısında diz çöküb əlindən öpür. Xan onu qaldırıb alnından öpür. Sonra Əbülfət ağa yaxınlaşıb atasının qarşısında diz çökür. Xan onu da qaldırıb alnından öpür. Musiqi sədaları altında səhnə dəyişir. Şuşa qalasının Ağdama baxan tərəfində qala divarlarının üstündə tek-tənha dayanmış Saday bəyi görünür. O, arana gedən yola baxaraq, Ağabəyim ağanın çox uzaqdan eşidilən məşhur bayatısına qulaq asır:

Əzizim Qarabağ,
Şəki, Şirvan, Qarabağ,
Tehran cənnət də olsa,
Yaddan çıxmaz Qarabağ.

İ ş i q s ö n ü r

YEDDİNCİ ŞƏKİL

İbrahim xanın iqamətgahı. İbrahim xan taxtda oyləşib.
Mirmöhşün ağa da buradadır. Xidmətçi daxil olur.

X i d m ə t ç i. Əlahəzrət, Naxçıvan xanı Kəlbəli xan, İrəvan hakimi Məhəmməd xan hüzurunuza təşrif gətiriblər.

İ b r a h i m x a n. Buyursunlar.

Xidmətçi çıxır. Kəlbəli xanla Məhəmməd xan daxil olub,
İbrahim xana xanlıq təmkini ilə təzim edirlər.

İ b r a h i m x a n. Qarabağa təşrif buyurduğunuzu eşidib, şad oldum, ağalar. Nə əcəb sizdən?

K ə l b ə l i x a n. Biz səninlə məsləhətləşməyə gəlmişik, İbrahim xan. Rus padşahının böyük generalı Sisyanov gəlib Tiflisdə əyləşib.

M ə h ə m m ə d x a n. O Naxçıvan xanlığından da, bizim İrəvan xanlığından da tələb edir ki, padşahına tabe olaq.

Pauza.

İ b r a h i m x a n. Mən bunu iki gün bundan qabaq bilməmişəm. Bəs, siz nə fikirdəsiniz?

K ə l b ə l i x a n. Naxçıvan xanlığı heç bir padşaha tabe olmaq istəmir.

İ b r a h i m x a n. Siz necə düşünürsünüz, Məhəmməd xan?

M ə h ə m m ə d x a n. İrəvan xanlığı da heç bir padşaha tabe olmaq istəmir, İbrahim xan. Bilirsiniz ki, nə siz, nə də biz heç vaxt xaçpərəst tayfasına düşmənin münasibət göstərməmişik. Yekaterinanın vaxtında onun böyük generalı Qafqaza gələndə sən hörmətli elçilərlə generala hədiyyələr göndərdin. Öz ixlasını bildirdin. Mən də dünyanın müxtəlif yerlərindən İrəvana gələn, yer-yurd istəyən ermənilərin heç birini rədd etməmişəm. Lakin biz öz istiqlaliyyətimizi itirə bilmərik.

K ə l b ə l i x a n. İbrahim xan, sən İran şahı Fətəli şahla qohum olmusan. Oğlun Əbülfət ağa da hal-hazırda onun sarayında xanlıq vəzifəsindədir. Deyirlər ki, şah, qızımız Ağabəyim ağanın ağıl-fərasətinə valeh olub, onu baş hərəm təyin eləyib. Deyirlər, şah hər bir dövlət tədbirini də Ağabəyim ağa ilə məsləhətləşir. Əgər, Fətəli şah bizə kömək eyləyəcəyini vəd edərsə, biz də Sisyanovun təklifini rədd edərək.

M ə h ə m m ə d x a n. Mən də Kəlbəli xanla həmfikirəm. Bizə özü də türk olan İran şahının köməyi lazımdır.

M i r m ö h s ü n a ğ a. Xanlar! Bağışlayın ki, mən sizin işlərinizə müdaxilə edirəm.

K ə l b ə l i x a n. Buyurun, axund. Sizin sözləriniz bizim üçün qiymətlidir.

M i r m ö h s ü n a ğ a. Mütesəkkirəm, cənab Kəlbəli xan. Hörmətli ağalar, İbrahim xan dəfələrlə siz Azərbaycan xanlarına müraciət eləyib, təklif elədi ki, gəlin nə şərtlərlə istəyirsinizsə, bütün xanlıqları birləşdirib vahid Azərbaycan dövləti yaradaq, hətta, İbrahim xan onu da buyurdu ki, istəyirsiniz biz də, Nadir şah Əfşarın vaxtilə Muğanda çağırdığı kimi, məclis çağırıb bu məsələni orada, bütün xalq nümayəndələrinin iştirakı ilə həll eləyək. Heç kəs əlahəzrət İbrahim xanın ağıl səlimilə elədiyi bu təklifə qol qoymadı. Əgər, siz xanlıqlar birləşib vahid bir dövlət təşkil etsəydiniz, indi sizin güclü bir ordunuz olardı. Siz xanlar birləşmək istəmədiniz. Hörmətli ağalar, siz unutdunuz ki, Peyğəmbər əleyhissalam yüzlərcə yerə bölünmüş ərəb qəbilələrini birləşdirməsəydi, islam dünyası o qədər vüsətli qələbələrə nail ola bilməzdi.

M ə h ə m m ə d x a n. Mirmöhşün ağa, sizin sözləriniz həqiqətdir. Ancaq indi bu barədə düşünmək daha gecdir. Rus generalı bizim rus padşahına tabe olmağımızı tələb edir. Biz isə bunu istəmirik.

K ə l b ə l i x a n. Biz öz azadlığımızı itirmək istəmirik.

Cavad xan daxil olur.

Cavad xan. Salam, ağalar.

İbrahim xan. Əleykəssalam, Cavad xan. Bu gün mənə xəbər çatdı ki, general Sisyanov səndən Gəncə qalasının təslim olmasını tələb edir.

Cavad xan (*acıqlı*). Bəli, tələb edir. Bu, rus padşahının istila siyasətinin davamıdır... Yekaterinanın əmri ilə general Zubov Qafqaza yeriyib, Dərbəndi mühasirə eləyəndə, mən sizə dedim ki, təcili surətdə qoşunlarımızı birləşdirib Dərbəndin köməyinə getməliyik, heç kəsdən səs çıxmadı. Zubov Dərbəndi alandan sonra bizim ağsaqqalımız İbrahim xan ona hörmətli elçilərlə qiymətli hədiyyələr göndərərək rus padşahına ixlasını bəyan etdi. Budur, indi də Sisyanov... Ağalar, böyük türk sərkərdəsi Ağa Məhəmməd şah da rus padşahının Azərbaycanı istila etmək siyasətinin qarşısını almaq üçün Qarabağa, Tiflisə hücum etmişdi. İbrahim xanın çar generalı Zubovu o cür ixlası, hədiyyələrlə qarşılamadığı, rus padşahına tabe olmağa hazır olduğunu bildirməsi Ağa Məhəmməd şahı əsəbiləşdirmişdi. Qarabağlıların onu öldürməyi böyük tarixi səhv idi. Ancaq, ağalar, biz öz səhvlərimiz bərədə mübahisəyə başlasaq, uzun çəkər. Vaxt gözləmir. Mən yenə də sizə müraciət edirəm. Gəlin bir dəqiqə itirmədən, döyüş qüvvələrimizi birləşdirib, Sisyanova cavab verək. Mən sizi inandırırım ki, çarın istilacı qoşununun dalı gəlib çıxana qədər biz Sisyanovu qovub Azərbaycan sərhədlərindən xeyli uzaqlaşdıra bilərik.

Ağır sükut.

İbrahim xan. Cavad xan mənə ağır ittihamlar verir. Ancaq, ağalar, gəlin ədalətlə danışaq, hər cürə silahı, böyük qoşunu olan iki böyük dövlətin arasındayıq. Ona görə, mən çalışdım ki, biz bütün Azərbaycan xanlıqlarını birləşdirib, vahid, güclü bir dövlətə çevirək.

Mirmöhşün ağa. Əlahəzrət İbrahim xan düz buyurur, ağalar. Min dəfə təəssüf ki, heç bir xan dünya siyasətini nəzərə almadı. Öz məhdud hakimiyyətinə uyaraq, beş ildən, on ildən sonra onu nə gözləyə biləcəyi haqqında düşünmədi.

İbrahim xan. Ona görə də, indi biz bu iki dövlətdən birinə iltizam eləməliyik. Çox fikirləşəndən sonra mən bu qərara gəlmişəm ki, biz rus padşahıyla daha tez dil tapıb dost ola bilərik.

Cavad xan. Nəyə görə?

İbrahim xan. Ona görə ki, bütün Azərbaycan ölkəsinə sahib olmaq, onu İran dövləti ilə birləşdirmək İran şahlığının çoxdankı arzusudur. Bizim hər ikimiz müsəlman ölkəsiyik. Biz rus padşahından daha asan istiqlalıyyət ala bilərik.

Kəlbəli xan. İbrahim xan, İran şahının özü də türkdür. İran xalqının əksəriyyəti türkdür, türkcə danışır. Bizim adət-ənənələrimiz, dinimiz birdir. Elə güman edirəm ki, biz İranla, xüsusən Fətəli şahla daha tez dil tapırıq.

Məhəmməd xan. Biz demək olar ki, bir torpaqda yaşayıyıq. Rus padşahının paytaxtı ilə bizim aramızda üç min verstə qədər məsafə var. Dinimiz ayrı, dilimiz ayrı...

Cavad xan. Ağalar, əgər, siz gələcək istiqlalıyyət haqqında düşünürsünüzsə, bu, xam xəyaldır. Gəlib torpağımızda kök salan, qalalarımızda hakim olan heç bir dövlət təzədən bizə istiqlalıyyət vermez. Ona görə də, nə rus padşahı, nə də İran şahı.

İbrahim xan (*ani dərin düşüncədən sonra*). Cənab xanlar, siz uzaq yoldan gəlib yorulmusunuz. Buyurun, bir az istirahət eləyin, sonra söhbətimizi davam etdirərik.

Kəlbəli xan, Məhəmməd xan, Cavad xan və Mirmöhşün ağa gedirlər.

İbrahim xan (*tək*). Heç kəs mənə başa düşmür. Xalqımızın həqiqi azadlığı çətin təlsimə düşmüşdür. Azərbaycan xalqı qəvidir, igiddir. Lakin onun qılıncı nə qədər iti olsa da, iki divin pusqusunda dayandığı bu təlsimi qan tökməklə sındıra bilməz. Mən igidlərin qılıncını sülh siyasəti ilə əvəz etmək istəyirəm. Bizim nicat yolumuz budur. Ona görə də, gözümlün işığı olan ağıllı qızımı İran şahına ərə verdim. Ona görə də, rus generalı Zubova qiymətli hədiyyələr göndərərək, rus padşahına öz ixlasımı bəyan etdim. İndi eyni siyasəti general Sisyanovla da aparmaq istəyirəm. Nə üçün mənə başa düşmərlər? Nə üçün?.. Nə üçün?..

İşıq sönrür

SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

İranda Fətəli şahın iqamətgahı. Ağabəyim ağanın otağı. Ağabəyim ağa həyəcanla səhnəyə daxil olaraq, pəncərənin pərdəsini qaldırıb bayıra baxır.

Yarın gecə vaxtında xoş əhvalını gördüm,
Vurmuşdu könül şişəsinə balını gördüm.
Naz eyləməyin hər cürə minvalını gördüm,
Açdım sinəsin, sinədəki xalını gördüm.
Yasər bu imiş, bəs, niyə aləm Həccə getdi,
Əfsus ki, yarım gecə gəldi, gecə getdi,
Heç bilmədim ömrüm necə gəldi, necə getdi.

Ağabəyim ağa (*pıçıltı ilə*). Odur, Saday bəy... Bu nə deməkdir ilahi, bu gecə mən o oğlanı yuxumda görmüşdüm... İndisə özünü barigahda görürəm... O nə üçün gəlmişdir? Ey böyük Allah, mənim onu yuxuda görməyimi ərimə xəyanət hesab etmə. Sənə əyandır ki, mən həmişə onun haqqında düşünməməyə çalışıram. Ərimlə aramızda heç bir gizli sirt qalmasın deyə, mən vaxtilə o oğlanı sevdiyimi şaha bəyan etdim. Şah alicənab insandır, gülümseyib dedi ki: "Eybi yoxdur. Qız vaxtı belə hallar olar..." Ey böyük Allah, o oğlan barədə heç bir fikrin, heç bir hissini mənim qəlbimə yol tapmamasına kömək elə.

Saday bəy daxil olur və Ağabəyim ağanın qarşısında diz çökərək təzim edir.

Ağabəyim ağa. Qalx, Saday bəy. Mən bu gecə səni yuxumda görmüşdüm. İndi sarayda sağ-salamat gördüyümə çox şadam. Əyləş. Azərbaycandan, Qarabağdan həyəcanlı xəbərlər alırıq, Saday bəy... Deyir çar generalı Sisyanov gəlib Azərbaycan sərhədinə çatıb...

Saday bəy. Sisyanov sərhədimizi keçib Gəncə qalasının açarını və Cavad xanın rus çarına təbə olmasını tələb edir.

Ağabəyim ağa. Cavad xan nə cavab verir?

Saday bəy. Cavad xan Sisyanovun tələbini qəzəblə rədd edərək, onunla vuruşmaq üçün hökmdarımız İbrahim xandan kömək istədi...

Ağabəyim ağa (*səbrsiz halda*). Nə cavab verdi xan atam?

Saday bəy (*soyuq tərzdə*). İbrahim xan üstüörtülü bildirib ki, rus padşahına təbə olmaq lazımdır...

Ağabəyim ağa (*asəbi halda*). Ola bilməz! Daima bütün xanlıqları birləşdirib müstəqil Azərbaycan dövləti yaratmaq və bu işdə İran şahlığına arxalanmaq fikri ilə hərəkət edən xan atam necə oldu ki, birdən-birə rus çarına təbə olmaq qərarına gəldi? Ola bilməz! Ola bilməz!

Saday bəy. Təəssüf ki, həqiqətən belədir. Mənim bura gəlməkdə məqsədim sizin köməyinizlə Fətəli şah həzrətlərindən kömək istəməkdir. Biz Qaradağ atlıları da Cavad xanın köməyinə gedirik. Cavad xan nə qədər ağıllı, igid olsa da, ağır silahlı, top-tüfənglə silahlanmış, sayca çox olan çar qoşununun qabağını kəsə bilməz. Biz Cavad xanla birlikdə son nəfəsimizə qədər vuruşacayıq. Biz Şimaldan gəlib, vətənimizə, torpağımıza hakim olmaq istəyən rus çarına kölə ola bilmərik.

Ağabəyim ağa. Saday bəy, biz mənim xan atamın iradəs ilə canımızdan əziz olan məhəbbətimizi vətənimizin azadlığına, onun arxasız, tək qalmamasına qurban vermişik. Fətəli şah həzrətləri bunu bilir. Mən hər şeyi ona danışmışam. Fətəli şah namərd hökmdar deyil. O, Azərbaycana kömək edəcəkdir. O, bunu mənə vəd etmişdir.

Saday bəy. Bu kömək böyük İran dövlətinin özünə də çox vacibdir.

Ağabəyim ağa. Fətəli şah bunu da bilir. Fətəli şah rus çarının şimaldan gəlib İranın qapıbir, dinbir qonşusu olan Azərbaycana hakim olmasına yol verməz.

Əbülfət xan həyəcanlı halda gəlir.

Əbülfət xan (*Saday bəyi görərək*). O... Saday bəy, səni gördüyümə çox şadam. (*Ağabəyim ağaya*). Bu saat Azərbaycandan mənim yanıma təcili qasid gəlib xəbər verdi ki, çar generalı Sisyanov Gəncə qalasını mühasirəyə alıb, Cavad xandan açarı tələb edir.

Ağabəyim ağa (*qızgın*). Və bizim hökmdar atamız İbrahim xan Cavad xana kömək etmək istəmir.

Saday bəy. Bəli, istəmir. O biri xanlar da yəqin ki, əlahəzrət hökmdarımıza baxdılar... (*Ağabəyimə*) Ağabəyim ağa, icazənizlə mən getdim. Atlılarım məni gözləyirlər. Gəldim hər şeyi olduğu kimi sizə çatdırım. Biz bilirik ki, sizin fikriniz şah həzrətləri üçün qiymətlidir. (*Təzim edərək çıxır*)

Ağabəyim ağa. Əbülfət xan, qardaşım, xan atamız çox böyük, tarixi səhv edir. Azərbaycanı rus çarının hakimiyyətinə vermək... bu dəhşətdir, qardaşım, gələcək nəsillər bizi lənətləyəcəklər.

Əbülfət ağa. Buna görə mən təcili sənin yanına gəlmişəm. Şah hözrətləri ilə tez danışmaq lazımdır. Bir dəqiqə gecikmədən şah Azərbaycana kömək üçün qoşun göndərməlidir.

Ağabəyim ağa. Sən də mənimlə gedək şahın hüzuruna. (Gedirlər)

İşıqsönür

DOQQUZUNCU ŞƏKİL

Ibrahim xanın iqamətgahı. Vanya daxil olur.

Ibrahim xan. Nə xəbərlə gəlmisən, Vanya yüzbaşı?

Vanya. Gecə-gündüz əlahəzrətin kölgosində dolanıb, onun böyük səltənətinə xidmət etmək səadətini Allah Vanya yüzbaşıya çox görməsin. Siz və sizin qəhrəman atanız Pənah xan, Qarabağın Dumu, Tuğ, Hadrut, Xankəndi, Daşaltı kimi səfəli yerlərində biz erməni gəlmələrinin yerləşib, ev-eşik tikib, kəndlər salmağımıza kömək etməsəniz.

Ibrahim xan (səbrsiz halda). Yaxşı, Vanya yüzbaşı, sən bu sözləri mənə çox orz eləmişən. Sonra?

Vanya. Əlahəzrət! İnsan gerek yaxşılığı unutmasın. Əlahəzrətə məlumdur ki, mənim gətirdiyim xəbərlər Allahın köməkliliylə həmişə düz çıxıb.

Ibrahim xan. Hələ ki, düz çıxıb.

Vanya. Mərhəmətli hökmdarımıza məlum olsun ki, Fətəli şahın xeyli böyük qoşun dəstəsi gecələrin bərk qaranlıq keçməsindən istifadə edərək, Naxçıvan və İrevan xanlıqları sərhədlərinə tərəf hərəkət etməkdədir.

Ibrahim xan. Sonra?

Vanya. Sonrasını deməyə cəsarət etməirəm, əlahəzrət...

Ibrahim xan (qalxaraq, qəzəbli halda). Qorxma, söylə.

Vanya. Sizin oğlunuz Əbülfət xanın başçılığı ilə beş min nəfərlik şah qoşunu da Qarabağın Tuğ kəndinə tərəf yerişir.

Ibrahim xan. Hardan bildin ki, o qoşunun başçısı mənim oğlum Əbülfət xandır?

Vanya. Əlahəzrət, mənim xəbərçilərım çox bə dığalardır. Özləri də əlahəzrətin övladlarını yaxşı tanıyırlar... Onlar Tuğ, Kirs meşələrilə sürünə-sürünə, ağacdan-ağaca dırmaşa-dırmaşa qoşunun qərargahına xeyli yaxınlaşıb Əbülfət xanı aydın görüb tanıyıblar. Bizim Karapet keşişin oğlu...

Ibrahim xan (səbəli halda). Nə deyir keşişin oğlu Ərtün?

Vanya. Deyir mənim ağılca Əbülfət xanın qoşunu Qarabulağı keçib Şuşa və Gəncə qalalarına tərəf gedəcək.

Ibrahim xan. Səncə, İran qoşununun Quzey Azərbaycana bu çür yeridilməsindən Fətəli şahın məqsədi nə ola bilər?

Vanya. Əlahəzrət, siz biz erməni xalqına o qədər böyük iltifat göstərmisiniz ki, gerek sizin sadıq qulunuz Vanya yüzbaşı görüb hiss elədiklərini, ağılının dərk elədiyini olduğu kimi sizə ərz eləsin. Cənabınıza məlumdur ki, Fətəli şah əslən türk olsa da, Ağa Məhəmməd şah zamanında olduğu kimi, onun da bütün dövlət işləri farsca gedir. Özü farsca danışır. Demək, şah özü, bir növ, farslaşmışdır. O da əlahəzrətə məlumdur ki, farsların qədim dövrdən bəri türklərlə araları yoxdur. Onlar türkləri öz mədəniyyətlərindən xeyli aşağı hesab edirlər.

Ibrahim xan (qəzəbli halda). Onlar bunu açıq etiraf etməyə cəsarət etməzlər.

Vanya. Əlbəttə ki, əlahəzrət, açıq etiraf etməzlər. Ancaq ələtindən işlərini görürlər. Şah da tamamilə fars təsirində olduğu üçün, istəyir ki, həm Güney Azərbaycanı, həm də Quzey Azərbaycanı istila eləyib, tamam İran "şiri xurşidinə" tabe eləsin. Əlahəzrət, İranda farslar türklərdən az olsalar da, hökumətin siyasətinə təsirləri güclüdür. Ərz elədiyim kimi, dilləri İranda hakim dövlət dilidir. Bu isə, çox mühüm məsələdir.

Ibrahim xan (öz-özü ilə danışmış kimi). Bəs, şahın bütün dövlət işlərində iştirak eləyən ağıllı qızım Ağabəyim, qəhrəman oğlum Əbülfət nə düşünür? Məgər onlar bilmirlərmi mənim yeganə arzum bütün xanlıqları birləşdirib müstəqil Azərbaycan dövləti yaratmaqdır? (Qəzəbli) Necə olub ki, Fətəli şah məhz mənim oğlumun komandası ilə Quzey Azərbaycana beş min qoşun göndərir? Doğrudanmı istila məqsədilə?

V a n y a. Yəqin, əlahəzrətə məlumdur ki, Fətəli şah da Nadir şah kimi, Ağa Məhəmməd şah kimi tamam fars təsirində olduqları üçün heç vaxt razı olmazlar ki, Azərbaycan İrandan tamam ayrılıb, müstəqil bir dövlət olsun... Əlahəzrət, qulluğunuza ərz edirəm ki, mən bu barədə düşünərkən, həm də bizim erməni xalqının taleyini nəzərdə tuturam. Yene də təkrar edirəm ki, siz bizim yazıq ermənilərin İranda, Qarabağda yerləşib, özlərinə güzəran düzəldib yaşamalarına imkan yaratmışınız... Əgər, Allah eləməmiş, bütün Azərbaycan İran şahının əlinə keçsə, onlar buna razı olmazlar.

İ b r a h i m x a n (öz-özünə). Bu xristian haqlıdır. Fətəli şah Quzey və Güney Azərbaycanın birləşib, onun qulağının dibində müstəqil bir dövlət olmasına dözməz. (Pauza. Vanyaya) Sən bu gün təgyiri-libas olub, xəlvətcə Əbülfət xanın qərargahına gedib, ona deyərsən ki, mən təcili onu görmək istəyirəm.

V a n y a (bərk qorxaraq). Mənim çox zirək, yol-yolağı bilən xəbərçi diğalarım var. Əlahəzrətin icazəsi ilə onlardan lap bacarıqlısını bu saat göndərəm.

İ b r a h i m x a n. Bu görüşü heç kəs bilməməlidir. Özün getməlisən. Əbülfət xana deyərsən ki, mənimlə məxfi görüşməlidir. Tərpen.

V a n y a (bərk qorxaraq). Əlahəzrət, Əbülfət ağanın qərargahına çatana qədər qoşun əhli məni tanıyıb tuta bilər.

İ b r a h i m x a n. Elə et ki, tanıya bilməsinlər. Farsca da, azərbaycanca da təmiz danışsan.

V a n y a (bərk qorxaraq). Əlahəzrət, ədəbsizlik eləyirəm, o qızılbaş hərbiyəlilər çox amansız olurlar. Məndən şübhələniib, soyundurub görsələr ki, müsəlman deyiləm...

İ b r a h i m x a n. Elə et ki, şübhələnməsinlər.

V a n y a (dili topuq vura-vura). Əlahəzrət...

İ b r a h i m x a n. Qurtardıq... Gədə bilərsən.

İ ş i q s ö n ü r

ONUNCU ŞƏKİL

İbrahim xanın iqamətgahı. Mirmöhşün ağa ilə Cavad xan səhnəyə daxil olurlar.

İ b r a h i m x a n. Getdikcə çox mürəkkəb vəziyyət yaranır. Biz Ağa Məhəmməd şahın törətdiyi dəhşətlərdən sonra yenə fəlakətlərə düçar ola bilərik. Aldığım məlumata görə, Qızılbaş qoşunu Naxçıvan, İrəvan və Qarabağ sərhədlərinə doğru irəliləməkdədir. (Gizli əsəbiliklə) Cavad xan, hal-hazırda vəziyyətdən çıxmaq üçün sən nə təklif edərdin?

C a v a d x a n. Əgər, siz və eləcə də Şəki, Şirvan xanları – hər bir xanlıqdan mənə iki min nəfər atlı versəniz, ha ələyib Sisyanova əlavə kömək gəlib çatınca, mən onu ölkədən qovub çıxarardım.

İ b r a h i m x a n. Sərhəddimizə çatan Qızılbaş qoşunu ilə neylərsən?

C a v a d x a n. Bu sonrakı məsələdir. Mən elə zənn edirəm ki, sən kürekənin Fətəli şahla biz vətənimizin xeyrinə dil tapa bilərik. Mən qızınız əlahəzrət Ağabəyim ağanın ağına inanıram. O bizə kömək edə.

M i r m ö h s ü n a ğ a. Mən şimalda yaşayan rus milləti haqqında fəna bir söz deyə bilmərəm. Çünki bütün millətləri bir olan Allah yaradıb. Lakin rus padşahının Qafqaza və eləcə də, Azərbaycana ağır toplarla, yeni əsləhə ilə silahlanmış qoşun yeritməsi ciddi şübhə doğurur. Mən əlahəzrət hökmdarımız İbrahim xanın icazəsi ilə bu şübhəmi bəyan etməyi özümə borc bilirəm. Əgər, rus generallarının bu yürüşü sülh namindədir, nə üçün Zubov da, Sisyanov da, birinci növbədə, bizim ata-babalarımızın tikdirdikləri qalaların açarlarını tələb eləyib, orada öz qoşunlarını yerləşdirmək istəyirlər? Nə üçün bütün xanların rus generallarına tabe olmağını istəyirlər? Ağır silahlarla, güclü qoşunla gəlib bizim qalalarımızda yerləşəndən sonra, çar generallarının hökmranlıq ələmələrinin bizi nə vəziyyətə salacağını təsəvvür eləyin. Allah-təala hər cürə köləliyin əleyhinədir, əlahəzrət İbrahim xan. Siz xalq qarşısında, gələcək nəsillər qarşısında məsulsunuz. Onu da bilin ki, bizim behişt kimi gözəl vətənimizə, onun məhsuldar torpağına, bitməz-tükənməz sərvətlərinə silahla sahib olan hər hansı hökmdar ondan daha əl çəkməz. Gələcək nəsillər bu ağaların zülmünü, sitemini gördükcə, onları vətənə buraxan bizlərə lənətlər oxuyar...

İ b r a h i m x a n. Mən rus padşahlığının himayəsi haqqında danışarkən, Azərbaycanın öz istiqlaliyyətindən əl çəkib, sözsüz ona tabe olmaq fikrindən çox uzağam. Mən, birinci növbədə, rus çarına bildirməliyəm ki, “biz onunla ancaq bərabər hüquqda səmimi dost ola bilərik”.

C a v a d x a n (*əsəbi*). İbrahim xan, rus generalları Azərbaycanı işğal eləyəndən sonra rus padşahı səninlə dostluq mükaliməsinə girməz.

İ b r a h i m x a n. Mən günü sabahdan bu barədə təşəbbüsə başlayacağam. Mən o vaxt general Zubovla da bu dostluq barədə danışmışdım. O mənim fikrimi təkzib etmişdi...

C a v a d x a n. İbrahim xan, axırncı dəfə təklif edirəm: təcili surətdə hazır atlılarımızı birləşdirib, Sisyanovu qovmaq üçün, lazım gəlsə, sərhədimizdə olan Fətəli şah qoşunları ilə də birləşmək lazımdır.

İ b r a h i m x a n. Mən general Sisyanovla görüşüb danışmamış heç bir qərara gələ bilmərəm.

C a v a d x a n (*əsəbi halda qalxaraq*). İbrahim xan, mən görürəm ki, məsələnin nə qədər ciddi olduğu nə sizi, nə də sizin nüfuzunuza hörmət eləyən möhtərəm xanları mənim qədər narahat eləmir. Ona görə də, mən gedirəm və sizi xəbərdar edirəm ki, mən son nəfəsimə qədər rus padşahının qoşunu ilə vuruşacağam. Mən Mirmöhşün ağanın dediyi gələcək nəsillərin əbədi lənətinə məruz qalmaq istəmirəm. Mən türk namısını, Azərbaycan torpağını axırncı gülləmə qədər müdafiə edəcəyəm. (*Sürətlə çıxır*)

İ ş i q s ö n ü r

ON BİRİNCİ ŞƏKİL

İbrahim xanın iqamətgahı. On səkkizinci əsrin hərbi paltanında olan gənc

Hüseynqulu xan iti addımlarla daxil olur.

H ü s e y n q u l u x a n (*qonşu verandaya*). Səltənət bəyim.

S ə l t ə n ə t b ə y i m (*yüürərək, sevincli halda gəlir*). Ah, ilahi! Kaş mənim bütün arzularım belə çin olaydı. Daşaltından qırxpilləkənlə Cıdır düzünə qalxırdıq. Mən kənizlərimə deyirdim: “Qızlar, nə

olardı, gedib görəydik Hüseynqulu xan gəlib...” (*Hüseynqulu xanın geyiminə diqqət yetirərək*) Bu nədir, məgər, müharibəyə gedirsən?

H ü s e y n q u l u x a n (*ötkəm gənclik sevinc və qüruru ilə*). Gedəcəm. General Sisyanov atam Cavad xana ultimatum göndərmiş ki, qalanı ona təhvil verib, rus padşahına tabe olaq. Biz də müharibə eləyib, ona öz həddini bildirəcəyik.

S ə l t ə n ə t b ə y i m. Allah sizə kömək olsun, mənim cavan xanım. Yəqin ki, xan atam da, ona tabe olan xanlıqlar da sizə kömək eləyəcək?..

H ü s e y n q u l u x a n. Yox. Kömək eləməyəcəklər. Atam onlara müraciət elədi. Amma heç birindən səs çıxmadı. Biz tək vuruşacağıq. Sisyanovun qoşunu Gəncə qalmasına gedən yolları tutub. Mən dağlarla, meşələrlə səninlə görüşməyə gəldim. Fikir elədim ki, müharibədi, birdən vururlar, səni görmərəm.

S ə l t ə n ə t b ə y i m. Oy, Allah eləməsin. Sənə gələn qada mənə gəlsin. Mənim nişanlım. Mənim igid xanım. Mən sənə hicranına bir dəqiqə də dözmərəm. Bir ucu Təbriz, bir ucu Dərbənd, neçə xanlıq atamın bir sözü ilə nə qədər qoşun çıxara bilər... Doğrudanmı, xan atam bu dar gündə Cavad xana kömək etmək istəmir?

H ü s e y n q u l u x a n. İbrahim xan rus padşahına tabe olmaq istəyir. Onun ürəyi rus padşahı ilədir.

S ə l t ə n ə t b ə y i m. Nə üçün? Axı, rus padşahı neçə min verst bizdən uzaqda – buzlar ölkəsindədir. Biz heç rusu nə görmüşük, nə də tanıyırdıq. Axı, nə üçün onlar şimaldan gəlib bizə ağalıq eləməlidirlər?

H ü s e y n q u l u x a n. Biz heç kəsə qul olmayacağıq, Səltənət bəyim. Biz son nəfəsimizə qədər vuruşacağıq. Türk xalqı heç bir zaman heç bir yadelli padşaha qul olmayıb.

S ə l t ə n ə t b ə y i m. Bəs, nə üçün mənim hökmdar atam bizim gözəl vətənimizin rus padşahına tabe olmağını istəyir? Yox. Mən buna inanmaram. O, Ağa Məhəmməd şahı tabe olmaq istəmədiyi halda, indi rus padşahına tabe olmaq istəyir? Ola bilməz!

H ü s e y n q u l u x a n. Artıq bu barədə düşünmək gecdir, Səltənət bəyim. Salamət qal. Mən düşmənlə vuruşduqca, sən daima gözümün qabağında olacaqsan.

S ə l t ə n ə t b ə y i m. Yox. Mən sənə yanında olmaq istəyirəm. Mən də sənənlə birlikdə düşmənlə vuruşmaq istəyirəm. Sən mənə də

özünlə apar. Özün bilirsen ki, nişana atmaqda heç bir igiddən geri qalmıram. Mən də gedirəm.

H ü s e y n q u l u x a n (*gülümsəyir*). Bu, mümkün deyil.

S ə l t ə n ə t b ə y i m. Sənin mənə bağışladığın qumral ürgeyi minib kənzlərimlə birbaşa Gəncə qalasına çapacam. Qarabağdan Gəncəyə gedən dağ yollarına mən də bələdəm. Xan atam o yerlərdə ov ələyəndə, mən də onun izdihamında olardım. Mənim kənzlərim də çox igid bəy qızlarıdır. Mütləq gələcəyik.

H ü s e y n q u l u x a n (*gülümsəyir*). Sənin qəhrəman təbiətin məni düşmənlə vuruşa tələsdirir. Hələlik, mənim nişanım. Xan atalarımız bizi, hələlik, rəsmi nişanlamasalar da...

S ə l t ə n ə t b ə y i m. Biz özümüzü nişanlamışıq. Qoy böyük yaradan bu günahsız nişanı uğurlu eləsin.

H ü s e y n q u l u x a n. Mən bilirəm ki, sən bir sözü dedin, ələyəcəksən. Amma bizim davaya gəlmək istədiyini qoy zarafat hesab ələyək.

S ə l t ə n ə t b ə y i m. Yox... gələcəm.

H ü s e y n q u l u x a n. Sən mənim canım, heylə şey ələmə.

S ə l t ə n ə t b ə y i m. Oy, canına qurban kəsilim. Mənim igid nişanım!

Hüseynqulu xan Səltənət bəyimə təzim edərək iti addımlarla gedir.

İ ş i q s ö n ü r

ON İKİNCİ ŞƏKİL

İbrahim xan öz otağında təkdir, hiss olunur ki, fikri uzaqlardadır. Səltənət bəyim daxil olub, atasının qarşısında diz çökərək, əlindən öpür.

S ə l t ə n ə t b ə y i m. Dedilər məni soruşmusan. Biz Cıdır düzündə oğlanlarla qaçmaqda ötüşürdük.

İ b r a h i m x a n. Oğlanlarla?

S ə l t ə n ə t b ə y i m. Bəli. Oğlanlarla ötüşməyə özün icazə vermisen...

İ b r a h i m x a n. Elədir.

S ə l t ə n ə t b ə y i m. Sabahdan oğlanlarla nişana atmaq yarışı da keçirəcəyik.

İ b r a h i m x a n (*gülümsəyir*). Ohoo... Yoxsa, siz düşmənlə vuruşmağa hazırlaşırınsınız...

S ə l t ə n ə t b ə y i m. Nə olsun ki, hazırlaşırıq... Deyirlər ki, sən zohləm gedən çar qoşunlarının Azərbaycana, Qarabağa... həтта, basılmaz Şuşa qalasına daxil olmasına icazə vermisen?

İ b r a h i m x a n (*ciddi*). Bilirsən, qızım, sənin siyasətlə məşğul olmaq vaxtına hələ çox var. Səni dövlət sirlərini müzakirə üçün çağırمامışam. Deyirlər, sən Cavad xanın oğlu Hüseynqulu xana qə-dərindən artıq hüsnü-təvəzzöh göstərirsen, elədirmi?

S ə l t ə n ə t b ə y i m (*ötkəm*). Bəli... elədir.

İ b r a h i m x a n. Afərin. Sənin mərdanə cavabın həmişə mənə xoş gəlir. Bilirəm, sizin dostluğunuz o oğlanla dərs aldığınız zamandan başlayıb.

S ə l t ə n ə t b ə y i m. Elədir, bəli...

İ b r a h i m x a n. İndi istəyirəm biləsən ki, sizin münasibətiniz, sadəcə, bu dostluqdan o yana gedə bilməz.

S ə l t ə n ə t b ə y i m. Mən bunu necə başa düşüm, ata?

İ b r a h i m x a n. Yəni, biz Cavad xanla qohum ola bilmərik.

S ə l t ə n ə t b ə y i m. Nə üçün, ata?

İ b r a h i m x a n. İcazə ver, "nə üçünlüyünü" mən özüm bilim.

S ə l t ə n ə t b ə y i m (*həyəcanla*). Ata, Cavad xanın igidliyi, vətənpərvərliyi dillərdə deyilir. Onun general Sisyanova verdiyi cavab hamını, biz Qarabağ camaatını da heyran etmişdir.

İ b r a h i m x a n (*qəzəblə*). Bəsdir. Sən onun oğlu ilə izdivac etməyəcəksən! Qurtardıq! Gedə bilərsən!

Səltənət bəyim çıxır. İbrahim xan tək qalır.

İ ş i q s ö n ü r

ON ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

General Sisyanovun qərargahı. General böyük çadırda var-gəl edir.

Mayor Lisaneviç daxil olaraq hərbi təzim edir.

L i s a n e v i ç. Bizim kəşfiyyatçılar bir nəfər erməni tutublar. Onun verdiyi məlumatlara görə, İbrahim xan Cavad xana kömək göstərməkdən imtina ələyib.

S i s y a n o v. Nə səbəbə?

L i s a n e v i ç. Səbəbini bilmir.

S i s y a n o v. Belə çıxır ki, İbrahim xanın rus padşahına tabe olmaq arzusu həqiqətə uyğundur?

L i s a n e v i ç. Belə görünür. İbrahim xan bu arzusunu general Zubova da bəyan etmişdi.

S i s y a n o v. Çağır o ermənini bura.

Lisaneviç çıxır. General papiros yandırır.

Lisaneviç iki əsgərlə Vanyanı gətirir.

S i s y a n o v (*Vanyaya*). Sən Qarabağdan niyə qaçmısan?

V a n y a. Mən əlahəzrət rus padşahına xidmət cləmək istəyirəm.

S i s y a n o v. Nə üçün?

V a n y a. Əlahəzrət, ona görə ki, rus padşahı ilə dinimiz, məzhəbimiz birdir. Türklər isə bizim düşmənimizdir.

S i s y a n o v. Nə üçün? Türklər sizin Qarabağda, İrəvanda yerləşib kəndlər-obalar salmağınıza imkan veriblər. Sizə toxunurlar.

V a n y a. Əlahəzrət...

S i s y a n o v. De görüm, bizim qərargaha səni kim göndərib?

V a n y a (*qorxmuş halda*). Mənim bura gəlməkdə yeganə məqsədim əlahəzrət rus padşahına qulluq etməkdir. Axı, əlahəzrətin ordusunda erməni millətindən də vəzifəli şəxslər olub.

S i s y a n o v (*Lisaneviçə*). Qoy bu qoçağa həqiqəti dedirsinlər.

V a n y a (*bərk qorxaraq dalbadal xaç çevirir*). Astvas du bahi, astvas du bahi. (*Əsgərlər onu döyürlər*) Əlahəzrət, mən gəlmişəm sizin Gəncə qalasını almağınıza bələdçilik eləyəm. Mən Qalaya gedən bütün gizli yolları bilirəm.

S i s y a n o v (*gülməyir*). A... yoxsa, sən məlik olmaq istəyirsən?

V a n y a. Mən əlahəzrət generalın bu mərhəmətinə ona edəcəyim xidmətimlə nail olmaq istəyirəm. Qoy gələcək erməni mülkləri bilsinlər ki, bu şərəfli adı onların babasına mərhəmətli rus generalı verib.

S i s y a n o v. Ohə... Sən tarixə düşmək istəyirsən...

V a n y a. Əlahəzrət, tarix bərədə bizimki heç vaxt gətirməyib. Biz tarixə həmişə məyus halda düşmüşük.

S i s y a n o v. Təqsir özünüzdədir. Ayağınızı yorğanınıza görə uzatmırsınız. Siz Armeniya ideyası üçün ağlasığmaz dərəcədə böyük

coğrafi sahə nəzərdə tutursunuz. Siz Böyük Don Kixotdan ağıl götürsəydiniz, yaxşı olardı. Bizdə məlumat var ki, sən İbrahim xana xidmət edirsən. Nə oldu ki, qaçdın?

V a n y a. Əlahəzrət, məlumatımız doğrudur. Ancaq mən ermənilərin bir lideri kimi çalışıram Fətəli şahla İbrahim xanın arası dəysin, yəni, İbrahim xan Fətəli şahla inanmasın, düşmən olsun ona.

S i s y a n o v. Nə üçün? Bu ermənilərə nə xeyir verə bilər?

V a n y a. Əlahəzrət, ərz elədim ki, türklər bizim ənənəvi düşmənimizdir. Fətəli xan da türkdür. Əgər, o, İbrahim xanın Xəzər dənizi sahilində, Təbrizdən tutmuş Gürcüstana qədər olan böyük bir ərazidə Azərbaycan dövləti yaratmasına kömək eləsə, Qafqaz erməniləri tamam məhv olurlar. Bir tərəfdən Osmanlı türklərinin, o biri tərəfdən də Qafqaz türklərinin hakimiyyəti... Biz istəyirik ki, rus padşahı Fətəli şahla İbrahim xanın arasındakı düşmənçilikdən istifadə eləyib, Qafqazı istila eləsin.

S i s y a n o v. Və siz ermənilərin İranda erməni dövləti yaratmağına kömək göstərsin. Eləmi?

V a n y a. Bəli... Bəli. Əlahəzrət, bəli.

S i s y a n o v (*əsgərlərə*). Aparın bu qonağı yedirdin-içirdin. (*Vanyaya*) Əgər, sənin bələdçiliyin dürüst olmazsa...

V a n y a. Astvas du bahi. O zaman boynum sizin şöhrətli qılıncınız altındadır, əlahəzrət. Ancaq sizə bir məsləhətim var.

S i s y a n o v. Nə məsləhətdir o?

V a n y a. Bu gün müsəlmanların orucluq bayramıdır. Axşam molla minərədən azan verən kimi, bütün müsəlmanlar süfrə başında əyloşib cürbəcür yeməklərlə oruclarını açacaqlar. Sizin üçün bu çox əlverişli hücum məqamı olar.

S i s y a n o v. Molla saat neçədə oxuyacaq?

V a n y a. Axşam saat yeddidə, əlahəzrət.

S i s y a n o v. Yaxşı. (*Əsgərlərlə Vanyanı çıxırlar. Mayor Lisaneviçə*) Tapşır bu hərifin heç bir hərəkətini gözden qoymasınlar. Demək, Qalaya qəti hücum üçün hər şey hazırdır?

M a y o r. Tamamilə, əlahəzrət.

S i s y a n o v. Cavad xan Azərbaycan xanlarının ən barışmazı, imperator hökumətinin ən amansız düşmənidir. Deyirlər, özü də çox igiddir, cəsarətli adamdır. Bu vuruşda biz onu məğlub etsək, başqa xanların gözünün odunu almış olarıq. Bütün yaxın-uzaq Şərqi yol

açmaq üçün Dağıstanı, Azərbaycanı, Gürcüstanı, bir dəqiqə də vaxt itirmədən istila eləyib, rus padşahına tabe etmək lazımdır. Cavad xandan sonra yolumuz birbaşa Bakıyadır. (*Saatına baxır*) Müsəlmanların orucularını açmalarına az qalır. Qoy döyüş şeypuru çalınsın.

Mayor Lisancviç sürətlə çıxır. Döyüş şeypuru guruldadır. Səhno arxasından zabitlərin komanda səsləri eşidilir.

İ ş ı q s ö n ü r

ON DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Səhnə od-alov saçan döyüş cəbhəsinə çevrilir. Işıq gah vuruş meydanında qozobla atışan cavan Hüseynqulu xanı, gah düşmən cəbhəsində topun arxasında dayanmış Sisyanovu, gah da gizli yolla rus əsgərlərinə bələdçilik eləyən Vyanı işıqlandırır.

Səltənət bəyim Hüseynqulu xanı axtarır.

S ə l t ə n ə t b ə y i m. Hüseynqulu xan... Hüseynqulu xan...

Hüseynqulu xan səhnə arxasından daxil olur.

H ü s e y n q u l u x a n. Səltənət bəyim. Axı, mən səndən xahiş etmişdim ki, gəlməyəsən.

S ə l t ə n ə t b ə y i m. Mən gəlməyə bilməzdim. Biz bir bölük Qarabağ cavanları sizin köməyinizə gəlmişik. (*Səhnənin arxasına işarə ilə*) Odur, yoldaşlarımız da qalaya doğru çapırlar. Ah, dəhşətdir. Hüseynqulu xan, fikirləşirəm ki, əgər, şimal generalları vətənimizi işğal eləsələr, biz buna necə dözəcəyik?

H ü s e y n q u l u x a n. Onu atan əlahəzrət İbrahim xandan soruşmaq lazımdır. Atam Cavad xan İbrahim xandan kəskin rədd cavabı alandan sonra özü xalqa müraciət etdi. Bütün gənclər atamın çağırışı ilə gəlib son damla qanlarına qədər düşmənlə vuruşacaqlarına and içdilər. Rus padşahının generalı arvad-uşaqlarımızı əsgərlərinə qırdırır. Minarədən azan çağırın mollamızı top atəsinə tutdurur. Qardaşlar, əgər, qonşu xanlar bizə kömək üçün arxadan qoşun göndərsəydilər, biz bu cəlladların öhdəsindən gələ bilərdik. Sən burda qal.

Qardaşlar, mən Hüseynqulu xan atam Cavad xanla, sizinlə birlikdə son damla qanımıza qədər vuruşacayıq.

S ə l t ə n ə t b ə y i m. Hüseynqulu xan. Mənim cavan nişanlım. Mən də səninlə son nəfəsimə qədər vuruşacağam.

Atəş yeno dolşətlə guruldadır. Hüseynqulu xana güllə doyur. Səltənət bəyim ona tərəf atılır. Ona da güllə deyir. Bir an başını qaldırıb nə isə demək istəyir və yenidən ona güllə deyir. Tüsti içində hər şey görünməz olur.

İ ş ı q s ö n ü r

ON BEŞİNCİ ŞƏKİL

İbrahim xanın iqamətgahı. Hiss olunur ki, İbrahim xan heyəcan içindədir. Tubu xanum dərin kədərlə içində əllərilə üzünü qapamışdır.

İ b r a h i m x a n (*qəzəblə*). Təqsir Cavad xanın özündə oldu. Mən dəfələrlə ona dedim ki, rus padşahına tabe olmaq lazımdır. Biz onun top-tüfənglə mükəmməl silahlanmış böyük qoşununa cavab verə bilmərik. Mənim qızım Səltənət bəyim də onun səhvinin qurbanı oldu.

T u b u x a n ı m (*əllərini üzündən götürərək qışqırır*). Yox, mənim qızım bütün o igidlərlə birlikdə sənin qurbanı oldu. Cavad xan əsl türk oğlu idi. O, min verstlərlə uzaqdan qoşun çəkib arvad-uşağımızı qırmağa, namusunuzu hərrac eləməyə, torpağımıza sahib olmağa gələn çar cəlladlarına təslim ola bilməzdi.

İ b r a h i m x a n. Xanlar mənə şah olacağımdan qorxurdular... Mən dəfələrlə onları inandırmağa çalışırdım ki, mən şah olmaq fikrindən uzağam. Mən Azərbaycanın müstəqil, azad dövlət olmasını istəyirəm.

T u b u x a n ı m. Allah-təala haqqın tərəfdarı olduğu üçün, Qurani-şərif bizi haqqa, ədalətə çağırdığı üçün, mən də həqiqəti sənə deməyə borcluyam. Cavad xan da, bizim qızımız da, Gəncə qalasıdakı şəhidlər də siz xanların arasındakı tərifiqçiliyin qurbanı oldular.

İ b r a h i m x a n. Mən Cavad xana dedim ki, sən eləsin, mən əvvəlcə Sisyanovla görüşmək istəyirəm...

İ ş ı q s ö n ü r

ON ALTINCI ŞƏKİL

Vanya yüzbaşının evinin yaşıl tənəklər arasında görünən eyvanı. Vanya libasını dəyişib, özünü azərbaycanlı kendli şəklinə salıb. Güzgü qabağında dayanaraq, üzünə qoyduğu uzun saqqalı düzəldir. Arvadı Haykanuş daxil olur.

V a n y a (*gözünü güzgüdən çəkməyərək*). Ətrafda bir səs-səmir eşidilmir ki?

H a y k a n u ş. Gecənin yarısidir, hamı yuxudadır...

V a n y a. Adam qaraltısı-zadı görünür ki?

H a y k a n u ş. Elə qaranlıqdır ki, göz-gözü görməz... Niyə demirsən ki, yenə hansı cəhənməmə hazırlayırsan?

V a n y a. Haykanuş, sənə demişəm ki, Vanya yüzbaşı neyləyirsə, erməni xalqının gələcəyi üçün eləyir.

H a y k a n u ş. Gah ruslara işləyirsən, gah türklərə, gah iranlılara. Bir gün də keçəcəksən türklərin çönginə, boğazını üzüb tullayacaqlar, kim bilir, hansı dərəyə. Axı, türklər bizə neyləyir? Oturmuşuq arxayınca ev-əşiyimizdə... Heç kəs bizə gözün üstə qaşın var demir. İbrahim xan səni yüzbaşı elədi...

V a n y a. Haykanuş, bilirəm, xankəndli Hacı Mehdimin oğlu Xasaya aşiq olduğun üçün həmişə türklərin tərəfini saxlayırsan... Karapet keşiş olmasaydı, gedəcəydin ona ərə... Onlar da səni döndərib eləyəcəydi müsəlman...

H a y k a n u ş (*acıqla*). Lap yaxşı eləyərdim... Karapet keşişi Allah öldürsün.

V a n y a. Mayor Lisaneviçin səndən yaman xoşu gəlir. Deyir, Vanya tvaya jena oçen vkusnaya... Mən də dedim "peşkəşdir sizə".

H a y k a n u ş. Neynirəm onu, ağrım ürəyinə, donuza oxşayır.

V a n y a (*gülür*). Haykanuş, donuz ətinin kababını məndən çox yeyirsən, amma özünü pisləyirson?

H a y k a n u ş (*nazlana-nazlana*). General olsaydı, başqa məsələ.

V a n y a. Haykanuş, pillə-pillə də... Əvvəl mayor, sonra general. (*Gülür*)

H a y k a n u ş. Kül başına, yaman da kişisən...

V a n y a. Haykanuş, siyasət lazımdır, ruslar bizim dinbir köməyimizdir.

H a y k a n u ş. Kim olurlarsa-olsunlar... Mənim o donuzsifət mayordan zəhləm gedir.

V a n y a. Görürəm... İndi də Xasayı görəndə özünü itirirsən. Heç vəchlə səni başa sala bilmirəm ki, türklər bizim dədə-baba düşmənimizdir. Onu bil ki, mənim – Banazurlu Vanyanın bu gün erməni xalqı barədə elədiyim işlər üçün iki yüz il bundan sonra gələn balalarımız dua eləyəcəklər. (*Saata baxır*) Yaxşı, Haykanuş, vaxt keçir, mən gedirəm.

H a y k a n u ş (*acıqlı*). Hara?

V a n y a. Tuğa, Əbülfət xanın hüzuruna. Soruşan olsa, deyərsən "gedib Qəcər kendinə...". Di salamat qal. (*Gedir*)

İ ş ı q s ö n ü r

ON YEDDİNCİ ŞƏKİL

Əbülfət xanın qarargahı. Əbülfət xan çadırdadır. Yavər daxil olur.

Y a v ə r. Bir kendli gəlib, deyir xan üçün vacib xəbər gətirmişəm. Ə b ü l f ə t x a n. Qoy gəlsin.

Yavər çıxır, Vanya daxil olur. Əbülfət xan ona diqqət yetirir.

Ə b ü l f ə t x a n. Vanya yüzbaşı, nəyə gəlmisən?

V a n y a. Böyük hökmdarımız əlahəzrət İbrahim xanın buyuruğu ilə gəlmişəm. Xan həzrətləri sizi təcili görmək istəyir.

Ə b ü l f ə t x a n. Nəyə görə?

V a n y a. Xan həzrətləri, siz bir tikə vaxtınızdan mənim gözümün qabağında böyümüsünüz. Mənim böyük hökmdarımız İbrahim xana olan sədaqətim də cənabınıza məlumdur. Ona görə də, böyük atanızın taxt-tacı xeyrinə nə düşünürəmsə, onu deməliyəm.

Ə b ü l f ə t x a n. De, qulaq asıram.

V a n y a. Mən hiss edədim ki, əlahəzrət İbrahim xanın meyli ruslara sarıdır. Ona görə də, Sisyanovu Azərbaycandan çıxarmağa kömək üçün Fətəli şahın sizin komandanlığınızla Azərbaycana beş min qoşun göndərməsinə əsəbiləşmişdir.

Ə b ü l f ə t x a n (*qızğın*). Yalan deyirsən. Xan atam rus padşahının tərəfdarı ola bilməz.

V a n y a. Xan həzrətləri, atanızın sadıq rəiyyəti olan Vanya yüzbaşı sizə yalan söz deyə bilməz. Rus generalı Zubov gəlib Dərbənd

qalasını alanda, əlahəzrət İbrahim xan sizi gözəl hədiyyələrlə onun hüzuruna göndərib, rus padşahına tabe olmağa hazır olduğunu bildirməmişdi?

Ə b ü l f ə t x a n (*acıqlı*). Xan atam sonra öz fikrini dəyişib, Fətəli şahla dostluq istəyirdi. Əgər, elə olmasaydı, bacım Ağabəyim ağam ona erə verməzdi. Məni şahın sarayına buraxmazdı.

V a n y a. Xan həzrətləri, mən necə yalan danışa bilərəm? Böyük hökmdarımız İbrahim xan biz ermənilərin həmişə himayədarı olmuşdur. Məni yüzbaşı etmişdir. Mən can-dildən Xan həzrətlərinə ərz edirdim ki, Azərbaycanın səadəti İran şahı ilə dostluqdadır. Axı, deyirdim Fətəli şah özü də, İran camaatının əksəriyyəti də türkdür.

Ə b ü l f ə t x a n. Yaxşı, çıx gözlə, mən fikirləşməliyəm.

V a n y a. Əlbəttə. İndi elə mürəkkəb vaxtdır ki, fikirləşmək lazımdır.

Ə b ü l f ə t x a n (*səbrsiz halda*). Yaxşı, qurtardıq. (*Vanya çıxır*) İlahi! Sən mənim xan atamın düzgün yol tutmağına kömək elə! Azərbaycan xalqı rus padşahına kölə ola bilməz!

İ ş i q s ö n ü r

ON SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

İbrahim xanın iqamətgahı. Yavər daxil olur.

Y a v ə r. Əlahəzrət, oğlunuz Əbülfət xan hüzurunuza müntəzirdir.

İ b r a h i m x a n (*sərt*). Qoy buyursun.

Yavər çıxır. Əbülfət xan hərbi geyimdə daxil olub,
diz çökərək təzim edir.

İ b r a h i m x a n. Nə cəsərlə sən beş min Qızılbaş qoşunu ilə Qarabağ sərhəddini keçib Tuğ kəndində dayanmısan? Nədir Fətəli şahın məqsədi?

Ə b ü l f ə t x a n. Fətəli şah general Sisyanovun Quzey Azərbaycanı istila etməsinə imkan verməmək üçün mənim komandam altında olan həmin qoşunu sizə kömək üçün göndərib. Naxçıvan, İrəvan sərhəddinə gedən qoşuna özü komandanlıq edəcək.

İ b r a h i m x a n (*qəzəblə*). Sizi kim dəvət eləyib?

Ə b ü l f ə t x a n. Ərz elədim ki, biz köməyə gəlmişik. Təəssüf ki, gecikmişik. Biz vaxtında özümüzü yetirseydik, yəqin ki, qəhrəman Cavad xanın, o igid şəhidlərin, yazıq cavan bacımın başına o faciə gəlməzdi. Biz general Sisyanovdan onların qanını alacayıq. Xan ata, sən məndən soruşursan ki, "sizi kim dəvət eləyib?" Bəs, iki-üç min verst bizdən uzaq, bizə tamam yad rus padşahını Azərbaycana kim dəvət eləyib?

İ b r a h i m x a n. Mən rus padşahına tabe olmağı İran şahənşahına tabe olmaqdan üstün tuturam. Mənim qəbul etdiyim son qərar bundan ibarətdir.

Ə b ü l f ə t x a n. Xan ata, soruşmağa cəsəret edirəm: sən nəyə görə bu qərara gəlmişən?

İ b r a h i m x a n. Ona görə ki, rus padşahı Azərbaycan xanlıqlarını birləşdirib, vahid bir dövlət yaratmaqda mənə kömək edəcəyinə söz verib. Fars təsirində olan İran şahları isə, ona bitişik sahədə vahid, müstəqil türk dövlətinin yaranmasına razı olmazlar.

Ə b ü l f ə t x a n. Xan ata, sən elə bilirsen rus generalları Azərbaycan xanlıqlarını birləşdirib vahid dövlət yaratmaqda sizə kömək eləyəndən sonra, onu sənə təhvil verib gedəcəklər? Yox, əziz xan ata. Getməyəcəklər. Onlar Azərbaycanı müstəmləkə eləyəcəklər. Necə ki, ingilislər böyük Hindistanı elədilər. Onlar Azərbaycanın sərvətlərini, varını daşıyıb aparacaqlar şimala. Siz xanların da onlara bir söz deməyə ixtiyarınız olmayacaq.

İ b r a h i m x a n. Yox, ruslar o dərəcədə namərdlik eləməzlər. Mən rus padşahının səmimiyyətinə inanıram.

Ə b ü l f ə t x a n. Xan ata, neçə illik təcürbəyə malik hökmdarsınız. Bilirsiniz ki, siyasət yalnız səmimiyyətə, əhd-peymanə, hətta, müqavilələrə də arxayın ola bilməz.

İ b r a h i m x a n. Biz vahid, müstəqil dövlət olandan sonra, əgər, rus padşahı əhdinə vəfa eləməsə, namərdlik eləsə, biz onunla ölüm-dirim vuruşuna başlarıq. Və Allahın köməkliyi ilə qalib gələrik.

Ə b ü l f ə t x a n. Ata, axı, o vaxtacan onlar da bekar oturmayacaqlar. Bu gözəl ölkəmizin azadlığını, açar-kilidini yadelli qəsbkara tapşırmaq olmaz. Bu, Azərbaycan xalqına xəyanət olar.

İ b r a h i m x a n (*birdən qəzəblənərək*). Mən sənə əmr edirəm: qoşunu Azərbaycan sərhəddindən çək geri!

Ə b ü l f ə t x a n. Mən bunu eləyə bilmərəm. Mən öz xalqıma köməyə gəlmişəm. Mən qəsbkar Sisyanovdan Cavad xanın, cavan Hüseyinqulu xanın, bacım Səltənət bəyimin, Gəncə qalasında şəhid olan qəhrəmanların intiqamını alacam.

İ b r a h i m x a n (*daha qəzəblə*). Əmr edirəm, qoşunu çək geri!

Ə b ü l f ə t x a n. Sənin bu əmrin xalqa xəyanətdir, xan ata. Mən xain ola bilmərəm. Allah divanından qorx, xan ata. Bacım Səltənət bəyimin günahsız axıdılan qanı hələ qurumayıb.

İ b r a h i m x a n (*Əbülfətə qışqırır*). Rədd ol! Rədd ol! Qoy mənim igid Qarabağ atlılarım sənin beş min Qızılbaş qoşumuna divan tutsun! Qoy sənin boynunu onların qilincı vursun! İtil gözümdən, rədd ol!..

İ ş ı q s ö n ü r

ON DOQQUZUNCU ŞƏKİL

Kürəkçay sahilində general Sisyanovun qərargahı. Böyük çadır.

General Sisyanov, mayor Lisaneviç və Vanya.

S i s y a n o v. Vanya Hamparsimoviç, Cavad xanla vuruşumuzda və onu məğlub etməyimizdə öz bələdçiliyinlə bizə çox kömək elədiyini üçün əlahəzrət rus padşahı adından səni və bütün nəslini “Məlik” titulu ilə təltif edirəm.

V a n y a. General həzrətlərinə ərz olsun ki, mən və mənim yeddi arxa dönənəm həmişə böyük imperatorun sadıq nökrələri olacağıq.

S i s y a n o v. İbrahim xanla Fətəli şah arasındakı münasibət barədə verdiyin məlumatlar da dürüst olduğu üçün səni beş qızılla təltif edirəm.

Mayor qızılları verir.

V a n y a (*təzim edərək*). Əlahəzrət, sizin mərhəmətiniz o qədər böyükdür ki, sevincdən ağlamaq istəyirəm. (*Ağlayır*)

S i s y a n o v. O... Məlik Vanya. Sən nə emosional adamsan...

Vanyayaaraq töküüb verir. Vanya içir.

S i s y a n o v. Necədir rus arağı?

V a n y a. Bizim tut arağından da tündür.

S i s y a n o v. Onda birini də iç.

Vanya içir və hiss olunur ki, demlədir.

V a n y a (*sərxoş gülüşlə*). Hi-hi... Əlahəzrət, “Məlik Vanya” sözünü birinci sizin ağzınızdan eşitmək məni o qədər sevindirir ki, sadlığımdan oxumaq istəyirəm...

S i s y a n o v. Nə olar, oxu. Mən ermənilərin necə oxumaqlarını eşitmək istəyirəm.

Vanya Sayat Novanın azərbaycanca olan qoşmalarından birini oxuyur.

S i s y a n o v. Məlik Vanya, bu ki, türk mahnısıdır?

V a n y a. Xeyr, əlahəzrət, Sayat Nova xalis ermənidir. Ancaq bu evi tikilmiş gözəl mahnıların çoxunu türk dilində yazıb... (*Oxuyur*) Eh, əlahəzrət, biz erməni xalqının dərdi böyükdür. Öz vətəni, öz əli, öz başı olan başqa millətlərə nəsib olan xoşbəxtlik bizə qismət olmayıb. Dünyanın hər yerinə səpələnmiş biz ermənilər yurdsuz-yuvasız olmuşuq. Heç özüm də bilmirəm niyə belə olmuşuq!

S i s y a n o v. Ona görə ki, siz axmaqlar həmişə boş xülyalarla yaşayarsınız. Bilmirsiniz ki, “Velikaya Armeniya” yaratmaq lazımdır!

V a n y a. Qoymurlar, əlahəzrət, türklər dənizlərdən dənizlərə hər yeri tutublar. Əlahəzrət, onlar bizə düşməndirlər.

S i s y a n o v. Məlik Vanya, sən Qafqazda yaşayan ermənilərin liderlərindən sən. Xalqını başa sal. Qoy onlar İrevan xanlığında, Karsda, Ərzurumda birləşib Ermənistan dövləti yaratmağa təşəbbüs etsinlər. O zaman əlahəzrət rus imperatoru da sizə kömək edər. İndisə, İbrahim xan mənimlə görüşmək üçün bura gələcək. O səni burda görməməlidir. Xanın bütün hərəkətlərini İran hökumətinə və bizə münasibətini dürüst izləməyi sənin köşfiyyatına tapşırıram. Diqqətli ol, Məlik Vanya. Unutma ki, bizə verdiyin məlumatlar düz olmasa...

V a n y a. Astvas du bahi... Astvas du bahi... Astvas du bahi.

S i s y a n o v. Sənin bütün əlaqən mayor Lisaneviç ilə olacaq. Yaxşı, qurtardıq. (*Vanya gedir. Lisaneviçə*). İmperatorun çoxdankı fikridir ki, Türkiyə ilə Azərbaycan, ümumiyyətlə, bütün Qafqaz sərhədi ilə Türkiyə sərhədi arasında bir erməni dövləti yaratsın. Bu barədə təbliğatı gücləndirmək lazımdır.

L i s a n e v i ç. Əlahəzrət, bu, hər şeydən əvvəl, bizim bütün Qafqaza, o cümlədən gedib Farsistana bitişən Azərbaycana hakim olduğumuzdan asılıdır.

Yavər daxil olur.

Y a v ə r. Əlahəzrət, İbrahim xanın karvanı artıq görünməkdədir.

S i s y a n o v (*Lisaneviçə*). Xanı çox hörmətlə qarşılamaq lazımdır. (*Yavərə*) Deyin mənim rəsmi libasımı, qılıncımı gətirsinlər.

Yavər sürətlə çıxır.

İ ş i q s ö n ü r

İYİRMİNCİ ŞƏKİL

Sisyanovun qərargahı. General Sisyanov Şəki hakimi Selimxan və üç nəfər əyanın müşayiətilə gələn İbrahim xanı təntənə və hörmətlə qarşılayır.

S i s y a n o v. Cənab İbrahim xan, sizin rus dövlətinə olan ixlasınız əlahəzrət imperatoru xeyli məmnun etmişdir. Sizin və Şəki xanının böyük rus padşahına müharibəsiz tabe olduğunuzu biz həmişə yüksək qiymətləndirəcəyik.

İ b r a h i m x a n. Əlahəzrət rus padşahı və onun böyük generalı bizim sədaqətimizə həmişə əmin ola bilərlər.

S i s y a n o v. Əlahəzrət rus padşahı və onun generalları sizin bu sədaqətinizi qoruyacaq və hökmdar İbrahim xanın bütün xanlıqları birləşdirərək, Azərbaycan dövləti yaratmağına kömək edib, həmişə onunla dost olacaq.

İ b r a h i m x a n. Cənab general, siz də bizim, vahid, müstəqil bir dövlət olandan sonra rus padşahının sondaqətli dostu olduğumıza arxayın ola bilərsiniz. Cənab general, Azərbaycan xalqı igiddir, mərd-dir. Azərbaycan xalqı heç bir zaman dosta xəyanət etməmişdir.

S i s y a n o v. Cənab xan, sizin qızınız Ağabəyim ağa Fətəli şahın baş hərəmidir. Özü də böyük ağıl-zəka sahibi olduğu üçün deyirlər hər işdə, hətta, daxili-xarici siyasətdə də Fətəli şah böyük təsiri var. Fətəli şah özü də sizin kimi türkdür. Deyirlər Ağabəyim ağa İngiltərə Kraliçası ilə, hətta, Napoleonun arvadı ilə də məktublaşır...

İ b r a h i m x a n. Cənab general, nə demək istədiyinizi başa düşürəm. Lakin cənabınıza məlum olsun ki, hələ böyük imperatriça Yekaterina həzrətlərinin vaxtında mən gəlib Dərbənd qalasını alan general Zubova məktub yazaraq, rus padşahına tabe olmağa hazır olduğumu bildirmişəm.

S i s y a n o v. Doğrudur, bu, mənə məlumdur.

İ b r a h i m x a n. Onda Ağabəyim ağa sarayda qız idi. Fətəli şahın hərəmi olacağı da heç kəsin ağına gəlmirdi.

S i s y a n o v (*zarafatlıca bir tonla*). Bu da mənə məlumdur. Lakin, cənab xan, deyirlər hər zamanın bir hökmü var... Naxçıvan hakimi Kəlbəli xanla İrəvan hakimi Məhəmməd xan rus imperatoruna tabe olmaq haqqında mənimlə bağladıkları əhdnaməni pozaraq, Babaxanovun komandanlığı altında bizə hücum eləyən Fətəli şah qoşununa yardım elədilər.

İ b r a h i m x a n. Yəqin cənabınıza məlumdur ki, şah onun sarayında xan vəzifəsində olan oğlum Əbülfət xanın komandası altında, Sizə qarşı vuruşda mənə kömək üçün beş min qoşun göndərmişdir. Mən ona qoşunu geri çəkməyi əmr etdim. Əməl etmədikdə müharibə elədim. Mənim qəhrəman Qarabağ atlılarım Qızılbaş qoşununu məğlub eləyib pərən-pərən saldı. Əbülfət xan da qaçıb Arazın o tayma keçdi. Cənab general, mən sizin kəlamınızda bəzi şübhə kölgəsi hiss edə bilmərəm. Biz Azərbaycan türkləri namuslu adamlarıq. Mən sizdən gizlətmirəm. Əgər, Şah İsmayıl Xətai ikinci dəfə dünyaya gəlib, İranda şah olsaydı, mən başda olmaqla, biz Azərbaycan türkləri məmnuniyyətlə onun dövlətilə birləşməyə razı olardıq. Çünki Şah İsmayıl Xətai öz xalqının oğlu idi. Öz dilinin, öz milli ənənələrinin sahibi idi. Hakimiyyətə keçən kimi Azərbaycan türklərinin dilini dövlət dili elan etdi. Dövlət müəssisələri xalqın öz dilində fəaliyyət göstərməyə başladı. Təəssüf ki, əslən türk olan o biri şahlarda biz bunu görmədik, onlar fars əfsunundan xilas ola bilmədilər, millətçə türk olan böyük sərkərdə Ağabəyim Məhəmməd şah ölənə son sözünü də farsca dedi. Əlahəzrət! Biz öz dilimizin, öz torpağımızın sahibi olmaq istəyirik. Təkrar edə bilmərəm ki, rus padşahı bu böyük əməlinizdə bizə kömək edərsə, biz də onun sədaqətli dostu olarıq.

S i s y a n o v. Cənab xan, mən də təkrar edə bilmərəm ki, siz bu barədə əlahəzrət rus imperatorunun hər cürə köməyinə arxayın ola bilərsiniz.

İ b r a h i m x a n. Cənab general, mən əminəm ki, sizin sözlünüz alicənab zadəgan sözüdür.

S i s y a n o v. Əlahəzrət imperator sizə general-leytenant, oğlanlarınız Məhəmmədhəsən xana və Mehdiqulu xana general-mayor, kiçik oğlunuz Xanlar xana polkovnik rütbesi əta etmişdir.

Ibrahim xan susur. Hiss olunur ki, Sisyanovun bu iltifatı onun izzəti-nəfsinə toxunur.

S i s y a n o v. İcazənilə sizi ilk dostluğumuzun şərəfinə düzəlmiş ziyafətə dəvət edirəm. Müsəlman adətlərini bildiyimdən, sizin üçün əlavə türk aşpazları gətirmişəm. Buyurun.

Ibrahim xan tutulur. Onlar ziyafətə gedirlər. Sisyanovun qərargahı. Lisaneviç, Sisyanov, Saday bəy, İbrahim xan.

S i s y a n o v. Cənab xan, gərəkdir ki, diplomatiyada hər şey aydın olsun... Ona görə də, icazə verin mayor Lisaneviç bizim, yəni, rus padşahlığının şərtlərini sizə bəyan etsin.

L i s a n e v i ç (*rus hökumətinin şərtlərini oxuyur*).

1. İbrahim xan bütün dövlətlərlə əlaqəsini qəti kəsib, tamam dünya miqyasında yalnız rus dövlətinə tabe olur.

2. İbrahim xan qonşu hökumətlərlə ancaq rus sərdarının icazəsi ilə münasibət saxlaya bilər. Onların məktublarına ancaq rus sərdarının icazəsi ilə cavab verə bilər.

3. Qarabağda olan rus qoşunu üçün xan ucuz qiymətə buğda aldırmağı və qoşunu mənzil ilə təmin etməlidir.

4. Xan ildə rus xəzinəsinə 80.000 əşrəfi xərac verməlidir.

5. Rusiya Qarabağ camaatının və xanın mühafizəsini öz üzərinə götürür. Bu məqsədlə, daimi olaraq, Qalada 500 nəfərdən ibarət rus qoşunu olacaqdır.

Saday bəy irəli yeriyərək İbrahim xana təzim edir.

S a d a y b ə y. Xan ağa, mayorun sizə təqdim etdiyi bu əhdnamədən belə çıxır ki, Qarabağ, bütün Azərbaycan rus padşahının müstəmləkəsi olmalıdır. Sizin qırx il hökmdarı olduğunuz müstəqil Azərbaycan xalqı bunu qəbul edə bilməz. Qoy rus padşahı bilsin ki, Azərbaycan xalqı heç bir zaman heç bir dövlətə qul olmamışdır, heç bir dövlətə müstəmləkə olmamışdır. Biz bura gələrkən, mən və mənim atlılarımız elə güman

edirdik ki, bu Sisyanov biz azərbaycanlılarla zəhmətkeş rus xalqı arasında dostluq, əməkdaşlıq əlaqəsi yaratmağa gəlib.

İ b r a h i m x a n (*qəzəblə*). Sus! Sənə kim icazə verib ki, öz hökmdarının hüsurunda belə qələtlər eləyəsən?

S a d a y b ə y. Xan ağa, əgər, bu əhdnaməni qəbul edəsən, sən daha hökmdar deyilsən. Sən rus padşahının əmrinə tabe, onun gücsüz bir əyalət məmurusan.

İ b r a h i m x a n. Çıx bayırda mənim hökmümü gözlə.

S a d a y b ə y. Yox, xan ağa, mən daha sənənin hökmünü gözləməyəcəm. (*İti addımlarla çıxır*)

S i s y a n o v. Mayor Lisaneviç, çıx gör bu qoçaq üsyançı nə etmək fikrindədir? Cənab xan, qoy bu oğlanın bu cür ötkəm danışığı sizi çaşbaş salmasın. Rus çarı bütün Azərbaycan xanlıqlarını birləşdirib, sizin hökmdarlığınız altında vahid bir dövlət yaranmasını istəyir. Əmin ola bilərsiniz ki, o zaman Rusiya sizin böyük dostunuz kimi daha qalalarınızda rus qoşun hissələri saxlamağa da lüzum görməyəcək. Siz buna inanın, cənab İbrahim xan.

İ b r a h i m x a n (*sarsılmış halda*). Mən Rus padşahının alicənablığına inanıram.

İ ş i q s ö n ü r

İYİRMİ BİRİNCİ ŞƏKİL

Sisyanov böyük ipək çadırda tək var-gəl edir. Mayor Lisaneviç daxil olur.

S i s y a n o v. Getdilər?

L i s a n e v i ç. Bəli. Cənab general, mən həmişə bu əqidədə olmuşam ki, bu türk xanlarına heç bir zaman etibar etmək olmaz.

S i s y a n o v. Doğrudur. Çünki bizim işimiz ədalətin hökmüdür. Əgər, biz bu türk xanlıqlarını öz himayəmizə almasaq, onlar daima birbirlərini didib parçalamaqla böyük sivilizasiyanın inkişafına mane olacaqlar. Ona görə də, tabe olmaq istəməyənin divan tutmaqla o birilərinə də dərs vermək lazımdır. Biz Cavad xana rəhm eləyə bilməzdik.

L i s a n e v i ç. General həzrətləri! Böyük dövlətlər üçün rəhm şərti bir şeydir. Böyük dövlətlər, birinci növbədə, öz qüdrətinin

qayğısına qalmalıdır. Uşaqlıqda mən “heyvanat parkında” şirlərin nə qədər ət yediklərinə baxıb fikirləşirdim ki, burada bu qədər ətlə doymayan bu şirlər bəs meşədə marallar, ceyranlar olmasaydı nə edərdilər? Demək, zəiflər güclülərə tabe olmalıdır.

S i s y a n o v. Yox, mayor. Biz zəifləri parçalayıb udmuruq... Məhz biz – böyük rus dövləti onları daha qəddar yırtıcılardan mühafizə edirik.

L i s a n e v i ç. Məlik Vanya deyir ki, İbrahim xanın Fətəli şahla gizli əlaqəsi var. Bir erməni arvadı gecə xan qərargahına yad bir adamın gizlincə daxil olduğunu görüb. Məlik Vanyaya əmr etdim ki, bu əlaqənin nədən ibarət olduğunu təcili surətdə dürüst öyrənib mənə xəbər versin.

S i s y a n o v. Məlik Vanyadan başqa siz özünüz də son dərəcə sərvaxt olun. Xan tərəfdən xəyanət gördükdə, ona dərhal amansız divan tutmaq lazımdır. Mən Bakının üstünə gedirəm. İmperator bizi tələsdindir. Qafqazın işğalını tezliklə başa çatdırmalıyıq. Böyük Yekaterinanın başladığı işi sürətləndirməliyik. Rusiya gözləyə bilməz. İmperator ordusu ikibaşlı qartalın hakim baxışları zillənən uzaqlara doğru ıldırım sürətilə irəliləməlidir.

Gurultulu istila musiqisi.

İ ş i q s ö n ü r

İYİRMİ İKİNCİ ŞƏKİL

Böyük ipək çadır. İbrahim xan və Ağabəyim ağa.

İ b r a h i m x a n. Sən nə üçün gələcəyini qabaqcadan xəbər verməmişən, qızım. Biz səni Araz qırağında şahın baş hərəminə layiq təntənə ilə qarşıladıq.

A ğ a b ə y i m a ğ a. Mən Gəncə qalasında həlak olan şəhidlərin məzarını ziyarətə gəlmişəm, xan ata. Onların yası içində mənə təntənə lazım deyil.

Ağır pauza.

İ b r a h i m x a n. Cavad xan özü təqsirkar oldu, qızım, mənim məsləhətimə baxmadı.

324

A ğ a b ə y i m a ğ a. Cavad xan sizin məsləhətinizə baxıb, rus padşahına tabe ola bilməzdi.

İ b r a h i m x a n. Başqa yol yox idi.

A ğ a b ə y i m a ğ a. Yox, xan ata. Yol var idi. Əgər, siz və sizin təsiriniz altında olan xanlar birləşsəydiniz...

İ b r a h i m x a n (onun sözünü kəsir). “Birləşsəydiniz...” (Qışqırır) Birləşmək istəmirdilər! Başa düşürsənmi, istəmirdilər!

A ğ a b ə y i m a ğ a. Xan ata, siz mənə öldürə də bilərsiniz. Amma mən həqiqəti deməyə bilmirəm. Əgər, şəxsən siz, birinci olaraq, əvvəl general Zubovu, sonra da cəllad Sisyanovu duz-çörəklə qarşılamağa, igidlərin mindiyi Azərbaycan atlarını onlara hədiyyə verməyə qədər tənəzzül etməsəydiniz, xanları birliyə, qəti mübarizəyə çağırısaydıq, onlar sizi eşidərdilər. Siz İrəvan hakimi Məhəmməd xana, Naxçıvan hakimi Kəlbəli xana məsləhət görmüşdünüz ki, onlar da çara tabe olsunlar. Onlar da Sisyanovla tabe olmaq barədə müqavilə bağladılar. Ancaq tezliklə səhvlərini başa düşüb bu əhdnaməni pozaraq, Sisyanovla vuruşub onu məğlub etdilər.

İ b r a h i m x a n. Mən bilirəm, hiss edirəm ki, sən Fətəli şahın siyasətilə danışsan. (Qəzəblə) Mən Fətəli şahın Azərbaycan türklərini adam hesab eləməyən, onlara yuxarıdan aşağı baxan siyasətini qəbul eləyə bilmərəm. Əgər, Fətəli şah səni bunun üçün bura göndəribse, nəhaq zəhmət çəkmisən.

A ğ a b ə y i m a ğ a. Xan ata, ərz elədim ki, mən rus generalının topa tutduğu şəhidlərin məzarını ziyarətə gəlmişəm və bu gün Gəncəyə gedəcəyəm. Ancaq, xan ata, Fətəli şah da, Nadir şah da Qacar kimi Azərbaycana şimal padşahının istilasından qorumaq istəyir. Onlar özləri də türkdürlər.

İ b r a h i m x a n. Fars təsiri onlarda türklükdən əsər qoymayıb.

A ğ a b ə y i m a ğ a. Düz deyil, ata. Şah İsmayıl Xətəini xatırlayın. Nə üçün unudursunuz ki, İran xalqının yarısından çoxu türkdür. Xan ata, cəsarət edirəm soruşmağa, əgər, cənabımız Fətəli şah ürək qızdırmırdısa nə üçün... nə üçün mənim məhəbbətimi onunla izdivacıma qurban verdiniz?

İ b r a h i m x a n. Zənn edirəm ki, izdivac sənə üçün uğursuz olmayıbdir. İran şahının hərəmini indi bütün dünya tanıyır. Onun siyasətə müdaxiləsilə böyük diplomatlar maraqlanırlar. Kraliçalar onunla dostluq yaratmağı arzu edirlər...

325

Ağabəyim ağa (*dərin kədərlə*). Xan ata, hüzurumuzda belə açıq danışmağımı əfv buyurun. Əgər, vətənimizin taleylə bağlı olduğuna inanmasaydım... Məhəbbətimizi yüz belə şahzadəliyə dəyişməzdim. Ancaq siz məni inandırmışdınız.

İbrahim xan (*mülayim*). Nə etməli qızım... siyasət gündə yüz dəfə istiqamətini dəyişən küleyə bənzəyir...

Ağabəyim ağa. Bəlkə də elədir... Ancaq mən Cavad xan kimi xalq qəhrəmanını, yenilməz Azəri igidlərini, arvadları, körpə uşaqları top atəsinə tutub gülləbaran etdirən cəllad bir generalın görüşünə getməyi, onun şadlıq məclisində iştirak etməyi Azərbaycan xalqına qarşı dəhşətli bir xəyanət hesab edirəm. İlahi, vətənimiz bu həqarətə necə dözdü? Nə üçün ildırımlar çıxıb o şadyanahıq məclisini kül eləmədi? (*Qışqırır*) Gələcək nəsillər siz xanlara lənətlər oxuyacaq! Sizin ruhlarınız ədalət məngənəsində daima əzab çəkəcək! Sizin nəsilləriniz Azərbaycan analarının üzlərinə baxa bilməyəcəklər!

İbrahim xan (*qəzəblə*). Rədd ol! Rədd ol burdan!

Ağabəyim ağa. Vurdur mənim boynumu, xan ata! Hər halda, bu, bütün bir xalqı yadelli bir qəsbkarın çəngəlinə keçirmək qədər ağır cinayət deyil!

İbrahim xan (*qəzəblə*). Sus!

Ağabəyim ağa. Yox, xan ata! Susmayacağam! Gələcək nəsillərin bizə lənətlərlə verəcəyi dəhşətli ittihamı eşidirəm. Onlar sizə deyirlər ki, siz, şəxsən siz, İbrahim xan, Azərbaycanda şahlıq səviyyəsində qiudətli bir hökmdar idiniz. Qarabağ, Gəncə, Şəki, İrəvan, Lənkəran, Naxçıvan, Qaradağ, Təbriz, Xoy, Ərdəbil, Marağa sizin hökmünüzə tabe olan varlı xanlıqlar idi. Siz qırxillik hakimiyyətiniz müddətində mükəmməl silahlanmış güclü bir ordu yarada bilərdiniz. Buna nümunə Türkiyə, İran kimi mükəmməl orduya malik dövlətlər var idi. Nəhayət, siz, heç olmazsa, rus padşahı Yekaterinanın Qafqazı istila üçün göndərdiyi ilk generalın Azərbaycana doğru hərəkət etdiyini eşidən kimi bütün Azərbaycan xalqını ayağa qaldıra bilərdiniz. O zaman qəhrəman ləzgi, çeçen, inquş xalqları da sizə qoşulacaq idi. Siz bunu etmədiniz. Siz Azərbaycanı, gözəl Qarabağı müstəmləkə etməyə gələn rus generallarını duz-çörəklə qarşıladınız. Siz dünyanın müxtəlif yerlərinə səpələnmiş paxıl, qorxaq bir tayfa olan erməniləri töhfə təbərciyi ələyib, Azərbaycanın mənzərəli torpaqlarını onlara bağışladınız. Ermənilər isə, o yerlərdə kənd salıb rslara casusluq etdilər. Ax, xan ata. Gələcək nəsillər Gəncəni, qəhrəman Cavad xanı top

atəsinə tutan cəllad rus generalının sizə, oğlanlarınıza general rütbələri verməsini, sizin bunu minnətdarlıqla qəbul etməyinizi həqarətlə xatırlayacaqlar.

İbrahim xan (*birdən ölgün səslə*). Yaxşı, kifayətdir. (*Ağabəyim ağa kəskin hərəkətlə çıxır. Ağır pauza*) Doğrudanmı, mən Azərbaycana xəyanət edirəm? Mənim bu ağıllı qızım nə haqla mənə bu qədər ağır ittiham verir? (*Qışqırır*) Nə haqla? Doğrudanmı, mən xalqıma xəyanət etmişəm?

Xan dəhşət içində qapıya tərəf addımlayır. Birdən gözüne ölmüş qızı Səltənət bəyim görünür.

Səltənət bəyim in xəyalı. Mən səndən incimişəm, ata. Axı, mən sənə sevimli qızım idim. Sən həmişə mənə gözəl hədiyyələr bəxş edirdin... Nə üçün mənim cavan nişanlımın atası Cavad xana kömək eləmədin? Cavad xan igidlər içində bir igid idi. Əgər, sən də ona kömək eləseydin, namərd düşmən ona qalib gələ bilməzdi. Mən də səndən, gözəl Qarabağdan belə uzaq düşməzdim. Burada cavan nişanlım Hüseynqulu xanı hey axtarıram, tapa bilmirəm...

İbrahim xan (*qışqırır*). Mən aldanmışam, qızım! Yox, dayan! Getmə!

İşıqsönür

İYİRMİ ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Vanyanın evi. Vanya güzgü qabağında özünü keşiş qiyafəsinə salır. Haykanuş gəlir.

Haykənuş. Vartan, özünü indi də keşiş donuna salıb bu qaranlıqda hara cəhənnəm olursan?

Vanya (*gülür*). Hi-hi... qaranlıqda görünənlər elə biləcək keşiş Karapetəm... Axı, o, dua oxumaq üçün tez-tez Lisaneviçin qarnizonuna gedir.

Haykənuş. O donuza oxşayan mayor, yenə, nə isə, bir qazan qaynadır...

Vanya. Ağzımı xeyirliyə aç, Haykanuş. Mən bizim yazıq erməni xalqımız üçün çox böyük işlər görürəm, başa düş. Erməni xalqı Vanya yüzbaşını unutmayacaq.

H a y k a n u ş. Bah... bah... gözlə, tarixə düşəcəksən...

V a n y a. Əlbəttə, düşəcəm.

H a y k a n u ş. Sənə məktub var. *(Yeşikdən məktub çıxarıb verir. Vanya açıb baxır)*

V a n y a *(həyəcanla)*. Bah. Katalikosdandır. Başa düşürsən, katalikosdan.

H a y k a n u ş. Nə yazır?

V a n y a *(məktubu oxuyur)*. “Böyük Allahımız İsus Xristosun sadıq bəndəsi, erməni xalqının namuslu oğlu Vartan Ambarsumoviç, sən xalqımız üçün fədakarlıqlar göstərirsən. Gələcək nəsillər bunu unutmayacaqlar.

Əziz oğlumuz Vartan. Bu saat tarixin elə anıdır ki, gerek sən və yoldaşların hər vasitədən istifadə edib, çalışsınız ki, İbrahim xan hakimiyyəti ilə Fətəli şah hakimiyyəti dost olmasınlar. Həmçinin rusları da Qafqaz türklərinin əleyhinə təhrik etmək lazımdır. Bunun üçün sən təcili general Sisyanovla görüşməlisən. Qafqazdakı ermənilərin sayı hələlik heç otuz minə də çatmır. Biz bununla Qafqazda müftəçi erməni dövləti düzəldə bilmərik. Dünyanın hər tərəfindən erməniləri Qafqaza dəvət etmək lazımdır.” *(Vanya məktubun ardını səssiz oxuyur)*

H a y k a n u ş. Berkdən oxu.

V a n y a. Gerisi sənə lazım deyil. *(Gedir)*

İ ş ı q s ö n ü r

İYİRMİ DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Gecədir. Lisaneviç və Vanya gizli yerdə görüşürlər.

V a n y a *(hərərətlə)*. Cənab mayor, mən dediklərimə başımla cavabdehəm. İbrahim xanın “Xan bağına” köçməsinə məqsədi Arazın o tayına qaçaraq, Fətəli şahın qoşunu ilə birləşib, Azərbaycana daxil olmuş rus qoşun hissələrini qəfil hücumla qırmaqdır. Məndə dürüst məlumat var ki, Fətəli şahın oğlu Abbas Mirzənin başçılığında İran qoşunu Gəncəyə doğru hərəkət edir.

L i s a n e v i ç. Xan mənə dedi ki, özünü yaxşı hiss etmədiyi üçün Şuşadan bir az aşağı yenib, bir neçə gün açıq havada istirahət etmək istəyir.

V a n y a. O sizi aldadır. Əgər, elə isə, nə üçün oğlanları Məhəmmədşən xanla Mehdiqulu xanı seçmə atlıları ilə qalada gözetçi qoyub, bütün ailəsini, hətta, körpə uşaqlarını da özü ilə götürüb?

L i s a n e v i ç. Əgər, xanın bizə qarşı bu cür cinayətkar niyyəti var idisə, oğlu Əbülfət ağanın komandası ilə Fətəli şah ona beş min nəfərdən ibarət qoşun kömək göndərəndə niyə onlarla birləşib bizə hücum etməirdi?

V a n y a. Cənab mayor, İbrahim xan əvvəl rus padşahına tabe olmaq istəyirdi, bunun üçün, siz buyuran kimi, şahın köməyə göndərdiyi qoşunu qəbul etməyib, hətta, onunla vuruşdu. Amma Fətəli şah bic adamdır. İş belə görəndə, çox hiyləgər diplomat olan öz baş hərəmi Ağabəyim ağanı atasını yola götürmək üçün dərhal Qarabağa göndərdi. O da iradəsi o qədər də güclü olmayan İbrahim xanı istədiyi kimi sizin əleyhinizə döndərdi. O hiyləgər gözəlin dərhal Qarabağa gəlməsini eşidəndə arvadım Haykanuşa dedim: “Astvas du bahi. O, yəqin burada bir qazan qaynadacaq...” Cənab mayor, o biz ermənilərin də düşmənidir. Yekaterina həzrətləri bizim Eçmiadzində əyləşən ruhani atamıza söz vermişdi ki, İrəvanda erməni dövləti yaratmaqda bizə kömək edəcək. O böyük imperator vəfat eləyəndən sonra məhz Ağabəyim ağanın siyasəti ilə Fətəli şah İrəvan, Naxçıvan xanlıqlarını gücləndirməyə başladı.

L i s a n e v i ç. Mənə tarix açma, Məlik Vanya. Qısa de görüm, bu saat biz neyləməliyik? İndiki vəziyyətdə İbrahim xanın qaçıb Fətəli şahın qoşunu ilə birləşməsi bizə kömək gələne qədər mənim buradakı qarnizonum üçün çox təhlükəli olar...

V a n y a. Bəli. Onlar sizi hər tərəfdən mühasirəyə alıb qırırlar. Ona görə də, bir dəqiqə vaxt itirmədən İbrahim xanı ailəsi ilə birlikdə son nəfərinə qədər qırmaq lazımdır.

L i s a n e v i ç. Sənin sözümdən belə çıxır ki, indi biz onları dərhal ortadan götürməsək, xan qaçıb Fətəli şahın qoşunu ilə birləşsə, onlar bizi qıracaqlar?

V a n y a. Son nəfərinizə qədər. Türklər çox amansız millətdir. Gecənin qaranlığında güllə səslərinin eşidilməməsi üçün onları doğramaq lazımdır.

İ ş ı q s ö n ü r

İYİRMİ BEŞİNCİ ŞƏKİL

Gecədir. İbrahim xanın iqamətgahı. İbrahim xan ibadət paltarındadır.
Bu zaman Tubu xanım daxil olur.

T u b u x a n ı m. Niyə yatmırsan, İbrahim? Gecədən xeyli keçir.

İ b r a h i m x a n. Bu gecənin dərdi çox böyükdür, Tubu. Elə bil ki, onun bizim çadırları bürüyən qaranlığı mənə dəxli olmayan tamam yad bir dünyadır. Bu, mənim ürəyimi sıxır... sıxır.

T u b u x a n ı m. Bu, o uğursuz Kürəkçay hadisəsinin sənəin mərd qəlbine çökən ağırlığıdır, İbrahim. O çar generalı o cür həyasızlıqla qüdrətli Azərbaycan hökmdarına müstəmləkə təkliflərini bəyan edəndə, ellər igidi Pənah xanın oğlu İbrahim xanın onun düz ağzının içinə bir güllə sıxmadığına mən təəccüb edərdim.

İ b r a h i m x a n. Bir an mənim ağılıma gəldi. Ancaq onun top-tüfənglə mükəmməl silahlanmış ordusunun Qarabağ camaatını uşaqdan-böyüyə qılıncdan keçirəcəyini düşünüb susdum...

T u b u x a n ı m. Kürəkçay hadisəsi bütün Qarabağı ayağa qaldırılmışdır. Xalq həyəcan içindədir. Mən hiss edərdim ki, hətta, arvadlar da bu saat düşmənlə vuruşa hazırdır. Mirmöhşün ağa mənə dedi ki, sən o həyasız generalla vuruşa hazırlaşırısan. Onu bil ki, Fətəli şah da sənə bu işdə kömək edər.

İ b r a h i m x a n (qızğın). Mən heç bir hökumətin ikiüzlü köməyini istəmirəm. Mən sayca farslardan çox olan bütün Azərbaycan xalqını son ölüm-dirim vuruşuna çağıracağam. Azərbaycan xalqı Cavad xan hadisəsinin də, şimaldan gələn düşmənin də nə demək olduğunu gördü.

T u b u x a n ı m. Mən bu son, qəti döyüşdə sənə xeyir-dua verirəm. Mən də sənəin ordunun qabağına düşüb onları qəti intiqama çağıracağam. Adi bir düşmən generalı Azərbaycan xalqının böyük hökmdarı İbrahim xanı təhqir etmişdir. İndi isə, xahiş edərdim, yat, dincəl.

İ b r a h i m x a n. Sən get. Mən bir az tək qalmaq istəyirəm.

Tubu xanım gedir. İbrahim xan diz çöküb Allaha ibadət edir.

İ b r a h i m x a n. Ah, mən aldanmışam. Mən xalqıma xəyanət etmişəm. Ar olsun sənə, İbrahim, 40 ildən çox Qarabağın – Azərbaycanın ən böyük bir hissəsinin hökmdarına rus generalı özündən də

kiçik rütbə verəndə bildim ki, aldanmışam. Nə üçün mən Kürəkçayda qılıncımı çıxarıb onun boynunu vurmadım, nə üçün? Ah... Aman, Allahım... İndi mənim ruhum gələcək nəsillər qarşısında nə cavab verəcək? İlahi sən böyük olduğun üçün böyük günahları da bağışlayırsan. Mən elə edəcəyəm ki, sən məni bağışlayasan...

Atam Pənah xan ölərkən məni yanına çağıraraq dedi: "Oğul, vətən, torpaq darda olanda qılınc qında qalmaz..." Hələ mən sağam, hələ ölməmişəm, indi mən bütün Azərbaycan xalqını ayağa qaldıracağam, ölüm-dirim mübarizəsinə... Ey böyük Yaradan, intiqamımı qəbul et...

İ ş ı q s ö n ü r

İYİRMİ ALTINCI ŞƏKİL

Gecə. İbrahim xan ailə üzvləri ilə birlikdə böyük ipək çadırdadır.
Xidmətçi həyəcanla daxil olur.

X i d m ə t ç i. Xan həzrətləri, əsgərlər çadırı əhatə eləyirlər.

Çadırdə həyəcan... Qarmaqarışıqlıq, İbrahim xan irəli yeriyir.
Lisaneviçin komandanı eşidilir.

L i s a n e v i ç. Doğra!

Əsgərlər siyirmoqılmc çadıra dolub birinci xanı vururlar, sonra ailə üzvlərini doğrayırlar. İşıq Tubu xanımın üstünə düşür.

T u b u x a n ı m (Lisaneviçə). İnsafın olsun, heç olmasa, bu uşağa rəhm elə.

L i s a n e v i ç (qışqırır). Doğra! İkisini də! (Əsgərlər Tubu xanımı da, uşağı da vururlar)

İşıq İbrahim xanın üzərinə düşür.

İ b r a h i m x a n (güclə dikəlib qışqırır). Ey mənim qəhrəman millətim! Eşit! Mən yadelli düşməne inanıb, sənə xəyanət etdiyim üçün...

L i s a n e v i ç (qışqıraraq onun sözünü kəsir). Doğra!

Əsgər xanı qılıncı ilə təkrar vurur. Bayırda at ayağının tappıltıları, güllə səsləri eşidilir. Səhno tüstü içində görünməz olur və dəyişir.

İbrahim xanın çadırı. Ağabəyim ağa gözlərini yarı qapayaraq
sükut içində dayanmışdır.

B a y ı r d a s ə s l ə r. Saday bəy, ortadan çıxmaq istəyən iki əsgəri
də tutduq.

S ə s. Mayor Lisaneviç qaçıb özünü erməni kəndinə saldı. Kəndi
nə qədər axtardıqsa, tapılmadı. Ağdam, Qarabulaq yollarına da atlılar
çapdı.

İ ş i q s ö n ü r

İYİRMİ YEDDİNCİ ŞƏKİL

Ağabəyim ağa qara paltarda kənziləri ilə birgə səhnəyə daxil olur.
Saday bəy ilə Əbülfət xan da oradadırlar.

A ğ a b ə y i m a ğ a. Bu nə dəhşətdir, ilahi! Azərbaycan torpa-
ğında axıdılan bu günahsız qanlar bəs deyilmi? Ey böyük yaradan,
sənin dərgahında mənim günahım necə böyükdür ki, mənə bu qədər
əzab verirsən? Gör necə ildir ki, mən bu qara libasdan çıxıb bilmirəm?
Əvvəl bu dünyadan nakam köçmüş bacım Səltənət bəyim... Sonra da...
Yerlər, göylər bu dəhşətə necə dözdü, necə? Elə bil, məni dəmir
məngənə arasına qoyub sıxırlar. Qoy böyük Yaradan sizin kimi Azər-
baycan igidlərinin qılıncını əlindən salmasın. Bu yalnız bizim faciəmiz
deyil. İbrahim xanın rus padşahının sözlərinə inanıb, ona tabe olması
bizim gələcək nəsillərimizin də faciəsidir. İbrahim xanın bu səhvi
onları da tarixin müşkül tilsiminə saldı. Mənim əziz həmvətənlərim,
Azərbaycan türkləri heç bir zaman yadelli padşahın zülmünə tabe
olmayacaq. Həmişə vətənin azadlığı uğrunda vuruşacaq.

Dalbədal atılan güllə səsləri altında səhnə qaranlıqlaşır.

P ə r d ə

1991

KİTABDAKILAR

PYESLƏR

Atayevlər ailəsi	7
Sən həmişə mənimləsən, yaxud "Boy çiçəyi"	66
Məhv olmuş gündəliklər	128
Xurşidbanu Nəvəvan	183
Sevgililərin cəhənnəmdə vüsahı	243
Hökmdar və qız	286

İLYAS ƏFƏNDİYEV
SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

ÜÇ CİLDDƏ

II CİLD

“AVRASIYA PRESS”

BAKI-2005

Buraxılışa məsul:

Umud Rəhimoğlu

Texniki redaktor:

Mübariz Pirişev

Kompyuter səhifələyicisi:

Allahverdi Kərimov

Korrektor:

Tofiq Bayramov

Yığılmağa verilib 25.09.2004. Çapa imzalanıb 24.03.2005.
Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 21. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 56.

Kitab "PROMAT" mətbəəsində çap olunmuşdur.